

TEORIJA IN PRAKSA

186813

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1975, LETNIK XII, UDK 3

6-7

IZ VSEBINE

Jože Pernuš: Zakonitost v samoupravni družbi

Peter Toš: Tehnokratizem in samoupravljanje

Muhamed Filipović: Sodobni marksizem (geneza, struktura in problemi)

Mojca Drčar-Murko: 17. vzporednika ni več (Vietnam po zmagi osvobodilnih sil)

Uresničevanje delegatskega sistema: Svoje prispevke s politološkega posvetovanja v tej številki objavljajo: Boštjan Markič, Miha Ribarič, Peter Toš, Albin Igličar, Joco Klopčič, Silva Jereb, Svetozar Polič, France Vreg, Pavle Zrimšek, Vlado Jarc, Peter Klinar, Adolf Bibič, Drago Zajc, Joža Vilfan, Mitja Švab, Vanek Šiftar, Zdravko Mlinar, Stane Markič

Daša Bole: Izobrazba in odgovorno starševstvo

Francí Brinc: Kaj vemo o drogah

M. N. Rutkevič: Socialna struktura socialistične družbe v ZSSR

TEORIJA IN PRAKSA

6-7

revija za družbena vprašanja, let. 12, št. 6—7, str. 545—720, Ljubljana, junij-julij 1975

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kežar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Siftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg, Boris Zihlerl

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 80 din, za delovne organizacije 150 din, za tujino 200 din (12 dolarjev), v prosti prodaji je cena enojne številke 10 din in dvojne 20 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

PO 1759/1976

UVODNIK:

- JOZE PERNUŠ: Zakonitost v samoupravni
družbi 547

ČLANKI, RAZPRAVE:

- PETER TOŠ: Tehnokratizem in samo-
upravljanje 550
- MUHAMED FILIPOVIČ: Sodobni mark-
sizem (geneza, struktura in problemi) 562
- MOJCA DRČAR-MURKO: 17. vzporedni-
ka ni več (Vietnam po zmagi osvobodil-
nih sil) 572

VPRAŠANJA POLITICNEGA SISTEMA:

- Uresničevanje delegatskega sistema 587
- BOSTJAN MARKIČ: Nekateri problemi
pri uresničevanju delegatskih odnosov (58)
- MIHA RIBARIČ: Odnos med delegatskimi
zbori skupščine in njenim izvršnim or-
ganom (59)
- PETER TOŠ: Ustanovitev delegatskih raz-
merij v TOZD (60)
- ALBIN IGLIČAR: Delegacije v krajevni
skupnosti 605
- JOCO KLOPČIČ: Delegatski odnosi in
proučevanje politične kulture 607
- SILVA JEREB: Delegatski sistem v orga-
nizaciji SZDL Slovenije 611
- SVETOZAR POLIČ: Socialistična zveza
in Zveza komunistov v delegatskem sistemu 613
- FRANCE VREG: Komuniciranje in odlo-
čanje v delegatskem sistemu (61)
- PAVLE ZRIMSEK: Determinante in-
formacijsko komunikacijskega sistema v
TOZD 628
- VLADO JARC: Razmerje ob uveljavlja-
nju delegatskega sistema 638
- PETER KLINAR: Družbena enakost in
delegatski sistem (64)
- ADOLF BIBIČ: Delegatski sistem in prob-
lem interesov (64)
- DRAGO ZAJC: Informiranost v krajevni
skupnosti kot kazalec delovanja delegat-
skega sistema 652
- JOZA VILFAN: Delegat zveznega zbora
in njegova baza 656

- MITJA SVAB: O »racionalizacijah«
samoupravljanja 658
- BOSTJAN MARKIČ: Delegatski sistem in
angažiranost občanov 659
- PETER KLINAR: Izhod iz pojavov ko-
lektivno lastniških odnosov 660
- VANEK ŠIFTAR: Kontinuiteta delegat-
skega sistema 661
- ZDRAVKO MLINAR: Normativne spre-
membe in kompleksnost družbenega okolja 662
- STANE MARKIČ: Skupščina kot instru-
ment delegatskih odnosov 663

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- DAŠA BOLE: Izobrazba in odgovorno
starševstvo 666
- JOCO KLOPČIČ: Filmska »industrija«
po slovensko 674

SOCIALNA PATOLOGIJA:

- FRANCI BRINC: Kaj vemo o drogah 678

SOCIALISTIČNE DEZELE:

- M. N. RUTKEVIČ: Socialna struktura
socialistične družbe v ZSSR 693

PRIKAZI, RECENZIJE:

- ADOLF BIBIČ: Posvetovanje o sodobnem
marksizmu 707

- LISTAMO PO TUJIH REVIJAH 711

- MED NOVIMI KNJIGAMI 716

- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 717

- AVTORSKI SINOPSIS 719

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 12,
št. 6—7, str. 545—720, Ljubljana,
junij—julij 1975

CONTENTS

EDITORIAL:

JOZE PERNUS: Legality in Selfmanaging Society 547

ARTICLES STUDIES:

PETER TOŠ: Technocracy and Self-management 550

MUHAMED FILIPOVIĆ: Contemporary Marxism (genesis, structure and problems) 562

MOJCA DRČAR-MURKO: The 17th Parallel No Longer Exist (Viet Nam after the Victory of Liberation Forces) 572

PROBLEMS OF POLITICAL SYSTEM:

The Implementation of Delegate System 587

BOSTJAN MARKIČ: Some Problems Regarding the Implementation of Delegate Relations 587

MIHA RIBARIČ: The Relationship between the Delegate Chambers in the Assambley and Its Executive Body 595

PETER TOŠ: The Establishing of Delegate Relationships in Basic Organizations of Associated Labour 602

ALBIN IGLIČAR: Delegations in Local Community 605

JOCO KLOPČIČ: Delegate Relations and the Study of Political Culture 607

SILVA JEREB: The Delegate System in the Organization of the Socialist Alliance of Working People in Slovenia 611

SVETOZAR POLIČ: The Socialist Alliance and the League of Communists in the Delegate System 613

FRANCE VREG: Communication and Decision-making in Delegate System 619

PAVLE ZRIMSEK: The Determinants of the Information and Communication System in Basic Organizations of Associated Labour 628

VLADO JARC: Relations Between Socio-Political Organizations and Delegate System 638

PETER KLINAR: Social Equality and Delegate System 641

ADOLF BIBIČ: The Delegate System and the Problem of Interests 646

DRAGO ZAJC: Informativeness in local Community As an Indicator of the Functioning of the Delegate System 652

JOŽA VILFAN: The Delegate of the Federal Chamber and its Constituency 656

MITJA SVAB: Time for Selfmanagement 658

BOSTJAN MARKIČ: Delegate System and the Engagement of Citizens 659

PETER KLINAR: Solution of the Problem of Collective Ownership Relations 660

VANEK ŠIFTAR: The Continuity of the Delegate System 661

ZDRAVKO MLINAR: Normative Changes and Complexity of Social Environment 662

STANE MARKIČ: The Assambley as an Instrument of Delegate Relations 663

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

DASA BOLE: Education and Responsibility of Parenthood 666

JOCO KLOPČIČ: Film »Industry« in the Slovene Way 674

SOCIAL PATHOLOGY:

FRANCI BRINC: What do We Know about Drugs? 678

SOCIALIST COUNTRIES:

M. N. RUTKEVIČ: The Social Structure of the Socialist Society in U. S. S. R. 693

REVIEWS, NOTES:

ADOLF BIBIČ: Symposium on Contemporary Marxism 707

FROM FOREIGN REVIEWS 711

A SURVEY OF NEW BOOKS 716

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 717

AUTHORS' SYNOPSES 719

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ИОЖЕ ПЕРНУШ: Законность в общественном самоуправлении 547

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ПЕТЕР ТОШ: Технократизм и самоуправление 550

МУХАМЕД ФИЛИПОВИЧ: Современный марксизм (генезис, структура и проблемы) 562

МОИЦА ДРЧАР-МУРКО: 17-ая параллель уже не существует. (Вьетнам после победы освободительных сил) 572

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

Претворение в жизнь делегатской системы 587

БОШТЯН МАРКИЧ: Некоторые проблемы проведения в жизнь делегатских отношений 587

МИХА РИБАРИЧ: Отношение между собраниями делегатов, скупщиной и ее исполнительным органом 595

ПЕТЕР ТОШ: Установление соотношений делегатов в ТОЗА-х 602

ААБИН ИГЛИЧАР: Делегации в квартальных объединениях 605

ИОЦО КЛОПЧИЧ: Отношения между делегатами и изучение политкульты 607

СИЛВА ЖЕРЕБ: Делегатская система в организации ССТН Словении 611

СВЕТОЗАР ПОЛИЧ: Роль Социалистического союза и Союза коммунистов в делегатской системе 613

ФРАНЦЕ ВРЕГ: Общение и прием решений в делегатской системе 619

ПАВЛЕ ЗРИМШЕК: Детерминанты информационно-коммуникационной системы в ТОЗА-х 628

ВЛАДО ЯРЦ: Отношения при вступлении в силу делегатской системы 638

ПЕТЕР КЛИНАР: Общественное равенство и делегатская система 641

АДОЛФ БИБИЧ: Делегатская система в вопросе интересов 646

ДРАГО ЗАЙЦ: Осведомленность в квартальных объединениях как показатель действия делегатской системы 652

ИОЖА ВИЛФАН: Делегат всесоюзного собрания и его база 656

МИТЯ ШВАБ: Время для самоуправления 658

БОШТЯН МАРКИЧ: Делегатская система и участие в ней граждан 659

ПЕТЕР КЛИНАР: Выход из коллективно-собственнических отношений 660

ВАНЕК ШИФТАР: Непрерывность делегатской системы 661

ЗДРАВКО МЛИНАР: Нормативные изменения и комплекс общественной среды 662

СТАНЕ МАРКИЧ: Скупщина — инструмент делегатских отношений 663

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ДАША БОЛЕ: Образование и ответственность родителей 666

ИОЦО КЛОПЧИЧ: »Кинопромышленность« по — словенски 674

ОБЩЕСТВЕННАЯ ПАТОЛОГИЯ:

ФРАНЦИ БРИНЦ: Что нам известно о наркотиках? 678

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ СТРАНЫ:

М. Н. РУТКЕВИЧ: Социальная структура советского общества 693

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

АДОЛФ БИБИЧ: Совещание о современном марксизме 707

Переиздаваем иностранные журналы 711

Среди новых книг 716

Библиография книг и статей 717

Заметки об авторах 719

Zakonnost v samoupravni družbi

Načelo zakonitosti, ki je vgrajeno v naši ustavi, ne pomeni samo dolžnosti, da se vsak občan in delovni človek pri vsakem svojem delovanju ravna v skladu z ustavo in zakonskimi ter podzakonskimi predpisi, temveč tudi, da se mora ravnati po samoupravno dogovorjenih pravilih vedenja v naši socialistični samoupravni družbi. Ta pravila vedenja so zapisana v samoupravnih sporazumih in družbenih dogovorih kot specifičnih oblikah urejanja družbenoekonomskih in drugih samoupravnih odnosov oziroma uresničevanje samoupravnih pravic delovnih ljudi na vseh tistih področjih, ki jih država s predpisi ne ureja več, temveč je to urejanje stvar samoupravne regulative. V skladu z razvojem naše družbe pa se to področje čedalje bolj širi.

Načela zakonitosti v naši samoupravni družbi ne smemo razumeti samo v klasičnem smislu kot dolžnost, da so nosilci državnih in drugih javnih funkcij dolžni pri opravljanju funkcij izvrševati le-te v skladu z ustavnimi in zakonitimi pooblastili kakor tudi da so občani dolžni uravnnavati svoje delovanje na kateremkoli področju v skladu s predpisi, temveč predvsem v temeljnem smislu naše nove ustavne ureditve, ki je v zagotavljanju in uresničevanju ustavno določenega položaja delovnega človeka, v varstvu njegovih samoupravnih pravic in družbene lastnine in iz njenega značaja izhajajočih proizvodnih odnosov. Tako pojmovano načelo ustavnosti in zakonitosti v naši samoupravni družbi pa pomeni, da je spoštovanje ustavnosti in zakonitosti na vseh področjih družbenega življenja sestavni del in pogoj samoupravne socialistične demokracije.

S tega stališča uveljavljanje načela ustavnosti in zakonitosti nima samo pravni, temveč tudi politični vidik, na kar opozarjajo tudi letos v maju sprejeti sklepi predsedstva CK ZKJ o aktualnih idejno-političnih problemih v zvezi s krepitvijo zakonitosti v gospodarstvu ter smernice za nadaljnjo dejavnost komunistov, organizacij in vodstev ZK v tej zvezi. Nespoštovanje načela zakonitosti na kateremkoli področju družbenega življenja in toleranca do kršitev ustavnosti in zakonitosti ustvarjajo v naši družbi deformacije in odklone, ki so nevarni za nadaljnji razvoj naše samoupravne družbe. Spomnimo se samo na negativne pojave oziroma izigravanje predpisov na področju cen, investicij, dokumentacije, privati-

zacije družbenih sredstev itd., ki smo jih v zadnjem času ugotovili, do raznih oblik nespoštovanja družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov npr. na področju delitve dohodka in osebnih dohodkov, štipendiranja itd. Vse to nas opozarja, da si moramo stalno prizadevati na vseh področjih družbenega življenja, da se spoštuje načelo zakonitosti ne samo formalno, temveč predvsem po svoji vsebini, tako pri sprejemanju in izvajanju zakonov in drugih predpisov kot pri sklepanju in izvajanju družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov. Zaradi tega ne moremo govoriti o zakonitosti tedaj, če bi sicer gramatikalna interpretacija posameznih določil predpisov ali samoupravnih splošnih aktov dopuščala tudi neko dejanje, ki po svoji vsebini ni v skladu s temeljnimi ustavnimi določbami. Iz tega sledi, da načelo zakonitosti ne pomeni v naši samoupravni družbi samo, da morajo delovni ljudje pri vsem svojem delovanju ravnati po zakonih in drugih predpisih, temveč tudi, da se morajo ravnati po vseh družbenih dogovorih in samoupravnih sporazumih, ki so jih sklenili v okviru izvajanja svojih samoupravnih pravic.

Vzroki, da prihaja do kršitev ustavnosti in zakonitosti v naši družbi, so različni. V nekaterih primerih je vzrok premajhna obveščенost delovnih ljudi o bistvu in pravem cilju ustavnih, zakonitih ali podzakonitih določil oziroma smisla določil družbenega dogovora ali samoupravnega sporazuma, v večini primerov pa je vzroke iskati v privatno ali skupinsko-lastninski, birokratski ali tehnokratski miselnosti in v drugih oblikah idejno-političnih odklonov. Posledica takih odklonov je izigravanje ne samo predpisov, temveč tudi samoupravnih splošnih aktov, nespoštovanje sporazumov ali dogovorov do morebitnih kršitev pogodb in drugih obveznosti, vse v namenu, da se s kršitvijo zakonitosti pridobe določene prednosti, in sicer bodisi v materialnem pogledu ali na drugih področjih. Vsaka taka kršitev pa seveda nujno privede do zaostritve odnosov med delovnimi ljudmi oziroma organizacijami združenega dela. Razrešitev teh sporov pomeni uveljavljati varstvo ustavnosti in zakonitosti.

Po določilih naše zvezne in republiške ustave so dolžni skrbeti za ustavnost in zakonitost vsi nosilci samoupravnih, javnih in drugih družbenih funkcij, organi družbenopolitičnih skupnosti, organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije, redna in samoupravna sodišča in ustavno sodišče SR Slovenije. Ob tem je ustava določila sistem upravičenosti vseh teh subjektov pri varstvu ustavnosti in zakonitosti. Tako je ocena ustavnosti in zakonitosti normativnih aktov, tj. predpisov in samoupravnih splošnih aktov, v izključni pristojnosti ustavnega sodišča, ocena skladnosti posameznih samoupravnih splošnih aktov pa je dana v pristojnost sodišč združenega dela. Drugi nosilci varstva zakonitosti pa imajo v okviru svojih pristojnosti glede normativnih aktov določene pravice zadržanja teh, glede konkretnih aktov ali dejanj pa svoje zakonite ali dogovorjene pristojnosti. Varstvo ustavnosti in zakonitosti je torej v celoti sistemsko urejeno, iz česar seveda sledi, da se le po ustavno določeni poti lahko razrešujejo sporni odnosi ali odpravijo neustavni ali

nezakoniti sporni akti. Tudi na tem področju ne more biti nobene samovolje ter ni mogoče sprejeti raznih teorij, da ni treba v konkretnih primerih uporabljati »neživljenjskih« ali »preživelih« predpisov ali družbenih dogovorov oziroma sporazumov niti sprožiti spora o ustavnosti in zakonitosti glede konkretnih ali normativnih aktov, če neki nosilec družbene funkcije ali samoupravne organizacije meni, da ti akti niso v skladu z ustavo, predpisom, družbenimi dogovori ali samoupravnimi sporazumi. Taka samovolja bi ne bila samo v neskladju z ustavnimi določili o varstvu ustavnosti in zakonitosti, temveč bi ustvarila anarhijo v naši družbi, saj bi lahko prišlo do zelo različnih tolmačenj določenih določil posameznih normativnih aktov.

Nedvomno pomeni načelo ustavnosti in zakonitosti tudi zagotovitev svobode odločanja nosilcev samoupravnih pravic, tj. delavcev v združenem delu in drugih delovnih ljudi, o vseh družbenih zadevah, o katerih po ustavi samoupravno odločajo. Zaradi tega se na teh področjih družbenih zadev ne smejo urejati več s predpisi, temveč to nalogo opravljajo družbeni dogovori in samoupravni sporazumi. Ti akti samoupravnega družbenega sporazumevanja so prevzeli torej dosedanjo funkcijo predpisov, vendar le za tiste nosilce samoupravnih pravic, ki jih podpišejo. To torej niso splošno obvezne norme, temveč obvezne norme le za tiste subjekte, ki so se sami obvezali k določenim dejanjem ali opustitvam z izraženo privolitvijo. Toda za podpisnike teh samoupravnih splošnih aktov morajo imeti ti akti popolnoma isto veljavo kot zakoni in drugi predpisi ter jih tudi morajo enako pri svojem delovanju upoštevati. S tega vidika bo seveda treba tudi na področju samoupravnega urejanja družbenih zadev ne samo v celoti uveljaviti ustavnost in zakonitost, temveč se tudi dogovoriti za sistem sankcij za kršitev teh samoupravnih splošnih aktov, ki jih bo treba vključiti v besedilo teh splošnih aktov. Ker večina dosedanjih samoupravnih sporazumov teh sankcij nima vključenih kot sestavni del, prispeva tudi to k miselnosti, da ti samoupravni splošni akti niso tako obvezujoči, kot so predpisi.

Iz vsega spredaj navedenega sledi, da je spoštovanje ustavnosti in zakonitosti v naši samoupravni družbi eden bistvenih elementov, ki prispeva k razvoju naše samoupravne družbe v smeri ustavnih konceptov, v smeri uresničevanja z ustavo določenih pravic delovnega človeka na vseh področjih družbenega življenja.

PETER TOŠ

Tehnokratizem in samoupravljanje

I

Na današnjem posvetu o tehnokratizmu in samoupravljanju¹ si ponovno zastavljamo nalogo čim globlje proučiti pojav tehnokratizma, ki je značilen za družbenoekonomski razvoj v svetu, pa tudi za preteklo in sedanjo prakso socialističnega samoupravljanja. Na izhodiščih marksizma in njegovega uresničevanja v graditvi naše socialistične samoupravne družbe želimo čim bolj tehtno razmisliti, v čem so vzroki nastajanja tehnokratskih pojavov, njihove izrazne značilnosti, ki jih je opaziti v današnjem procesu revolucionarne preobrazbe družbenoekonomskih in družbenopolitičnih odnosov. Pri tem si bomo prizadevali, da bi naša razmišljanja na novo vsaj malo prispevala v razgaljanju tehnokratskih teženj tako v samoupravno organiziranem združenem delu kot tudi v drugih stičiščih družbenega odločanja. Komunisti moramo biti vedno sposobni, da na temelju določil ustave ter usmeritev X. kongresa ZKJ in VII. kongresa ZKS pravočasno odkrivamo miselnost in delovanje, ki pomeni napad na politiko ZK, napad na socialistično samoupravljanje, ter znati učinkovito idejnopolitično ukrepati proti njihovim nosilcem. Zato moramo vedno znova idejnopolitično analizirati samoupravne odnose in tehnokratske pojave v njih in znati razgaliti njihove korenine.

Tehnokratske težnje so močne v vseh delih sveta, zlasti pa v ekonomsko razvitejših družbah. Tehno-managerski monopol v razpolaganju s kapitalom je postal pomemben sestavni del sodobne razredne strukture kapitalizma. Postal je sestavina proizvodnih odnosov, na njihovi podlagi pa tudi sestavina družbenopolitičnih odnosov sodobnega sveta. Tehnokratizem si kot nova oblika in nosilec odtujene družbene moči prizadeva ustvariti videz, da je družbeno neizogiben, da je razvojno pogojena nujnost, ki se ji brez škode ni mogoče odreči. Ko tako prikazuje svojo vlogo, si ne prisvaja le monopola nad ekonomskim razvojem, pač pa nad celotnim družbenim napredkom. Kot nosilec sodobne tehnologije, tehnike, uporabe znanosti v proizvodnji itn. zahteva zase monopol pri odločanju o celotni družbeni reprodukciji. Skratka razrastel se je v sodoben način,

¹ Objavljeni tekst je prispevek avtorja za posvetovanje, ki ga je organiziral marksistični center pri CK ZKS 23. maja v Preddvoru pri Kranju.

kako ohraniti na kapitalu utemeljen upravljavski monopol, v način še ostrejšega materialnega in duhovnega zaslužjevanja delavskega razreda. Zavzema vedno širšo upravljavsko plast, ki v interesu lastnikov kapitala razpolaga in upravlja s kapitalom, na tej podlagi pod navidezno vladavino nad stvarmi pa si prilašča tudi vladavino nad ljudmi, nad družbo v celoti. Boj za oblast, ki ga v tehnokratizmu razkriva sodoben delavski razred, vse bolj zaostrojuje razredni konflikt. Tehnokratizem kot lažno preseganje razrednih nasprotij se vse očitneje razkriva kot poglobljen razredni konflikt. Z ustvarjanjem mita o znanosti, ki da se dviga nad razredne interese, o razvojni moči matematične logike, ki da nadomešča logiko družbenega razvoja, skratka z ustvarjanjem videza, da gre za preseganje kapitalističnih družbenih odnosov, za »novo civilizacijo«, za »znanstveno organizacijo človeške družbe«, si ideologija tehnokratizma prizadeva prikriti dejansko družbeno in razredno naravo vladavine tehnokratskega monopola.

Razraščanje tehnokratizma v sodobni družbi se pogosto povezuje z znanstveno in tehnološko revolucijo. Četudi je družbeni položaj znanosti protisloven, se delavci v znanosti objektivno vedno bolj povezujejo s položajem in interesi delavskega razreda. Zato ni resnična trditev, da je tehnokratizem proizvod, posledica razvoja znanosti in tehnologije, pač pa gre za nov pristop ohranjanja in poglobljanja kapitalističnih družbeno-ekonomskih odnosov, v katerih so delavci v znanosti in strokovnjaki tudi največkrat njegove žrtve.

Zato boj delavskega razreda v svetu proti tehnokratizmu ni izraz odpora proti tehnološki racionalnosti in uvajanju novih znanstvenih spoznanj, ki lahko olajšujejo delavčevo delo in povečujejo produktivnost njegovega dela, ampak je odpor zoper poglobljanje razrednega nasprotja, zoper poglobljanje zaslužjevanja ljudi, odpor zoper še hujše izkoriščanje in zoper vse globlje odtujevanje zgolj v »sestavino« proizvodnega procesa.

II

Za našo preteklo in sedanjo družbeno prakso velja ocena, da je velika večina negativnih teženj v razvoju družbenoekonomskih odnosov zgubila svoje nekdanje birokratske značilnosti in da se v njih vse bolj izraža vsebina tehnokratske ideologije. Ob dejstvu, da se tehnokratizem vrinja tudi v samoupravne družbenoekonomske odnose in da ovira polno moč revolucionarnega progressa, si moramo poleg znanih temeljnih značilnosti tehnokratske ideologije v sodobnem svetu razjasniti tudi vse tiste elemente tehnokratske miselnosti, ki so posebni in značilni zlasti v naših specifičnih razmerah.

Pri nas se nosilci tehnokratske miselnosti, zlasti po izkušnjah v nedavni preteklosti, dobro zavedajo, da za krepitev tehnokratskega monopola v sistemu socialističnega samoupravljanja ni in ne bo več formalnega prostora. Znani poskusi, da bi formalno potrdili tehnokratski monopol v uresničevanju XV. ustavnega dopolnila, v presajanju managerskih kon-

cepcij upravljanja in vodenja v naša podjetja, v povzemanju načel poslovne morale zahodnega sveta in drugo, so bili razgaljeni in najodločneje zavrženi. Tehnokratizem je zato v naših razmerah pojav, ki ima le negativen predznak, to je torej težnja, zoper katero se borimo s celotnim razvojem samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in jo želimo čim prej preseči. Prav zato je strategija tehnokratske miselnosti v naših razmerah pomembno drugačna, kot drugod v svetu.

Kot prva značilnost tehnokratske miselnosti v razmerah socialističnega samoupravljanja je njena anonimnost. Pri tem ne omenjam tistih posameznikov, ki so še do nedavnega javno zastopali stališča, češ da je med tehnokratizmom in socialističnim samoupravljanjem treba zgraditi le pravi »most prijateljstva«, saj so tudi ta stališča zamrla v anonimnost. To pa seveda ne pomeni, da se je tehnokratska težnja bistveno oslabila in da smo jo že presegli. Skrita v samoupravno strukturo, v nove institucije, v ustavna načela, ki jih prilagaja v parole za ohranjanje svojega tehnokratskega monopola, je ostala marsikod celo enako močna, kot je bila včeraj. Ni malo primerov, ko so najmočnejši »kričači« za samoupravne pravice delavcev po idejnopolitični analizi dejansko kričali zahteve po svojem dotdanjem tehnokratskem monopolu. Anonimnost tehnokratskih teženj in to, da so njihovi dejanski nosilci formalno skrit sovražnik, otežuje akcijo delavskega razreda in njegovih organiziranih subjektivnih sil, da bi te težnje presegli.

Druga značilnost tehnokratskih miselnosti pri nas je strategija zapolnjevanja »praznega prostora«. Tehnokratske težnje so bile v preteklosti pa tudi danes najmočnejše tam, kjer novi subjekti še niso uspešno pričeli uresničevati svojih novih upravljaljskih vlog in funkcij. Mnogo manj pa je bilo primerov, v katerih bi se nosilci tehnokratskih teženj spopadli za oblast, pa naj gre pri tem za spopad z državo ali z delavci. Takšnega časovno in vsebinsko določljivega »praznega prostora« je bilo v našem dosedanjem razvoju veliko. Izkoristili so ga nosilci tehnokratske miselnosti in uspešno pognali svoje korenine tudi v naši družbi. Seveda pa to strategijo spremlja tudi taktika, da je treba vedno znova ustvarjati videz, da so samoupravni subjekti prevzeli v svoje roke novo funkcijo; skratka spustiti zastore, da občinstvo ne bo videlo igre, in storiti vse, da bo glede upravljanja nove funkcije zastor ostal čim dlje spuščen, in da pogovor za njim ne bo prerastel v kričanje, v razkritje prave resnice.

Značilen za tehnokratske težnje je tudi občutek, da so za prodor tehnokratskega monopola pri nas plodnejša tla kot v družbenoekonomskih sistemih Vzhoda in Zahoda. Sredstva za proizvodnjo v družbeni lasti in družbena narava dohodka brez lastniškega monopola države ali razreda kapitalistov ustvarja za lastniško miselnost lažen videz, da so družbenoekonomske podlage za prevlado tehnokratizma pri nas širše in trdnjše. Resnica pa je prav nasprotna, saj sta družbena lastnina in dohodek kot družbenoekonomski odnos osrednja pot in način razkrivanja in preseganja tehnokratskih pojavov pri upravljanju zadev in sredstev družbene repro-

dukcije. Gotovo pa bi bil tehnokratski monopol pri nas večja nevarnost kot drugod po svetu. Saj bi v primeru nadvlade nad minulim delom, ko bi delavci izgubili svoj ekonomski nadzor nad njim, imel takšen monopol celo večjo moč, kot jo lahko pridobi v družbeno-lastniških sistemih, ker za upravljanje z odtujenim minulim delom ne bi odgovarjal nikomur, niti delavcem niti državi niti lastnikom kapitala.

Nadaljnja značilnost tehnokratske ideologije v naših razmerah se izraža v povezavi, ki jo tehnokratizem ponekod vzpostavlja z odgovornimi posamezniki v družbenopolitičnih organizacijah in družbenopolitičnih skupnostih. Zavedajoč se svoje legalne nemoči išče oporo za svoja dejanja in ravnanje v formalnih strukturah, v predsednikih delavskih svetov, v sekretarjih organov ZK, v poklicnih političnih delavcih družbenopolitičnih skupnosti itd. Brez takšnih zvez bi bili tehnokratski odnosi kaj hitro razkriti. Pogosto prav te zveze zagotavljajo, kljub novim in formalno uveljavljenim rešitvam, kontinuiteto tehnokratskega monopola v posameznih sredinah.

V ideologijo tehnokratizma v naših razmerah sodi tudi teza, *da je delavski razred v razvoju socialističnega samoupravljanja dokazal, da je dovolj močan, da samoupravno razrešuje vse probleme samoupravnega razvoja. Za to tezo je bilo značilno, da je prikazovala formalne strani doseženega v razvoju kot dejansko stanje, zahtevala nadaljnjo krepitev avtonomije vseh takratnih samoupravnih subjektov procesa družbene reprodukcije in hkrati odklanjala vlogo in akcije razrednih družbenopolitičnih organizacij v nadaljnjem razvoju. Ta značilnost tehnokratske taktike je bila pomembna opora za krepitev tehnokratskega monopola vse do 21. seje predsedstva CK ZKJ in sprejema nove ustave.*

Prav gotovo v naših razmerah ni najmanj pomembna oznaka tehnokratske strategije *v dosledni usmeritvi na vse vrzeli v zorenju razredne zavesti delavcev v združenem delu. Vrzeli, ki se še kažejo v tem, da nekateri niso pripravljeni sodelovati v upravljanju, češ da naj upravljajo tisti, ki so za to usposobljeni; dalje so še vedno navzoče težnje po uravnilovki v delitvi osebnega dohodka; težnje po zakonski intervenciji, ki naj nadomesti prizadevanje za sporazumevanje itn.; to so tiste spremljevalke razvoja, ki jih tehnokratizem uspešno izkorišča, da si zagotavlja svoj upravljalski monopol. Ko zapolnjuje te vrzeli, si v odnosu do delovnega kolektiva nadeva videz »socialnega pravičnika«, v odnosu do širših organizacij združenega dela in do širše družbene skupnosti pa videz borca za dosledno uresničitev družbenoekonomskega položaja delavcev v združenem delu. Te in druge vrzeli v zorenju razredne zavesti so pogosta opora tehnokratskim težnjam, ki še vedno omogočajo obnavljanje in dajejo moč za njihovo ohranitev in uveljavljanje v praksi.*

III

Tudi pojavne oblike tehnokratske miselnosti so v naši družbeni praksi nekoliko drugačne in specifične. Kot prvo in temeljno izrazno obliko

tehnokratske miselnosti v združenem delu velja omeniti *hierarhijo v odnosih*, značilnost, ki enakopravne subjekte dela in upravljanja spreminja v nadrejene in podrejene, v »nalogodajalce« in »izvajalce«, v višje in nižje, skratka v neenakopravne udeležence delovnega in upravljalškega procesa. Ta sad družbenoekonomske podlage podjetniško lastniške organiziranosti, ta bistvena značilnost naše preteklosti je še vedno močno zakoreninjena v teoriji in družbeni zavesti in jo zelo težko presegamo tudi tam, kjer so za to že dane objektivne razmere.

Tako sklenjeni samoupravni sporazumi o urejanju medsebojnih razmerij v združenem delu v vseh TOZD še niso zaživel kot podlaga za spreminjanje dejanskih odnosov med delavci. Niso redki primeri, ko so za nekatere posameznike v teh aktih v nasprotju z zakonom predvideni posebni postopki in posebni organi za urejanje njihove odgovornosti, da dejanskih odnosov, ki so šele na začetku uresničevanja normativnih določil niti ne omenjam.

Enako je z odnosi med TOZD v skupni delovni organizaciji ali širši organizaciji združenega dela. Tudi tu podpisani samoupravni sporazumi o združevanju ne najdejo prave, dovolj hitre poti za uresničevanje samoupravnega združevanja. Odnosi med TOZD so še vedno samoupravno neobvladani, prepuščeni vrednostnim merilom tržne stihije, nekdanjim središčem ali v nekatere TOZD preseljeni moči, ki je odsev moči nagrmdenega, drugod ustvarjenega minulega dela itn. Tudi odnosi med TOZD in skupnimi službami odsevajo vso paleto značilnosti podrejenosti proizvodnih delavcev nekdanjim upravam podjetja. Prav zato je hierarhičnost na vseh ravneh samoupravne organiziranosti, ki jih številni še vedno pojmujejo kot »nižje« in »višje« ravni in ne kot ožje in širše organizacijske oblike združevanja dela in sredstev, kot ožje in širše oblike samoupravno organiziranih, enakopravnih, ne pa nadrejenih in podrejenih upravljalcev.

Kot naslednji vidik tehnokratskih teženj bi lahko omenili vse *pojave skupinsko-lastninske obravnave družbene lastnine*. Omenjeni vidik se je ponekod izrazil tudi pri sporazumevanju med TOZD o razdelitvi upravljanja s proizvodjalnimi sredstvi. Težnje, da bi pridobili za svojo TOZD čim več v poslovnih sredstvih akumuliranega minulega dela ne glede na velikost materialne podlage za delo delavcev v drugih TOZD in težnje, da bi se znebili odgovornosti za prevzem obveznosti iz pravic minulega dela drugih delavcev in podobno. Sem sodi tudi miselnost, da je dohodek skupinsko-lastninska kategorija, ne pa del družbenega dohodka, in zato družbenoekonomski odnos med vsemi delavci, ki so med seboj odvisni v procesu družbene reprodukcije. Nadalje sodi v ta okvir družbenoekonomsko pačenje menjave dela v specifičen kupoprodajni odnos, skratka še en vidik nerazumevanja, kaj je dohodek; po tej tezi je to zgolj vsota v denarju izražene vrednosti in ne splet dohodkovnih družbenoekonomskih odnosov, o katerih se delavci na temelju skupno ustvarjenega dohodka samoupravno sporazumejo med seboj ali med različnimi področji zdru-

ženega dela. V ta vidik sodi tudi miselnost o minulem delu kot o vrednostno denarnem izrazu pravic, ki temeljijo na posedovanju lastnine, s posebnostjo, da se te pravice čez nekaj časa amortizirajo. Takšno pojmovanje, ki po določilih ustave nima nič skupnega s kategorijo minulega dela v celoti zadržuje kreditni odnos kot osrednji način prelivanja finančnih sredstev iz ene TOZD v drugo, ovira razvoj samoupravnega planiranja, zmanjšuje interes za samoupravno združevanje dela in sredstev itn. Kar pa je najvažnejše, onemogoča ali vsaj hudo ovira uveljavitev in razvoj odnosov iz minulega dela kot nove ustavne podlage za preseganje delavčeve odtujenosti od celotnih rezultatov njegovega dela, torej od rezultatov njegovega živega in minulega dela, kar je temelj, da delavčevo presežno delo v celoti preraste v družbeno potrebno delo.

Tehnokratska miselnost se izraža tudi v *pogledih na integracijske procese*. Ne izraža se le v zaprtosti OZD, v njihovi pogosti nepripravljenosti, da bi ustanavljali širše oblike združevanja dela in sredstev. Zaprtost se še vedno ohranja, čeprav za ceno nižje produktivnosti dela in manjšega dohodka; v takšnih OZD si hočejo zagotoviti razvojno pot, ki ne bi smela biti v ničemer izpostavljena. V njej se najpogosteje skrivajo osebne razvojne ambicije in težnja po ohranitvi monopolov posameznikov, ki v svoji lastniški slepoti niso sposobni razumeti usodne ekonomske povezanosti določenih OZD v reprodukcijskem procesu in ki računajo, da jim bo tržna stihija vedno naklonjena. Kaže pa se tudi na družbenopolitičnih ravneh v občini, v regiji, kjer včasih postavljajo zahteve in pogoje kot politično dovolilnico za združevanje, kje mora biti sedež skupne OZD, kolikšen obseg sredstev se sme združevati, da ne bo oslABLjena občinska oz. regionalna bančna enota itn.

Tehnokratski pogledi so navzoči tudi na področju *organizacije uresničevanja samoupravljanja*. Pogosto je delegat zgolj novo ime za nekdanjega člana delavskega sveta; še vedno se slišijo trditve, da v TOZD ni delegatskega razmerja. Nekateri razlagajo, da ima vse pravice TOZD in ne delavci v njej in da v delegatska razmerja v delovni organizaciji vstopajo TOZD in ne delavci prek svojih delegatov; ob takšnem pojmovanju delegatskih odnosov so navzoče težnje, da naj zbor delavcev tudi v prihodnje ostane zgolj oblika organizirane razprave, dajanja iniciativ itn.; delavska kontrola bi naj bila ob vlogi delavskega sveta nepotrebna; malo-kje, vendar pa še vedno niso v celoti presegli pogledov, kot npr., najprej bomo ustvarjali, potem pa upravljali in kontrolirali, itd. Te in njim podobne izrazne oblike tehnokratske miselnosti bomo najučinkoviteje presegli z doslednim uresničevanjem delegatskih odnosov v celotni zgradbi organizacije uresničevanja samoupravljanja.

Kot naslednji vidik tehnokratske miselnosti je prepričanje in na njem zasnovana aktivnost, ki je v popolnem nasprotju s programi in usmeritvijo družbenoekonomskega razvoja. *Vztrajati pri uresničevanju investicije brez dejanskega pokritja*; doseči razvoj neke proizvodnje ali nove tehnologije ne glede na dogovorjene družbene norme ali celo v nasprotju z njimi; kal-

kulirati stopnjo nevarnosti na novem delovnem mestu, kot da gre za računsko postavko; spuščati se v najrazličnejše špekulacije in pod pretvezo pravic iz minulega dela odtujevati z delom drugih delavcev ustvarjeni dohodek; oblikovati nove potrebe potrošnikov ali ohranjati dosedanje z najrazličnejšimi reklamnimi triki in prijemi, velikokrat v celoti prenešenimi iz kapitalističnega sveta, ki poneumljajo in zavajajo, ne pa informirajo in vzgajajo ptoročnika. Med vidike tehnokratske miselnosti sodijo tudi pogledi in ravnanje, da je v nadaljnjem družbenoekonomskem razvoju treba dati prednost razvoju tehnologije in tehnične podlage proizvodnega dela. Prepričanje, ki zanika medsebojno odvisnost in povezanost razvoja vseh delov družbeno potrebnega dela. Razvijati tehnologijo, pri tem pa pozabljati na človeka, kar še pomeni v človeku videti podaljšek stroja, dejavnik proizvodnje, ki ga je treba z novo tehnologijo le umno povezati.

Na tehnokratsko miselnost in na njej temelječe ravnanje pa ne nalletimo zgolj v OZD, navzoča je na vseh ravneh naše družbene organizacije, česar pa ne bom razčlenjeval podrobneje.

IV

V nadaljevanju želim opozoriti na nekatere osrednje vzroke, v katerih korenini tehnokratska miselnost, oz. iz katerih v naši družbeni praksi nastajajo tehnokratski odkloni v razvoju družbenoekonomskih odnosov.

Najprej velja omeniti še nepreseženo družbenoekonomsko podlago organizacije proizvodnje v naših delovnih organizacijah, ki ohranja številne rešitve klasične organizacije podjetja. Te tudi z organiziranjem delavcev v TOZD še nismo presegli; v naših razmerah tudi reproducira lastninske odnose, ločevanje dela in upravljanja, reproducira moč dejanske upravljalne strukture in potiska delavce, organizirane v TOZD, še vedno v odtujen položaj. Celo več, ta ista družbenoekonomska podlaga podjetja je postala ponekod celo izhodišče za organiziranje TOZD, kar ob neposrednejši ravni takega organiziranja še bolj zaostruje odnose delavčeve odtujenosti in omogoča, da se razrašča tehnokratsko-birokratski monopol.

V številnih sredinah niso razumeli, da so TOZD neposreden družbenoekonomski odnos, način, sredstvo in oblika organizacije delavcev, ki naj bi jih osvobodila, spremenila v subjekt upravljanja razmer in rezultatov svojega dela v celotnem procesu družbene reprodukcije in v vseh drugih stečiščih družbenega odločanja. Ker TOZD niso razumeli kot družbenoekonomski odnos in ker v vseh sredinah ni bilo dovolj učinkovite in vsebinsko polne akcije za preseganje stare miselnosti, družbenoekonomskih izhodišč pretekle organiziranosti, je nova organizacija največkrat nastajala kot »reorganizacija« obstoječe organizacije, kot adaptacija, pri kateri nismo zamenjali niti zidov, kaj šele temeljev. To se najbolj jasno kaže v analizi uresničevanja posameznih sestavin organiziranosti TOZD.

Pri iskanju dela delovne organizacije, ki je delovna celota — in prav to je prvi ustavni pogoj za organiziranje delavcev v TOZD — so delavci praviloma izhajali iz družbene, ne pa iz neposredne delitve dela. Takšno izhodišče je nujno vodilo delavce do ugotovitve, da izpolnjuje ta ustavni pogoj le tista organizacija ali del delovne organizacije, katere rezultat dela je mogoče izmeriti kot tržno blago. Zato tudi toliko enovitih delovnih organizacij in od tod tudi toliko velike TOZD. Bistvo te slabosti je bilo v tem, da se je »merila« organiziranost ljudi v podrejenem položaju do tehnično-tehnološke podlage njihovega dela, torej skoz tehnično-tehnološko podlago in skoz obstoječo organizacijo dela. Izhodišče za takšno vrednotenje je bilo ločeno obravnavanje materializiranega minulega dela delavcev od živega dela ali od delavcev. Na tej v bistvu tehnokratski miselnosti je temeljil tudi strah, da TOZD drobi in razbija podjetja. Nosilci take miselnosti niso bili sposobni dojeti, da je organizacija združenega dela organizacija delavcev — oblika in način samoupravnega združevanja dela na skupnih, družbenih sredstvih za proizvodnjo. In da to ni organizacija tehnično-tehnološke podlage, v kateri bi delavci nastopali kot podrejen dejavnik. V takih na glavo postavljenih odnosih se tudi vsa prizadevanja po modernejšem in racionalnejšem poslovanju poenostavljajo zgolj na modernizacijo tehnologije, sredstev za delo in v enostranske zahteve do delavcev, da se usposabljaajo za delo z modernejšimi delovnimi sredstvi.

Ista miselnost obremenjuje in vodi k zmotnemu pojmovanju drugega ustavnega pogoja, da mora rezultat skupnega dela delavcev, organiziranih v TOZD, biti samostojno izražen kot vrednost v delovni organizaciji ali na trgu. Taka zavest, ki izhaja iz klasično lastninskega pojmovanja odnosov v družbeni reprodukciji, ne more dojeti družbene narave proizvodjalnih sredstev in dohodka kot rezultata združevanja dela na teh sredstvih drugače kot nekaj opredmetenega, kot nekaj, česar začetek in konec je posedovanje in upravljanje. Skratka, vse, kar ne gre na kontni plan, česar ni mogoče kupiti ali prodati, ni družbena lastnina — tako menijo — ker s tem ni mogoče ustvarjati profita.

V ta okvir sodi tudi to, da nekateri delavci ne razumejo ali da popolnoma napak razumejo bistvo minulega dela kot skupne podlage vseh delavcev, ki na podlagi svojega dela in v odnosih vzajemnosti in odvisnosti ustvarjajo in delijo rezultate svojega živega in minulega dela v procesu stalnega dogovarjanja in sporazumevanja. Skratka, minulega dela pogosto še ne razumejo kot sistem družbenoekonomskih odnosov, kot opredelitev medsebojnih pravic in obveznosti med delavci, ki na podlagi plana in samoupravnega sporazuma o združevanju ne morejo nastajati pri delitvi, če ne nastajajo že v proizvodnem procesu. Z opredelitvijo pravic in obveznosti iz minulega dela v sporazumu med delavci TOZD o tem, kakšne surovine, polizdelke in izdelke potrebujejo, v kakšnih dobavnih rokih, kakšne obveznosti in pravice izhajajo med njimi, da bi učinkovito presegli tržno stihijo in odnose njihove medsebojne odvisnosti v procesu reprodukcije zavestno podredili svoji samoupravni volji, je edina pot in način za vzpo-

stavitev in reprodukcijo odnosov osvobajanja dela in človeka in naučinkovitejši način zapiranja vseh drugih vrzeli, skoz katere odteka minulo delo delavcev in se jim odtuja. Za vzpostavitev ustreznih v sistem samoupravnih družbenoekonomskih odnosov vpetih meril za vrednotenje rezultata dela delavcev, organiziranih v TOZD, klasična tržna merila v zvezi z drugim pogojem nujno odpovedo, ali bolje, ne omogočajo razvoja samoupravnih odnosov. Zgolj tržno obremenjena zavest pa ni in ne more biti sposobna dojeti, da pri iskanju te sestavine organiziranosti združenega dela v TOZD ne gre za nikakršno iskanje tržnega subjekta, pač pa za ugotavljanje in merjenje sposobnosti delavcev v vsakem organizacijskem delu, merjenje, ali so sposobni prevzeti odgovornost za ta del družbene lastnine in za reprodukcijo združevanja svojega dela na njej. Skratka za merjenje pogojev, ko lahko delavci z delom in upravljanjem s proizvodjalnimi sredstvi, z odgovornostjo do drugih delavcev, po samoupravno izoblikovanih in sprejetih merilih samostojno in odgovorno zadovoljujejo osebne in skupne potrebe z nenehnim razvojem materialne podlage svojega in skupnega dela. Samostojno izražanje vrednosti združenega dela torej ni samo cilj, ampak tudi merilo za ugotavljanje razmer, v katerih lahko delavci uresničujejo svoj družbenoekonomski položaj.

Tretjo sestavino organiziranja delavcev v TOZD, po kateri mora biti to tak del delovne organizacije, v katerem bodo delavci lahko uresničevali svoje družbenoekonomske in druge samoupravne pravice, so v številnih podjetjih pri proučevanju pogojev izpustili ali pa napak razumeli. Zgolj v okvir organizacije združenega dela zaprta tehnokratska miselnost je ta ustavni pogoj razumela kot zahtevo po ustrezni majhnosti TOZD. Ta miselnost je težila kljub ustavni opredelitvi delavčevega družbenoekonomskega položaja v TOZD k temu, da ohrani njegovo nekdanjo zaprtost in ločenost od širšega družbenega okolja, organizira TOZD, v kateri bodo delavci še vedno zaprti in podrejeni podjetniškemu interesu, in zagotovi dovolj prostora za podjetniško prilagajanje ustavno zajamčenih pravic upravljanja zadev in sredstev v celotnem procesu družbene reprodukcije. Združevanje dela in sredstev v širše oblike OZD, v krajevno skupnost, v samoupravno interesno skupnost, je zato marsikje še vedno v rokah podjetja ali njegovih reprezentantov, ne pa v rokah delavcev, organiziranih v TOZD.

Kratka in nedokončna analiza uresničevanja ustavne zasnove organizacije združenega dela v družbeni praksi kaže in opozarja na številne vrzeli, ki v mnogočem kažejo hotenja po ohranitvi stare družbenoekonomske podlage organizacije proizvodnje in ki so še vedno vir ali podlaga za reprodukcijo vseh preteklih oblik tehnokratskega monopola. Ob tem pa velja posebej ugotoviti, kako hitro se nosilci tehnokratskih teženj prilagajajo novim razmeram v na novo konstituirani delovni organizaciji. V mislih imam zlasti obstoječi položaj t.i. skupnih služb in poslovodne strukture, ki je še vedno znotraj teh služb. Analiza dejanskih razmer v velikem številu delovnih organizacij kaže, da delavci, organizirani v TOZD, osta-

jajo zgolj normativno-deklarativni nosilci ustavno zajamčenih družbeno-ekonomskih pravic. Ob ohranjeni centralizaciji moči v skupnih službah s poslovodno strukturo so delavci v TOZD še vedno potisnjeni zgolj v položaj izvrševalcev in to tudi tedaj, ko z dvigom rok potrjujejo sprejem drugod izoblikovanih samoupravnih sporazumov, zaključni račun, letni ter razvojni program itn.

Omenjene razmere danes ne odsevajo več slabo usposobljenost za uresničevanje ustave, pač pa dobivajo vse bolj očitne oznake tehnokratskega monopola, ki je našel svoj obstoj tudi v razmerah po uveljavitvi ustave v združenem delu. *Ta, za naše razmere sodoben tehnokratizem, ne temelji več na izhodišču centralizacije in fizične odtujitve sredstev, pač pa na izhodišču, da delavci v TOZD ne smejo priti v položaj, ko bi z lastnimi silami in sposobnostmi uspeli svoje interese dela tudi strokovno izoblikovati in uveljaviti.* V teh sredinah so združene strokovne aktivnosti dejansko osamosvojene od proizvodnih delavcev v TOZD, podjetniška, hierarhično-paramidalna organiziranost in odnosi, ki jih določa, pa več ali manj ohranjeni. Skupne službe in poslovodna struktura so torej še vedno v položaju hierarhične »komande«, centra moči, ki je dovolj močan, da si svoj družbeni in ekonomski položaj kroji sam, in ni odvisen od veličine rezultata, ki ga dosegajo delavci v temeljnih organizacijah združenega dela. Na teh izhodiščih organizirane skupne službe in poslovodni organi stopajo v dialog z delavci TOZD kot edina alternativa za njihov obstoj in razvoj in v teh odnosih pogosto uspevajo podrežati interese delavcev nekakšnim podjetniškim interesom in drugim ambicijam, odtujenim delavcem.

Obstoječe razmere izvirajo iz že omenjenega »reorganizacijskega« pristopa pri ustanavljanju OZD in nekdanjih podjetij. V tem pristopu so velikokrat v celoti zanemarili nujnost, da je lahko pravo in edino izhodišče samoupravne organiziranosti le družbenoekonomska vloga delavcev v TOZD. Reorganizacijski pristop, ki je v temeljih to izhodišče zanikal, pa je ohranil, ponekod pa celo okrepil ločenost strokovno-intelektualnega od proizvodnega dela. Temeljna značilnost take zasnove je še vedno ohranjena »štabno-linijska« organizacija celotnega delovnega procesa, ki je konkretiziran vir hierarhičnih odnosov in ti zagotavljajo, da se upravljalska aktivnost dejansko odtuja iz proizvodne sfere v t.i. strokovno-poslovodno sfero. S tem ohranjajo skupne službe in poslovodna struktura v njej popolno kontrolo, vpliv in moč nad družbenoekonomskim položajem delavcev v TOZD. Ob tako zasnovanih strokovnih službah in ob neurejenih družbenoekonomskih odnosih med vsemi delavci v OZD pa se z odtujeno koncentracijo strokovno-intelektualnega dela od proizvodnega dela tudi ohranjajo vsa preostala, zgodovinsko določena nasprotja med umskim in fizičnim delom, kar onemogoča uresničitev ustavne zasnove samoupravno združenega dela.

Zaradi neustreznega pristopa k organiziranju TOZD in k organiziranju delovne skupnosti skupnih služb v delovni organizaciji se je v polo-

žaju teh delovnih skupnosti ohranila tudi bistvena značilnost in slabost preteklega položaja teh delavcev, ki se kaže v zlepljenosti strokovnih služb s poslovodnimi organi. Tako organizirane skupne službe so podredile svojo dejavnost poslovodnim organom, interesu poslovodnih struktur, ne pa interesom delavcev, interesom proizvodnega dela. Zaradi tega ni uresničen bistveni element ustavne zasnove, ki bi se moral izražati v združenosti vseh delavcev ne glede na vlogo njihovega dela. Zlepljenost delovne skupnosti skupnih služb in poslovodnih organov pa na drugi strani pomeni tudi obliko in način zamegljevanja odgovornosti, ki praviloma normativno ni konkretizirana, pogosto pa zamegljena v kolektivni odgovornosti delovne skupnosti skupnih služb. Tako zasnovane skupne službe, zlepljene s poslovodno strukturo, nastopajo kot organiziran center odtujene moči v OZD in zunaj nje v procesu družbene reprodukcije, kot dejavnik organizirane neodgovornosti v OZD in družbi in kot osrednji vir tehnokratskih odnosov.

V

Na koncu mi dovolite, da rečem še nekaj besed o nosilcih tehnokratske miselnosti v naši družbeni praksi. Pogosto smo priča banaliziranju, politično škodljivim in zlaganim poenostavljanjem, da je nosilec tehnokratskih teženj tehno-struktura v organizacijah združenega dela. To bi pomenilo, da del delavskega razreda, ki se ukvarja s strokovno-intelektualnim delom, torej naša delovna inteligenca, ne sodi v delavski razred in da je nosilec posebnih ter interesom delavskega razreda nasprotnih interesov. Resnica pa je prav gotovo bistveno drugačna, saj je bil velik del teh delavcev v kontinuiteti socialistične revolucije njen idejni nosilec in zavesten dejavnik v procesu družbenoekonomske preobrazbe. Tudi kakršnokoli poenostavljanje v smeri vnaprejšnje obsodbe in kritike posameznih organizacijskih delov združenega dela, vključujoč pri tem poslovodne organe in delovne skupnosti skupnih služb, da so nosilci tehnokratskih teženj v vseh OZD v naši družbeni praksi, bi bil napačen in daleč od resnice. Res pa je, da so zaradi podedovanih družbenoekonomskih podlag zasnovane organiziranosti, posamezni organizacijski deli še vedno objektivno večja nevarnost za vir tehnokratskih teženj, kot to velja za druge organizacijske dele združenega dela. Toda tudi v teh delih združenega dela ni mogoče obravnavati in vnaprej obsojati v njih združene delavce, češ da so nosilci tehnokratskih teženj, saj obstoječe razmere največkrat niso izraz njihovega hotenja, pač pa veliko pogosteje izraz procesa, ki je zahteven in dolgotrajen pri iskanju konkretnih rešitev za preseganje dosedanjih razmer na izhodiščih nove ustave.

Nosilci tehnokratskih teženj, vključujoč pri tem poslovodne organe, zato niso in ne morejo biti vnaprej določljiva struktura, ampak jih je moči opredeliti šele na temelju idejnopolične analize tehnokratskih pojavov ter vzvodov in vzrokov, ki so omogočile nastanek teh pojavov. Za današnje razmere bi lahko rekli, da je temeljni vzvod in vzrok še neuresni-

čen sistem družbenoekonomskih odnosov, vrzel, ki ponekod in včasih celo objektivno določa nesamoupravno vedenje. Pri opredeljevanju nosilcev tehnokratskih teženj v naši današnji družbeni praksi pa je v zvezi s tem treba poudariti zlasti tole: nosilec tehnokratske težnje je zlasti vsak tisti delavec, ki sprejema, podpira in se podreja inerciji preteklih odnosov in ki s svojo neaktivnostjo v novi graditvi samoupravnih družbenoekonomskih odnosov izpričuje svoj oportunističen in svojo neaktivnost v procesu razvoja samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, torej na tistem področju in v tisti smeri, ki je edina pot za preseganje vseh oblik tehnokratskega monopola v naši samoupravni družbeni praksi.

V svoji razpravi sem se le površno dotaknil nekaterih značilnosti tehnokratskih odklonov na področju samoupravno organiziranega združenega dela. Pri tem sem se namenoma osredotočil na današnji trenutek v procesu preobrazbe odnosov in na vprašanja, za katera menim, da bo njihova ustavno skladna razrešitev pomembno prispevala pri odstranjevanju s staro prakso in miselnostjo zapolnjenih vrzeli. Zavedam pa se, da v ta aktualni okvir sodijo tudi številna druga vprašanja ali področja, kot npr. področje samoupravnega planiranja, denarnega gospodarstva, uspostavitve novih odnosov med proizvodnjo in trgovino itn., pri katerih dejanski odnosi niso bistveno spremenjeni, oz. pri katerih še nismo uspeli v celoti spodrezati korenin tehnokratskega monopola. V okviru samoupravne organiziranosti delavcev v temeljne organizacije združenega dela sem ostal zaradi prepričanja, da je prav v tem, da vloga in položaj te temeljne družbenoekonomske celice samoupravnega sistema še nista uresničena, osrednji razlog za pojav tehnokratizma na vseh ravneh v procesu družbene reprodukcije; prepričan sem, da bo le celostno uresničevanje ustavni položaj delavcev v TOZD in prek TOZD vedno trdnejša opora delavskega razreda proti vsem dosedanjim in novim oblikam odtujevanja, trdna pot za osvoboditev dela in človeka.

MUHAMED FILIPOVIĆ

Sodobni marksizem

(geneza, struktura in problemi)

S sodobnim marksizmom* mislimo na tak način mišljenja in dojemanja temeljnih vprašanj sveta in človeka — in seveda v tem duhu zasnovano družbeno-zgodovinsko prakso — ki sprejema motive, stališča in analize Karla Marxa, zajete v njegovem celotnem delu. To pomeni, da k sodobnemu marksizmu ne sodijo le vsa Marxova snovanja, ki so nastajala bodisi kot literatura ali pa kot družbenozgodovinska in politična praksa, marveč tudi celotni razvoj revolucionarne družbeno-zgodovinske prakse in misli po Marxu, kolikor ta seveda izhaja iz Marxove dediščine. Če danes razpravljamo o problematiki sodobnega marksizma, potemtako ne moremo in ne smemo nekega časa in njegovih pozitivnih vidikov zgodovinsko in zgodovinopisno zakovati kot neko trajno dano in nespremenljivo duhovno in stvarno strukturo misli in akcije; vedno znova moramo sintetično razgrinjati vsa protislovja v družbenem razvoju, kolikor se seveda kristalizirajo v dediščini Marxove misli ter v dognanjih njegovih naslednikov — in to v obeh temeljnih usmeritvah, na področju teorije in na področju prakse.

Sodobni marksizem vključuje torej samega Marxa in problematiko, ki jo njegova misel sporoča, kakor tudi vse tisto, kar je iz Marxa izšlo in je tako ali drugače potrditev, valorizacija ali preseganje Marxovih koncepcij in pojmovanj. Prav zaradi tega sodobni marksizem ni zgodovinska, marveč sintetizirajoča kategorija.

Marxove misli kot sintetičnega izraza protislovij neke faze družbenega razvoja (izraza, ki zajema tudi vse predpostavke te faze) — te misli, ki v sebi združuje najvišje duhovne rezultate kot tudi realne potence napredka in razvoja v smeri revolucionarne preobrazbe družbe — ne moremo obravnavati ločeno od vseh družbenih in duhovnih tokov tedanjega časa, od celotnega obdobja meščanske družbe. Že od vsega začetka ni bilo nobenega dvoma, da je Marxova misel s svojo kritično naravnano-stjo v najbolj živem dialektičnem stiku z vsemi rezultati meščanskega obdobja razvoja, z najpomembnejšimi zgodovinskimi dosežki meščanskega

* Objavljeni prispevek je uvodni referat, ki ga je avtor pripravil za posvetovanje na temo »Sodobni marksizem«, ki je bilo 19. maja 1975 v Stojčevcu pri Sarajevu.

razreda. In če Marx priznava temu razredu (na primer, v Komunističnem manifestu), da ima ogromno ustvarjalno moč, ki se kaže tako v velikih duhovnih rezultatih kot tudi v moderni civilizaciji, ki jo je meščanstvo ustvarilo, Marx hkrati ostro kritizira bistvo te civilizacije, njena bistvena duhovna merila, tako vrednotenje in mesto človeka, ki ju ta civilizacija določa človeku. Marxove misli torej ne moremo obravnavati kot goli produkt meščanske civilizacije, katere cilj bi bil le oplemenititi in poglobiti nekatere pozitivne dosežke te civilizacije. Marxova misel ni moralno, politično in filozofsko izpopolnjevanje idealov meščanske družbe, ni pa tudi enostavno zametavanje teh idealov zato, da bi vzpostavljajl neki nov ideal, novo moralo ali novo filozofijo. Marx je nasploh kritično razpoložen do slehernega tipa ideala in nazora, ki nastaja kot filozofija, se pravi kot v sebi sklenjen sistem spoznanja, v katerem je svet teoretično opredeljen in v nekem smislu miselno in teoretično določen. V nasprotju s klasičnimi filozofskimi in teološkimi načeli idealov in v sebi sklenjenih sistemov spoznanj se Marx zavzema za načela praktičnega preseganja in radikalne teoretične in praktične kritike bistva meščanske in razredne družbe nasploh; to bistvo pa vidi Marx v takem položaju človeka, ki mu onemogoča, da bi se uresničeval kot neprestani ustvarjalec, vedno usmerjen k novemu, in ki v tej ustvarjalnosti in prek nje potrjuje svoje človeško bistvo. Takšna narava Marxove misli je opazna v vseh temeljnih črtah, v katerih je nastajalo njegovo delo. To se vidi predvsem v naravi njegove kritike klasične nemške filozofije in še posebej Heglove filozofije kot filozofije nasploh; vidi se prav tako v njegovi kritiki klasične meščanske politične in socialne misli (o tem pričajo zlasti *Ekonomsko-filozofski rokopisi*, *Grundrisse* in nekateri drugi spisi). Taki nagibi so popolnoma očitni tudi v njegovem praktičnem delovanju v delavskem gibanju, kjer ni nikoli nastopal dogmatsko z vidika nekega teoretično deduciranega in izbranega ideala — ki bi veljal bodisi za politiko, bodisi za organizacijo delavskega razreda (dokaz za to je njegovo stališče do vprašanj internacionale in nemške partije). Prav narobe. Marx si je vedno prizadeval, da bi ustvaril pogoje, v katerih bo samo življenje določalo celotno strategijo in taktiko delavskega gibanja; prav tako je iz trdne vere v človekovo sposobnost, da si utira pot k napredku, presojal, da bo človeška duhovna ustvarjalnost konec koncev vedno odgrinjala nove horizonte človeškega razvoja.

Te opombe, ki zadevajo naravo Marxovega dela in ki bi jih pogojno lahko označili kot sistem njegovih nazorov in prakse, so primerne, ker nas opozarjajo, da moramo tedaj, ko obravnavamo marksizem, odstopiti od ustaljenih shem historiografskega in teoretičnega proučevanja, ko neko misel obravnavamo samo — ali pretežno — kot posebno zvrst idealnega duhovnega produkta, ki bi se moral uresničiti takorekoč zunaj časa, prostora in stvarnega procesa razvoja, ko ga obravnavamo kot ideal, ki ga bolj ali manj celostno zagovarjamo, ga uresničujemo ter po njem presojamo stvarna zgodovinska dogajanja. Prav zaradi tega se problematika in

pomen Marxove misli v njeni družbeno-zgodovinski funkciji in učinkovanju tudi ne zastavljata na ravni problema ortodoksnosti (kot se je pogosto zdelo in se še zdi), marveč predvsem v horizontu problematike celotnega družbeno-zgodovinskega razvoja in zapletenih odnosov med dejavniki, ki ta proces določajo oziroma ki delujejo kot njegovi konstitutivni elementi. Tematika ortodoksnosti, ki je neko obdobje prevladovala v marksistični tradiciji, je izvirala iz kriznih razmer, ki niso samo notranje stanje delavskega gibanja in marksistične duhovne tradicije, pač pa so bile posledica mejnih okoliščin, v katerih je bil in se v njih razvijal celotni revolucionarni potencial sodobne družbe. Tedaj je bila namreč ortodoksnost oblika, v katerem se je revolucionarni potencial lahko ohranjal in zagotavljal sposobnost za reprodukcijo. Toda danes, ko je proces revolucionarne preobrazbe družbe tudi eden izmed najbolj pomembnih konstitutivnih dejavnikov procesa celotnega zgodovinskega razvoja moderne družbe, se revolucionarni potencial tega razvoja uresničuje kot prepletenost številnih vidikov in procesov, znotraj katerih se konstituira moderna zgodovina — in se tudi na področju teorije vedno potrjuje z novimi spoznanji, ki prehajajo v skupno zakladnico revolucionarne teorije in prakse. Ne v marksizmu in ne v stvarnem revolucionarnem procesu se ne morejo ponoviti stanja iz časa devetdesetih let preteklega stoletja in prvih let tega stoletja.

Marksizem moramo danes dojemati v kontekstu izredno protislovne in bogate stvarne in duhovne strukture zgodovinskega razvoja in v odnosih do temeljnih procesov, v katerih se izraža moderni historični proces družbenega razvoja. S pojmom moderni marksizem moramo torej razumeti zapletenost duhovnih in stvarnih dejavnikov, ki so *kontinuens* revolucionarnega procesa razvoja našega časa; v teh procesih praktično in teoretično prevladuje Marxova misel in njegov revolucionarno usmerjen duh; kot zgodovinski dejavnik izredno močno deluje na ta proces tudi prek svojega stvarnega nosilca, delavskega gibanja, ter hkrati aktivira v tem procesu nove duhovne in praktične sile za preseganje obzorja meščanske in razredne družbe, nova spoznanja in možnosti revolucionarnega napredka človeštva v celoti. Tako kot Marxove misli ne moremo proučevati ločeno od celotnega konteksta njegovega časa, glavnih duhovnih in praktičnih tokov tega časa, ter jo lahko razumemo le znotraj zapletenih dejstev, ki skupaj nastajajo v tem in poznejšem zgodovinskem dogajanju — tako tudi sodobnega marksizma ne moremo razumeti kot goli proizvod Marxove misli, v smislu določene filozofije ali neke duhovne in politične tradicije, marveč le v sklopu sodobnih procesov, ki spajajo tako učinek marksistične miselne in stvarne tradicije kot tudi tistih procesov, ki so sproženi in odprti v stvarnem razvoju prav zaradi učinka tistih dejavnih spoznanj in akcije, ki jih je marksizem dvignil na površje in jih vključil kot stvarne zgodovinske sile.

Marksizem zaradi tega danes lahko obravnavamo samo kot dejavno duhovno in praktično silo, potemtakem kot dejavnik zgodovinskega raz-

voja, ki je definiran in se vzpostavlja vedno v boju, v usmeritvi k boju za revolucionarno preobrazbo družbe. Zaradi tega je za marksizem kot duhovno pridobitev in kot praktično revolucionarno gibanje značilno, da se v njem in okoli njega razvne neprestan boj za ohranitev njegovega izvirnega bistva in zgodovinske funkcije, okoli nukleusa revolucionarne misli in akcije. Osrednje vprašanje lotevanja sodobnega marksizma torej ni v sferi opredeljevanja ali potrjevanja nekakšnih vsebin duhovne ali teoretične narave, s katerimi bi lahko ugotavljali existenco marksizma kot teorije ali pa pripadnost marksizmu. Marksizem torej ni sistem teoretičnih nazorov, katerih vsebina bi bila določena in bi jo bilo mogoče posneti in pokazati kot nekakšno sliko sveta ali sliko o svetu, marveč je duhovna podlaga neke teoretične in praktične usmerjenosti v pojmovanju sveta ter učinkovanja na procese, ki konstituirajo svet kot celoto. Taka narava marksizma se najbolj razkriva v zapletenih teoretičnih problemih, s katerimi se danes ukvarja marksistična misel — kot tudi v zapletenih praktičnih problemih revolucionarne preobrazbe družbe, ki jih marksistično naravnana revolucionarna gibanja rešujejo. Prav zaradi te tesne povezanosti s celoto zgodovinskega dogajanja in z najrazličnejšimi dejavniki, ki na sodobno zgodovino učinkujejo, se socialistična misel v svoji strukturi razkriva kot množica vsakdanjih pojmovanj in usmeritev, med katerimi je veliko stičnih točk pa tudi mnogo razhajanj glede številnih praktičnih vprašanj zgodovinskega razvoja revolucije kot tudi glede številnih specifičnih teoretičnih vprašanj. Mnogim od teh tokov v marksizmu bi težko oporekli, ko zatrjujejo, da izhajajo in se opirajo na Marxovo dediščino in na njegova dela; po drugi strani tudi ni mogoče oporeči mnogim revolucionarnim gibanjem sodobnosti, da delujejo v skladu z naravnostjo revolucionarne preobrazbe družbe, kakor jo je opredelil Marx ali pa jo nakazal kot možnost uresničitve. V taki strukturi tega, kar imenujemo sodobni marksizem kot duhovno-praktično gibanje, je očitno, da ni možnosti za ostro razmejevanje med ortodoksnostjo in heterodoksnostjo; ni mogoče torej potegniti ostre in koristne meje med polemiko in razvojem. Vsako tako prizadevanje bi nas speljalo v celo vrsto delikatnih historiografskih in teoretičnih razglabljanj, ki bi se konec koncev zreducirala na dve možni soluciji, ki sta zgodovinsko verificirani: ali bi se morali v skladu z nekim interpretativnim merilom odločiti za neko specifično in hkrati splošno definicijo Marxovega nauka in na podlagi tega meriti stopnjo ortodoksnosti oziroma heterodoksnosti — ali pa bi morali priznati, da je v strukturi Marxovega dela mogoče določiti več literarnih in konceptualnih izhodišč, na katerih lahko nastajajo bolj ali manj zaprti sistemi sodb in prakse. Vsa ta dejstva in izkustva kažejo, da bi nas to speljalo v dogmatsko razpravo, ki je zelo značilna za vse tiste marksiste, ki skušajo marksizem dojemati in uporabljati kot zaprt sistem nazorov. Glede tega so nastajale številne divergence in razlike v celotni marksistični tradiciji, pri čemer je vsaka izmed teh usmeritev bolj ali manj upravičeno zatrjevala, da se dosledno opira na Marxova stališča —

ne glede na to, s kolikšno upravičenostjo in doslednostjo se lahko na to sklicuje. Tudi v sedanjem času se mnoge razprave o tem, ali je marksizem filozofski sistem, ali je marksizem zaprta ali odprta filozofija, ali je antropologija ali ontologija, ali je teorija družbe ali teorija zgodovine, ali je samo ena novih ekonomskih teorij ali pa je strnitev celotne filozofije v znanost in njene kriterije — gibajo v zaprtem krogu dogmatskih razprav, iz katerih se je moči prebiti samo tako, kot je to pokazala že marksistična tradicija: dá se jo preseči le na ravni merila družbenozgodovinske prakse, ker se prav v tej luči pokaže, da je avtentični marksizem samo tisti marksizem, ki je sposoben odpirati nove horizonte za družbenozgodovinsko uveljavljanje revolucionarnega subjekta — vključno s celotnim napredkom tako človeških stvarnih sil kot njihovih spoznanj.

Kar zadeva samo vprašanje strukture marksizma, je že ob pazljivem proučevanju Marxove misli kot celote ter glede na njeno stvarno zgodovinsko dejavno funkcijo očitno, da se Marxova misel upira slehernemu takemu definiranju, ki bi jo zožilo na eno samo področje veljavnosti, ali da bi jo uveljavili kot eno samo, pa najsi še tako splošno in široko formo spoznanja. Če smo dosledni, Marxove misli ni mogoče definirati kot filozofijo, ne kot neko posebno teorijo, niti kot znanost ali metodo; po svojem bistvu je naravnana k negaciji in preseganju vseh parcialnosti v strukturi človekovega bivanja, ki so zgodovinsko uresničene kot posebni specifični načini človekovega odnosa do sveta in svetovnega procesa. Zato Marx ne odklanja le klasične filozofije, ampak filozofijo nasploh, če je ta specifični izraz odtujenosti in delitve znotraj človeškega načina bivanja, če je filozofija posledica izločenosti intelektualnega dela iz drugih vidikov človeške dejavnosti in dela; odklanja jo tudi v obliki, ko izraža omejenost človeških praktičnih možnosti, da bi človeško življenje in bivanje uresničili v smislu neprestanega potrjevanja človeških resničnih sil. Zato je filozofija kot oblika odtujenosti misli in izraz celotne odtujenosti človeka — kot ideologija, kot teologija, kot metafizika — že pri Marxu doživela radikalno kritiko, in sicer ji Marx odreka možnosti ter opozarja, da jo je mogoče združiti le s posebnim načinom obstoja in da je izraz neke strukture zgodovine in nekega načina človeškega bivanja. To velja tudi za Marxov odnos do znanosti, kakor jo je opredelil v kritiki angleške klasične ekonomije; tu opozarja, da je njeno bistvo pozitivizem, opozarja, da je povezana z neposredno empirično podobo stvarnosti; očita ji, da ni sposobna videti, da je ta stvarnost obrnjena na glavo, da se v njej pojavljajo človeški odnosi kot odnosi stvari, odnosi stvari pa kot odnosi ljudi. V teh kritikah so zajeti že vsi bistveni elementi kasnejše bolj celostne kritike pozitivizma znanosti in vseh tistih posledic, ki jih v našem času obsega problematika kritike znanosti in tehnike ter odnosa med človekom in naravo. Prav tako so glede na bistvene značilnosti Marxovega dela čisto nevzdržni vsi poskusi, da bi Marxovo misel interpretirali ali zreducirali na nekakšno teorijo zgodovine ali politike; Marx je tudi zgodovino pojmoval kot zapleten proces, v katerem se ob delovanju stvarnih zgodov-

vinskih sil vzpostavljajo neprestano novi odnosi, ki oblikujejo tok zgodovinskega procesa v smislu preseganja zgodovinskega dogajanja kot izraza odtujenosti in nujnosti; torej tako, da se prava zgodovina dogaja kot svobodno človeško ustvarjanje življenja. To pomeni, da tudi zgodovine Marx ni definiral kot odnos enkrat za vselej danih momentov.

Ne glede na dejstvo, da je v Marxovi strukturi, v izvedbah in v terminologiji Marxa — še pogosteje in obširneje pa v Engelsovem izrazoslovju — veliko tistega, kar sodi v arzenal klasične misli, pa najsi gre za filozofijo, ekonomijo ali politiko — ter bi lahko na podlagi tega govorili tudi o še neprevladanih elementih teoretičnega, filozofskega in pozitivističnega načina opazovanja stvari, pa je vendar očitno — in moderna kritika je to v dobršni meri tudi dokazala — da je Marxova misel v svojem bistvu radikalno kritično naravnana proti splošni odtujenosti človeških sil izraženi v filozofiji, znanosti, ekonomiji, politiki itd. in da je podlaga za nastajanje neke nove razsežnosti človeškega obstoja, v kateri se bosta svobodno in skladno s človeško naravo ustvarjalno spajali stvarna človeška eksistenca in njegova duhovnost kot oblika obstoja prav te in take eksistence. Marx torej ne zanika duhovnosti kot človeške sile, marveč, nasprotno, njeno odtujenost.

Dejstvo, da moderni marksizem vse do najnovejšega časa ni zmožal izpeljati konkretnih sklepov iz take narave in značilnosti Marxove misli, kaže samo na to, kako zapleteni so pogoji za uresničenje take možnosti, kot je popolno razumevanje Marxa. Tako razumevanje ni bilo odvisno samo od razumskih in literarnih sposobnosti Marxovih naslednikov in interpretatorjev, marveč od celotnega zgodovinskega procesa, ki je moral sam sebi ustvariti — in kar se mu je tudi posrečilo — pogoje za popolnejše razumevanje in uresničevanje bistva Marxove misli. Prav v tej trajni vsebinski naravi njegovega dela se vidi, kako močno je Marx prehitel svoj čas; celotna zgodovina stranskih poti marksizma in delavskega gibanja XIX. stoletja in dokajšnjega dela tega stoletja pa priča prav o tem, da je Marx avtor, katerega misel se ujema z neko ravnijo razvoja družbenih sil, se pravi s časom, ko ta misel sama lahko postane dejavnik razvoja; insufienca v tem razvoju je povzročila enostranske razlage in interpretacije Marxa in seveda tudi poskuse enostranske realizacije Marxove misli. In kaj si predstavljamo z zapletenostjo in z zrelostjo zgodovinskih sil, ki dovoljujejo drugačno in z bistvom Marxove misli skladnejše pojmovanje samega Marxa? Predvsem gre za to, da je moral sam stvarni proces zgodovinske preobrazbe družbe ter sil, ki so njen nosilec, v najširšem pomenu in v svetovnih razsežnostih toliko dozoreti in se razviti do stopnje, ki omogoča dojetje bistva Marxovega programa revolucionarne preobrazbe v vseh njenih vidikih in v vseh najglobljih odtenkih. Revolucionarne sile, ki danes nastajajo na področju razrednega boja, so neprimerno bolj razvite kot kdajkoli doslej. Poleg tega, da imajo te sile neprimerno višjo stopnjo organizacije, imajo tudi veliko močnejše instrumente za stvarno družbenozgodovinsko učinkovanje, instrumente, ki omogočajo, da

se revolucionarna praksa uresničuje na bistveno višji in neprimerno bolj komplicirani ravnini. Tudi družbena in razredna protislovja, ki so eden izmed dejavnikov za dojetanje strukture zgodovinskega stanja in možnosti za revolucionarni boj, so danes veliko bolj razvite kot kdajkoli doslej ter zajemajo mnogo širši kompleks oblik in odnosov človeškega bivanja, kot nam ga ponuja preteklost. Globoka družbenozgodovinska protislovja zdaj niso omejena na čisti razredni odnos — na protislovje med lastnikom proizvodjalnih sredstev in tistim, ki delovno silo prodaja. Družbena protislovja, se pravi razredna protislovja družbe se tesno prepletajo s celoto svetovnih procesov ter se neposredno izražajo skozi številna nacionalna, politična, kulturna, ekonomska, razvojna, vojaška, strateška in še številna druga protislovja, ki neprestano učinkujejo kot dejavnik osveščanja množic, kot izhodišče za njihovo revolucionarno delovanje in kot specifične možnosti za uresničevanje revolucionarne preobrazbe v različnih oblikah. Ta protislovja so postala med drugim tudi mnogo bolj enostavna, razvidna, niso zavita v prikrito obliko odvzemanja presežne vrednosti, marveč se kažejo v odkritih oblikah monopola, pritiska, agresije, tlačenja in konec koncev se izražajo tudi v ogrožanju same eksistence človeštva — postavljajo ga pred usodno dilemo: obstati ali propasti. Razen tega tudi celoten razvoj naših spoznanj v zadnjih 150-tih letih posredno ali neposredno učinkuje kot dejavnik revolucioniranja strukture bivanja ter odkriva nove vidike in smisel Marxove misli in njegovih del. Tu mislimo predvsem na silen razmah filozofskih raziskav, ki se pojavljajo konec preteklega in v začetku našega stoletja in ki razvijajo ali dokončno oblikujejo številne nove vidike klasične filozofske misli — kažejo se v mnogih filozofijah, ki so nastale po Heglu, pa tudi v zelo občutljivih specifičnih analizah narave, strukture in metode zavesti kot take; tak razvoj je pripeljal hkrati do jasnega spoznanja o omejenosti filozofije ter njeni bistveni nesposobnosti, da bi kot metafizična misel, kot odkrivanje resnice, razreševala vprašanje zgodovinskega obstoja človeka. Izkušnje sodobne filozofije v njenem celotnem razvoju od neokantovstva, ničejanstva, fenomenološke filozofije, neopozitivizma, historizma itn. pa do današnjih teženj v filozofiji eksistencializma in strukturalizma kažejo, da bi se morala filozofija v svojih prizadevanjih, da doume lastno bit, da strne in določi svoje možnosti glede svetovnega procesa, radikalno kritično obrniti k sami sebi ter razkriti bistveno nasprotje med odtujenostjo človeka in njegovo duhovno strukturo — ki se tudi sama po sebi izraža kot oblika odtujenosti in hkrati kot spoznanje tega protislovja. Tako torej moderna filozofija posredno ali neposredno, eksplicite ali implicite sama opozarja na izredno pomembnost Marxove kritike filozofije ter opušča svoj nekdanji odnos, ko je ignorirala in spregledala epohalni pomen Marxove kritične misli ter filozofski pomen problematike, ki jo obravnava.

Celota zapletenih protislovij današnjega sveta ter položaj glavnih dejavnih sil v njem, med katerimi dominira delavski razred, se kaže torej predvsem v tem, da je obče priznana bistvena, in odločilna vloga marksisti-

stične misli pri razreševanju celotne problematike človeka in sodobnega sveta ter pri določanju osnovnih smeri za razreševanje teh protislovij. Do takega stališča prihaja filozofija — in ne samo filozofija — ko poskuša doumeti zapletenost svetovnih gibanj ter določiti bistvo svoje lastne pozicije. Vse najbolj pomembne filozofske smeri in njihovi najvidnejši predstavniki (Sartre, Camus, Merleau-Ponty, Heidegger, Lévy-Strauss itn.) ne vidijo izhodišča za razreševanje protislovij, v katerih je sodobni človek, le v produktivnem dialogu z marksizmom, marveč dajejo marksizmu tudi najvišjo oceno glede razumevanja bistva odtujenosti človeka in sveta; mnogi med njimi prevzemajo nekatere Marxove koncepcije, da bi z njimi in z njihovo pomočjo presegli težave, v katere zapada misel, ki jo navdihujejo elementi klasične filozofske tradicije. Tako se marksizem danes močno utrjuje kot duhovno in praktično gibanje, ki prevladuje na svetovnem duhovnem in političnem prizorišču in ki ima ključ do kritičnega razumevanja celotnega stanja sveta in človeka v njem ter odpira nove horizonte in možnosti človeškega napredka. Tak položaj marksizma seveda ni le posledica razraščanja stvarnih družbenih revolucionarnih sil, ki so nosilec marksističnega programa, niti samo učinkovanja mnogih zapletenih protislovij modernega razvoja ali zgolj velike pomanjkljivosti parcialnih spoznanj ter analiz ter protislovij v odtujenosti in razklanosti človeške misli in prakse; predvsem je tak položaj posledica tega, da je marksizem prav s svojo strukturo, s svojimi lastnostmi kritične in ustvarjalne misli in prakse edini sposoben, da ponudi produktivne odgovore na temeljne dileme našega časa. To sposobnost si je marksizem pridobil prav s tem, da se je v največji možni meri otesel zaprtosti in parcialnosti, omejenosti in protislovij tradicionalnih oblik človeškega odnosa do sveta in sebe, predvsem pa njegove misli in filozofije. To je posledica tega, da je marksizem edino moderno duhovno gibanje, ki je preseglo čisto duhovnost in filozofijo kot obliko odnosa — in morálo kot konsekvenco odnosa med zavestjo in bivanjem — v kateri se izraža omejenost učinkovanja človeškega spoznanja na celoto človeških zgodovinskih možnosti. Marksizem je prav tako tisto sodobno in praktično gibanje, ki je najbolje združilo spoznanje s prakso, ki je najbolj uspešno identificiralo praktične sile preseganja temeljnih protislovij moderne zgodovine, spoznalo nujnost oboroževanja teh sil z močnim orožjem globokega razumevanja in analiz — tako glede osnovnih možnosti človeškega sveta kot tudi glede njihovih lastnih možnosti v človeški praktični dejavnosti. Marksizem je hkrati tisto duhovno in praktično gibanje, ki je najbolj odprto za vsrkavanje najvišjih dosežkov celotnih človeških praktičnih in duhovnih prizadevanj, ki prispevajo k zvečevanju in razvoju človeških produktivnih sil.

Kot tak marksizem seveda ni ena sama duhovna tradicija, ni le en sam sistem mišljenja in nazorov o svetu in človeku, ni ena sama filozofija, ena znanost ali teorija, niti ena sama politična praksa; marksizem je prepletena enotnost vseh teh vidikov, njihove medsebojne odvisnosti in takih razmer, ko lahko le celotno izkustvo v spoznavanju in preseganju proti-

slovij človeške eksistence omogoča uresničevanje tistih področij človeške kreativne dejavnosti, ki dvigajo in revolucionarno spreminjajo celoten horizont, strukturo in načine človeškega bivanja. Marksizem je torej misel in praksa, ki radikalno združuje zgodovinska dogajanja, strnjuje smisel zgodovinskih gibanj — v katerih je človek odtujen, njegove bistvene produktivne sile pa se kažejo kot zase bivajoče, kot razne duhovne, politične, ekonomske in druge sile. Je v enaki meri kritičen kot naraven konec nekega zgodovinskega procesa, katerega glavna značilnost je v tem, da je zasnovan na razredni vladavini in odtujenosti. Zato odpira neko novo zgodovino, nov proces, ki se ga ne da definirati pozitivno, lahko pa ga opredelimo v smislu negacije vseh ostankov razredne zgodovine in iz nje izraslih oblik človeškega obstoja — tako stvarnega kot duhovnega. Marksistično misliti pomeni danes pravzaprav razumeti prepletenost protislovij celotnega zgodovinskega gibanja in posebnega položaja človeka v teh gibanjih, pomeni absorbirati celotno izkustvo človeškega pojmovanja te in take strukture bivanja in biti, ki je naravnana k radikalnemu preseganju, osvobajanju človeških produktivnih sil, k odpiranju vsestranskih možnosti za človekov napredek. V tem vidi marksizem tudi svoje najvišje duhovno in najbolj popolno stvarno opredeljenost.

Po svoji genezi nastaja torej marksizem iz celote Marxovih del in vseh številnih in mnogoterih duhovno-praktičnih refleksij tega dela v drugi polovici devetnajstega stoletja in v prvi polovici dvajsetega stoletja. Hkrati nastaja tudi iz prepletene medsebojne akcije osnovnih zgodovinskih sil in iz samega zgodovinskega toka, ki ga Marxova misel preveva in aktivira in tako postaja bistveni kongruent tega procesa. Ta proces zajema tako realno stran svetovnega dogajanja, novo podobo zgodovine, v kateri ima osrednje mesto delavski razred, kot tudi razvoj našega spoznanja, ki poteka po dveh glavnih tirnicah: prva je napredek človeških spoznanj ter njihova vloga v življenju človeka in družbe; druga pa je vse bolj precizno, konkretnije in bogatejše razumevanje Marxove misli in njene vse bolj prevladujoče vloge v duhovnem življenju ljudi. Ta proces kot celota kulminira v letih 1917 in 1948. Sodobni marksizem torej ni časovna oznaka, marveč miselno-praktična določnica, ki zajema zapletenost razvoja in strukture zgodovinskega toka kot tudi samega spoznanja.

Po svoji strukturi marksizem našega časa ni ena sama pozitivna teorija. Ni v nasprotju z nekaterimi drugimi teorijami. Ni slika, opis ali definicija nekega stanja ali ideala. Ni neka filozofija, znanost, etična ali politična teorija. Marksizem je kritično preseganje temeljne omejenosti naših moči v razumevanju in delovanju, ki se izraža v nezadostnosti in postvarenju naših idej in omejene prakse parcialne in enostranske negacije. Po svoji strukturi je torej marksizem kritika celote — vzrokov in posledic ter številnih oblik odtujenosti, ki se porajajo iz načina bivanja in načina delovanja vseh oblik človeškosti. Skladno s tem ima marksizem tudi filozofski znanstveni in politični aspekt poslanstva, saj zajema in negira ter konkretno presega vse te temeljne oblike odtujene družbene biti človeka.

Marksistično misliti pomeni danes pravzaprav absorbirati polnost človeškega doživetja odtujenosti, razumeti njene oblike in globine, dojeti, zbrati in izraziti tiste uspele oblike preseganja, ki so dane v umetnosti, politiki, znanosti itd. — skratka v mnogoterih živih oblikah obstoja in prekašanja starega. To pomeni hkrati odprt in kritičen, vendar tudi strastno privržen možnemu napredku, skriteму v najbolj preprostih stvareh in delih človeka — kot tudi v njegovih velikih korakih.

Glavne probleme sodobnega marksizma torej lahko označimo kot vprašanje popolnega razumevanja zgodovinskosti Marxove misli in smisla človekovega hotenja; kot osvobajanje iz okov parcialnosti in lažne splošnosti filozofskih, znanstvenih in drugačnih siromašenj Marxa; kot odpravljanje sektaštva v pojmovanju splošne narave in toka kritičnega strnjevanja izkustva filozofije in znanosti. Marxu se ni treba več spopadati z omejenimi možnostmi dobe; v tej epohi namreč prevladuje in je sam horizont te epohe. Zato marksizem ne sme zanemariti ničesar bistvenega in imanentno človeškega, kar se še vedno dogaja na sledih preteklosti.

17. vzporednika ni več

(*Vietnam po zmagi osvobodilnih sil*)

»Iluzija, da je nekemu narodu mogoče v petletni vojni odvzeti pravico do kruha, svobode in neodvisnosti, se je razblinila z zastavo, ki jo je ameriški veleposlanik odnesel pod pazduho v plastični vreči.« Besede Olofa Palmeja, s katerimi je pospremil odhod zadnjega simbola tujega vmešavanja iz Kambodže, bi bilo mogoče z majhnim prilagajanjem uporabiti tudi za Južni Vietnam. Odhod je bil nekoliko bolj dramatičen, toda hiter, neobotavljiv, dokončen. »Vojna v Vietnamu je, vsaj kolikor zadeva Združene države Amerike, končana«, je še pred dokončnim polomom sajgonskega režima izjavil ameriški predsednik Ford.¹

Ni v navadi, da se tako imenovane lokalne vojne končujejo na ta način; s popolno zmago majhnega naroda, z željo velike intervencionistične države, da hitro obrne neprijetno stran v svoji zgodovini, z enim najmočnejših in dolgoročnih zasukov na prizorišču vse doslej ostro soočenih navzkrižnih koristi velikih sil, brez kompromisov, brez pogajanj, brez iluzije o tem, da bi kdo še lahko ohranil trajne vzvode vplivanja na mali narod. Presenetljiv konec je komaj lahko razumeti v merilih računalniško natančnega merjenja v vojno vključenih moči, prav tako ga ni mogoče dokončno pojasniti le z genialno strategijo partizanskega vojskovanja ali s puhlico o tem, da je v azijskih narodih vsajena tradicionalna kal žrtvovanja, trpljenja in predajanja.² Najbolj totalna zmaga vseh zmag, ki si jih je kak narod izboril v razmerah dvojne delitve sveta in v resničnostih hladne vojne, je zmaga razuma in poguma, volje in vztrajnosti, ljubezni do svoje zemlje in sovraštva do tistih, ki so jo pustošili, je zmaga domoljubnosti in samozavesti.³ Tudi zmaga nad francosko kolonialno

¹ »Politika«, Beograd, 8. marca 1975.

² Med »ameriško« indokinsko vojno so odvrgli na Vietnam 7.600.000 ton bomb ali 3,5-krat toliko kot v vsej drugi svetovni vojni. Po letu 1965 je 9 milijonov prebivalcev Južnega Vietnama ali polovica celotnega prebivalstva veljala za »begunce«. — »Monde«, Pariz, 2. maja 1975.

³ Računajo, da so ZDA za vojno v Vietnamu potrošile (vštevši bombardiranje Severa) 150 milijard dolarjev ali 7000 dolarjev na vsakega Vietnamsca, kar je stokrat več od letnega povprečnega dohodka Indijca. Teh 150 milijard dolarjev je vrednost bruto proizvoda Kanade, toda samo 10 % ameriškega bruto proizvoda. Pomoč Sovjetske zveze in Kitajske DR Vietnamu in Fronti narodne osvoboditve Južnega Vietnama cenijo na kakih 12 milijard dolarjev. — »Monde«, cit. št.

močjo v letu 1954 je bila bleščeča, vojaško neoporečna in človeško veličastna, toda bila je le zmaga nad državo v zatonu imperialističnih teženj. Zmaga leta 1975 pa je simbolična v mnogih pogledih. Je zadoščenje za Vietnamce in za Azijce, maščevanje za opijske vojne, za varuštva, za izsiljene koncesije, za stoletno poniževanje azijskih civilizacij v imenu atlantske. Je prelom z obdobjem uzakonjenega manipuliranja velikih z usodami in življenji malih narodov, je konec utesnjevanja v vnaprej pripravljene modele, je neponovljiva in enkratna in zato lastnina vseh, ki so se v kakem trenutku te ubijajoče dolge vojne čutili blizu neznanim bosonogim in fizično krhkim ljudem. To je zmaga, ki naj dokaže pravičnost zgodovine, budi upanje v uresničenje gesel o enakosti ljudi in o njihovi pravici, da samostojno odločajo o sebi.

Enotnost vietnamskega prostora

Vsak konec je hkrati tudi začetek. Za vse, ki so bili kakorkoli prizadeti z vojno v Indokini, so izkušnje pouk in napolilo, za Vietnamce same pa ta začetek pomeni še mnogo več. Osvobojeni bremena svetovnega spopada se šele zdaj lahko obrnejo k sebi, ugotovijo globino razdiralnih posledic vojne na notranjo narodno homogenost in začnejo uresničevati programe političnih in družbenih sprememb, za katere jih je prikrajšala vojna.⁴ Končalo se je obdobje osvobodilne vojne, začenja se bistvo ljudske revolucije, ki je ves čas spremljala boj proti tujim vplivom. Težko bi bilo natančno razmejiti obe prvini vietnamske osvobodilne vojne, težko bi bilo tudi reči, katera je v povezovanju širokih ljudskih množic odigrala pomembnejšo vlogo, toda resnica je, da se je tuja intervencija začela zato, da bi preprečila razmah revolucionarne preobrazbe socialističnega značaja.⁵ Državlanski spopad je vsekakor tudi bil del vietnamske vojne, toda

⁴ 20. decembra 1960, ko so na osvobojenem ozemlju blizu Sajgona oblikovali Fronto narodne osvoboditve (predstavniki narodne revolucionarne stranke, demokratske in socialistične stranke, kmečke zveze, študentovskih, mladinskih organizacij in budističnih sekt), so sprejeli tudi prvi načelni program o podobi prihodnje neodvisne države, ki naj bi temeljila na načelih družbene pravičnosti, in o postopnem miroljubnem združevanju z DR Vietnamom. — Ob koncu leta 1962 je nastal drugi program Fronte, ki je v razmerah nastajanja revolucionarne oblasti na osvobojenih ozemljih zastavil tele cilje: boj za osvoboditev dežele, agrarna reforma, graditev neodvisnega narodnega gospodarstva, izvajanje miroljubne politike, neuvrščanje v vojaške zveze, sprejemanje tuje pomoči brez političnih pogojev. — V tretjem programu Fronte leta 1967 je podoba novega Južnega Vietnama že natanko določena: bil naj bi neodvisen, demokratičen, miroljuben, neuvrščen in napreden. Nastal naj bi na temelju prizadevanj vseh družbenih slojev, nacionalnosti, verskih skupin, vseh domoljubov ne glede na politično prepričanje. V tem programu so bili oblikovani tudi temeljni notranje zakonodaje: zagotovilo o pravici do dela, o splošnem izobraževanju, enakosti moških in žensk, program pa je vseboval tudi obljubo, da bodo delavci in uslužbenci imeli pravico do upravljanja v podjetjih. Narodnostnim manjšinam pa je Fronta priznala pravico, da ohranijo svojo kulturo in uporabljajo svoje jezike. Na področjih, kjer živijo velike skupnosti pripadnikov narodnostnih manjšin, naj bi po programu Fronte iz leta 1967 ustanovili tudi avtonomne pokrajine v okviru svobodnega in neodvisnega Vietnama.

⁵ Po ženevskem sporazumu o vzpostavitvi miru v Indokini 1954 so Združene države Amerike zadolžile režim katoliškega mandarina Ngo Din Diema za obrambo svobodnega sveta pred prodiranjem komunizma. V pismu sajgonskem diktatorju je pisal predsednik Eisenhower: »Prizadevali smo si... da z vsemi sredstvi, ki so nam na voljo, povečamo učinkovitost naše pomoči

tako po času nastanka kot po vsebini je bil v tej vojni sekundarnega pomena. Tuje koristi — recimo jim strateške, prestižne, neoimperialistične — so se v popolnosti prekrile s težnjami privilegiranih slojev po ohranitvi družbenega in političnega statusa quo, v imenu demokracije in svobode so konservirale napol fevdalne družbene razmere, ki jim je že obdobje kolonializma neopravičljivo dolgo podaljšalo življenje. Soočenje na črti ohranitev starega — napredek je bilo sicer zavito v pravne konstrukcije na ravni odnosov med državami (med Demokratično republiko Vietnam in med Republiko Vietnam), vendar je ves čas prebijalo umetne pregrade, izločalo izumetničene in mednarodnopravne nezakonite razlage razdelitve Vietnama in se navsezadnje izkazalo za ključno vprašanje njegove prihodnosti. Enotnost vietnamskega naroda in ozemlja je bila razglašena še v aktih, ki jih je vietnamsko osvobodilno gibanje sklepalo s Francozi,⁶ načelo so ponovili v ženevskih sporazumih o Indokini,⁷ po obdobju razlaganja upravičenosti ameriške intervencije v Južnem Vietnamu pa se je enotnost pojavila kot osrednja točka mirovnih sporazumov o Vietnamu leta 1973: štiri strani podpisnice so v sporazumih priznale, da je vietnamski narod le eden, da se bo politična prihodnost odločala v pogovoru med Vietnamci samimi, da torej ne veljajo ameriške teze o »severnovietnamski agresiji« kot o poglavitnem opravičilu za ameriško vojaško in politično vmešavanje v zadeve Južnega Vietnama.⁸

Še enkrat so se Združene države oprijele znane teze o »agresiji s severa«, ko je v veliki letošnji marčni nasprotni ofenzivi osvobodilnih sil postalo jasno, da je sajgonski režim nepopravljivo natrgan in da ga ne more rešiti še tako velika nova vojaška pomoč.⁹ Poskus, da bi po med-

Vietnamu... To naj bi pomagalo vietnamski vladi, da bi zgradila in ohranila močno državo, ki bi se bila sposobna upreti notranji subverziji in vojaški agresiji.« — Visok ameriški funkcionar Benting pa je takole opredelil cilje dajanja ameriške pomoči: 1. vzpostavitev in ohranitev notranjega miru, 2. pomoč severnim Vietnamcem, da se dokončno naselijo v Južnem Vietnamu, 3. utrditev južnovietnamske administracije, 4. ohranitev ekonomske trdnosti, 5. vzpostavljanje veleposestniškega sistema. »Medjunarodna politika«, Beograd št. 604, 1. junij 1975, str. 13.

⁶ V pogodbi, ki jo je Francija marca 1946 podpisala z Vietminhom, je bivša kolonialna sila Vietnamu priznala neodvisnost v okviru francoske unije. General Leclerc je tedaj poslal v Pariz znamenito poročilo, da je to edina rešitev. »Express«, Pariz, št. 1243, 5.—11. maj 1975, str. 28.

⁷ V sklepni deklaraciji ženevske konference o Indokini iz leta 1954 je osem držav, med njimi pet velikih sil, sprejelo stališče francoske vlade, v katerem se je zavezala, da bo pri vzpostavljanju miru v Kambodži, Laosu in Vietnamu spoštovala načela neodvisnosti, suverenosti, enotnosti in ozemeljske celovitosti teh dežel. »Međunarodna politika«, št. 6—4, 1. junij 1975, str. 20.

⁸ V deklaraciji mednarodne konference o Vietnamu, na kateri je 12 vlad dalo mednarodna zagotovila za izvajanje pariškega sporazuma o končanju vojne (januar 1973), je rečeno v 4. členu: »Države podpisnice... spoštujejo temeljne narodne pravice vietnamskega ljudstva — to je neodvisnost, suverenost, enotnost in ozemeljsko celovitost Vietnama, kakor tudi pravico južnovietnamskega naroda do samoodločbe...«. Besedilo deklaracije, objavljeno v »Politiki«, 3. marca 1973.

⁹ »Courrier du Vietnam« je takole opredelil obdobja ameriške pomoči sajgonskemu režimu: 1. obdobje, ki je vključevalo oblikovanje moderne vojske, od 1955 do 1960 — 461 milijonov dolarjev; 2. obdobje »posebne, protigverilske vojne«, od 1961 do 1964 — 737 milijonov dolarjev; 3. obdobje »lokalne vojne« — 1965 do 1968, 2.150 milijonov dolarjev, in 4. obdobje »vietnamizacije« 1969 do 1974 — 13.462 milijonov. Vse skupaj torej 16 in pol milijarde dolarjev. — Če bi to vsoto razdelili s kakimi 18 milijoni prebivalcev v Južnem Vietnamu, bi prišlo na enega prebivalca več kot

narodnopolitični poti rešile prestiž države, ki se je praktično od zmage kitajske revolucije vmešavala v vietnamske zadeve, pomeni naslonitev na prvine, ki so vodile ameriško politiko od vsega začetka — na idejne razlike v svetovnem merilu, katerih posledica naj bi bila gentlemenska razdelitev spornega območja po 17. vzporedniku in naj bi se zato kot del hladnovojnega statusa quo povlekla tudi v novo ravnotežje sil med dvema idejnima sistemoma.¹⁰ Dejstvo, da se v kritičnih časih obstoja režima v Sajgonu spomladi 1975 Združene države vendarle niso odločile za ponovno neposredno vojaško vmešavanje, ki je bilo Van Thieuju obljubljeno ob podpisu pariških sporazumov 1973,¹¹ ni mogoče pripisati le zaostrenim odnosom med ameriško zakonodajno in izvršilno oblastjo. Pravilneje bi bilo ugotoviti, da je postajala celotna konstrukcija, na kateri je temeljila ameriška intervencija v deželah jugovzhodne Azije, očitno vse bolj neustrezna. Prvine samobitnega narodnoosvobodilnega boja, ki je imel, kljub neprimerljivo manjši fizični moči,¹² nedvomne prednosti pred kumpiranim sajgonskim režimom, so se postopoma prepletale z velikimi strateškimi cilji Združenih držav Amerike; morda bi bilo začetek konca Eisenhowerjeve doktrine treba iskati že v sklepu prejšnjega predsednika Nixona, ko se je odločil za pogajanja, bistven zasuk pa je pomenila logika pariških sporazumov, ki je vsaj na papirju končala svetovno razsežnost vietnamskega konflikta. Nesporazum med zakonodajno in izvršilno oblastjo je imel torej prej simboličen kot vsebinski pomen, ker je temeljil

---

900 dolarjev, medtem ko v resnici poprečni dohodek na prebivalca v Južnem Vietnamu ni presegel 100 dolarjev. *Rinascita*, Rim, št. 16, 18. april 1975, str. 15.

¹⁰ »Teza je pravno nevzdržna: ženevski sporazumi so poudarili, da ločitvene črte na 17. vzporedniku ni mogoče razumeti kot dokončne oblikovalke političnih ali ozemeljskih meja... Če bi se s pravne ravni spustili na raven dejstev, bi lahko rekli, da je nenavadno tisto, kar je ameriško zunanje ministrstvo objavilo 27. februarja 1965 v poročilu z naslovom »Agresija Severnega Vietnama proti Južnemu Vietnamu«. Za nobenega od dokazov o pošiljanju severnih Vietnamcev na jug poročilo ni ugotovilo, da so se zgodili pred poletjem 1961. in tudi ne pred objavo sporočila o pogovorih med Johnsonom in Diemom, v katerem sta ugotovila kršitev ozemeljske nedotakljivosti Južnega Vietnama po Severu... Nobenih podrobnosti ni bilo o »1800 ljudeh«, ki naj bi prekorajčili mejo v letih 1959 in 1960, in o »najmanj 3700«, ki naj bi sledili leta 1961. »History of the Cold War«, André Fontaine, New York 1970, str. 409.

Ob tem velja omeniti tudi dvome o pravnem temelju Diemove oblasti. »Njegovo oblast je uveljavil Foster Dulles, ko se je ravnal po nasvetu ameriškega polkovnika Lansdala, avtoritete v filipinski gverilski vojni — nad prejšnjim cesarjem Bao Dajem, ki je na francosko željo znova postal šef države, čeprav je bil tako malo prepričan o svoji oblasti, da je večino časa preživel v Cannesu.« Fontaine, op. cit., str. 399.

¹¹ V pismu, ki naj bi ga pisal predsednik Nixon sajgonskemu Thieuju v januarju 1973 in ki ga je objavil nekdanji sajgonski minister v ameriškem časopisju, naj bi pisalo: »Zagotavljam vam, da nameravam v primeru, da Hanoj ne bo spoštoval določila sporazuma, sprožiti ostre in hitre povračilne ukrepe. Uradno vam zagotavljam, da bodo Združene države hitro in zelo ostro odgovorile na vsako kršitev sporazuma«. — Besedilo pisma, objavljeno v »Figaroju«, Pariz, 2. maja 1975. Novi predsednik Ford je zanikal, da bi bilo odposlano kako tajno pismo z obvezujočo vsebino, ostal pa je pri tezi, da je šlo za množično severnovietnamsko agresijo ob pomoči Kitajske in Sovjetske zveze, ki naj bi s tem prekršili tudi nekatera tiha pravila vedenja med velikimi silami.

¹² Sajgonski režim je imel pod orožjem 1,200 tisoč ljudi (od tega 50.000 v zelo močnih letalskih silah), osvobodilne sile Južnega Vietnama pa med 100 tisoč in 400 tisoč ljudmi, k čemur so ameriški viri prišteli še največ 100 tisoč borcev s severa, vendar so podatki o tem le približni. — »Mednarodna politika«, št. 549, 16. februar 1973, str. 14.

na spoznanju, da mednarodne delitve nacionalnega prostora vietnamsko ljudstvo ni nikoli sprejelo. Nobena stran, ne južnovietnamska (delna izjema je Diemov režim) ne severnovietnamska, še manj južnovietnamsko osvobodilno gibanje, se ni v dolgoročnih načrtih odrekla združitvi obeh delov enotnega naroda.

Združitev je sicer sajgonski režim leta 1954 odložil sine die, jo otežil s tem, da je začasno mejo med obema deloma Vietnama spremenil v pravo državno mejo in sprejel ameriško tezo o »agresiji s severa«, toda izrečno se ji ni odrekel niti Thieujev režim.¹³ Tedaj torej, ko so odpadli svetovni politični razlogi, ki so narekovali delitev dežele, znotraj vietnamskega naroda ni bilo nobenih formalnih zadržkov proti združitvi obeh delov. Določene rezerve, očitna previdnost in načrtovani dolgoročni proces zблиževanja med obema deloma naroda — kar je vse značilnost politike obeh delov Vietnama tudi po nesporni in popolni zmagi — izhajajo iz posledic dolgotrajne razdeljenosti, bistveno različnih poti družbenih razvojev in iz prvin socialnega in razrednega konflikta kot drugotne posledice vietnamskega spopada. Ko so z obnovo porušenega mostu na reki, ki je ločila Južni Vietnam od Severnega, simbolično odpravili delitev po 17. vzporedniku, praktično ne bi smelo biti nobene ovire za prvo združitev vietnamskega naroda v samostojni državi.

Zgodovina razdelitve Vietnama

Območje današnjega Vietnama se v zgodovini pojavlja 4000 let in ga označuje pripadnost prebivalcev istemu kulturnemu krogu. Nenehne invazije tujih osvajalcev (Indijcev, Kitajcev, Mongoľov, pozneje Portugalcev, Holandcev in Francozov) so po svoje krepile čustvo skupne povezanosti, čeprav so med prebivalci treh vietnamskih pokrajin (Anam, Tonkin, Končinčina) antropologi ugotovili razlike v »mentaliteti«, ki so jih pripisali znani, čeprav ne vedno nesporni resnici o »trdih gorjanih, vajenih discipline in samoodrekanja«, ter mehkužnih obmorcih, ki jim je bila narava bolj naklonjena.¹⁴ Morebiti upravičene ocene o različnosti severnih in južnih Vietnamcev pa so vsekakor privrženci ideje o razdelitvi Vietnama zlorabili v politične namene ter iz južnih Vietnamcev ustvarili podobo o lahkoživih in hitro se prilagajočih ljudeh, ki imajo poleg vsega slabe iz-

¹³ Ne glede na to, da je predstavnik sajgonskega režima takoj po podpisu pariških sporazumov 1973 izjavil, da ne »priznava začasne revolucionarne vlade«, je podpisal dokument sporazuma, v katerem se je Sajgon zavezal sodelovati v pogovorih v duhu narodne pomiritve in sprave (čl. 12) ter priznal, naj ponovna združitev obeh delov Vietnama teče postopoma in po miroljubni poti, pri čemer je demarkacijska črta na 17. vzporedniku samo začasna razmejitev (čl. 15).

¹⁴ Razlike se navezujejo tudi na izvor drugih prebivalcev nekdanje francoske Indokine. Čeprav zgodovinarji niso vedno soglasni o migracijah v tem delu sveta v oddaljenih stoletjih, veljajo za staroselce Kambodžani, del prebivalcev osrednjega dela Vietnama in prebivalci planinskih delov v Laosu. Vietnamski narod pa je zvečine nastal v mešanju med staroselci in velikimi selitvami ljudi iz jugovzhodne Kitajske ob koncu starega veka. Med jeziki skoraj ni podobnosti, prav tako ne med pisavami; Vietnamci so do konca stoletja uporabljali kitajsko pisavo, pozneje pa pod vplivom Francozov neko obliko prirejene latinice.

kušnje s svojimi »severnimi brati«, ker naj bi jih le-ti v zgodovni poskušali prirediti svoji podobi in torej praktično kolonizirati. Ker se zdi iskanje idealne identičnosti med deli kakega naroda dokaj nevhvaležno delo, pogosto obarvano s predsodki in je zato le ob skrajni objektivnosti lahko dokaz o homogenosti ali nehomogenosti naroda, je vredno omeniti naslednja dejstva: 15 let nepretrganega oboroženega boja v razmerah najbolj surove gverilske vojne, kar jih je svet spoznal, ne bi bilo mogoče vzdržati na ukaz, ki bi prišel od zunaj, posebno še, ker Združene države niso imele preprostih kolonialnih ciljev (zasesti ozemlje in vzpostaviti svojo nadoblast), ampak so ponujale temu ljudstvu le svoj sistem družbene in politične ureditve in tako rekoč neomejeno pomoč. Tudi 200.000 političnih zapornikov v taboriščih, kjer so bili izpostavljeni sistematičnim mučenjem, ki so se navadno končala s smrtjo, zanika veljavnost poenostavljenih trditev o mehkužnosti in prilagodljivosti južnih Vietnamcev, ki naj bi postali le žrtve že v zgodovini izraženih kolonialnih ambicij severnih Vietnamcev.

Tudi novejša zgodovina Vietnama govori o tem, da so se tujim osvajalcem postavljali po robu vsi deli prebivalstva. Vietminh — Vietnamska liga za neodvisnost — ustanovljena leta 1941 v času okupacije Japoncev, je razglasila za svoj končni cilj popolno osvoboditev vse dežele in je ob koncu vojne lahko računala z realno možnostjo, da dobi popolno neodvisnost. Vietminh je namreč na svoj način zavezal novo francosko vlado (de Gaullovo) s tem, da se je boril hkrati proti japonskim okupatorjem in proti kvislinški vichyjski Franciji, ki je med vojno v Indokini sodelovala z Japonci. Vietminh je torej veljal za stran, ki se je borila v okviru zavezniške koalicije, čeprav so bili njegovi dolgoročni osvobodilni cilji usmerjeni v popolno neodvisnost in končanje francoske kolonialne oblasti.

Začetke delitve Vietnama je zato najti šele v sporazumih med zavezniki, s katerimi so določali povojne razmere in vzajemne odnose. Potsdamski sestanek je z opravičilom, da bi delitev Vietnama olajšala zavezniško vojno proti Japoncem, razdelil deželo po 16. vzporedniku. Francoški interesi so bili v tistem času drugotnega pomena; prevladujoč je bil interes Velike Britanije, ki je videla v Južnem Vietnamu širše obzidje svojega imperija na Daljnem vzhodu, predvsem pa malezijskega cinka in gumijevca, posesti v Burmi, na Tajskem, v Indiji in Singapuru. Dogovori velikih niso preprečili Vietminhu, da je dokončal proces ljudske osvobodilne vojne in družbene revolucije ter je 2. septembra 1945 objavil deklaracijo o neodvisnosti Vietnama, v kateri je tudi obtožil kolonizatorje, da so hoteli porušiti zgodovinsko nacionalno enotnost Vietnama. De Gaullova vlada je bila po svoje moralno zavezana, da je priznala vietnamskemu narodu zasluge v boju proti skupnemu sovražniku ter nakazala tudi pripravljenost, da mu podeli neodvisnost, čeprav se ni odrekla svoje okvirne kolonialne oblasti in je mislila le na določeno avtonomijo v okviru Francoske unije. Dogovor o takem statusu so pozneje dosegli in 5. marca 1946 je Vietnam postal »svobodna država s svojo lastno vlado, skupščino, voj-

sko in pristojnostmi na področju finančnega upravljanja dežele.¹⁵ Ves čas pogovorov poprejšnja delitev po 16. vzporedniku ni bila omenjena in poznejši akti na ta način popolnoma legalne vietnamske oblasti so potrjevali povezanost vseh treh delov Vietnama, ne glede na to, v kakšnem kolonialnem statusu so poprej živeli.¹⁶ Sprememba mednarodnih razmer, zlasti začetek razdora med zavezniki, pa sta vplivala tudi na stališča Francije do postopnega osamosvajanja Vietnama: če sta bila poglavitna cilja Vietminha doseči enotnost ozemlja v okviru Demokratične republike Vietnam in njeno popolno neodvisnost, so pozneje Francozi, ohrabreni z elementi svetovnega idejnega spopada, poskušali doseči dvoje: na eni strani bi želeli postaviti pod vprašaj enotnost (pri čemer bi temeljili na različni kolonialni urejenosti treh vietnamskih pokrajin in na potsdamski delitvi), na drugi pa so hoteli neodvisnost dežele še odložiti. Konferenca med obema stranema, ki naj bi dokončno rešila sporna vprašanja, je propadla, kljub temu da so francoski vojaški strokovnjaki trdili, da je edina realna pot za Francijo v tem, da podeli Vietnamu popolno neodvisnost. V dejanju, ki je sledilo — teroristično bombardiranje Hajfonga — so nekateri opazovalci videli zametek tragične napake, ki so jo še dvakrat ponovili Američani. Šlo je za perfektno logiko nasilja in zastraševanja, ki naj bi preveč samozavestnim bivšim zaveznikom pokazala ostre zobe zahodne vojaške moči. Hkrati s širjenjem državljanske vojne na Kitajskem je francosko kolonialno angažiranje v Vietnamu dobivalo nove razsežnosti in je lahko računalo na pomoč zaveznikov v hladni vojni, ki jo je tudi dobilo.¹⁷ Začela se je francoska indokinska vojna, ki je ponovno razdelila Vietnam na dva dela. Maja 1947 so Francozi na ozemlju, ki ga je okupiral ekspedicijski korpus, ustanovili moderno vazalno državo na čelu s cesarjem Bao Dajem. Vlada in vojska Demokratične republike Vietnam sta se umaknili na sever in Francozi ves čas niso dovolili dvoma o tem, da želijo ponovno vzpostaviti popolno nadzorstvo nad obema deloma Vietnama.

Izjemno kruta kolonialna vojna je tekla v času zaostrenih nasprotij med velikimi silami, vendar so se do leta 1950 Vietnamci borili praktično sami. Sovjetska zveza si je zvezala roke z obotavljivim stališčem do kitajske revolucije, ki je bila simbolično povezana tudi z vietnamskim bojem za nacionalno in socialno osvoboditev. Medtem ko so Francozi dobivali izdatno ameriško pomoč, so dobili Vietnamci prvo pomoč šele po letu 1950. Tako stališče socialističnega sveta je pripisati tipični logiki raz-

¹⁵ »Međunarodna politika«, št. 604, 1. junij 1975, str. 20.

¹⁶ Celo stoletje je kolonizator držal tri vietnamske pokrajine v treh različnih odvisnih položajih (od kolonije do protektorata), da bi jih laže obvladoval in izkoriščal. — Prav tam.

¹⁷ Velika Britanija je bila na Ženevski konferenci naklonjena delitvi (Fontaine: »Cold War«, op. cit., str. 102). Dne 8. septembra 1954 (21. julija so podpisali ženevske sporazume) so Avstralija, Nova Zelandija, Tajska, Filipini, Pakistan, ZDA in Velika Britanija podpisali zvezo SEATO, ki je med drugim obvezovala članice upreti se agresiji proti kateri izmed nekdanjih indokinskih držav. Gmotna pomoč Franciji je dosegla v obdobju 1950 do 1954 80 % vseh stroškov francoskega vojskovanja v Indokini (2.600 milijonov dolarjev). — »Rinascita«, cit. št., str. 15.

deljevanja vplivnih območij po drugi svetovni vojni, ki v pravico narodov do samoodločbe ni vključila tudi pravice do osvoboditve koloniziranih ljudstev in narodov in je kljub izjemno ostrim sporom med vodilnima silama zahtevala, da se »drži dana beseda« v pogledu statusa quo. Če je bila zato Sovjetska zveza glede Kitajske zvezana z določili konference v Kairu, iz podobnih vzrokov ni sodelovala na strani vietnamskega narodnega in družbenega osvobodilnega gibanja, da ne bi podrla kakega elementa svetovnega ravnotežja moči. Šele zmaga kitajske revolucije, ki je vnesla elemente svetovnega idejnega konflikta v vzhodno in jugovzhodno Azijo, je spremenila to logiko. Samim Vietnamcem pa je pomenila meč z dvema ostrinama: računali so lahko na pomoč socialističnih držav, toda hkrati so postali preddverje gigantskega političnega spopada, v katerem so se tedaj prepletali elementi kolonialne oblasti, strateških interesov novih imperialnih sil, hkrati pa je šlo za dokončno razdelitev nekaterih vplivnih območij. Vietnam je odtlej imel položaj križišča velikih koristi v svetovni politiki, ki so popolnoma zanemarjale prvinske želje domačega prebivalstva, da živi skupaj na zgodovinsko določenem nacionalnem ozemlju.

Prvi mir

Posledice vplivanja svetovnega spopada so se izrazile tudi na delo Ženevske konference o Vietnamu leta 1954, ki naj bi za Francoze končala neprijetno obdobje povojne zgodovine, za Veliko Britanijo in za Združene države pa je bil francoski poraz samo izgubljena bitka v hladni vojni in ves čas povezana z izidi korejskega soočenja. Pogajanja, ki so nosila pečat novega urejanja sveta po korejski vojni, so ves čas nihala med dvema možnostma: lahko bi jih končali v okviru rešitve, ki bi se imenovala »leopardova koža«, ali pa sprejeli delitev po nekem vzporedniku. Glede na razmerje moči (na ženevski konferenci so s svojimi posebnimi koristmi sodelovale Združene države Amerike in Velika Britanija) popolne mednarodne politične in pravne potrditve zmage Vietminha nad Francozi ni bilo mogoče pričakovati. Rešitev z »lisami«, ki bi jih nadzorovali na eni strani Američanom naklonjeni južnovietnamski nasledniki Bao Dajevega režima, na drugi pa Vietminh, bi bilo težko izvesti, toda načelno bi se s tem ohranila enotnost vietnamske države. Razdelitev po vzporedniku, čeprav bi bila začasna in samo pomagalo do odločitve vietnamskega prebivalstva na volitvah, je prinašala nevarnost dokončnosti, bilo pa jo je lažje izvesti in je obema stranema pri organiziranju politične dejavnosti v pripravah na volitve dajala določene prednosti. To je bil tudi vzrok, zakaj je predstavnik Demokratične republike Vietnam po dolgotrajnih neuspešnih pogajanjih predlagal prav začasno delitev, ki pa ni v nobenem pogledu odstopala od dolgoročnega cilja o združitvi obeh delov Vietnamu.¹⁸

¹⁸ Ko je 25. maja 1954 na ženevski konferenci Fam Vam Dong pojasnjeval zamisel o conah, je dejal, da bi morale biti »v enem kosu«. — Fontaine, op. cit., stran 102.

Združene države sklepnega dokumenta ženevske konference, ki je urejal začasno delitev med obema deloma Vietnam in določil dveletno obdobje za pripravo splošnih in demokratičnih volitev, niso podpisale. Nekateri viri navajajo, da tega niso storile zato, ker je kot polnopravna udeleženka na pogajanjih sodelovala tudi Kitajska in bi podpisovanje skupnega dokumenta pomenilo neke vrste priznanje te države, verjetneje pa je, da so politični položaj ocenile z vidika morebitne zmage svojih varovancev in so ugotovile, da v takem merjenju moči nimajo nobenih možnosti. Sporazume je zavrnila tudi vlada amerikanofila Ngo Din Diema z izgovorom, »da volitve na severu ne bi bile demokratične in jih potemtakem nima smisla vzeti v račun.«¹⁹ S tem da volitev ni bilo in da je na praktično dokončno delitev dveh Vietnamov pristala ena izmed obeh vietnamskih strani (sajgonska), je začela nastajati mednarodnopravna teza o dveh državah; ker naj bi bila ena izmed njiju ogrožena od druge, bi ji Združene države Amerike lahko zakonito priskočile na pomoč.

Vietnam v ameriški globalni politiki

Za pravi začetek ameriške intervencije v Vietnamu navadno šteje leto 1959, ko sta padla prva Američana, vojaška svetovalca sajgonskega režima, in so se začele množične partizanske akcije, čeprav so Združene države Amerike v Vietnamu delovale že od leta 1949 v vlogi prizadete strani. Prvo odbobje intervencije je že pomenilo projekcijo ameriških strateških koristi v Aziji, toda očitneje se je ozadje »pomoči zavezniškemu sajgonskemu režimu« izločilo leta 1964, ko se je začelo obdobje neposredne ameriške vojaške akcije z bombardiranjem Demokratične republike Vietnam. Izjava zunanjega ministra Ruska je bila v tem pogledu popolnoma odprta: »Cilj vietnamske vojne je bil v tem, da preprečimo Kitajski pridobiti si oblast nad azijskimi narodi.«²⁰ Ker se Kitajska v vietnamske zadeve sploh ni vtikala, je iz izjave mogoče posneti, da je bil Vietnam določen za preskusni kamen v idejnem spopadu na azijski celin. Omenjeno križarsko preventivno vojno proti »kitajski nevarnosti« so sprožili v imenu južnovietnamske vlade, zato so le-tej tembolj manjkali dokazi, da je bila vojna v Vietnamu predvsem posledica državljanskega soočenja.

Poznejši množični ameriški vojaški udeležbi v vojni proti Fronti narodne osvoboditve Južnega Vietnam (ustanovljeni leta 1960) in proti začasni revolucionarni vladi (nastali leta 1969) nikakor ni uspelo izbri-
sati spomina na prave vzroke, ki so vodili Združene države Amerike v

¹⁹ Sajgonski predstavnik na ženevski konferenci je protestiral proti »hitri sklenitvi sporazuma o premirju med poveljstvom francoske vojske in Vietminhom«, proti datumu prihodnjih volitev in si je zaradi vsega tega ohranil svobodo delovanja. — Fontaine, op. cit., str. 109.

²⁰ Fontaine, op. cit., str. 478, in nadaljuje: »Kar se je dogajalo tam (v Vietnamu, op. p.), je bila v bistvu preventivna vojna proti deželi, ki bi lahko upravičeno opozorila Ameriko, da je samo njena intervencija preprečila ponovno združitve Tajvana z domovino.«

vietnamskem spopadu,²¹ prav tako pa ni mogla zmanjšati realne vrednosti ženevskih sporazumov, ki so potrdili enotnost vietnamskega naroda in nedeljivost nacionalnega ozemlja. To so navsezadnje priznale ZDA s tem, da so podpisale pariške mirovne sporazume, ki so se v 15. členu sklicevali na ustrezní člen sklepne deklaracije ženevske konference iz leta 1954. V pogledu priznanja začasnosti meje med obema deloma Vietnama so torej Združene države Amerike leta 1973 priznale tudi določilo, ki so ga 1954 z ustreznimi dejanji zavrnille. Gre za priznanje pravice do popolne samoodločbe nekega naroda, ki je med drugim tudi v tem, da se lahko razcepi ali združi, če je do tistega trenutka živel ločeno v dveh državnih enotah. Razmere, ki so določale politični položaj v Južnem Vietnamu v času podpisovanja pariških sporazumov, so se sicer spremenile — po zmagi začasne revolucionarne vlade in z razpadom sajgonskega režima so določila o treh političnih silah brez pomena — toda vse to ne spreminja dolgoročnih določil teh sporazumov, ko govorijo o »neodvisnosti, suverenosti, enotnosti in ozemeljski nedotakljivosti Vietnama«.

Družbene posledice razdelitve

Omenjeno je že bilo, da Združene države Amerike z intervencijo v zadeve Vietnama niso imele preprostih koristi, ki bi jih bilo mogoče primerjati s koristmi nekdanjih kolonizatorjev. Šlo je za zgraditev strateškega oporišča, ki ga je bilo prav zato treba tako družbeno in politično preoblikovati, da bi lahko kot država in družba zanesljivo branil ameriške koristi. Predvsem je šlo za reorganizacijo vojske,²² toda tudi za pritegovanje v zahodno kulturno, družbenopolitično in civilizacijsko krožnico. Družba, ki je nastajala, se je naslonila na politični status quo na vseh tistih področjih, ki so po logiki privilegiranih slojev prebivalstva pomenila objektivno podporo novemu sistemu: to je zlasti veljalo za veleposestniške strukture, ki so zavirale resnično demokratizacijo vietnamske družbe in jo omejevale na zunanja znamenja parlamentarnosti.

V ekonomskem pogledu se je Južni Vietnam zgledoval po tipični porabniški družbi ameriškega vzora, za katerega pa mu ni uspelo zagotoviti tistih proizvodjalnih sredstev, ki bi mu dala samostojnost in dolgoročno upravičenost. S tem da so okviri ameriške strategije boja »proti komunističnemu prodiranju« določali tudi načine družbenega in ekonomskega organiziranja v Južnem Vietnamu, je doživela homogenost družbe nadaljnje razdiralne udarce. Dosledno tako imenovani protigverilski strate-

²¹ »To je tudi zmaga Severa. Vedno smo poudarjali prvinskost, avtentičnost FNO in začasne revolucionarne vlade in vseh organizmov, ki so izšli iz protidiemskih sil ob koncu 50-ih let. Ob tem pa nismo podcenjevali sodelovanja organiziranih močnih sil, ki so prihajale s Severa in ki so jim pariški sporazumi 1973 uzakonili bivanje na Jugu s tem, da so prenašali težo pogajanj, na Vietnamce.« — »Nouvel Observateur«, Pariz, št. 547, 5—11, maj 1975, str. 34.

²² Po odhodu Francozov je sajgonska vojska štela okoli 170.000 ljudi, januarja 1973 pa je štela že 1.100.000 ljudi, k čemur je treba prišteti 125.000 pripadnikov policije in posebne enote za »pomirjevanje«. — »Rinascita«, cit. št., str. 16.

giji je bilo treba zmanjšati zaledje za partizansko vojskovanje. To je pomenilo sistematično izseljevanje kmečkega prebivalstva v »strateške vasi« ali na obrobja mest, oboje pa je imelo dolgoročne negativne posledice za celostnost južnovietnamske družbe. Po gospodarski strani se je s tem zmanjševala možnost, da bi Južni Vietnam lahko prehranil samega sebe, in je pri tem preseljeni del kmetov pomenil novo breme za proizvodno šibko južnovietnamsko ekonomijo,²³ po družbeni strani pa je nastajal prepad med mesti in podeželjem. Južnovietnamska mesta so postala slabi posnetki velikih mest in so do nerazumnih meja razširila korupcijo, črno borzo, prostitucijo, izsiljevanje, uživanje mamil. Prepad med bogastvom in revščino je sicer postajal tako družbeno zlo, da so ga v zadnjem času obsojali celo tisti, ki so poprej veljali za pglavitne oporne stebre Thieujevega režima.²⁴ Toda vse do zadnjega se je zdelo, da tudi taka šibka zgradba lahko obstane, če ji zanesljivo priteka potrebna pomoč od zunaj. Blaginja južnovietnamskih mest, ali natančneje — za srednje in višje sloje, ni imela zadostnega gospodarskega temelja doma, zato je v nadaljevanju stalne tuje podpore videla tudi svoje neposredne koristi. Če naj bi torej samo nadaljevanje vojne zagotovilo ohranitev takega nenaravnega stanja, so bili privilegirani deli južnovietnamske družbe tudi za vojno. Iz te osnove je Van Thieu črpal politično podporo za politiko, ki je sledila podpisu pariških mirovnih sporazumov in so jo imenovali »položaj, ki ni ne vojna ne mir«. V bistvu je šlo za to, da se prepreči možnost politične konfrontacije, ki bi izključila nenaravno in nasilno razslojevanje južnovietnamske družbe in odločila o tem, kateri izmed predlaganih družbeno-ekonomskih sistemov v večji meri ustreza težnjam večine prebivalstva.

V nasilnem urbaniziranju podeželskega prebivalstva so ameriški politični strategji videli zanesljivo formulo za boj proti kmečkim revolucionarnim gibanjem v deželah tretjega sveta in so temu cilju prilagajali vse druge politične ukrepe; gospodarska pomoč se je zaustavljala v okvirih spodbujanja nekakih pomožnih dejavnosti južnovietnamskega gospodarstva v korist razvitega sveta, tako imenovana humanitarna pomoč pa se je končala s pošiljkami zastonskega riža za najbolj ogrožene ljudi v mestih, ki si v taki družbi niso mogli poiskati ustreznih sredstev za življenje.

Razlike, ki ovirajo združitve

Razslojevanje, ki ima vzroke v tem, da je zaradi vojne del prebivalstva ostal brez naravnih sredstev za življenje, drugi pa se je prilagodil

²³ Gre za pretežno poljedelsko državo, ki je veljala za žitnico Indokine, vendar je zaradi vojne morala uvažati celo riž (od 140–300 tisoč na leto). Industrija se je razvila le v Sajgonu. — »Politika«, 27. jan. 1975.

²⁴ Katolik Kong Duk je papežu Pavlu VI. izročil pismo vietnamskih katolikov, v katerem je obtoževal bojevito in egoistično vedenje klera. — »Politika«, 25. januarja 1973. — Demonstracije katolikov proti korupciji jeseni 1974 so sodile med pomembne politične udarce sajgonskemu režimu.

satelitski vlogi, je nedvomno močnejši dejavnik v presojanju razlik med dvema deloma Vietnama, ni pa edini. Poleg nove delitve so še stare razlike in posebnosti, ki so za nastajanje družbe na novih temeljih velikega pomena.

Politično prizorišče Južnega Vietnama je zelo zapleteno, ne le v čistem političnem ampak tudi v narodnostnem in verskem pogledu. Na ozemlju Južnega Vietnama živi 17 narodnostnih manjšin, ki sestavljajo skoraj tretjino prebivalstva. Podobno pisanost je videti tudi na področju verske pripadnosti. Budisti so v večini, katolikov je okoli 10 %, vendar so bili doslej politično zelo vplivni, poleg teh dveh pa je še vrsta sekt in nekakih sintetiziranih veroizpovedi iz preteklosti (od konfucianizma, taoizma, animizma do budizma). »Bojeviti budisti« sodijo v okvir tako imenovane tretje sile, ki je uradno ni več, toda v resnici obstaja naprej v načinih mišljenja posameznih vplivnih voditeljev. Struje v sektah Hao Hao, Kao Dai so si tudi prizadevale za to, da bi se vojna končala in imajo svoj delež v končnem uspehu. Še enkrat je tudi treba poudariti, da tudi sama Fronta narodne osvoboditve ni preprosto sestavljena; združila je tako široke domoljubne sile, da je skupni program za prihodnji razvoj Južnega Vietnama mogoče uresničiti samo s spoštovanjem pravil, ki so nastala v času vojne, in z vzajemnim prilagajanjem nacionalnim, verskim in političnim danostim. Budizem kot politično gibanje je prispeval svoj delež k osvobodilnemu gibanju, ohranil pa je posebno politično moč. Katoliško gibanje, ki se je v nedavni preteklosti kompromitiralo z nepogojno podporo proameriškem Diemovemu režimu, se je pred polomom režima odlepilo in izrazilo pripravljenost sodelovati v novem sistemu, če bi mu zagotovili osnovne pogoje za življenje. Med političnimi silami je zelo vplivna še sekta Hoa Hao, ki je hkrati velika fevdalna posestnica in nadzoruje velik del proizvodnje riža.

Čeprav tako imenovani tretji sili, ki naj bi po določenih pariških sporazumov odigrala posredovalno poslanstvo med dvema južnovietnamskima vladama, nikoli ni uspelo izoblikovati se v homogeno politično skupino (njena vloga je bila vsekakor v ostrem nasprotju z načrti Thieujevega režima), je vendarle simbolično ostala kot politična skupina nekje na sredi med skrajnostmi. Z drugimi besedami, med tistimi, ki bi bili lahko obtoženi za pravo izdajstvo nacionalnih koristi južnovietnamskega naroda, in aktivnimi borci za korenite strukturalne spremembe družbe je še mnogo takih, ki ostajajo na sredini. Njihov vpliv ni majhen in če upoštevamo posledice, ki jih je razdiralna vojna imela za vietnamsko družbo, je že bolj jasno, zakaj se je revolucionarna vlada odločila za politiko strpnosti, prizanesljivosti, majhnih korakov in izjemne previdnosti v pogledu prihodnje združitve obeh delov Vietnama.

Zdi se nemogoče, da bi tretja pot — se pravi, pot kompromisov — obveljala za daljši čas in da bi se revolucionarna vlada odrekla svojemu političnemu programu, ki temelji na zemljiški reformi in nacionalizaciji, ker bi se s tem odrekla političnim ciljem, s katerimi je dopolnjevala vse-

bino osvobodilnega boja. Toda v prehodnem obdobju je očitno izbirala med dvema neugodnima možnostma: ali sprožiti takojšnje družbeno so- očenje, ki bi v težavnem položaju ob koncu vojne še naprej slabšalo eko- nomsko trdnost in zunanjo podobo Južnega Vietnama, ali pa se najprej zapreti vase in poskušati popraviti najbolj katastrofalne posledice tuje intervencije. Sodeč po prvih programskih izjavah nove vlade, se je odlo- čila za drugo pot, se še enkrat naslonila na solidarnost vseh domoljubnih sil, ki želijo sodelovati v graditvi nove družbe, in začela reševati dvojni problem prehrane in neproizvodnih mestnih velikanov s tem, da se na- silno urbanizirano prebivalstvo vrača na podeželje.

Strpnost in postopnost

Obnova notranje enotnosti ima torej popolno prednost pred drugimi zvezami, pa naj gre za obnovo nacionalne povezanosti s severnim Viet- namom ali za iskanje vzorov v socialističnih deželah. Program postopne socialistične preobrazbe navznotraj in neuvrčenosti navzven je v luči političnih in družbenih posebnosti Južnega Vietnama po vojni pravi izraz tistega prvinskega hotenja koloniziranih ljudstev, ki jim pravijo tudi »vrnitev k virom«. To pomeni, podobno kot v afriških razmerah iskanje nacionalne osebnosti po dolgoletni odvisnosti, sprejemanje tistih elemen- tov iz lastne zgodovine, ki po splošnem prepričanju zaslužijo, da jih vklju- čijo v okvire sodobne države, in ki hkrati rabijo kot vezno gradivo v obujanju nacionalnega ponosa in samozavesti. Vrnitev nazaj, v čas, ko je bilo narodu še mogoče samostojno voditi svojo pot razvoja, je seveda nerealna tudi v primeru Južnega Vietnama; spremembe, ki jih je prinesel vmesni čas, izpolnjen z oblikami posredne ali neposredne odvisnosti, so kljub vsemu pustile pečat na človeštvu v celoti in narodi se mu ne morejo izogniti s tem, da bi se umaknili v nekako sijajno osamljenost. Gre le za iskanje prvin, ki so lastne znamenitemu vietnamskemu neodvisnemu duhu, za iskanje, ki ga je, na mednarodni ravni, mogoče vključiti v prizadeva- nja vseh dežel v razvoju. Besede o »vračanju k virom« in o nekakem za- piranju vase zato veljajo le pogojno; Južni Vietnam je po osvoboditvi storil vse, da bi izboljšal odnose s sosednjimi azijskimi državami, celo s Tajsko, ki je veljala za močno ameriško oporišče za intervencije v Viet- namu. Pomirljivo stališče je vsekakor prispevalo k temu, da se je vrsta južnih azijskih držav odločila svojo politiko postaviti na »azijske« temelje in se tako prilagoditi zmanjšanju ameriškega vplivanja na razmere v tem delu sveta.

Vietnamski primer je tudi v okviru boja za pravičnejše mednarodne odnose nekaj izjemnega in je nanje odločilno vplival, toda po splošnih značilnostih ga je vendarle mogoče vključiti v tisto logiko, ki je narode jugovzhodne Azije v 50-tih letih prepričevala o vrednosti neuvrčenosti. Njihov prednostni konflikt je bil v nerazvitosti, splošni zaostalosti in druž- benih razslojenosti; svetovni idejni in vojaški konflikt med blokoma in

pripadajočimi skupinami držav jih je le zaustavljal v hitrejšem razvoju ter jih postavljajl v tirnice novega soočanja, ki ga niso želele in od kate-rega niso pričakovale nobenih koristi,

Današnji Južni Vietnam se zdi v podobnem položaju: že med bojem se je opredelil za socialistično pot, vendar ne za posnemanje kogarkoli, ampak za prilagajanje posebnim vietnamskim razmeram. Kot prava žrtev hladne vojne si v prihodnje tudi ne želi tega, da bi postal žrtev soočanja med Sovjetsko zvezo in Kitajsko. Neuvrščenenost, ki jo razglša revolucio-narna vlada, torej ni politika prehodnega obdobja, ampak resnična po-treba dežele, ki se šele zdaj lahko spopade s posledicami koloniziranosti. V tem pogledu je njen položaj drugačen od položaja, ki narekuje Demo-kraatični republiki Vietnam tesnejšo navezanost na formalne povezovalne prvine socialističnega sveta. Severni del Vietnama je že opravil prvo fazo dekolonizacije v razmerah, ki so bile nekoliko drugačne od teh, v katerih se je loteva južni del. Ekonomska kompatibilnost, skupni jezik, kultura, tradicije, vse to je trajno vezno gradivo med dvema deloma vietnamskega naroda, toda razmere, ki so ju razdelile pred tridesetimi leti, so dovolj močna objektivna pregrada, da je ni mogoče uspešno predreti le z dekla-racijami dobre volje ali s prehitrimi radikalnimi dejanji.

Postopek, ki naj bi ga oba dela Vietnama uporabila pri ponovnem združevanju, zadeva tudi Demokratično republiko Vietnam in njen pri-spevek k obnovi dežele. Južni Vietnam nedvomno potrebuje več pomoči, kot je severni del lahko da, zagotovo tudi ne bo odklanjal nesebične tuje pomoči, toda začetek je namenjen naslonitvi na lastne moči. To med drugim pomeni, da se bodo spremenili načrti gospodarskega razvoja na Severu, zlasti tisti, ki zahtevajo velike investicije in so izrazito dolgoroč-nega pomena. Sever ima naravna bogastva in boljše možnosti za indu-strijski razvoj, Jug pa ima boljše možnosti v kmetijstvu. Pričakovati je zato, da bodo načrti za gospodarski razvoj upoštevali naravne prednosti in ju povezovali na enotnem gospodarskem prostoru.

Konferenca voditeljev Severnega in Južnega Vietnama, o kateri so sporočili le skope podatke, je sklenila, da bosta oba dela dežele živela ločeno še pet let, kljub temu da bosta povezana in bo promet med njima neoviran.²⁵ Sklenili so tudi, da bodo, glede na dosedanje različne poti razvoja, drugače obravnavali podeželje in glavno mesto Sajgon. Podeželje je že v času osvobodilnega boja gradilo sistem ljudske oblasti, ki je po-stavila temelje novim družbenim in ekonomskim odnosom. Sajgon, siste-matično kvarjen in ločevan od naravnega nacionalnega telesa že v času Francozov, zlasti pa Američanov, s stotinami tisočev invalidov, otrok brez staršev, preprodajalcev in malih zaslužkarjev, z velikansko administracijo in trgovstvom, bo še naprej najtrša naloga za nove oblasti. Nekateri v zvezi z drugačno mentaliteto ljudi na jugu (»porabniško«, »lahkomiselno«) navajajo resne nacionalne razdore med njimi in asketskimi severnjaki;

²⁵ »Delo«, 7. junija 1975.

zdi pa se, da take napovedi jemljejo sajgonski način življenja za poprečje južnega, kar je nedopustno poenostavljanje. Južnovietnamski kmet je živel prav tako »asketsko« življenje kot njegov sonarodnjak na severu, le da je ta imel zagotovljene življenjske potrebščine, na jugu pa je pogosto gladoval.

17. vzporednika torej formalno ni več, med dvema deloma so mostovi in vendar združitve ni preprosto administrativno dejanje. Vprašanje, ali bo združeni Vietnam federativna država ali celo konfederacija, tudi še sodi v okvire številnih alternativ. Kljub dolgoročnim napovedim je mogoče, da bi se oba dela združila na trideseto obletnico prve razglasitve Demokratične republike Vietnam, ki je 2. septembra 1945 zajela celotno nacionalno ozemlje Vietnamcev, bolj verjetno pa je, da po postopek prilagajanja trajal mnogo dalj. Čas se zdaj ne zdi več tako zelo pomemben, celo manj je pomemben kot pri drugih zmagovitih socialističnih revolucijah: tuje vmešavanje na strani poraženih sil nazadnjaštva po vsem tem, kar se je zgodilo, ni več mogoče, in južni Vietnamci imajo prvič po stoletjih vmešavanja od zunaj dovolj časa, da se uredijo po svoje.

Uresničevanje delegatskega sistema

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani ter Slovensko politološko društvo sta se delovno vključila v proslavo ob tridesetletnici osvoboditve Jugoslavije in zmage nad fašizmom z organizacijo politološkega posvetovanja »Uresničevanje delegatskega sistema«. Politološko posvetovanje »Uresničevanje delegatskega sistema« se je vključilo v proces dolgoročnega raziskovanja in sistematičnega spremljanja delegatskih odnosov, ki sta jim instituciji, ki sta posvetovanje pripravili, tudi v preteklosti posvečali posebno pozornost. Posvetovanja, ki je bilo 28. aprila 1975 leta na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, so se udeležili znanstveno raziskovalni in pedagoški delavci družboslovnih institucij ter predstavniki družbenopolitične prakse. Posvetovanje je obravnavalo uresničevanje delegatskih odnosov z vidika stanja teh odnosov v organizacijah združenega dela, v krajevnih skupnostih, v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti in v družbenopolitičnih organizacijah. Poseben poudarek je bil dan proučevanju odnosov na črti primarna samoupravna skupnost — delegacija — delegat ter v tej zvezi tudi problemom komuniciranja v delegatskih odnosih. Upamo, da bodo rezultati posvetovanja koristni za tako teoretično dograjevanje delegatskega sistema kot tudi za družbenopolitično prakso.

UDK 328:331.152.1(497.12)

BOŠTJAN MARKIČ

Nekateri problemi pri uresničevanju delegatskih odnosov

I

Meščanski participativni predstavniki sistem se danes pogosto krči v vladavino političnih elit, saj vse pomembne strateške odločitve izhajajo iz središč ekonomske, politične in vojaške moči. Politični državljani v meščanskih družbah niso odločilni dejavniki na družbenopolitičnem in družbenoekonomskem prizorišču odločanja. Čeprav se vloga političnih partij nenehno krepi, se politična oblast osredotoča le v vodstvenih partij-

skih strukturah, navadni člani političnih partij pa so v bistvu le partijska volilna množica, ki nima pomembnejše vloge v političnem procesu.

Delegatski sistem pa je izostril možnost vpliva in odločanja občanov in delovnih ljudi iz delovnih in drugih primarnih samoupravnih skupnosti. Delegatsko načelo je del teorije samoupravljanja, ki se je odmaknilo od države kot edinega nosilca družbene reprodukcije v socializmu. Dokler obstaja država, bo seveda tudi še prisotno posredništvo; vendar je treba to posredništvo nenehno omejevati in lokalizirati. V našem sistemu je še vedno stalno protislovje, ker imamo poleg delegatskega načela še usedline predstavništva. Gre za odmiranje predstavniško posredniškega načela, ki pa se ga ne da v vsebinskem smislu opustiti čez noč.

Delegatski sistem, kot ga je uveljavila ustava iz leta 1974, je poiskal rešitve v preseganju dualizma med družbo in državo ter omogočil organizirano udeležbo delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem Jugoslavije. Z delegatskim sistemom se je spremenila tradicionalna institucionalna struktura družbe in odprli smo pot na dogovarjanju slonečem urejanju medsebojnih odnosov v združenem delu. Pri delegatskem sistemu gre za »vrnitev« politične sfere v družbo, za odločitve, ki niso le kratkoročno, ampak ki bodo tudi dolgoročno vplivale na družbene procese, na položaj jugoslovanskega delavskega razreda ter sploh vseh ustvarjalnih sil jugoslovanske družbe. Delegatski sistem daje tako vsem ustvarjalcem materialnih in duhovnih dobrin možnost, da uresničujejo družbeno politiko, in odpira vrata »navadnemu« državljanu. V tem smislu je delegatski sistem opredeljujoča kvaliteta in bistvena prvina političnega sistema, ki zajema celotno strukturo političnega sistema. Delegatski sistem tudi kaže, da se usmerjamo v demokratično in ne v birokratsko ali hierarhično organizacijo, v takšen sistem, ki se ne okamenjuje in ki se osvobaja »političnega plašča«. Teoretične zamisli o delegatstvu se preoblikujejo v energijo praktično političnega delovanja.

Značilnosti našega razvoja so bile v tem, da nismo le kritizirali načela splošnega političnega predstavništva in njegovih ostankov pri nas, temveč da smo z delegatskimi odnosi ponudili tudi alternativno. Pri nas so se ideje o delegatstvu kristalizirale v sistemsko in kategorialno celoto. Delegatski sistem se je osvobodil oblik in vsebine, »sposojenih« iz meščanskih sistemov, ki so vlekli našo družbo nazaj. Pomeni odmikanje od klasičnega parlamentarizma in je uspešna družbenokritična replika na predstavniški parlamentarizem. Delegatski sistem se ograjuje od monopolnega, elitističnega odločanja in je uveljavil samoupravno odločanje.

Bistveno se je razširil krog tistih, ki injicirajo in sprejemajo odločitve. Tako je delegatski sistem postal instrument družbenega osvobajanja in osveščanja, ne pa oblikovanja in delovanja posebnih »elitnih« delegatov, za katerimi bi se skrivali interesi tehnokratskih ali birokratskih struktur ali težnje, temelječe na egoističnih političnih in ekonomskih interesih. Pomembno je, da delegatskih odnosov nikjer ne dopuščamo samo kot

propagandno geslo. Dejansko uveljavljanje delegatskih odnosov je kazalnik demokratičnosti odnosov v našem političnem sistemu.

Delegatski sistem računa z dejstvom, da čedalje več ljudi stopa iz družbene anonimnosti, da čedalje večja plast občanov postaja družbeno-politično kvalificirana in da je čedalje večje število delovnih ljudi, ki se uveljavljajo v samoupravljaljskih procesih. V delegatskem sistemu občani niso samo plebiscitarno pritrjujoče občinstvo, ki bi bilo sicer izrinjeno na obrobje pri injiciranju in sprejemanju odločitev. Delegatski sistem omogoča, da ustvarjalci materialnih in duhovnih dobrin neposredno upravljajo temeljne pogoje svoje družbene eksistence, da v samoupravnih institucijah odločajo o ključnih vprašanih družbene proizvodnje in delitve, o vprašanih, ki določajo splošno smer družbenega razvoja.

Tam, kjer delegatski sistem ni proniknil v vsebino družbenih odnosov, je ostal v primerjavi s predstavniškim sistemom samo terminološka novost. Da bi ustava izpolnila svojo družbeno vlogo, mora zadovoljiti številne zahteve, še posebno v fazi uresničevanja. Če se ustava ne uresničuje, ostaja svojevrstna politična manifestacija, kjer je tedaj poudarek na sprejemanju, ne pa na uresničevanju. Vedno se nam je spraševati, ali je institucionalni sistem, ki ga je umestila ustava, zadovoljil za daljši čas bistvene zahteve družbe. Tudi z ustavo so naši cilji opredeljeni in postavljena temeljna smer razvoja. Vsaka hiperinstitucionalizacija v delegatskem sistemu nas usmerja k personalizaciji oblasti in k možnostim arbitriranja. Treba pa je reči, da bi bilo vsakršno čustveno stopnjevanje — glede možnost hitre realizacije delegatskih odnosov — onkraj meja zdaj možnega, bilo bi v svojem bistvu nesmiselno, saj naša pričakovanja na tej stopnji razvoja ne morejo biti univerzalistična.

II

Vsa dosedanja analiza delovanja delegatskega sistema kaže, da je pri delegatskem odnosu izredno pomembna aktivnost temeljne družbene ravnine. Samo tam, kjer je bila temeljna družbena ravnina razgibana in družbeno dejavna, je delegatski odnos pomenil obliko neposredne demokracije. Kjer pa družbena baza ni bila aktivna, kjer so družbena vprašanja reševale samo delegacije in delegati ali pa celo tudi oni ne, kjer so družbene probleme reševali »drugi«, je bil delegatski odnos tipanje v prazno in so primarne samoupravne skupnosti še naprej ohranjale značaj volilnega telesa. Zato moramo tudi poslej venomer ostriti družbeno občutljivost primarnih samoupravnih skupnosti in jih nagibati v smer dejavnega odločanja, sicer bo delegatski sistem nihal nazaj k vrednotam političnega predstavništva. Bolj ko bodo sposobnost, znanje in izkušnje delegatov na eni strani in samoupravne družbene osnove na drugi strani napredovali, teže bo zanikati mnenja, predloge in pobude ter stališča te samoupravne osnove.

Delegatski odnos zgubi svoj smisel, če vodi v svobodno neodgovornost. Kadar se je pretrgala zveza med bazo in delegacijo oziroma dele-

gati, je to vedno pomenilo paralizo delegatskih odnosov. Ena izmed slabosti pri doseganju delu delegacij in delegatov je bila ravno v tem, da se proces soočanja in sinteze posebnih interesov enih samoupravnih skupnosti z interesi drugih samoupravnih skupnosti in s skupnimi interesi ni pričel že na ravni temeljne družbene ravnine, na ravni baze. Na ta način je tudi teže premagovati nevarnost, da se številni parcialni interesi razpršijo.

Aktivnost delegata je pravzaprav stalen krožni tok, od stikov s temeljno družbeno ravnino do delovanja v delegaciji in v skupščini, kjer pa se seveda njegova aktivnost ne sme končati. V tistih okoljih, kjer se je funkcija delegata jemala resno, to ni bila majhna družbena storitev in obveznost.

Samo ustvarjalno prenikanje združenega dela v vsa središča družbenega odločanja, od mikro- do makroravnine, pomeni, da delavec postaja gospodar pogojev, sredstev in rezultatov dela. V tistih okoljih, kjer so prevladovale tehnokratske, birokratske in druge družbeno odtujevalne strukture in težnje, ne pa delavski razred Slovenije, je bil delegatski sistem družbeno slabokrven.

Pogostna je težnja tehnokratskih in birokratskih struktur, da zapletajo in zamotajo politični prostor, in vse preveč množijo linije komuniciranja med različnimi subjekti odločanja. S tem se kaj lahko zamegli prava vsebina stvari in družbenopolitično utrudijo udeleženci v procesu družbenega odločanja. V takem položaju se potem odtujena središča moči, tehnokratske in birokratske strukture, tudi pojavijo kot »odrešitelji«, ki »ponujajo« edino pravilne rešitve, ki pa seveda z resničnim delegatskim sistemom nimajo nobene zveze. K takšnemu neuresničevanju delegatskih odnosov pripomorejo tudi neselektivne, čez vse mere obsežne informacije, različni, velikokrat neprimerni načini reševanja po hitrem postopku in razne druge vrste »presenečenj«, ki jih izvršilni aparati ponudijo samoupravnim telesom in skupnostim.

Odtujevanje znanja in informacij od delavskega razreda je tudi ena izmed značilnih družbenih korenin tehnokracije, tako kot so odprava monopola nad znanjem in na široko odprti kanali za izobrazbo ter družbena in profesionalna gibljivost najširših plasti delovnih ljudi na drugi strani eden najpomembnejših vzvodov za premagovanje tehnokratizma.

Delegatski sistem je v svojem temelju in izhodiščih antimanipulatorski sistem. Pri tem pa velja opozoriti, da se politična manipulacija ne uresničuje samo na grob, stalinističen način, temveč lahko tudi na formalno demokratičen, politično rafinirani način, na manj očiten, manj odbijajoč način. V mnogih meščanskih političnih sistemih je sistem splošne politične manipulativnosti — kot značilnosti 20. stoletja — samo izpopolnitev in preoblikovanje sistema blagovno denarne prodajnosti. V delegatskem sistemu kot vsebinski prvini socialistične demokracije temeljna samoupravna osnova ni anonimna množica pod vodstvom manipulacijske nekontrolirane vladajoče skupine, marveč so to svobodni in

enakopravni občani. Razvoj zadnjih let pri nas kaže, da ne smemo pozabljati, da bo naša samoupravna demokracija imela trdne temelje, če bo utrjen sistem družbenoekonomskih odnosov. V nestabilnih družbenoekonomskih odnosih pa se lahko pojavljajo vsakršne politične zamisli in ideje ter manipulacije. Tudi na tej podlagi potem rastejo težnje, ki so sicer tuje izvorni naravi delegatskih odnosov.

Analiza delovanja delegatskega sistema v preteklem letu je pokazala, da so številni *stotisoči* v naši družbi zajeti v različne delegacije kot delegati. S tem je občanom in delovnim ljudem dana možnost, da se družbeno uveljavijo, saj se delegatski sistem ne bo razvil, če se državljani in delovni ljudje z delegatsko aktivnostjo ne bodo spoprijemali in izostrovali svojega samoupravnega vedenja. Čeprav je zelo velika številčnost Jugoslovanov, ki so zajeti v različnih delegacijah, sama po sebi zelo pozitivna in hkrati tudi mogočna — saj se občani ob tem vzgajajo in pridobivajo nove samoupravljalvske izkušnje — pa vendar kaže omeniti tudi to, da prepogosto razvrščanje občanov v številne delegacije v delegatskem sistemu vodi tudi (zlasti v tistih okoljih, kjer delegatski sistem ni dal otipljivih družbenih rezultatov) do utrujenosti občanov v družbenih razmerjih, do apatije ali neustvarjalne rutine. Od *kvantitativnega* merjenja števila delegatov v različnih delegacijah moramo priti h *kvalitativnemu* vrednotenju njihovih odločitev in vedno ugotavljati, *kdo* so v pogojih ustavno uveljavljenega delegatskega sistema tisti, ki odločajo, o *čem odločajo* in kakšni so v tem pogledu *premiki* v primerjavi s prejšnjim poslansko posredniškim predstavniškim sistemom. Ni toliko pomembno predvsem to, *koliko* ljudi je zajetih v delegatske procese; bolj je pomembno, *čigavi* interesi so v igri, ali gre za uresničevanje interesov delavskega razreda Jugoslavije. Spraševati se nam je po *značaju* odločanja in se lotevati njegove analize. Pri nas tudi ne sme več iti za poenostavljeno razumevanje izražanja volje delovnih ljudi z večinskim preglasovanjem. Poudarek je na iskanju soglasja, na medsebojnem sporazumevanju delegatov in delegacij.

Ni dvoma o tem, da enoletna praksa uveljavitve delegatskega sistema od sprejetja ustave 1974. leta do danes kaže, da so delegatski odnosi razgibali samoupravno temeljno družbeno osnovo. A vendar nekakšne popolne »politične maksimalizacije« ni mogoče doseči. To ni možno v nobenem sistemu, ki ni totalitaren, temveč je demokratičen.

III

Celotni razvoj našega političnega sistema — še posebej pa tudi zadnje leto uveljavljanja delegatskih odnosov — je pokazal, da je nujno zavestno usmerjati in načrtovati družbenopolitični proces in kako pomembna je vloga organizirane politične volje ter v zvezi s tem predvsem vloga Zveze komunistov. Zveza komunistov ima osrednje mesto v graditvi zasnove našega sistema. Hkrati pa se pojavlja tudi kot kritik lastnega

ustvarjanja. To kaže na zelo zahteven, v nekem smislu ambivalenten položaj zveze komunistov, ki zahteva, da Zveza komunistov ne izvaja »politične oblasti«, da se ne naslanja samo na državo in da na drugi strani pri svojem delovanju, ko postaja notranja sila samoupravnih odnosov, ne dopušča politično praznega prostora in ne zapada v samo navidezno udoben položaj »nevmešavanja«. Pomembno je, da so družbenopolitične organizacije, še zlasti Zveza komunistov, pri tem ko so odmaknjene od formalističnega pristopa k demokraciji, sposobne razčleniti, kam dejansko vodijo težnje družbenega razvoja pri nas. Težišče Zveze komunistov je iz državnega mehanizma preneseno na področje *samoupravnega* delovanja.

Čeprav je mogoče soglašati z mislijo, da so družbenopolitični zbori skupščin družbenopolitičnih skupnosti najbolj neposredni izraz prisotnosti družbenopolitičnih organizacij v delegatskem skupščinskem sistemu, je bilo preozko, kjer so družbenopolitične organizacije samo ali pretežno prek tega kanala zagotavljale svoj vpliv v delegatskem sistemu. Podobno kot trdim, da le družbeno aktivna temeljna družbena ravnina, dejavna primarna samoupravna organizacija in skupnost zagotavlja uspeh delegatskim odnosom, tako menimo, da so bili v preteklem obdobju delegatski odnosi uspešno uresničevani, kadar so družbenopolitične organizacije delovale predvsem v temeljni družbeni ravnini. Aktivnost delovnih ljudi in občanov v temeljnih samoupravnih in delovnih skupnostih ter dejavnost družbenopolitičnih organizacij v družbeni bazi sta procesa, ki morata teči vzporedno. Gre tedaj za dopolnjujoča se procesa, ki vplivata drug na drugega. Rezultat teh dveh procesov je resničen delegatski odnos. Z metaforo bi lahko rekli, da gre pravzaprav za specifično družbenopolitično bifurkacijo.

To, kar v našem političnem sistemu potrebujemo, je takó družbeno vplivno in aktivno *članstvo* v temeljnih organizacijskih strukturah Zveze komunistov, Socialistične zveze delovnega ljudstva, v sindikatih, v Zvezi socialistične mladine, v Zvezi borcev kakor tudi aktivna, delovna, operativna in »močna« *vodstvena* jedra teh družbenopolitičnih organizacij na vseh ravneh jugoslovanske družbe.

Čeprav je zgodovinski interes jugoslovanskega delavskega razreda ideološko jasno opredeljen, pa je glede na notranjo slojevitost jugoslovanskega delavskega razreda prihajalo tudi v preteklem enoletnem delovanju pri delu delegatov, ki so ravnali »tudi v skladu s skupnimi in splošnimi družbenimi interesi in potrebami«, do različnih pojmovanj, kaj je v konkretni, empirični stvarnosti skupni in splošni družbeni interes in kako se oblikuje. Tega vprašanja pri analizi delovanja delegatskega sistema sploh ne kaže podcenjevati, če imamo pred očmi dejstvo, da so različne družbene, gospodarske in kulturne razmere ter še posebej tudi posamezni sistemski ukrepi v različnih obdobjih razvoja naše družbe forsirali in tudi *še danes* forsirajo različne skupine delavcev in področja. Zanimivo bi bilo v zvezi s tem preizkusiti, kako so zadnji sistemski ukrepi

zveznega izvršnega sveta v zvezi s potrošniškimi krediti, kar ima velik vpliv na proizvodnjo in potrošnjo, vplivali in bodo vplivali na položaj posameznih delov jugoslovanskega delavskega razreda in na njihovo pojmovanje splošnih in posebnih interesov.

Velikokrat se pokaže, da je pri ugotavljanju »skupnih in splošnih družbenih interesov in potreb« dejavnost družbenopolitičnih organizacij vsekakor kvaliteta, ki je ni mogoče zanemarjati, če hočemo ohraniti celostnost in učinkovitost delegatskega sistema. Bolj kot doslej pa bo treba zagotoviti, da se pri tem ne bodo angažirali le forumi družbenopolitičnih organizacij, kar se doslej ni tako redko dogajalo.

IV

Ustava je institucionalizirala delegatske odnose. S tem ko je delegatski odnos postal normativno uveljavljen, pa še ni sam po sebi že postal uveljavljajoča se danost. Ob istih ustavnih predpisih so se v obdobju zadnjega leta v različnih okoljih uresničevali — glede na vsebinsko pristnost — različni delegatski odnosi. V tistih okoljih naše slovenske družbe, kjer je imel delavski razred Slovenije dejansko največjo družbeno moč, je prišel do izraza njegov vpliv na vseh področjih družbenega življenja. A tam, v tistih okoljih in razmerah, kjer se vpliv delavskega razreda ni mogel uveljaviti, kjer delavski razred ni mogel izraziti političnega in ekonomskega dinamizma, se je pojavljal namesto resničnih, vsebinsko polnih delegatskih odnosov — *goli institucionalizem*, ker za demokratičnimi institucijami delegatskega sistema ni stala realna družbena struktura z jasno oblikovanim in prodornim sistemom potreb in interesov.

Pri delegatskem sistemu nas mora vedno zanimati, »do kam smo že prišli« pri uresničevanju delegatskih odnosov, kje in zakaj so bila opuščena normativna določila in kaj je »naslednji korak« — če seveda pojmujeemo delegatski odnos kot izrazito dinamično kategorijo. Delegatskih odnosov ni možno prepustiti svobodni igri, da bi se gibali le po svoji notranji normativni logiki, neodvisno od gibanj v drugih sferah, zlasti še v *družbenoekonomski*. Nenehno bomo morali tudi dograjevati teorijo delegatskih odnosov. Vsakega tekočega empirično političnega ukrepa ne bo mogoče povzdigniti na raven teoretičnih načel in ga istovetiti s *strategijo* uresničevanja delegatskih odnosov. Enako nesprijemljivo in napačno bi bilo iz posamičnih deviacij, ki jih doživlja delegatski sistem, in iz njegove normativne nedorečenosti sklepati na splošno naravo delegatskih odnosov.

Krivično bi bilo, če bi občasne težave pri uresničevanju delegatskih odnosov dvigovali na piedestal neuspešne *globalne* usmeritve delegatskega sistema in jih preoblikovali v sugestijo o sizifovstvu radikalnih ukrepov pri preseganju predstavnštva, posrednosti, odtujenosti, »železnega zakona oligarhije« in podobnega. Seveda pa je negativne težnje treba spremljati in jih spreminjati na tistih točkah delegatskega procesa, kjer bi

lahko prerastle v usodne, opredeljujoče nepravilnosti in dajale delegatskemu sistemu smer, ki ga ta po svoji *izvirni* naravi nima.

Delegatski odnos je še vedno možnost, ki se tako ali drugače uresničuje tudi glede na uveljavljanje drugih mehanizmov neposredne demokracije, odvisno od vloge družbenopolitičnih organizacij in glede na utrjevanje in uveljavljanje samoupravne politične kulture. Nova ustava je družbenoekonomskemu položaju delovnega človeka podredila tudi institucionalni mehanizem družbenopolitičnega sistema. Poleg normativnih ukrepov pa je seveda zelo pomemben tudi družbenopolitični proces, ki pa ne sledi nujno in povsod institucionalnim delegatskim rešitvam. Ugotavljamo, da normativne rešitve, tudi še tako popolne, v preteklem letu uveljavljanja delegatskih odnosov niso mogle onemogočiti vsakega drugega odnosa razen delegatskega.

Na aktivnost občanov v delegatskih odnosih pomembno vpliva demokratska politična kultura, ki temelji na revolucionarni zavesti o nujnosti samoupravljanja. Vzgibi občanov za aktivno delo v delegacijah so bili večji tam, kjer je bilo uveljavljeno ustvarjalno delo, ki je vplivalo na odločitve in povzročalo spremembe.

Delegatski odnosi so zaostriili problem znanja, izobraženosti, razgledanosti. O problemu znanja in neznanja je bilo v zgodovini politične misli že marsikaj povedanega. John Stuart Mill je govoril o neznanju kot o oviri predstavnštva (reprezentance), kar pa je dejansko v svojih končnih formalnih posledicah pripeljalo do odvzema volilne pravice manj šolanim in izobraženim, a to so bili ravno delovni in izkoriščani sloji družbe. In kako je z znanjem v družbi, ki kot univerzalno načelo političnega sistema uveljavlja delegatski sistem? Čeprav tu delegatom ne postavljamo formalnih ovir, pa je vendarle na dlani, da je v vsebinskem pogledu neznanje, izobrazbena zaostalost — da o nepismenosti, tej temni pegi jugoslovanske samoupravne družbe, sploh ne govorimo — huda ovira za tvorno, vsestransko angažiranost delegatov pri razreševanju zapletenih problemov sodobne družbe.

Uresničevanje delegatskih odnosov odpira tudi vprašanje prostega časa. Naša predpostavka je, da je delegatski sistem vezan tudi s problematiko skrajševanja delovnega časa, skrajševanja delovnega časa pa je nujno pogojevati z intenzivnostjo dela, z visoko produktivnostjo. Vse to pa seveda tudi postavlja vprašanje odnosa med uporabo časa za delo in uporabo časa za samoupravljanje.

V

V delegatskih odnosih in samoupravni politični kulturi informacijski sistem ne more biti funkcija tehnokratskega ali birokratskega monopola. Samoupravni informacijski sistem napaja vsa središča odločanja z informacijami, ki so nujne za samoupravno odločanje tako samoupravni osnovi kot tudi delegatom ter delgacijam. Dosedanje uresničevanje delegat-

skega sistema je pokazalo, da je še vedno družbenopolitično velik korak od pasivnega *poznavanja* do aktivne udeležbe, da je tedaj velik korak od »tistega, ki je informiran, ki ve«, od vedočega občana do politično vsestransko aktivnega, dejansko udeleženga v samoupravnem procesu odločanja. Gre tedaj tudi za enakopravnost komunikacijskega razmerja v družbenih odnosih, ali rečeno nekoliko bolj realno, vsaj za približevanje enakopravnosti komunikacijskega razmerja. Vse to se je zdelo vredno posebej omeniti tudi zaradi tega, ker prav glede obveščeniosti v delegatskih odnosih in pomenu obveščanja zasledimo tudi nekatere enostranosti, kot da je obveščeniost v vsakem pogledu alfa in omega delegatskega sistema. Prav tako sodimo, da bi bilo preozko proučevati delegatski sistem le iz zornega kota komunikacijskega sistema.

Delegatski sistem budi vrednosti, lastne človeku, ki tako ni le dodatek instituciji. Z delegatskimi odnosi se je jugoslovanski občan približal stanju, ko se nakazujejo možnosti, da se institucije obvlada. Samoupravni socializem rešuje bistvena vprašanja človeka, kot so vprašanja ekonomske in politične demokracije in uveljavljanje sistema proizvodnje, ki temelji na družbeni lastnini. Meščanska družba pa kljub povečanemu številu sodelujočih nosilcev družbenih interesov v *formalnem* političnem procesu teh vprašanj ni zmožna urediti.

MIHA RIBARIČ

Odnos med delegatskimi zbori skupščine in njenim izvršilnim organom

Za odnos med delegatskimi zbori skupščine družbenopolitične skupnosti je po ustavnem konceptu bistveno, da je na eni strani skupščina tista, ki (v okviru pravic in dolžnosti družbenopolitične skupnosti) določa politiko in odloča o temeljnih vprašanjih, ki so pomembna za politično, gospodarsko, socialno in kulturno življenje in družbeni razvoj, in na drugi strani, da je izvršni svet, kar že samo ime pove, izvršilni organ skupščine. Skupščina izvoli izvršni svet kot svoj izvršilni organ, ki je odgovoren skupščini za stanje v družbenopolitični skupnosti, za izvajanje politike in izvrševanje predpisov in drugih splošnih aktov skupščine ter za usmerjanje in usklajevanje dela upravnih organov.

Delegatsko sestavljanje skupščine morajo zagotoviti odločanje delovnih ljudi pri uresničevanju oblasti in pri upravljanju drugih družbenih zadev. Potemtakem ne kaže sprejeti ideje, ki jo je sem in tja slišati, da so delegatski zbori tisti, ki se opredeljujejo do predlogov, do gradiv, do rešitev, ki so jih predlagali izvršilni organi, če je to razumeti tako, da je

pravzaprav vse delo opravljeno že prej, preden pride zadeva v skupščino. Skupščina funkcionira v delegatskem sistemu na delegatski bazi. To pomeni, da delovanja skupščine kot izraza njene stalne povezanosti s celotnim delegatskim sistemom ne more nadomestiti delovanje njenega izvršilnega organa. Če morda kdo razume položaj skupščine nasproti njenemu izvršilnemu organu tako, da se delegati samo opredeljujejo do predlogov, ki so jih pripravili zunaj delegatskega sistema za skupščino družbenopolitične skupnosti, da bi delegati pravzaprav samo ugotavljali, ali je pripravljena zadeva v skladu s temeljno usmeritvijo našega družbenega razvoja ali pa v skladu z interesi in potrebami, kot jih čutijo njihove temeljne samoupravne organizacije in skupnosti, če bi samo to bilo delegatski sistem in delovanje delegatske skupščine, potem menim, da tako pojmovanje ne bi bilo v skladu z ustavnim konceptom naših skupščin v razmerah po novi ustavi.

Mislim, da se prav tako ne bi mogli strinjati z mnenjem, ki ga je tudi kdaj pa kdaj slišati, da pravzaprav ni nujno, da v delegatskih zborih prihaja do vrste pobud in predlogov. Če do pobud ne prihaja, bi po tem mnenju lahko pomenilo tudi to, da pač izvršilni in upravni organi poslujejo tako dobro, da problemov ni, in da pač delegatski zbori sprejemajo rešitve, ki so že dobro pripravljene in predhodno usklajene.

Potemtakem se nekako sam po sebi ponuja model odnosov med skupščino in izvršilnim organom, po katerem bi izvršilni organ že sam po neki svoji liniji vse pripravil in uskladil, delegatski zbori pa bi pravzaprav samo kontrolirali, ali zadeva ustreza delegatski bazi. Mislim, da tudi tak pogled ne bi bil v skladu z ustavnim konceptom naših delegatskih skupščin.

Zdi se mi, da je treba ugotovitve, ki jih je dostikrat slišati, namreč da je osrednje vprašanje funkcioniranja našega delegatskega sistema v povezavi delegatov z delegatsko bazo, dopolniti še z eno mislijo. Namreč, da ni bistvo delegatskih skupščin v povezavi kot taki, ampak je bistvo v tem, da skupščine na podlagi te delegatske povezave potem dejansko delujejo kot mesto odločanja, kot mesto, kjer se določa politika, kjer na podlagi izražanja interesov v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in pa medsebojnega soočanja in usklajevanja interesov v vsej prepletenosti delegatskega sistema na različnih ravneh, vendar ves čas ob aktivni udeležbi delegacij in delegatov, prihaja potem do tiste končne sporazumno oblikovane rešitve, ki naj bi bila v skupnem in splošnem družbenem interesu in pri katere pripravljanju in oblikovanju ima izredno pomembno vlogo tudi izvršilni organ, nikakor pa ne tako, da bi lahko njegova vloga nadomestila celotno funkcioniranje delegatskega sistema.

Praksa delovanja naših delegatskih skupščin, kakorkoli je kratka, vendar opozarja na to, da je treba tudi take načelne stvari ponovno pretresti. Sicer lahko pride do tega, da bi določene praktične težave, s katerimi imamo vsi opravka in ki jih pač vsi vidimo, skušali celo idejno utemeljevati namesto zavračati in iskati njihovo premagovanje in razrešitev. Če bi

nekatero trenutke in prehodne pojave v delovanju delegatskih skupščin sprejemali kot trajne in perspektivne, bi to lahko dalo razmišljanju o nadaljnjem razvoju neko drugo smer.

Ko delegati zavzemajo stališča o vprašanih, o katerih se odloča v skupščini, ravnajo v skladu s smernicami svojih samoupravnih organizacij in skupnosti in s temeljnimi stališči delegacij oziroma družbenopolitičnih organizacij, ki so jih delegirale, kakor tudi v skladu s skupnimi in splošnimi interesi in potrebami, vendar so samostojni pri opredeljevanju in glasovanju. Navedena ustavna opredelitev zahteva v okviru našega razmišljanja dvoje. Prvič, da celotni delegatski sistem tako funkcionira, da delegati na seji zbora dejansko nastopajo na podlagi resnične angažiranosti vseh subjektov v delegatskem sistemu, od temeljnih samoupravnih organizacij in skupščin preko konferenc delegacij do zborov v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti in aktivne vloge družbenopolitičnih organizacij. In drugič, da so izvršilni organi skupščin družbenopolitičnih skupnosti na vseh družbenih ravneh v te procese tako vključni in v njih tako dejavni, da vlogo in ustvarjalnost delegatskega sistema krepijo in razvijajo.

V dosednji praksi so se pokazale v odnosih med delegatskimi zbori in izvršilnimi organi naslednje značilnosti.

Bistveno je, da je skorajda izključni nosilec pobud in predlogov za obravnavanje in odločanje v skupščini družbenopolitične skupnosti njen izvršilni organ. Iz tega sledi, da imajo izvršilni organi dominantno funkcijo iniciatorja in predlagatelja. Če je tako, potem nas zanima, kakšna je potem, ko že enkrat pridejo gradiva v skupščino, pot za njihovo obravnavo. V praksi je več ovir, ki onemogočajo, da bi delegatski sistem na tej stopnji družbenega razvoja polneje zaživel. Te ovire so bile že dostikrat ugotovljene. Gradiva dostikrat niso pripravljena tako, da bi jih v delegatskem sistemu lahko ustrezno obravnavali. Gre za vrsto slabosti od nepreglednosti, slabe obrazložitve, nerazumljivosti, do tega, da ni alternativ, da niso prikazane posledice take ali drugačne rešitve ipd. S temi slabostmi se povezuje in jih stopnjuje faktor časa. Še vedno dostikrat zmanjkuje časa, da bi v celotnem delegatskem sistemu, predvsem pa v sami družbeni bazi, v temeljnih organizacijah združenega dela in pa v krajevnih skupnostih, pretresali vprašanja in oblikovali smernice in temeljna stališča ter jih nato dalje soočali in usklajevali ter se o njih sporazumevali. Pa ne samo to. Tudi v samih skupščinah družbenopolitičnih skupnosti, v delovnih telesih zborov (v odborih in komisijah) na sejah zborov imajo delegati malo možnosti ali pa je tudi nimajo, da bi videli, kako je delegatska baza reagirala na predloge. Tako dostikrat delegatom na seji zbora drugo ne preostane, kot da zadeve sprejemajo tako, kot je predlagano. Morebitni amandmaji so bolj izraz gledanj in interesov v posameznih sektorjih delegatskega sistema, manj pa možnosti medsebojnega soočanja interesov in argumentov za različne interese, ki so izraženi.

Značilno je, da so delegacije v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih pretežno ali izključno usmerjene na gradivo, ki ga prejemajo za sejo občinske skupščine, skupin delegatov pa na gradivo, ki ga prejemajo za sejo zbora republiške skupščine.

Pri tem je poudarek na toku stališč od zgoraj navzdol, od izvršnega sveta k delegacijam ter temeljnim samoupravnim organizacijam in skupnostim. Le v manjši meri pa prihaja do takega pretoka stališč od spodaj navzgor, ki bi bistveno vplival na pripravljene predloge. Pri tem velja posebej poudariti, da je delegacijam in delegatom težko spoznavati interese in smernice drugih temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti in temeljna stališča drugih delegacij. Predpostavljamo, da med delegacijami komajda prehaja do medsebojnega sodelovanja, da bi sporazumno oblikovale skupne rešitve o vprašanih iz pristojnosti skupščine. Zaradi tega so nastopi delegatov na sejah zbora skupščine premalo izraz interesov in smernic temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, temeljnih stališč njihovih delegacij ter sporazumnega oblikovanja skupnih rešitev v celotni zgradbi delegatskega sistema.

Prekratki roki med dostavo gradiva in sejo zbora skupščine družbenopolitične skupnosti onemogočajo, da bi se v sami družbeni bazi, v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih dejansko razpravljalo in preverjalo, koliko predlagane rešitve izražajo interese samoupravnih organizacij in skupnosti. Če pa do takih razprav prihaja, so vse preveč omejene na posamezne samoupravne organizacije in skupnosti, ne prihaja pa do obravnavanja med njimi. Končno so s stališči družbene baze delegati, ki prihajajo na sejo zbora skupščine družbenopolitične skupnosti, kot že navedeno, premalo seznanjeni ali sploh ne.

Ob tem se mi zdi vredno posebej opozoriti na tole: če je že položaj tak da je v sedanjem obdobju vloga izvršilnih organov tako poudarjena — za kar je vrsta razlogov, v katere se je v okviru tega kratkega razpravljanja težko spuščati — potem nikakor ne bi smeli iti mimo tega, da bi vendar tudi v teh okoliščinah in ob taki praksi, upoštevajoč dosedanje izkušnje, dali več možnosti delegatski bazi, da spregovori o predlaganih rešitvah, da izrazi svoje interese in da vidi, kako se bodo stvari v praksi izpeljevale, skratka, da začnemo odločneje in bolj organizirano, sistematično in učinkovito delati vse tisto, kar naj pospeši uveljavljanje delegatskega sistema. Zavzemanje za to, da se bodo uveljavljali taki pogoji, da bo delegatska baza širše spregovorila o predlogih, ki jih pripravljajo izvršilni organi, pa seveda nikakor ne pomeni, da se odrekamo temu, kar je poglavitno, namreč da bodo iz delegatske baze prihajale iniciative in se izražali interesi, da bodo samoupravno organizirani delovni ljudje dejansko odločali o svoji usodi in da bo čedalje manj elementov politično reprezentativnega potrjevanja odločitev.

Med pogoji, ki vplivajo na to, da je funkcija izvršilnih organov zdaj tako poudarjena, so prav gotovo obveznosti, ki jih nalagata ustavni zakon za izvedbo ustave SFRJ in ustavni zakon za izvedbo republiške

ustave. Tu je mnogo nalog, ko je pač treba vrsto sistemskih zakonov v določenih rokih sprejeti. Vendar se mi zdi, da bi tudi pri opravljanju teh nalog bili bolj uspešni, če bi aktivirali celotni delegatski sistem. Navsezadnje tudi praksa kaže, da delo v relativno ožjih krogih ni kaj prida pripomoglo, da bi se to delo pravočasno končalo. Nasprotno, veliko zaostajanje na tem področju, zlasti na zvezni ravni, kljub temu da so zelo angažirane vse strukture, ki so vključene v to delo, spodbuja k misli, da bi večje angažiranje delegatskega sistema tudi na tem področju lahko samo pospešilo dodelavo novega ustavnega sistema, saj gre za opredelitev odnosov, ki naj omogočijo samoupravno konstituiranemu združenemu delu, da se nadalje uveljavi, in ima torej združeno delo največji interes za ureditev teh vprašanj.

Navedel bi še nekaj praktičnih opomb o problemih, ki se pojavljajo v izvršilnih organih samih. Glede izvršnih svetov občinskih skupščin ugotavljajo — poleg osnovne ugotovitve o dominantnem položaju izvršnih svetov in premajhnem injiciranju skupščinskega dela po temeljnih organizacijah in skupnostih, po delegacijah in delegatih — da ni jasno razmejena pristojnost med občinsko skupščino in njenim izvršnim svetom. Ta ugotovitev ima dvojni vidik. Na eni strani gre za formalnopravno razmejitve pristojnosti med občinsko skupščino in izvršnim svetom. Temu vidiku pripisujem manjši pomen. Na drugi strani pa gre za to, da v praksi nastajajo problemi, kako organizirati odnose izvršnega sveta s temeljnimi organizacijami združenega dela v gospodarstvu in družbenih dejavnostih, s krajevnimi skupnostmi in samoupravnimi interesnimi skupnostmi. Gre za vprašanje, kako urediti odnose, da povezava izvršnega sveta s temi organizacijami in skupnostmi ne bi bila v škodo uveljavljanju samoupravnih odnosov v delegatskem sistemu in še posebej ne v škodo uveljavljanju samoupravnih interesnih skupnosti, ki so sestavni del skupščinskega sistema. Dalje, gre za vprašanje, kako pa organizirati te odnose tako, da bodo v skladu s samoupravnim sistemom in da bodo omogočali učinkovito reševanje perečih problemov v praksi. Gre, skratka, za problematiko, katere zadeve obravnavati v delegatskem sistemu in v občinski skupščini, katere pa sproti razreševati v okviru v skupščini sprejete politike. Pri vsej problematiki gre seveda le za tiste zadeve, ki jih samoupravne organizacije in skupnosti ne morejo same reševati in ki potrebujejo udeležbo skupščine družbenopolitične skupnosti oziroma izvršnega sveta.

Potem so v praksi nerazčiščeni odnosi med izvršnim svetom občinske skupščine in občinskimi upravnimi organi. In sicer predvsem v tem smislu, da izvršni sveti premalo izoblikujejo svojo funkcijo odgovornosti za stanje v družbenopolitičnih skupnostih in za izvrševanje politike, ki jo je sprejela skupščina, na eni strani in pa funkcijo odgovornosti za usmerjanje in usklajevanje dela upravnih organov na drugi strani. Vse preveč izenačujejo funkcijo izvršnega sveta in funkcijo upravnih organov. Zaradi tega nastaja škoda tako pri uveljavljanju vloge izvršnega sveta kot pri uveljavljanju vloge, odgovornosti in izvajanju nalog upravnih organov. Dalje, v

občinskih izvršnih svetih prihaja do tega, da ti kot celota premalo funkcionirajo in nastopajo in prihaja v njih do neke resorne delitve dela. Resorne v tem smislu, da se premalo pojavljajo v končni fazi izvršni svet kot celota in da se preveč pojavljajo za posamezni resor odgovorni člani oziroma predsednik ali podpredsednik. Pri tem je ponekod opaziti, da dostikrat zlasti podpredsedniki nastopajo kot neke vrste koordinatorji uprave, kot neke vrste bivši tajniki, ki so na čelu kolegija šefov upravnih organov, namesto da bi izvršni svet kot celota upravljal funkcijo koordinatorja. Pogoj za to pa bi seveda bil tudi, da se pravilno opredelijo in razdelijo pristojnosti in delo izvršnega sveta in upravnih organov. V tej zvezi je opaziti veliko obremenjenost in preobremenjenost občinskih izvršnih svetov. Eden dodatnih vzrokov k vsemu že povedanemu je v tem, da so občinski izvršni sveti prevzeli tako rekoč vse pristojnosti bivših svetov občinskih skupščin, kar ima seveda spet dvojne posledice. Na eni strani postajajo izvršni sveti preobremenjeni, na drugi strani pa se je skrčilo število tistih, ki sodelujejo pri pripravljanju rešitev. Sveti so bili namreč relativno širše sestavljeni, kot uspe to izvršnim svetom, zlasti glede na zelo poudarjeno resorsko delitev dela. V tej zvezi se odpira nadaljnje vprašanje, ali naj bodo člani občinskih izvršnih svetov hkrati tudi šefi upravnih organov ali pa naj se te funkcije delijo. Tu se srečujemo s problemom odnosa med strokovnostjo in politiko, odnosa med načelnim odločanjem ali odločanjem o širših vprašanjih in izvajanjem teh odločitev. O tem bo treba v družbeni praksi zavzeti ustrezna stališča. Trenutno je problem nerešen in povzroča precej težav.

Dalje velja opozoriti pri občinskih izvršnih svetih na pojav, ki je po svoje analogen problemu povezave izvršnih svetov s temeljnimi organizacijami združenega dela, s krajevnimi skupnostmi in s samoupravnimi interesnimi skupnostmi, namreč, da se izvršni sveti zelo tesno povezujejo z vodstvi družbenopolitičnih organizacij v občini in prihaja do prakse, da izvršni sveti nastopajo pred delegatskimi zbori z avtoriteto vodstev družbenopolitičnih organizacij. Namesto da bi izvršni sveti omogočili samoupravni bazi, da se ona aktivira in da izvršni sveti nastopajo pred delegatskimi zbori s težo argumentov, skušajo vse predhodno delo v delegatskem sistemu nadomestiti s povezavami z vodstvi družbenopolitičnih delegacij. Tega pojava sicer ne gre posploševati, vendar pa do njega prihaja in je vredno nanj opozoriti. Nihče seveda ne misli, naj ne bi bili izvršni sveti povezani z družbenopolitičnimi organizacijami. Vsekakor pa ni podpirati take povezave, ki bi šle v škodo uveljavljanju delegatskega sistema in delegatskih zborov in pa seveda vlogi družbenopolitičnih organizacij in končno tudi samemu izvršnemu svetu. Na neki način je ta pojav paralelen težnjam, ki se tu in tam pojavljajo, da bi nadomestili delo v samoupravni bazi z vlogo družbenopolitičnega zbora.

Iz soočanja izhodišč za odnos med delegatskimi zbori skupščine družbenopolitične skupnosti in njenim izvršnim organom, z nekaterimi praktičnimi izkušnjami na tem področju, se ponujajo naslednje ugotovitve.

Prva bi bila ta, da skupščine družbenopolitičnih skupnosti še v premajhni meri delujejo kot zbori delegatov, prek katerih dejansko prihaja do izraza vpliv delovnih ljudi v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in v njihovi družbenopolitični organiziranosti. Odločitve v skupščinah so vse premalo izraz interesov in razprav v delegatski bazi in v celotnem delegatskem sistemu. Skupščine so v premajhni meri zaživele kot mesto sporazumnega oblikovanja skupnih rešitev. Glasovanje v skupščini je premalo rezultat razpravljanja in usklajevanja stališč, premalo preverjanje stopnje soglasja o različnih interesih in stališčih znotraj delegatskega sistema. Pri glasovanju v skupščini so dostikrat močni ali pa prevladujejo elementi končnega potrjevanja odločitev, ki so jih pripravili izvršilni oziroma upravni organi brez ustvarjalne udeležbe temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, delegacij in delegatov.

Temu sledi druga ugotovitev, da so izvršilni organi skupaj z upravnimi organi in drugimi strokovnimi službami v dosedanjem obdobju vsebino in način svojega dela premalo in prepočasi prilagodili potrebam delegatskega sistema. To ugotovitev izražajo tudi stališča republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (»Delo«, 2. aprila 1975). V svojem izvajanju sem ravno skušal pokazati na nekatere elemente vsebine in načina dela teh organov.

Razpravo o odnosu med delegatskimi zbori skupščine in njenim izvršilnim organom bi končal z nekaterimi kratkimi postavkami o tem, kaj bi bilo treba napraviti v prihodnje. Za odločilne premike v nadaljnjem uveljavljanju delegatskega sistema je potrebno pospešiti razvijanje pogojev za delo delegacij in delegatov v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in vseh oblikah njihovega sodelovanja ter povezovanja v celotnem delegatskem sistemu. Gre tako za pospešitev razvoja samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v vseh teh družbenih organizmih, na drugi strani pa za razvijanje vrste organizacijskih, strokovnih, materialnih itd. pogojev za delo delegacij in delegatov. Dalje, računati je, da se bo povečala aktivnost družbenopolitičnih organizacij pri delovanju delegatskega sistema v sami bazi in na vseh družbenih ravneh. Pri tem mislim na prisotnost družbenopolitičnih organizacij neposredno v bazi in v celotnem delegatskem sistemu, ki prihaja do izraza prek združenega dela, prek krajevnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti, in pa na aktivnost družbenopolitičnih organizacij prek družbenopolitičnih zborov ter naposled na aktivnost družbenopolitičnih organizacij pri celotnem sistemu obveščanja. Pri tem bi pripomnil, da pri sistemu obveščanja dostikrat enačimo celotno funkcioniranje delegatskega sistema in zagotavljanje pogojev za njegovo delo s sistemom obveščanja, kot da imamo opravka samo z nekom, ki ga je treba obveščati, ne pa s subjekti, z nosilci odločanja v tem sistemu. In naposled menim, da je treba hitreje in bistveno zagotoviti, da bo delovanje izvršilnih organov postalo funkcija delegatskega sistema, skupščine pa dejansko postale mesto, kjer se določa politika in odloča o temeljnih vprašanjih.

Ustanovitev delegatskih razmerij v TOZD

Z uveljavljanjem delegatskega sistema in oblikovanjem delegatskih odnosov ne gradimo trdnih temeljev za razvoj socialistične samoupravne demokracije le pri upravljanju v temeljnih samoupravnih celicah, ampak tudi za samoupravljanje v vseh širših stečičkih družbene organiziranosti. Razredna narava oblasti na današnji stopnji se ne izraža le v neposredni povezanosti delegata z njegovim volilnim telesom, pač pa se mora njegova polna vsebina izraziti kot uresničitev oblasti interesov dela. Temeljni smoter delegatskega sistema je torej v tem, da omogoča, da bi organizacijo socialistične družbe kar najbolj približal družbeni bazi in da bi ta postala dinamična vez med organizacijo in družbeno bazo. V uresničevanju oblasti interesov dela je delegatski sistem funkcija proizvodnih odnosov, ki mora omogočati svobodnejše vzpostavljanje in uresničevanje samoupravnih družbenoekonomskih odnosov. Prav zato je vpeljevanje delegatskih odnosov nov zgodovinski korak k hitrejšemu procesu osvobajanja dela od ostankov diktature oblasti v družbi.

Delegatski sistem pa ni le nova podlaga za konstituiranje delavcev in delovnih ljudi v družbenopolitičnih skupnostih. Predvsem je to nova oblika oblikovanja in sprejemanja odločitev v samoupravno organiziranem združenem delu, nova oblika odločanja o zadevah in sredstvih v procesu družbene reprodukcije, v vseh oblikah združevanja dela in sredstev, nova oblika odločanja o zadovoljevanju skupnih potreb in interesov v krajevnih skupnostih ter v samoupravnih interesnih skupnostih. Le razviti delegatski odnosi v teh temeljnih celicah samoupravne organiziranosti delavcev in delovnih ljudi so stvarna in nova kvalitativna podlaga za razvoj samoupravne demokracije, za oblast interesov dela v celotnem družbenopolitičnem sistemu. Brez omenjenih temeljev v zasnovi delegatskega sistema bi bila delegatska razmerja v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti zgolj preosnova klasične parlamentarne demokracije brez kvalitativnih posledic. Delegatsko sestavljeni organi so revolucionarna, torej kvalitativno nova zmaga delavskega razreda le tedaj, če se bo delegatska odločitev opirala na temeljni produkcijski odnos, na interes dela in življenja delavcev v temeljnih organizacijah združenega dela in vseh delovnih ljudi v krajevni skupnosti.

Ob tem je osrednje vprašanje uresničevanja delegatskih odnosov to, da zagotovimo neposredno povezanost delegacij in delegatov z njihovo samoupravno (volilno) bazo, torej delovanje, ki bo vedno znova odsev razvoja samoupravnih produkcijskih odnosov ter izraz neposrednega samoupravnega odločanja. Revolucionarna narava v vzpostavljanju delegatskih razmerij in delovanju delegacij ter delegatov pa se ne sme in ne more ustaviti zgolj ob neposrednem izražanju interesov, torej ob tistem,

kar smo dosegli v razvoju socialistične samoupravne zavesti v družbeni bazi, pač pa mora biti dejavnik napredka, dejavnik razkrivanja in onemogočanja teženj, ki so nasprotno socialističnemu razvoju, orožje v rokah delavskega razreda proti vsem partikularističnim, liberalističnim in drugim pojavom in težnjam, nasprotnim samoupravnemu socialističnemu razvoju.

Že iz navednih idejnopoličnih opredelitev delegatskega sistema izhaja, da je za uresničevanje delegatskih odnosov izjemnega in izhodiščnega pomena popolna uresničitve delegatskih razmerij v temeljnih organizacijah združenega dela in v krajevnih skupnostih. Ko ocenjujemo, kaj smo dosegli v razvoju delegatskih razmerij v organizacijah združenega dela, lahko ugotovimo, da je zasnova delegatskih odnosov nepopolna in da zaenkrat še ne zagotavlja uresničevanje pravic, ki jih delavcu zagotavlja ustava. Delegatsko razmerje je največkrat zasnovano kot razmerje med temeljnimi organizacijami in ne kot razmerje med delavci, nosilci samoupravljanja. Zato delegatski odnosi v oblikovanju in načinu delovanja delavskega sveta TOZD najpogosteje niso vzpostavljeni, kar ohranja predstavniški način delovanja tega organa. Ob nerazvitih delegatskih razmerjih v TOZD, torej ob neuresničeni družbenoekonomski vlogi in položaju vsakega posameznega delavca, združenega z drugimi delavci v TOZD, tako nosilec kot izraženi interes vsebinsko omeujeta delegatski odnos med delavci v več TOZD. Samoupravna baza za nastop delegata v organih organizacij združenega dela, v katerih delavci TOZD združujejo svoje delo in sredstva, najpogosteje ni uresničen (konstituiran) družbenoekonomski položaj delavcev, pač pa že prej kritično ocenjena sestava in način delovanja delavskega sveta TOZD. V teh razmerah je kljub novemu konstituiranju delavcev v združenem delu silam, nasprotnim samoupravljanju, uspelo odpreti dovolj širok prostor za njihov prevladujoči vpliv v upravljalnem procesu za odtujevanje in prilaščanje samoupravnih pravic, ki temeljijo na delu in rezultatih dela vseh delavcev v posamezni TOZD. Ta bistvena, v izhodišču navzoča napaka se pogosto uspešno razrašča v celotno zgradbo in v številne odnose združevanja dela in sredstev v procesu družbene reprodukcije.

Narašča število organizacij združenega dela, v katerih je z ustavo usklajena zasnova delegatskih odnosov postala resničen revolucionaren mejnik v preobrazbi družbenoekonomskih odnosov. Skladno z ustavno usmeritvijo, da delavski svet temeljne organizacije sestavljajo delegati delavcev iz vseh delov delovnega procesa, so v številnih temeljnih organizacijah zasnovali samoupravne delovne skupine, delovne brigade, informativne in drugače imenovane skupine kot eno izmed oblik osebnega izjavljanja delavcev, pa tudi kot organizacijsko bazo za ustanovitev delegatskega odnosa in delegatskega delovanja. Delovna skupina v številnih sredinah tako ni postala le baza za delegatsko upravljanje zadev v TOZD, pač pa prek delavskega sveta tudi baza za resničen delegatski odnos med delavci, združenimi v drugih širših organizacijah združenega

delu. Neposrednost, ki se ob taki zasnovi delegatskega odnosa izraža v neposredni odgovornosti delegata delavcem v delovni skupini, ki so ga izvolili, katere član je in s katerimi skupno oblikuje stališča in odločitve, je zagotovilo, da bo delegatska odločitev vedno izražala interese dela, krepila razvoj samoupravnih proizvodnih odnosov in družbenoekonomski položaj delavcev v združenem delu. To pa pomeni, da niso primerno zasnovane volitve delegatov za delavski svet TOZD, ko se volijo na temelju enotne volilne liste. Tako zasnovane volitve ne zagotavljajo neposrednega delegatskega delovanja in jasno opredeljene ter uresničevane odgovornosti delegata. Zato bi bilo treba zagotoviti, da bodo delavci v vseh večjih TOZD, organizirani v delovne skupine, neposredno izmed sebe volili svojega delegata oz. delegacijo za delavski svet TOZD.

Za razvoj delegatskih razmerij je zelo pomembna dosledna uresničitev samoupravne delavske kontrole. Njen temeljni cilj je zagotoviti uresničevanje ustavno opredeljenih družbenoekonomskih odnosov v vsakodnevni upravljalški praksi združenega dela in zajema tudi skrb za razvoj delgatskih odnosov pri upravljanju zadev in sredstev v procesu družbene reprodukcije. Pri tem ne gre zgolj za opozarjanje na napake v uresničevanju normativno dogovorjenih izhodišč za delegatsko delovanje v združenem delu, pač pa tudi — in v tej začetni fazi še posebej — za kontrolo zasnove delegatskih odnosov v organizacijah združenega dela, ki se mora ujemati z ustavo. Samoupravna delavska kontrola pa ni le kontrola neposrednosti, neposrednega vpliva delavcev v delegatskih odločitvah, pač pa tudi kontrola razredne naravnosti teh odločitev, kontrola njihove skladnosti in prispevka k hitrejšemu razvoju socialističnih samoupravnih odnosov v združenem delu in družbi. S tega zornega kota se njena vloga v ustavni zasnovi samoupravljanja v združenem delu neposredno navezuje na doseganje obravnavanih ciljev, zasnove in uresničevanja delegatskih odnosov.

Normativna urejnost vseh obravnavanih vprašanj glede zasnove in vzpostavljanja delegatskih odnosov v organizacijah združenega dela pa je le eden izmed pogojev za kvalitativne spremembe na tem področju. Opozoriti pa velja, da niti ta v številnih organizacijah združenega dela ni izpolnjen. Mnogi statuti TOZD se v normativni zasnovi delegatskih razmerij ne lotevajo organiziranosti delegatske baze, konkretizacije nalog in odgovornosti delegata v upravljalškem procesu, načina odločanja delegata v delavskem svetu in drugih vprašanj, katerih normativna ureditev je pogoj za ustanovitev in razvoj resničnih delegatskih odnosov.

Vsi že doslej razčlenjeni problemi, ki zadevajo uresničevanje vsebine delegatskega sistema v združenem delu, brez dvoma kažejo na to, da je uresničevanje revolucionarnega bistva delegatskih razmerij dolgoročen in zapleten proces, dolgoročna in zahtevna naloga vseh organiziranih socialističnih sil v oblikovanju ustreznih strokovnih in praktičnih rešitev. Naloge na področju razvoja delegatskih odnosov morajo zato postati osrednja, najbolj izpostavljena družbenopolitična aktivnost v sindikatu orga-

niziranega delavskega razreda s posebno odgovornostjo, ki jo imajo za uspeh akcije sindikatov člani ZK, saj gre za področje boja za odpravo vseh ostankov odtujenega upravljanja, v katerem je razvoj resničnih delegatskih odnosov odločilnega pomena. Raznoličnost urejenosti delegatskih razmerij in neenotno uresničevanje ciljev, zapisanih v ustavi, še posebej, nalaga strokovnim in znanstvenim delavcem nove napore za strokovno in idejnopolično enotno zasnovo ustanovitve in razvoja delegatskih razmerij.

ALBIN IGLIČAR

Delegacije v krajevni skupnosti

Pravni temelj delegatskih odnosov v krajevni skupnosti je poleg ustave in občinskega statuta še osrednji splošni akt krajevnih skupnosti — njen statut. V času, ko so začeli pripravljati statute krajevnih skupnosti, pa še ni bila dorečena normativna podoba delegatskih odnosov. Predvsem še ni bilo odločeno, na kakšen način ter iz kakšne sestave pošilja krajevna skupnost delegate v skupščine samoupravnih interesnih skupnosti. Takšna nejasnost je povzročila različne rešitve v statutih krajevnih skupnosti in njihovih osnutkih.

Statuti krajevnih skupnosti so v glavnem prenesli v svoje norme duh in vsebino ustavnih določb, ki opredeljujejo delegatska razmerja, premalo pa so konkretizirali ustrezne ustavne člene. Tako je tudi večina statutarnih osnutkov predvidela in opredelila eno samo delegacijo krajevnih skupnosti. Ta naj bi bila poseben organ za stike krajevnih skupnosti s širšimi skupnostmi ter različnimi samoupravnimi organizacijami. Organizirano vključevanje temeljne teritorialno zasnovane skupnosti v širšo globalno družbo bi potekalo predvsem prek takšne delegacije. Iz njene sestave bi odhajali delegati tako v skupščine družbenopolitičnih skupnosti kot v skupščine samoupravnih interesnih skupnosti ter v organe upravljanja organizacij posebnega družbenega pomena. Takšna delegacija politično aktivira manjše število krajanov, do neke mere pa se v njej koncentrira končno opredeljevanje stališč krajevnih skupnosti glede njenih odnosov z drugimi subjekti našega družbenopolitičnega sistema. Ta stališča se morajo oblikovati seveda v predhodnih demokratičnih usklajevalnih postopkih. Načelno enotnost pogledov ter enotno nastopanje delegatov krajevnih skupnosti bo nedvomno treba zagotoviti tudi v sistemu več delegacij.

Nekateri osnutki statotov so predvideli delegacijo v ožji in širši sestavi. Ožjo delegacijo bi sestavljali samo delegati, izvoljeni za skupščine družbenopolitičnih skupnosti. V širšo delegacijo pa bi se vključevali tudi

delegati za skupščine samoupravnih interesnih skupnosti ter delegati, ki jih krajevna skupnost pošilja v organe upravljanja organizacij združenega dela, katerih poslovanje je opredeljeno kot dejavnost posebnega družbenega pomena in je zato v njih treba še posebej uveljaviti družbeni vpliv (šola, zdravstveni dom). Takšna delegacija bi se včasih sestajala v ožji, drugič v širši sestavi, pač glede na obsežnost ter naravo obravnavanih zadev.

Medtem je bilo v okviru socialistične zveze sprejeto stališče, da je treba za samoupravne interesne skupnosti oblikovati v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih posebne delegacije. Takšno rešitev je kasneje povzel tudi ustrezni republiški zakon. Na tej podlagi so se tudi v krajevni skupnosti oblikovale bodisi splošne delegacije, iz katerih odhajajo delegati v skupščine vseh samoupravnih interesnih skupnosti, ali pa so bile izvoljene delegacije za nekaj samoupravnih interesnih skupnosti ali za vsako interesno skupnost posebna delegacija. V daleč največjem številu primerov prevladuje v praksi prvi model, ki je primeren zlasti za manjše krajevne skupnosti.

V večini krajevnih skupnosti srečamo sedaj dve delegaciji: eno za skupščine družbenopolitičnih skupnosti in drugo za skupščine samoupravnih interesnih skupnosti. Poleg tega je tudi krajevna konferenca SZDL neke vrste temeljna delegacija za družbenopolitični zbor skupščin družbenopolitičnih skupnosti. Z delovnimi organizacijami na svojem območju in tistimi, v katerih so zaposleni njeni krajanj, se krajevna skupnost povezuje zlasti prek delegatov teh organizacij v osrednjem organu krajevne skupnosti — skupščini ali zboru delegatov. V njem so poleg delegatov prebivalcev krajevne skupnosti, organizacij združenega dela še delegati družbenopolitičnih organizacij ter raznih društev, ki delujejo v krajevni skupnosti.

Izrednega pomena je delovno sodelovanje delegacij s skupščino oziroma zborom krajevne skupnosti, pa tudi z izvršilnim organom zbora delegatov krajevne skupnosti — svetom krajevne skupnosti. Verjetno so ravno zaradi tega spoznanja nekatere krajevne skupnosti nepravilno preprosto vključevale člane delegacij v zbor ali skupščino krajevne skupnosti. Čeprav takšna rešitev ni sprejemljiva, pa bi odsotnost intenzivnega sodelovanja delegacij z drugimi organi krajevne skupnosti lahko imela samo škodljive posledice.

V dnevnem življenju je treba računati z nevarnostjo, da se utegne delegacija zapreti vase in se osamosvojiti tako od organov krajevne skupnosti kot od krajanov samih. Zaradi izoliranosti pa bi delegacija ne mogla več prenašati resničnih skupnih interesov krajevne skupnosti na razna mesta družbenega odločanja. Tam se utegnejo pojaviti ozki posamični interesi nekega delegata »uradno« predstavljene seveda kot skupno dogovorjeni interesi vseh prebivalcev krajevne skupnosti. V takšnem primeru pa delegatski odnos izgubi svojo kvaliteto in prične padati nazaj

na raven navadnega reprezentativnega mandata z vsemi spremljajočimi možnimi zlorabami.

Zelo pomembna je zatorej opredelitev bistvenih interesov krajevne skupnosti, ki pa se morajo oblikovati tudi ob upoštevanju širših in splošnih družbenih interesov. Takšni bistveni skupni interesi pa se bodo oblikovali na zborih delovnih ljudi in občanov ter v skupščini delegatov krajevne skupnosti, s katerimi naj bodo delegacije zelo tesno povezane. Za enotno nastopanje delegatov utegnejo biti koristni prav tako skupni sestanki obeh delegacij, posebno pri določanju temeljni stališč ter smernic za delo delegatov.

Nedorečeno se zdi za zdaj še vprašanje povezovanja delegatov, krajevne skupnosti v organih upravljanja organizacij posebnega družbenega pomena. Morda bi le-ti lahko oblikovali posebno delegacijo ali pa se na kak drug način vključevali v organe krajevne skupnosti. Tudi omenjeni delegati so vezani na temeljne smernice ter stališča krajevne skupnosti, seveda pa je treba upoštevati nujnost sporazumevanja ter ustvarjalnega soočanja z drugimi stališči in interesi, kar pa velja za vsakega delegata. Družbenopolitična mobilizacija vseh krajanov pa bo gotovo največ pripomogla, da delegati krajevne skupnosti ne bodo nastopali preveč v svojem imenu in premalo kot odposlanci krajevne skupnosti in njenih interesov.

JOCO KLOPČIČ

Delegatski odnosi in proučevanje politične kulture

1. Nič posebno novega ne bo, če kot uvod v nadaljnje razmišljanje zapišemo, da je dosedanja kratka praksa v uveljavljanju delegatskih odnosov še bolj kot nekatera razmišljanja pred sprejetjem nove ustave poudarila, kako velikega pomena je politična kultura za doseganje dejanskih delegatskih odnosov in da se je zaradi tega in še nekaterih drugih vzrokov (razvoj politologije, vedno večji pomen socializacijskih procesov...) močno povečal tudi pomen proučevanja politične kulture in procesa (politične) socializacije v naši družbi.

2. Temeljno in zato tudi precej splošno izhodišče, ki utemeljuje relevantnost odkrivanja zvez med politično kulturo naše družbe in delegatskim sistemom, je prav gotovo tako imenovana »sistemska relevantanca« politične kulture, ali pomen, ki ga imajo nekateri, bolj ali manj stabilni vzorci političnega vedenja v nekem družbenopolitičnem sistemu, posebno v takšnem, ki se hitro spreminja. Če pa se strinjamo s tezo, da o teoriji

politične socializacije in s tem politične kulture (kot njenega produkta) ni mogoče govoriti brez minimalnega soglasja v družbi sami, se nam odpira mnogo več vidikov povezave med dosedanjo prakso delegatskih odnosov in proučevanjem politične kulture. Če hočemo pojasniti to razmerje, moramo poiskati in identificirati skupne elemente politične kulture (to so ali cilji procesa politične socializacije v samoupravni družbi ali — kar je v bistvu enako — značilnosti socialnih odnosov paradigmatično zastavljene politične kulture samoupravljanja) in delegatskih odnosov v naši družbi.

Ne da bi hoteli biti izčrpani in popolni, lahko navedemo tele »elemente«:

- neposrednost izražanja,
- avtentičnost vsebin, odločitev in stališč, ki jih izražajo delegacije in delegati,
- večja ali manjša učinkovitost teh vsebin v procesih odločanja,
- osveščenost o nujnosti družbenega angažiranja vsakega posameznika,
- socializacija politike in političnega, ki ima svojo podlago v vsebinskem pojmovanju tega, kar poudarjamo kot »neposrednost« delegatskih razmerij.

3. Kot eno temeljnih značilnosti našega političnega sistema lahko navedemo precejšnje število sprememb, ki odsevajo dinamičnost in nepretrgan razvoj družbe. Tako lahko tudi delegatske odnose razumemo kot element procesa spreminjanja družbe, ki je usmerjen k dokončni izgradnji samoupravnega socializma in preseganju odtujenosti politične sfere. Politična kultura ali proces politične socializacije, katere produkt je politična kultura, se s tega stališča kaže kot eden pomembnih dejavnikov razvoja družbe, kot eden izmed tistih dejavnikov, ki vplivajo na ta razvoj, ta pa vpliva nazaj tudi na samo politično kulturo.

4. Eden pomembnih dejavnikov, ki vpliva tako na uresničevanje delegatskih odnosov kot na izgrajevanje samoupravljanja, je znanje, pridobljeno v procesu izobraževanja. Gre za znanje, ki naj bo podlaga delegatom, da bodo čim bolj strokovno in odgovorno opravljali svojo nalogo, in volivcem, ki so jih izvolili, da bodo čim bolje poznali probleme, o katerih odločajo. Gre torej za specifično vrsto znanja, ki ga poleg rednega šolanja pridobivamo predvsem skozi različne oblike političnega učenja in izobraževanja. S tega vidika pa želimo opozoriti na nekaj konkretnih problemov, ki po našem mnenju kar precej ovirajo izgrajevanje delegatskih odnosov. S tem želimo afirmirati tudi tisto pojmovanje politične kulture, ki se ne omejuje samo na bolj ali manj ustrezen in objektivni »posnetek« različnih vzorcev, stališč, mnenj in navad v političnem življenju. Politično kulturo pojmujejo širše, predvsem z vidika, koliko lahko tako zastavljena teorija politične kulture prispeva k razvoju celotne družbe in kako je v tem razvoju dejavna in uspešna.

5. Politično izobraževanje kot važen element za proces politične socializacije v samoupravni družbi ima poleg tega, da omogoča zbiranje in posredovanje informacij o družbenopolitičnem okolju, tudi zelo poudarjeno (in, žal, danes premalo upoštevano) »mobilizacijsko« vlogo. Ta vloga se najbolj jasno kaže v zahtevi, da naj bo znanje o politiki in o problemih družbe eden tistih dejavnikov, ki naj odločilno prispevajo k družbenopolitičnemu angažmaju vsakega posameznika, torej k osveščenemu sodelovanju vsakega posameznika v izgrajevanju samoupravne socialistične družbe. Seveda, če poudarjamo predvsem ta dejavnik, nikakor ne zmanjšujemo velikega pomena tega, kar bi lahko imenovali posameznikove politične izkušnje in doživljanje politike v njenih konkretnih pojavih.

6. Kolikor je to sploh mogoče, lahko različne in številne elemente, ki so pomembni za:

— razvijanje delegatskih odnosov,

— razvijanje in proučevanje politične kulture v samoupravnih družbah,

— za izgrajevanje samoupravnega socializma,

povzamemo v kategorijah, ki jih utemeljujemo kot temeljne cilje, temeljne značilnosti tistega izobraževanja o politiki, ki ima za končni cilj politični in socialni angažma vsakega posameznika.

a) Razvijanje samostojnega in kritičnega mišljenja.

b) Osvetlitev in problematizacija dialektične povezanosti posameznika, družbe in politike.

c) Povezovanje teorije in prakse družbenega življenja kot podlage za izgrajevanje družbene (razredne) zavesti.

č) Socialna identifikacija interesov različnih skupin v družbi in s tem v zvezi stalna kritika ideologije kot napačne, lažne zavesti.

d) Vzgoja in oblikovanje subjekta političnega življenja in odločanja.

e) Na podlagi prej omenjenih ciljev — krepitev in doseganje samoupravne odgovornosti.

7. Splošna ugotovitev o vlogi tako zastavljenega političnega izobraževanja in učenja kot zelo pomembne spremenljivke v uresničevanju delegatskega sistema in samoupravne politične kulture je, da je le malo kje in samo včasih politično izobraževanje skušalo dosegati smotre in cilje, ki smo jih prej izpostavili. Vzroki za to so številni. Prav gotovo ni nepomembno dejstvo, da se celoten kompleks družbenopolitičnega izobraževanja in učenja o družbi in politiki cepi na več ravni, do katerih imajo tisti, ki jim je takšno izobraževanje namenjeno, različen odnos. Predmet »Samoupravljanje s temelji marksizma« v srednjih šolah, programi in predavanja, ki jih prirejajo delavske univerze, številne politične šole in različne oblike usposabljanja delegatov in še mnoge druge oblike izobraževanja kažejo med drugim tudi na to, da družbenopolitično izobraževanje še vedno ni niti institucionalno poenoteno. To dejstvo nas lahko opozarja, da še vedno ni izoblikovana splošna zavest o tem, kakšno

naj bo izobraževanje o politiki, in katere cilje naj to izobraževanje predvsem dosega.

8. Naslednje dejstvo, ki nas mora prav gotovo zaskrbeti, je stopnja formalizacije, ki spremlja uresničevanje delegatskih odnosov. Če samo formalno zadoščamo družbenim dogovorom in sporazumom ter ustavnim načelom, je to pomembna dimenzija za proučevanje politične kulture. Menimo, da je formalen odnos, ki zreducira vzpostavljanje delegatskih odnosov na nekaj, kar »se mora storiti zato, ker je prišlo od zgoraj«, ali pa jih zreducira le na pravočasno zadostitev osnovnim institucionalnim pogojem, tisti pravi, relevantni družbeni problem, ki ga morajo proučiti raziskovalci na področju politične kulture. Ne samo zaradi tega, ker je ta problem neposredno pomemben za družbenopolitično prakso, temveč tudi zato, ker se v tem kompleksu (formalizaciji iz različnih vzrokov) skrivajo številna pomembna vprašanja za teorijo politične kulture samoupravne družbe. V tem trenutku lahko navedemo, žal, samo nekaj splošnih problemov in vprašanj iz politične kulture, ki se povezujejo s prej omenjenim formalnim odnosom in včasih prav poniglavo formalizacijo delegatskih odnosov:

— na kakšne posledice lahko zaradi formalno birokratskega odnosa računamo v procesu povezovanja in artikulacije različnih interesov; vprašanje (ne)avtentičnosti interesov;

— vprašanje odnosa posameznika (kot volivca in delegata) do oblasti in političnega;

— vprašanje o stvarnih možnostih posameznika, da dejansko vpliva in odloča o družbenih in političnih stvareh;

— vprašanje o dejanski pomembnosti in učinkovitosti političnega izobraževanja;

— neizkoriščena možnost tako imenovane resocializacije, ki je tudi zdaj še pomembna stopnica na poti do samoupravne politične kulture.

9. Politično izobraževanje lahko kot element samoupravno usmerjene politične kulture, ki je podlaga za delegatska razmerja, opravi svojo vlogo le, če je zastavljena dovolj kontinuirano, problemsko (na podlagi stvarnih družbenopolitičnih problemov) in na tej podlagi tudi mobilizacijsko. Menimo, da v zadnjem obdobju kljub številnim naporom ne moremo reči, da bi večina oblik političnega izobraževanja imela omenjene značilnosti).

10. Prav gotovo pa je dosedanja praksa delegatskega sistema s tem, ko je kot še nikoli prej neposredno poudarila potrebo po vsaj temeljnih znanjih in izobrazbi o družbi in politiki za vsakega samoupravljavca, pokazala tudi na nekatere bistvene pomanjkljivosti, ki smo jih sicer poznali že prej, a se nikakor nismo hoteli zavedati, kako resne so. Naj omenimo samo nekatere:

— vprašanje metodike in didaktike celotnega izobraževanja o družbi in politiki,

— vse večja potreba po »specifičnih« kadrih, ki naj se lotijo takšnega izobraževanja,

— velik pomen čim hitrejšega in neposrednega vključevanja mladih generacij v družbenopolitično življenje in vloga poznavanja naše družbe in njenih življenjskih problemov pri tem,

— praksa delegatskih odnosov je pokazala tudi na problem, ki se pokaže prav v prizadevanjih za uresničevanje delegatskih odnosov. Namreč: za subjekta samoupravljanja in samoupravne politične kulture je bolj kot kdajkoli pomembna tesna povezanost »strokovne« in »družbenopolitične« izoblikovanosti in izobrazbe.

11. Kot eno precejšnjih pomanjkljivosti, ki se je pokazala skozi sedanjo prakso uveljavljanja delegatskih odnosov, moramo omeniti relativno slabe delegatske odnose tam, kjer je vsaj delno zagotovljena možnost kontinuiranega izobraževanja o politiki (srednje, višje in visoke šole). Razvitost delegatskih odnosov je predvsem problematična s stališča dejanskega sodelovanja učencev, dijakov in študentov v procesu odločanja o najvažnejših problemih šole kot celote. S tem ne izpuščamo le možnosti celotnega doživljanja delegatskih odnosov (teorija in praksa), ampak tudi puščamo precejšen manevrski prostor vsem posledicam v razmišljanjih in ravnanjih, ki izvirajo iz neskladja med normativnim in stvarnim. Menimo, da ni treba posebej poudarjati, kakšen vpliv ima to na politično kulturo mladih generacij.

12. Samoupravna politična kultura kot ena bistvenih predpostavk za uspešno uresničevanje delegatskih odnosov in praktična prizadevanja za oblikovanje politične kulture samoupravne družbe, so ponovno poudarila pomen idejne vloge družbenopolitičnih organizacij. Precej pomanjkljiva in redka so tudi znanstvena in teoretična spoznanja o družbenopolitičnih organizacijah kot političnih socializatorjih. Prav gotovo ta dva problema trenutno postavljata pred nas eno najpomembnejših nalog proučevanja politične kulture in politologije sploh.

SILVA JEREB

Delegatski sistem v organizaciji SZDL Slovenije

1. Delegatski sistem v SZDL je oblikovan tako, da bi z njegovo pomočjo mogli delovni ljudje in občani ter njihove organizirane socialistične sile v Socialistični zvezi uresničevati svoje politične pravice, dolžnosti in odgovornosti ter si zagotavljati neposredno udeležbo v delu krajevne, občinske, republiške in zvezne organizacije SZDL.

2. Delegatski sistem v SZDL upošteva izhodišča, kot jih za delegatski sistem v sistemu političnega odločanja opredeljuje ustava, hkrati pa je

prilagojen osnovni družbeni vlogi SZDL in njenemu pomenu za uresničevanje koncepta socialistične samoupravne demokracije. Zato je v principih za njegovo oblikovanje med drugim zlasti upoštevano:

a) da je SZDL na socialističnem samoupravljanju zasnovana demokratska zveza vseh delovnih ljudi in občanov (delovanje v SZDL je ustavna pravica) in vseh organiziranih socialističnih sil ter najširša družbenopolitična osnova samoupravljanja;

b) da SZDL organizirano zajema — ob vodilni vlogi ZK — ustvarjalne iniciative in akcije delovnih ljudi in občanov kot posameznikov in v vseh oblikah njihovega družbenega aktiviranja in organiziranja v organizirano, učinkovito, enotno in celovito družbenopolitično akcijo, v kateri spreminjajo pogoje in razmere svojega življenja in usmerjajo družbeni razvoj;

c) da si delovni ljudje v SZDL zagotavljajo celovitost družbenopolitičnih pogojev za izvrševanje svoje funkcije samoupravljavcev in nosilcev politične oblasti (od kadrovske politike, oblikovanja političnih stališč za samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje, uresničevanja delegatskih razmerij z vsemi svojimi delegati, uveljavljanja odgovornosti nosilcev vodilnih funkcij, do celovitega obveščanja itd.);

d) da sprejemajo delovni ljudje vse svoje samoupravne in politične odločitve v svojem bistvu v svojih temeljnih samoupravnih skupnostih in je zato enotnost organiziranih socialističnih sil potrebno ustvarjati že v krajevni organizaciji SZDL kot temeljni organizaciji socialistične zveze. Krajevna konferenca SZDL postaja na ta način kot najvišji organ krajevne organizacije tudi temeljna delegacija za vertikalno delegiranje delegatov po teritorialnem principu v organe SZDL na višjih ravneh;

e) da se delovni ljudje in občani, organizirani v družbenopolitičnih organizacijah, vključujejo tudi neposredno v skupščinsko odločanje prek svojih delegatov v DPZ, ki jih delegirajo v ta zbor po dogovoru v SZDL kot fronti organiziranih socialističnih sil.

3. Vsi organi SZDL so oblikovani delegatsko.

Svoje delegate volijo ali delegirajo delovni ljudje in občani:

— po teritorialnem principu, organizirani v krajevni, občinski in republiški organizaciji SZDL;

— po delovnem principu (organizirani v organizacijah sindikata);

— organizirani v družbenopolitične organizacije, družbene organizacije in društva.

4. Delegat v SZDL je politični odposlanec v Socialistično zvezo povezanih delovnih ljudi in občanov ter njihovih organiziranih socialističnih sil. V organih SZDL, v katerih je izvoljen ali delegiran, ustvarjalno deluje na podlagi političnih stališč in smernic, izoblikovanih v organizaciji, ki ga je izvolila oziroma delegirala.

Delegat v SZDL je pri svojem delu dolžan ustvarjalno uveljavljati programska izhodišča družbenopolitičnih organizacij in ustavna načela socialističnega samoupravljanja.

Za svoje delo odgovarja delegat delovnim ljudem in občanom v organizaciji, kjer je bil izvoljen oziroma delegiran, za svoje delo v organu SZDL pa organizaciji SZDL kot celoti.

Delegat ima pravico in dolžnost:

— da sodeluje v procesu izražanja, soočanja in usklajevanja mnenj in interesov, sprejemanja stališč in oblikovanja predlogov v organizaciji, v kateri je izvoljen, oziroma ki ga delegira;

— da je aktiven v procesu usklajevanja in dogovarjanja o stališčih v organih SZDL, kamor je odposlan;

— da si prizadeva za uresničevanje sprejetih sklepov in dogovorov v družbenopolitičnem življenju, še posebej pa: v organizaciji, kjer je bil izvoljen, oziroma delegiran, v organih SZDL, v skupščinah družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti ter drugih organih samoupravljanja.

5. Stališča in sklepi, sprejeti v SZDL, so dogovor delovnih ljudi in občanov in njihovih organiziranih socialističnih sil. Odločbe v SZDL se sprejemajo na podlag razprave, preverjanja stališč in upoštevanja strokovnih in znanstvenih argumentov ter realnih družbenih možnosti.

Kadar se o stališčih in sklepih glasuje, so sprejeti, če zanje glasuje večina vseh članov konference SZDL in vse delegacije družbenopolitičnih organizacij.

Družbenopolitične organizacije usklajujejo stališča, mnenja in predloge že v pripravljanju stališča, tako da se usklajevanje praviloma konča pred sklepanjem na konferenci SZDL. V skladu z vlogo družbenopolitičnih organizacij v SZDL imajo njihovi delegati oziroma delegacije v SZDL pravico in dolžnost, zahtevati odložitev sprejetja določenega stališča ali dogovora, če menijo, da ga zaradi bistvenih razlik v pogledih in mnenjih ne morejo sprejeti.

V takem primeru konferenca oziroma drugi organ SZDL določi rok in postopek, v katerem je treba obstoječe razlike odpraviti oziroma uskladiti stališča. Podlaga za uskladitev stališč so idejnopolitična izhodišča temeljnih dokumentov SZDL in Zveze komunistov. Če do uskladitve stališč ne pride, odloči o spornem vprašanju konferenca oziroma drugi organ SZDL z 2/3 večino članov.

SVETOZAR POLIČ

Socialistična zveza in Zveza komunistov v delegatskem sistemu

Pomembno, pa gotovo še ne dovolj osvetljeno in razčiščeno vprašanje v zvezi z delegatskim sistemom, je spričo vloge zveze komunistov v naši družbi vprašanje njene vloge in vloge njenih članov v delegatskem si-

stemu. In o tem bi rad danes, ko govorimo o uresničevanju delegatskega sistema, nekaj povedal. Seveda ne nameravam tega vprašanja zaokroženo in izčrpno obdelati. Želim le o tem izraziti nekaj misli, navreči nekaj tez in s tem opozoriti na to problematiko in morda spodbuditi k nadaljnjemu razmišljanju o teh vprašanjih.

V tej zvezi in v zvezi s problematiko, o kateri danes razpravljamo, pa bi si dovolil najprej izraziti nekaj splošnih pripomb in ugotovitev in še posebej poudariti nekatere stvari, ki se mi zdijo bistvene tudi in predvsem ko gre za delegatski sistem, pa za vlogo zveze komunistov v njem.

Mislim, da je eno najpomembnejših vprašanj družbe v prehodnem obdobju, kakršna je tudi naša samoupravna socialistična družba, vprašanje, o katerem smo danes že precej govorili, namreč vprašanje različnih interesov, zlasti še posamičnih, posebnih in splošnih, in iz te različnosti izvirajočih protislovij in nasprotij, ter vprašanje usklajevanja teh interesov in reševanja ali preseganja teh protislovij in nasprotij. Mislim, da ni pretirana ugotovitev, da je prav to vprašanje eno najpomembnejših, če ni kar najvažnejše in najusodnejše vprašanje družbe, kakršna je naša. Od pravilne rešitve tega vprašanja je namreč v veliki meri odvisna dejanska ekonomska in politična osvoboditev človeka in dela, in le tako je možno sprostiti vse sile in pobude, ki so kot veliko neodkrito bogastvo skrite v nedrjih družbe, kar edino tudi omogoča družbi, ki gradi socializem, takšen skok v razvoju proizvodjalnih sil, takšen družbeni razvoj, ki daje socializmu, še posebej pa samoupravnemu socializmu zgodovinsko prednost pred kapitalizmom.

Znano je, da je Marx opredelil komuno oziroma komunalni sistem, kot »končno najdeno obliko ekonomske osvoboditve dela«. Marx je pri tem imel v mislih, da komunalni sistem omogoča delavcu, delovnemu človeku, da odloča o pogojih za svoje delo in življenje ter o rezultatih svojega dela kot posameznik, izhajajoč iz svojih posamičnih interesov, kot član delovne skupnosti, v kateri dela, kot občan, kot član širših družbenih skupnosti.

Skratka, usklajevalni postopek mora potekati predvsem v zavesti vsakega delavca ali delovnega človeka posebej; vsakdo naj zavestno sodeluje in soodloča, mora pa se, kajpak zavedati, da so interesi različni, in doumeti, kakšne so njegove stvarne možnosti pri odločanju.

Vemo, da v tem v naših komunah in nasploh v našem samoupravnem sistemu nismo v celoti uspeli. Tudi in zlasti ne zaradi tega, ker je še prevladovala posrednost pri odločanju, tj., o najvažnejših stvareh, zlasti pa o dohodku in njegovi delitvi so odločali predstaviški organi, delavski svet v podjetju, po predstaviškem načelu sestavljene in delujoče skupščine družbenopolitičnih skupnosti itn.

In prav za odpravo te bistvene pomanjkljivosti je delegatski sistem izredno pomemben. Že omenjeno Marxovo misel bi lahko uporabili oz. jo konkretizirali za naše današnje razmere tako, da bi rekli, da so TOZD,

krajevne skupnosti in temeljne samoupravne skupnosti skupno z delegatskim sistemom končno najdena oblika ekonomske in politične osvoboditve dela.

V tej zvezi je kajpak izredno pomembna tudi čisto nova kvaliteta družbenopolitične organiziranosti, ki ju predstavljata zlasti zveza komunistov in socialistična zveza. Pri tej čisto novi družbenopolitični organiziranosti, ki ji ni enake nikjer drugod v svetu, gre v bistvu za odgovor na vprašanje, kako in s čim v samoupravni družbi nadomestiti družbenopolitično organiziranost, kakršna je značilna za meščansko večstrankarsko demokracijo ali pa za enopartijski sistem. V obeh primerih pa gre za posredno demokracijo, ki kajpak nikakor ne ustreza samoupravni socialistični družbi. Ta nova družbenopolitična organiziranost je torej izrazito nestranskarke narave, kar je poudaril tudi tov. Dolanc na zadnji seji zvezne konference SZDL Jugoslavije, na kateri je bil sprejet nov statut te organizacije, rekoč, da nova organiziranost socialistične zveze v bistvu negira klasično politično stranko.

V bistvu pa velja to tudi za zvezo komunistov, ki vendarle ni več partija v strankarskem, posredniškem pomenu besede, čeprav jo večkrat še tako imenujemo.

Glede na vlogo, ki jo imata v naši družbi zveza komunistov in socialistična zveza, je zelo pomembno njuno medsebojno razmerje. Mislim, da lahko rečemo, da sta v razmerju nekakšne dialektične enotnosti, se pravi, da druga brez druge ne moreta uspešno delovati in izvrševati svoje družbene funkcije in svojih nalog.

In tako kot lahko socialistična zveza uspešno deluje samo, če so v njej aktivni zveza komunistov in njeni člani, tako tudi zveza komunistov ne more uspešno odigrati svoje avantgardne družbene vloge brez in zunaj socialistične zveze. In pri tem prihaja ali bi moralo prihajati do medsebojnega vpliva: vpliva zveze komunistov in njenih članov na delavce in delovne ljudi, ki niso člani ZK, v SZDL in vzratnega vpliva teh ljudi na ZK in njena stališča. Tega je v naši družbenopolitični praksi še premalo, pa čeprav zveza komunistov, ki je predvsem avangardna organizacija delavskega razreda, ima tudi širšo družbeno funkcijo, ki je v interesu vseh delovnih ljudi.

Mislim, da je v zvezi s takšno vlogo in položajem zveze komunistov v naši družbi pomembno, da se tudi v njej polno izrazijo demokratičnost in delegatska razmerja, le tako bo namreč lahko v celoti zaživel tudi demokratični centralizem.

To pa je pomembno tudi za socialistično zvezo, v kateri mora biti zagotovljena polna svoboda in enakopravnost v izražanju in uveljavljanju ter usklajevanju vseh avtentičnih interesov naših delovnih ljudi ne glede na njihove nazorske, verske, narodnostne in druge razlike. Le tako bo mogoče, kot je dejal predsednik RK SZDL Slovenije, v okviru socialistične zveze graditi »razredno povezanost delavskega razreda in njegove avantgarde z drugimi delovnimi ljudmi in sloji, bodisi da ustvarjajo zno-

traj združenega dela ali pa s svojimi sredstvi, zvezo delavcev z izobraženci, ki se glede svojih interesov in družbenega položaja vse bolj enačijo z delavskim razredom, s kmeti, ki delajo na svoji zemlji, z delavci v svobodnih poklicih, z obrtniki in drugimi delovnimi ljudmi«. In le tako bodo tudi ustvarjeni pogoji, da se delovni ljudje v socialistični zvezi, kot je ob isti priložnosti še poudaril tov. Ribičič, »združujejo v enotni politični akciji, da se politično opredeljujejo, da se neposredno in delegatsko samoupravno sporazumevajo in dogovarjajo, načrtujejo, gospodarijo, uresničujejo svobodno menjavo dela, usklajujejo interese, si vzajemno pomagajo, premagujejo tržna in socialna nasprotja, nasprotja med mestom in podeželjem, razvitostjo in nerazvitostjo, umskim in ročnim delom, skrbijo za politično informiranost, sodelujejo v procesu podružbljanja vseh sfer in področij državnih organov vse do notranje, obrambe in zunanje politike«.

Takšna vloga in takšna organiziranost socilistične zveze, ki je po novem statutu dosledno delegatsko zgrajena oz. organizirana, je vsekakor bistveni pogoj za delovanje delegatskega sistema nasploh.

In že v socialistični zvezi, ki je na eni strani fronta organiziranih sil, na drugi strani pa enotna demokratična organizacija samoupravljanja delovnih ljudi ne glede na njihovo člansko pripadnost k tej ali oni organizaciji, še posebej ne glede na to, ali so člani ZK ali ne, in v kateri se torej srečujejo, se pogovarjajo in dogovarjajo člani in nečlani ZK, pri čemer člani ZK največkrat niti ne nastopajo samo v imenu zveze komunistov ali te ali one njene organizacije ali foruma, marveč kot delegati delovnih ljudi, naletimo na posebni dvojni položaj delegata — člana ZK. V čem pa je dvojnost tega njegovega položaja? Član ZK je na eni strani in v prvi vrsti član zveze komunistov in kot takšen mora uresničevati njen program in njena temeljna idejno-politična stališča, na drugi strani pa je delegat delovnih ljudi oziroma delegat raznih skupnosti, organizacij in društev, v katerih praviloma večina članov niso člani ZK. Očitno je, da se v tej zvezi postavlja vprašanje odgovornosti glede na določena stališča takega delegata — člana ZK, in da pri tem lahko pride do protislovnih okoliščin, v katerih se mora takšen delegat — član ZK tako ali drugače odločiti.

Naj v tej zvezi še omenim, da je na prvi pogled videti nekoliko nelogično, da ima zveza komunistov v socialistični zvezi, v vseh konferencah socialistične zveze svoje posebne delegacije. Tudi sam sem se pred leti, ko smo začeli graditi socialistično zvezo kot fronto organiziranih socialističnih sil in ko so se v njej prvič pojavile posebne delegacije ZK, spraševal, če je to potrebno in če je to v skladu s položajem drugih članov konferenc socialistične zveze, ki so člani ZK in so potemtakem dolžni delovati v skladu s programom in temeljnimi idejno-političnimi stališči ZK in ki naj bi bili sami po sebi nekakšna delegacija ZK v SZDL. No, danes, ko delegatski sistem v socialistični zvezi in v naši družbi nasploh postaja vse bolj stvaren, ko ga tudi mi vsi vse bolj dojemamo in

razumemo, se poglobljamo v njegovo bistvo, se je pokazalo tudi, da je taka ureditev popolnoma pravilna in skladna z vlogo zveze komunistov v naši družbi nasploh in v delegatskem sistemu še posebej, še zlasti pa z vlogo in položajem njenih članov v tem sistemu, za katerega je značilna že omenjena dvojnost v položaju delegata — člana ZK. Po logiki stvari je namreč glede na večjo družbenopolitično razgledanost članov ZK, glede na njihovo aktivnost in zavzetost za uresničevanje najnaprednejših hotenj vseh delovnih ljudi čisto normalno, da delovni ljudje volijo za svoje delegate tudi mnoge komuniste — člane ZK. Zato tudi ni nobene nelogike v tem, da imamo v vseh konferencah SZDL kljub temu, da je velika večina članov teh konferenc članov ZK, še posebne delegacije zveze komunistov.

Drugo vprašanje pa je seveda, ali je potrebno in koristno za uveljavljanje socialistične zveze v že omenjenem smislu, da so člani konferenc SZDL zlasti na občinski, republiški in zvezni ravni v veliki večini člani ZK, pa čeprav je to vsekakor predvsem posledica zaupanja, ki ga naši delovni ljudje imajo v komuniste. Menim, da glede tega ne bi bil odveč zavesten napor zveze komunistov, da se v delegatsko strukturo v okviru socialistične zveze, pa seveda tudi zunaj nje, vključi večje število razgledanih in za stvar samoupravnega socializma zavzetih nekomunistov, tudi vernih ljudi. V tej zvezi naj mi bo dovoljeno, da še enkrat citiram tov. Ribičiča, ki je v že omenjenih uvodnih besedah glede tega še dejal: »V socialistični zvezi delovnega ljudstva vemo, da večina vernih ljudi danes — in ne le danes, ampak od narodnoosvobodilnega boja dalje — ne glede na svoje versko prepričanje oblikuje našo politiko, deluje v socialističnem samoupravljanju in javnem življenju. Prizadevamo si torej, da ne bi povzročali umetnih zapletov v družbi ob vprašanju nazorskih pogledov na svet na podlagi vere ali nevere. Črta ločnica, po kateri moramo izvajati politično diferenciacijo, mora biti odnos do socialističnega samoupravljanja in neuvrščeniosti, do tega, ali je občan iskren domoljub in dober socialistični samoupravljaec, ki se skupaj s tovariši ob delu povezuje in gradi nove odnose med ljudmi in narodi«.

Ta dvojnost položaja delegatov — članov ZK je seveda značilna za celotno delegatsko strukturo in za vsa delegatska razmerja, saj je in tudi bo, kot sem že omenil, čisto normalno, da delovni ljudje v mnogih primerih kot svoje delegate izvolijo ali delegirajo iz svojega okolja najbolj razgledane, najbolj aktivne in zavzete ljudi, kar so navadno, čeprav ne vedno, prav člani ZK.

Ta položaj pa lahko postane nekoliko protisloven, še zlasti, če pride do tega, da je stališče delegatske baze o nekem vprašanju različno od stališča zveze komunistov. Mislim, da se v tej zvezi postavlja zelo pomembno vprašanje, kako presegati tako protislovje, kako naj se postavi, kako naj ravna v takšnem primeru član ZK, ki se znajde v takšnem položaju. Rešitev gotovo ni v tem, da bi se delegat-član ZK pasivno postavil na eno ali drugo stran in bi enostavno zanemaril stališče baze ali pa sta-

lišče zveze komunistov. Vsekakor bi bilo zelo škodljivo in za naš sistem nesprejemljivo, če bi se tak delegat »požvižgal« na mnenje delovnih ljudi, ki so ga delegirali, in bi kot delegat zastopal stališče ZK ali neke njene organizacije. In narobe, seveda.

Rešitev je torej v preseganju takega protislovja, v usklajevanju takih stališč v sami delegatski bazi. In prav pri tem se bo morala izraziti, veliko bolj kot doslej, idejno-politična, aktivna, kreativna in usklajevalna vloga delegata — člana ZK. Ta se bo moral že v procesu oblikovanja nekega stališča v delegatski bazi zavzemati za to, da se pri tem upoštevajo stališča zveze komunistov ali neke njene organizacije ali foruma. Če bo v tem uspel, protislovja in problema ne bo.

Kaj pa v primeru, da v tem ne uspe? Pri odgovoru na to vprašanje moramo po mojem mnenju ločiti dve vrsti vprašanj. Načelna, temeljna idejnopolitična vprašanja, od drugih, ki zadevajo konkretne rešitve, kjer gre velikokrat za alternativne rešitve ipd.

Čeprav glede prvih — npr. glede naše osnovne usmeritve v izgradnjo celostnega samoupravnega socialističnega sistema — glede na veliko enotnost v pogledih na ta vprašanja vseh naših delovnih ljudi, članov in nečlanov ZK, ni pričakovati, da bi pogosto prišlo do protislovnih ali različnih stališč med ZK in neko delegatsko bazo, pa popolnoma izključiti tudi takih primerov ne moremo. In kaj naj v takem primeru stori delegat — član ZK, ki ne uspe prepričati svoje baze, da bi svoje stališče, ki zadeva tako načelno vprašanje, spremenila. Mislim, da v takem primeru delegatu — članu ZK ne preostane nič drugega, kot da, vsaj za tokrat, kot delegat odstopi, ker kot komunist takega stališča, četudi v imenu drugih, vsekakor ne more zastopati. Tudi v takem primeru namreč, tako menim, ne pride v poštev, da bi tak delegat zanemaril stališče svoje baze, saj bi s tem negiral delegatsko načelo, za katerega dosledno uveljavitev se zveza komunistov ravno bori. Seveda bodo taki primeri razmeroma redki in zato bo še toliko bolj koristno, da se tudi taka stališča izrazijo in da se na ustreznih ravneh, zlasti pa v okviru socialistične zveze, če je treba, razčistijo v ostri idejnopolitični konfrontaciji.

V tej zvezi in v tej luči pa je izredno pomembno, da se vsa najpomembnejša vprašanja oz. idejnopolitična stališča ZK dejansko soočijo, uskladijo in sprejmejo v okviru socialistične zveze. S tem bodo postala skupno dogovorjena in zavestno sprejeta stališča vseh delovnih ljudi, tudi vernih, razen tega pa bo ob tem prišlo, če bo socialistična zveza pravilno organizirana in bo pravilno delovala, tudi do vzratnega vpliva na ZK in njena stališča, seveda vedno v okviru in v skladu z zgodovinskim interesom delavskega razreda. Še več, mislim da bi morali, če namreč upoštevamo, da ima zveza komunistov tudi splošno družbeno funkcijo in da je kot taka hkrati tudi avantgarda vseh delovnih ljudi, še v večji meri kot doslej poskrbeti za to, da bodo imeli vsi delovni ljudje, organizirani v socialistični zvezi, še večji vpliv na nastajanje in oblikovanje pomembnih družbenopolitičnih stališč v ZK. Kolikor več bo takega usklajevanja

in vpliva, toliko bolje bo glede vsebine deloval delegatski sistem, toliko manj bo protislovnih okoliščin med ZK in delegatsko bazo glede načelnih družbenopolitičnih oz. idejnopolitičnih vprašanj.

Drugačen pa je po mojem mnenju položaj, ko gre za konkretna vprašanja, za vprašanja, na katera so mogoči različni odgovori. Če v takem primeru pride do različnih stališč med neko organizacijo ZK ali njenim organom in delegatsko bazo, potem je delegat-član ZK vsekakor tudi dolžan, da najprej skuša uveljaviti stališče ZK, Če v tem ne uspe, pa ni ni nujno, tako menim, da bi kot delegat odstopil. Seveda pa bo v takem primeru moral kot delegat zastopati stališče svoje baze in ne svoje organizacije ZK.

Končno se v tej zvezi postavlja še vprašanje, kaj v novih razmerah delegatskega sistema pomeni odgovornost članov ZK — delegatov za uresničevanje politike ZK ali za uresničevanje njenih stališč. Gotovo ne, da naj se vedejo nedelegatsko; kot delegati si morajo v svoji delegatski bazi prizadevati za uveljavitev teh stališč in za zmago najnaprednejših rešitev.

FRANCE VREG

Komuniciranje in odločanje v delegatskem sistemu

Jugoslovanski socializem je z novo ustavo načrtoval nove, doslej komaj slutene možnosti človekovega soodločanja v političnem procesu. Tako je jasno označil edino možno pot, ki lahko »odpravi« razne oblike od-tujenosti delovnega človeka, ki jo socializem v svetu, pa tudi razne oblike »demokracije« skušajo razreševati z raznimi stopnjami »participacije« v državnih oblikah socializma ali pa z oblikami »participativne demo-kracije« v meščanski družbi.

Delegatski sistem je dejansko prvi poskus v zgodovini človeštva, da se izoblikuje pravno-normativni sistem neke družbe na temelju samo-upravljanja, v katerem delovni človek obvladuje vse procese družbene reprodukcije in družbenega dela nasploh. V delegatskem sistemu se tako spajajo funkcije dela in odločanja v integralni sistem, v katerem človek postane subjekt družbenega odločanja. Delegatski odnosi uvajajo v druž-beno življenje humanistične odnose in omogočajo proces razodtujitve družbe v vseh sferah, tudi v politični sferi. Politična oblast postaja samo-upravna in demokratična, delovni človek pa pridobi nov odločujoči položaj v družbi. »Glavni cilj ustavnih sprememb je v tem,« pravi Kar-delj, »da delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem damo v roke

močnejše orožje, da bi se lahko z Zvezo komunistov na čelu še bolj uspešno borili za vodilno vlogo svojih interesov v družbi in za svoj samoupravni položaj pri razpolaganju z družbenimi sredstvi za proizvodnjo.«¹

Pri samem uveljavljanju delegatskih odnosov pa se prav ob vprašanju odločanja odpirajo številna vprašanja. Tu bi se omejil seveda samo na tista, ki zadevajo procese komuniciranja, izražanja mnenja, sporazumevanja in odločanja.

Predvsem je očitno, da sistem delegatskega sporazumevanja, dogovarjanja in odločanja lahko uveljavlja samo tak informacijskokomunikacijski podsistem, ki bo sam kazal značilnosti novega delegatskega sistema. Informacijski sistem mora predvsem postati instrument delovnih ljudi, sredstvo prek katerega bo človek opravljal procese samoupravnega odločanja. To pomeni dvoje: prvič, informacijski sistem mora v najglobljem smislu postati funkcija združenega dela; drugič, potrebno je uveljaviti spoznanje, da je obveščanje prvi pogoj uvajanja novih delegatskih odnosov.

Informacijski sistem mora opravljati horizontalno, mnenjsko komunikacijo v delegatski bazi, usmerjati pretok »delegatske volje« na višje ravni odločanja, vzpostavljati dvosmerno vertikalno komunikacijo in aktivirati procese sporazumevanja, ki naj vodijo v konsenz najširše delegatske baze. Že to pa sproža vrsto problemov, predvsem je tu empirično dejstvo, da je zelo težko dosežati visoko stopnjo obveščenosti družbe in njenih segmentov nasploh; potrebna je motiviranost, ki temelji na interesih in perspektivah; v procese odločanja je možno vključiti določene stratumne družbeno in politično aktivnih ljudi, ponavadi pa ne moremo zajeti vseh stratumov, nekaterih pa sploh ne. Tako se nam proces odločanja v stvarnosti prikaže kot zelo kompleksen in težaven problem. Procesi obveščanja so tudi tembolj izpostavljeni procesom selektivne percepcije, čim manj so komunikacijski procesi element aktivnega vplivanja na okolico, element odločanja. Komunikacijski odnos je interdependenčni odnos, ki zajema tudi komunikacijske cilje (od tega, da se doseže večja stopnja vednosti in orientacije v okolju, da se doseže konsenz do vplivanja na odločanje, od predlogov do procesov organiziranja in delovnega kooperiranja). Raziskave so pokazale, da so stratumi aktivne politične javnosti pogojeni z različnimi determinantami, da pa prevladujejo determinante, ki zadevajo možnosti odločanja o vseh problemih družbenega razvoja in ki so povezane s človekovim interesom. Pokazalo se je, da s samoupravnim procesom še nismo dosegli optimalnih možnosti vključevanja delovnih ljudi (zbori volivcev so v nekem obdobju celo stagnirali) in da šele novi delegatski sistem spet odpira nove možnosti.

Kritična točka uveljavljanja delegatskega odločanja je tisto, kar v politični sociologiji imenujemo stik z množicami ali povezanost neke organizacije z gibanjem. V delegatskem sistemu se to kaže v nepopolnem mehanizmu stika delegatov z delegatsko bazo. Ta problem bom skušal

---

¹ Edvard Kardelj, »Osnovni vzroki in smeri ustavnih spremembe«, Izdavaški centar, Beograd 1973, str. 14.

osvetliti ob razmišljanju o novi funkciji javnosti v samoupravnem socializmu, kjer se javnost izenačuje z delegatsko bazo. Pri tem je seveda potrebno tudi določiti novo vlogo mnenjskim procesom in javnemu mnenju.

Z gornjim problemom je v tesni zvezi proces polarizacije na vrhove odločanja in na občane. Že v tej fazi razvoja delegatskega sistema se kaže tendenca, da predlogi za delegatsko odločanje izhajajo iz izvršnih svetov na raznih ravneh, ne pa iz delegatske baze. S tem je povezana tudi tendenca birokratizacije in partikularizacije, ki se kaže v pojavu, da se politična moč in odločanje osredotočita v občinskih »vrhovih«, predvsem v izvršnih svetih občin.

Naslednja, načelna kritična točka je v fikciji o političnem maksimalizmu. Razvijamo izredno obširen informacijski proces s predpostavko, da ljudje žele biti o vsem obveščeni in da imajo vsi možnost odločati o vsem. Znani postulat, da ljudje delajo selekcijo svoje dejavnosti, da se ne vedejo kot »univerzalno zainteresirani individuumi«, se v procesu odločanja kaže v dejstvu, da ne samo ne morejo, marveč tudi ne žele o vsem odločati. Porazdelitev interesa kaže, da lahko govorimo tudi o porazdelitvi odločanja na posamezna področja človekove dejavnosti. Dalje, postavlja se vprašanje, ali ne obstaja tudi neka »vertikalna hierarhija« odločanja. Na nekaterih nižjih ravneh odločanja ljudje sicer lahko vplivajo na smer odločitve, vendar verjetno percepirajo ta vpliv kot »navidezen«, ne pa kot dejanskega. Mnoga usklajevanja interesov je sploh možno opraviti šele na višjih ravneh.

Zastavlja se vprašanje, ali sploh lahko govorimo o procesih odločanja v tradicionalnem pomenu na vseh ravneh, o vseh problemih in v vsakem trenutku.

Tak politični maksimalizem je v dejanskem političnem življenju neizvedljiv in lahko samo vzbuja fikcijo o nečem, kar je nerealno in je dejansko samo idealni model.

Očitno je, da moramo odločanje pojmovati kot sestavni del političnega procesa v širšem pomenu. To pomeni, da gre za razne »oblike« odločanja, za razne stopnje soodločanja, da gre za različne možne vplive, torej tudi za predlaganje alternativ, za dajanje pobud, za opredeljevanje stališč in izhodišč. Tako pojmovanje »odločanja« pa je sestavni del tistega, kar imenujemo politični mnenjski proces. Ta pa vsebuje vse možne oblike aktivizacije samoupravljalcev in občanov, od izražanja stališč, dajanja alternativ do usklajevanja stališč in sprejemanja odločitev na raznih ravneh.

Že zdaj se to kaže kot ena temeljnih »kritičnih točk« delegatskega sistema. Vendar pa dobiva večjo veljavo spoznanje, da je potrebno intenzivirati procese izražanja in oblikovanja delegatske volje ter procese usklajevanja stališč in različnih volj tj. interesov, dejansko »odločanje« pa reducirati na bistveno.

Da bomo lažje odgovorili na zastavljena vprašanja, moramo predvsem teoretično opredeliti funkcijo javnosti in javnega mnenja v samouprav-

nem socializmu in njuno »tipičnost« v primerjavi z meščanskim sistemom. To je tudi možno izhodišče za opredelitev vrste drugih kategorij in procesov: javne razprave kot temeljnega sestavnega dela mnenjskega procesa in usklajevanje interesov; načela javnosti delovanja celotnega delegatskega mehanizma; modela interakcijskega razmerja med posameznimi ravnmi odločanja, zlasti pa kritiko tradicionalnega modela interakcije med »vlado« in javnostjo; novo funkcijo množičnih občil kot instrumenta združenega dela v procesu odločanja; mesto raziskovanja javnega mnenja v delegatskih odnosih.

Že prav na začetku razpravljanja je treba ugotoviti, da moramo govoriti o dveh kvalitativno popolnoma različnih fenomenih javnosti, meščanski in socialistični, ki sta določena z družbeno-razredno naravo oblasti in drugačno obliko konstituiranja vseh mehanizmov političnega procesa. Te razlike se kažejo v naslednjem:

Javnost v meščanski družbi je razredno razdeljena: čeprav prevladujejo strukture nelastnikov ali malih lastnikov, je vsa politična moč skoncentrirana v rokah maloštevilne socioekonomske in politične elite. Pravzaprav imamo opraviti z meščansko reprezentanco javnosti, ki jo sestavlja ozek krog meščanske elite, velikih lastnikov, oligopolov in politične oligarhije. Ta »javnost« si prisvaja pravico, da artikulira mnenja javnosti nelastnikov in malih lastnikov, osveščenih in neosveščenih članov delavskega razreda. To je javnost, ki je polna nasprotij, razrednih konfliktov, javnost, v kateri vladajoča manjšina vlada nad večino delovnih ljudi.

Ker mehanizem javnega mnenja nadzira vladajoča manjšina, je zato instrument prepričevanja večine, ne pa sredstvo artikuliranja njegove volje. Pravzaprav bi lahko rekli, da gre za tipičen interakcijski odnos: vladajoča manjšina lastnikov vzpostavlja interakcijo s široko javnostjo nelastnikov. Javno mnenje se v tem interakcijskem krogu pojavlja kot vzvratni tok nevladajoče večine. Na podoben način je ta fenomen opisal sociolog, ki je dejal, da se predstavniška demokracija mora razviti v participativno demokracijo, če noče, da se bo degradirala v »neke vrste avtokracijo«. Očitno je, da smo priče takšne degradacije nekaterih »demokratičnih« dežel.

Javnost v samoupravni socialistični družbi ni razredno razdeljena, ker so v socializmu odpravljena razredna nasprotja. Strukturo javnosti sestavljajo delavski razred, sloj delovnih kmetov in malih obrtnikov ter delovne inteligence. Obstoje seveda tudi ostanki meščanskega razreda, vendar je odpravljena oblast nad proizvodjalnimi sredstvi. Vsa struktura delegatskih skupščin, zborov, svetov, raznih organov oblasti je sestavljena iz predstavnikov delavskega razreda in delovnih ljudi, ne pa iz lastnikov kot vladajoče elite. Interakcijski odnos med »vlado« in javnostjo se vzpostavlja v okviru istega razreda, ne pa na temelju nasprotij med lastniki in nelastniki, kar je bistvo meščanskega modela.

Javno mnenje se torej ne pojavlja kot »volja« nelastnikov, delavskega razreda proti politični akciji vladajoče oblastniške elite. Javno mnenje se konstituira na temelju volje enotne javnosti, asociacije svobodnih pro-

izvajalcev, ki upravljajo družbeno lastnino in družbeno delo. Opraviti imamo s kvalitativno drugo javnostjo, ki temelji na socialističnih odnosih in družbeni lastnini. Predstavniki oblasti ne morejo imeti nekega posebnega, svojega interesa, pač pa interes istega razreda, ki ga predstavlja socialistična javnost. Javno mnenje ne more odražati nekkih drugih interesov, pač pa interese široke delavske javnosti. Zato ga ne moremo postavljati nasproti kot neko posebno kritično silo v interakciji z vlado. Javno mnenje glede na svoje razredno bistvo ne more imeti elementov politične opozicije, kot je to v sodobni meščanski državi.

Seveda zaradi tega ne zanikamo dejstva, da je javnost v socializmu politično diferencirana: diferenciacija ima svoje vire v idejnopolitični tradiciji, v ostankih razbitih razredov, v političnih silah, ki imajo »diametralno nasprotno družbenozgodovinske in politične interese«. ² Ti interesi se skušajo prebijati skozi dominantno javno mnenje socializma.

Če bi na temelju tega poskušali odgovoriti na vprašanje, ali je javnost tudi v socializmu absolutno tipična kategorija kakor v meščanski družbi, bi morali ugotoviti:

a) Sistem prezentiranja politične volje je v meščanski družbi zahteval mehanizem, ki naj bi opravljal funkcijo korekture vladnih akcij in socialne kontrole. Ta mehanizem je bil sistem vzratnega toka javnega mnenja, ki ga je politična filozofija liberalnega meščanstva smatrala za avtonomen, kritičen glas rezonirajoče javnosti, za glas suverena ljudstva. V stvarnosti sodobne politične meščanske države pa se je ta mehanizem spremenil v sredstvo vladajočega razreda in države za ohranjanje privatne lastnine, oligopolov in političnega sistema meščanske družbe. Že Mills je ugotovil, da so otoki javnosti majhni in brez vpliva.

b) Mehanizem javnega mnenja ni samo sestavni del reprezentativne demokracije v gornjem pomenu, ampak je tudi sestavni del modela političnega pluralizma, se pravi, večstrankarskega sistema. Dinamika njegovega funkcioniranja pa je omejena na homeostatični model vzpostavljanja dinamičnega ravnotežja v smislu vrednot, ideologije, političnih in ekonomskih ciljev meščanskega razreda, s tem pa seveda tudi strank meščanskega sistema. Če bi postalo nevarno, da bi meje vrednostnega sistema bile prebite z revolucionarnimi morfogenetskimi inovacijami, bi vladajoči razred in država intervenirala z vsemi prisilnimi sredstvi. Mehanizem javnega mnenja je torej instrument v službi vzpostavljanja omenjenega ravnotežja. Nekateri meščanske stranke se zavedajo tega anahronizma in skušajo politični sistem meščanske družbe prestrukturirati in poživiti z elementi participativne demokracije.

V samoupravnem socializmu so »absolutno tipična kategorija« postali samoupravni odnosi na temelju družbene lastnine. Sistem predstavnitva je zamenjan s sistemom delegatov. Sistem političnega pluralizma je za-

² Edvard Kardelj, »Aktualna vprašanja notranjega in zunanjepolitičnega položaja Jugoslavije ter uresničevanja ustave«. Govor v Ljubljani, »DELO«, 27. marca 1974.

menjan s sistemom neposrednega odločanja delovnih ljudi, samoupravljanja na vseh področjih družbenega življenja. Mehanizem javnega mnenja torej ni vezan niti na sistem predstavnštva niti na sistem političnega pluralizma. Lahko bi celo rekli, da ni sestavni del mehanizma političnega sistema v takem smislu, kot je to v reprezentativni demokraciji. Javno mnenje predvsem ni institucionalni instrument za izražanje mnenja različnih strank; torej ni niti instrument strank in socialnih struktur, ki so trenutno na oblasti, niti element opozicijskih kritičnih glasov, kar je bila funkcija javnega mnenja na začetku, ko se je zgodovinsko formiralo kot posebna kategorija.

Strukturo javnosti v samoupravnem socializmu ne sestavljajo nelastniki, ki so odtujeni od proizvoda svojega dela in od sredstev javnega obveščanja. Javnost je sestavljena iz delovnih ljudi, ki jim je dana politična oblast. Spremembe v oblasti političnega sistema so prehod od razredno parlamentarnega sistema, ki je bil zasnovan na pravicah meščanov, ne pa proizvajalcev, k delegatskemu sistemu, kjer gre za konstituiranje politične oblasti delavskega razreda in za nadaljnjo afirmacijo narodov in enotnosti narodov in narodnosti na novih temeljih.³ Delovni človek v javnosti samoupravne družbe dobiva pravico, da upravlja celotni proces družbene reprodukcije in družbeno delo nasploh.

Javnost postane torej tista družbena sfera, pa tudi politična sfera odločanja, v kateri delovni ljudje in občani, združeni v svoje temeljne samoupravne skupnosti (delovne, teritorialne, interesne in druge) neposredno odločajo o družbeni reprodukciji in o svojem življenju. Javnost tako ni konstituirana kot privatna sfera, kot sfera zasebnikov, združenih v občinstvo, temveč kot družbena sfera, kot asociacija svobodnih proizvajalcev, ki neposredno odločajo in ki pošiljajo svoje delegacije na višje ravni odločanja — v skupščine družbenopolitičnih skupnosti. Javnost je tako izenačena z delegatsko bazo, ki jo sestavljajo delavski razred in delovni ljudje, zato je ta javnost v tem smislu homogena, saj izraža in brani interese delavskega razreda v zgodovinskem smislu in svoj samoupravni položaj.

Liberalni model vladanja kot obliko interakcije med vlado in javnostjo so sodobni meščanski politologi modificirali in ga preoblikovali v kibernetski model samoreguliranja politične akcije s pomočjo vzratnega toka. Funkcionalnost takega sistema se kaže v možnosti, da vladajoči razred ohranja oblast in moč in da vlada z manj entropije in šumov. Vzratni tok naj izrazi tudi mnenja strank in socialnih skupin, ki niso na oblasti ali ki ne sodelujejo z vladajočo stranko. Mehanizem javnega mnenja je tako tudi sredstvo, da se dosega konsenz političnih grupacij in strank, ki sestavljajo politično javnost. Javno mnenje najpopolneje izraža enotnost

³ Platforma za pripremu stavova i odluka X. kongresa SKJ, Izdavački centar »Komuniste«, Beograd 1973, str. 91.

tedaj, kadar je dosežen multiplicirani konsenz na temelju soglasja vseh ali vsaj glavnih političnih grupacij in strank.

V samoupravnem socializmu ne moremo govoriti o takšnem modelu interakcije med »vlado« in delegatsko bazo. Samoupravni model vertikalnega komuniciranja predvsem ne izraža razrednih nasprotij v tem smislu, da bi predstavniki baze in predstavniki »vrha« bili pripadniki različnih razredov in bi tako imeli različne interese. Komunikacijska interakcija ne poteka na temelju nasprotij med državo in državljanom. Samoupravni socializem je tendenci »državnosti« postavil nasproti načelo »samoupravnosti« in je tako vzpostavil dialektični odnos enotnosti nasprotij. Sistem državnega informiranja se tako sooča s sistemom samoupravnega komuniciranja. Model sprejemanja sklepov na vrhu in iskanja plebiscitarne soglasnosti z javnostjo je presežen z modelom delegatskega odločanja.

Delegatski sistem v bistvu zamenjuje dosedanje modele odločanja in komuniciranja. Odpravljen je tradicionalni tok politične volje, ki se je v meščanskih sistemih oblikoval v vrhovih strank, interesnih skupin, vlade in v parlamentu ter se nato usmerjal v javnost, kjer je iskal soglasnost s pasivno množico slabo obveščenih in nezainteresiranih državljanov. Bistvo delegatskega sistema je v tem, da se temeljno artikuliranje stališč in interesov oblikuje v sami bazi. Tok politične volje se tako najprej oblikuje v bazi, v samoupravni javnosti proizvajalcev. Ta tok se nato prek delegatov in delegacij usmerja na višje ravni, kjer se v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti usklajujejo interesi in stališča, dosega konsenz in realizira delegatska volja. Delegacije in delegati niso predstavniki v klasičnem pomenu, temveč so odposlanci, ki v skupščinah artikulirajo voljo delegatske baze. Skupščine postanejo samoupravni podaljšek samoupravljanja v osnovnih organizacijah združenega dela, v krajevnih, interesnih in drugih skupnostih. Samoupravljanje postaja celovit sistem dela in odločanja. Delegatski sistem se tako kaže kot instrument politične dezalienacije, kajti politična oblast ostaja v rokah delovnih ljudi.

Samoupravna javnost je vključena v model odločanja prek sistema delegatskih odnosov, ne pa prek klasičnega sistema predstavnitva in korekcije z javnim mnenjem. Samoupravno javnost sestavlja struktura samoupravnih skupnosti, ki po svojih delegatih in delegacijah postanejo aktivni dejavnik v delu in odločanju skupščin. To se kaže v izražanju predlogov in stališč delegatske baze v temeljnih skupnostih, pa tudi v mehanizmih usklajevanja, odločanja in kontrole nad sklepi. Skupščine so mesto samoupravnega dogovarjanja, ne pa arena političnega boja za oblast. Delegatski sistem ne pomeni prezentiranja volje, marveč neposredno izražanje volje. Javno mnenje ni sestavni del boja za politično oblast, marveč je instrument neposredno artikulacije volje samoupravne baze.

Tako se nam mehanizem socialističnega javnega mnenja kaže v čisto drugi luči in v novi funkciji. Javno mnenje je instrument izražanja stališč, potreb, interesov in volje delegatske baze, je eden izmed instrumentov

vertikalnega toka delegatske volje, ki se najbolj in definitivno izrazi v delegatski skupščini. Javno mnenje je lahko sredstvo komunikacije med delegatsko bazo in delegati na vseh ravneh, zlasti kadar so drugi kanali komuniciranja manj učinkoviti.

Sistem samoupravnega sporazumevanja, družbenega dogovarjanja in političnega odločanja je zelo kompleksen proces, ki poteka na vseh ravneh, od delegatske baze pa do skupščine. Očitno je, da je občina tista družbenopolitična skupnost, ki najbolj omogoča neposredno odločanje delovnih ljudi. V ustavnih določilih je posebej poudarjeno odločanje v temeljnih skupnostih (delovnih, krajevnih, interesnih in drugih), vendar pa je mnoga vprašanja mogoče razrešiti le v okviru večjih skupnosti. To pa je predvsem občinska skupnost, kjer lahko uskladimo interese posameznih krajevnih skupnosti in tako realiziramo načelo neposrednega odločanja.

Že tu se srečamo s prvo kritično točko uresničevanja delegatskega sistema. To pa je tudi najbolj bistveni problem samoupravljanja: kako vzpostaviti trajno in čvrsto komunikacijo med delegacijo in delegatsko bazo, z drugimi besedami, kako vzpostaviti trajno komunikacijo med občinsko skupščino in osnovnimi skupnostmi delegatske baze. Tudi do zdaj ni bilo težavno komunicirati v okviru profesionalnih organizacij, od federacije do lokalnih skupnosti, bodisi da so to bili vertikalni stiki političnih organizacij, bodisi državnih organov, bodisi poslanskih ali samoupravnih struktur. Problem pa je nastal tedaj, kadar je bilo treba vzpostaviti komunikacijo z delovnimi ljudmi, zlasti preko zborov volivcev in drugih oblik komuniciranja z množicami. Vzpostavljanje stikov z množicami je izredno pereče tudi v delegatskih odnosih: kako obvestiti delegatsko bazo, se z njo posvetovati in kako izraziti njeno voljo v skupščinah?

Očitno je, da delegatski sistem zahteva zelo širok sistem javnega obveščanja, zlasti pa krepitev množičnih občil na občinski in lokalni ravni. To je vsekakor prvi pogoj, da bi delegatska baza sploh bila obveščena in spodbujena za sodelovanje v odločanju. Množična občila lahko kot kritične tribune omogočajo ljudem, da izražajo mnenja in stališča, da izmenjujejo izkušnje, da spoznavajo alternative in dajejo predloge. Že prek občil bi lahko dosegli izmenjavo mnenj, usklajevanje stališč in konsenz o posameznih vprašanjih. Množična občila bi na ta način opravila del postopka v usklajevanju stališč, še preden bi se to usklajevanje začelo na institucionalni ravni v skupščini ali v posameznih zborih.

Drugi pogoj je načelo javnosti dela skupščine in njenih organov, prav tako pa vseh nosilcev samoupravnih, javnih in družbenih funkcij. Načelo javnosti dela zaobsega tudi javno razpravo o predlaganih načrtih, predlogih, sklepih. Načelo javnosti implicira vse faze odločanja, od obveščanja, objavljanja predlogov in pobud, javnega ekspliciranja alternativ, dajanja različic predlogov, vključevanja znanstvenih in strokovnih mnenj, dokazovanja boljših rešitev do konstituiranja sklepov in kontrole sklepov. Taka javna razprava omogoča večjo stopnjo soglasnosti. To je v bistvu

proces oblikovanja javnega mnenja in doseganja konsenza, v katerega so vključeni vsi samoupravni dejavniki in delegatska baza.

Proces javnega mnenja je torej konstitutivni element za doseganje konsenza delegatske javnosti o posameznih vprašanjih. Čvrstost soglasja je odvisna od tega, ali je enotnost javnega mnenja dosežena na temelju soglasja vseh strukturnih in stratifikacijskih elementov. To pa je težavno že v okviru občine, kjer se križajo interesi ne samo različnih krajevnih skupnosti, različnih ekonomskih, interesnih in drugih področij, marveč tudi drugi socialnoekonomski in politični interesi. Javnost neke občine ni brez protislovnih in konfliktnih situacij, čeprav so ta protislovja neantagonistične narave.

Usklajevanje interesov se opravlja s pomočjo direktnih odposlancev samoupravne baze združenega dela, ki imajo kot taki pred očmi družbeni interes. Pri takem usklajevanju mnenj in interesov lahko pridejo do izraza tudi interesi, ki so nasprotni delavskemu razredu in delovnim ljudem. Tak pluralizem mnenj in interesov lahko v določeni meri odrazi mnenjsko diferenciacijo, v kateri pa prevladuje dominacija socialističnih pozicij.

V procesu oblikovanja javnega mnenja imajo posebno vlogo politične organizacije. Javnosti ne moremo imeti za neko abstraktno osamljeno telo, ki ni izpostavljeno vplivu različnih političnih sil, ki se še ohranjajo v družbi. Obstajajo pa tudi sile, ki vplivajo na jugoslovansko javnost iz njenega zelo diferenciranega okolja. Javno mnenje je instrument socialistične demokracije in kot tako je sestavni del funkcioniranja delegatskega sistema. To pa nikakor ne more pomeniti, da je lahko instrument katerihkoli političnih sil v boju proti samoupravnemu socializmu.

Če smo govorili o občini kot o tisti ravni odločanja, ki omogoča najbolj dosledno neposredno odločanje, smo govorili predvsem zato, ker se prav tu kažejo nove funkcije množičnega komuniciranja: občinskega in lokalnega tiska in radia, lokalnih rubrik republiških občil, pa tudi občinskih informacijskih centrov. V novem sistemu se odločanje vse bolj prenaša na nižje ravni, kar pomeni, da moramo prav na teh ravneh krepiti informacijska sredstva, pa tudi raziskovanje javnega mnenja. V okviru občine so tiste temeljne celice naše družbe, na katere nas opozarja politična praksa. V teh osnovnih celicah življenja (samoupravnih, političnih in drugih) ljudje izražajo svoje težnje, zahteve, interese, pa tudi nestrinjanje, dajejo predloge in pobude, pa tudi kritične pripombe. To je tudi področje raziskovanja javnega mnenja, ki je lahko močan instrument delegatov v procesu izražanja mnenj delegatske baze, usklajevanja interesov in sprejemanja sklepov.

Okrepljene komunikacijske stike in raziskavo mnenj delegatske baze še bolj potrebujejo tiste ravni, ki so že nekoliko odmaknjene od neposrednega proizvajalca, zlasti skupščina na ravni federacije. Tu pričakujemo, da bodo delegati izražali probleme svoje delovne organizacije, krajevne skupnosti, družbenopolitične skupnosti in druge, pa tudi, da bodo izražali njihova stališča o tako pomembnih vprašanjih, kot je zunanja

politika SFRJ, obramba države in drugo.⁴ Težko si je zamisliti, da bi lahko delegati izrazili kaj drugega kot samo svoje lastno mnenje, če ne bodo imeli trdnih stikov z delegatsko bazo, če ne bodo konsultirali temeljne skupnosti prek raznih komunikacijskih kanalov, pa tudi z raziskavami javnega mnenja. Ti komunikacijski stiki so pomembni zlasti za delegacije za zbor federacije, ki šele išče oblike uspešne komunikacije z republiškimi skupščinami, s političnimi organizacijami in s svojo delegatsko bazo. To pa tudi pomeni, da mora celotni informacijski sistem, pa tudi raziskovalci javnega mnenja, videti primarno funkcijo prav v razvijanju in raziskovanju teh komunikacij.

Informacijsko komunikacijski sistem samoupravne družbe zato ne opravlja samo klasičnih funkcij obveščanja delovnih ljudi, ampak dobiva tudi funkcijo komunikacijskega instrumenta združenega dela, s katerim ljudje opravljajo procese samoupravnega sporazumevanja, družbenega dogovarjanja in odločanja. Komuniciranje je optimalno funkcionalno tedaj, kadar kar se le da aktivira procese samoupravnega odločanja v interesu delovnega človeka. Zato se to ne more zreducirati na nekakšno stihijsko dejavnost profesionalnih novinarjev. Samoupravno komuniciranje je odgovorno politično publicistično delovanje, ki zahteva visoko razvito zavest o družbenih dogajanjih in zgodovinskih gibanjih, pa tudi moralne in etične kvalitete angažirane publicistike.

PAVLE ZRIMŠEK

Determinante informacijsko komunikacijskega sistema TOZD

Informacijsko komunikacijski sistem TOZD je nedvomno pomemben dejavnik v uresničevanju delegatskega sistema, zakaj njegova poglobljena naloga je prispevati s svojim delovanjem, posredovanjem in izmenjavo informacij k temu, da bi številni nosilci združenega dela čim neposredneje sodelovali v procesih družbenega in samoupravnega odločanja na vseh področjih družbenega dogajanja in urejanja odnosov v TOZD s subjekti znotraj in zunaj delovne organizacije.

Vključevati informacijsko komunikacijski sistem TOZD v uresničevanje delegatskega sistema torej pomeni zagotavljati temeljnemu nosilcu združenega dela, delegatom in delegacijam vse tiste informacije, ki so pomembne za odločanje o položaju in delovnih pogojih nosilcev samoupravnih pravic, svoboščin in dolžnosti, za pridobivanje dohodka in nje-

⁴ Kiro Gligorov: Intervju v »Komunistu«, 29. november 1974.

govo delitev oziroma za izmenjavo dela z nosilci drugih dejavnosti, ki omogočajo zadovoljevanje socialnih, ekonomskih, političnih, kulturnih in drugih potreb človeka.

Uresničevanje delegatskega sistema in položaja nosilcev združenega dela sploh zahteva, da izoblikujemo tak informacijsko komunikacijski sistem TOZD in zagotovimo tak način njegovega delovanja, da bo lahko bistveno prispeval k uresničevanju spredaj omenjenih smotrov. To pa hkrati pomeni, da moramo ugotoviti determinante takega informacijsko komunikacijskega sistema.

O pojmu determinante

Determinante so tista objektivna socialna, politična in druga dejstva, pa tudi subjektivna spoznanja, ki odločilno vplivajo na oblikovanje informacijsko komunikacijskega sistema TOZD, določajo njegove cilje in funkcije, kakor tudi načine, metode in sredstva za njegovo delovanje.

Preden se lotimo ugotavljanja determinant, naj omenim nekatera spoznavnoteoretična izhodišča ali metodološka spoznanja, ki vplivajo na oblikovanje predstave o informacijsko komunikacijskem sistemu TOZD.

1. Splošno znana je Marxova teza, da družbena bit določa zavest in ne narobe, da pa zavest, transformirana v smotrno dejavnost, vzvratno vpliva na družbeno bit in jo spreminja skladno s spoznanimi objektivnimi zakoni družbenega razvoja v korist človeka in njegovih potreb. Izhajajoč iz spredaj omenjene teze, določa družbena bit tudi zavest oziroma predstavo o tem, kakšen informacijsko komunikacijski sistem potrebuje TOZD.

2. Prav tako je znana Marxova trditev, da »eksistira človeška družba samo kot celota družbenih odnosov med posamezniki. Zato je družba enoten organizem, sistem vzajemno organsko povezanih elementov, odnosov, sistemov in delnih sistemov, pri čemer socialno funkcijo, ki je bistvo slehernega družbenega pojava, v celoti določa narava družbenopolitične ureditve.« To seveda pomeni, da je tudi informacijsko komunikacijski sistem organska sestavina družbe in da določa socialno funkcijo tega sistema samoupravna narava socialistične družbene ureditve.

3. Notranjo organizacijsko sestavo in funkcije družbenih pojavov — v našem primeru informacijsko komunikacijskega sistema TOZD — določajo socialne in druge potrebe ter cilji, ki so ta pojav priklicali v življenje. Se pravi, da mora biti pglavitnim ciljem in potrebam TOZD prilagojen tudi informacijsko komunikacijski sistem TOZD in njegove funkcije.

Za spredaj omenjene teze bi lahko rekli, da so najsplošnejše determinante metodološkega pomena, da se oblikuje teoretični model informacijsko komunikacijskega sistema, ki naj bo prilagojen samoupravni socialistični organizaciji združenega dela.

Posebne determinante so tista socialna dejstva, ki neposredneje določajo informacijsko komunikacijski sistem TOZD, njegove prvine, strukturo informacij in njihovo usmerjenost. Med takšne determinante lahko štejemo:

prvič, samo temeljno organizacijo združenega dela, ki jo lahko preprosto definiramo kot smotrno urejen sistem združenega dela za ustvarjanje uporabnih vrednosti ali storitev in dohodka.

To praktično pomeni, da TOZD kot posebna determinanta zahteva produkcijo, pretok in vzajemno izmenjavo tistih informacij oziroma podatkov in dejstev, ki so potrebni nosilcem združenega dela za kontinuiran obstoj in nemoteno delovanje TOZD, ali drugače povedano, za kontinuirano ustvarjanje uporabnih vrednosti ali storitev in dohodka.

Institucionalizacijo informacijsko komunikacijskega sistema TOZD, ki naj zagotovi produkcijo, pretok in izmenjavo omenjenih informacij, uzakonja tudi ustava z določili o t. i. »družbenem sistemu informiranja«. Ustava namreč zahteva:

— usklajeno evidentiranje, zbiranje, obdelavo in izkazovanje podatkov in dejstev, ki so pomembni za spremljanje, planiranje in usmerjanje družbenega razvoja, in pa

— dostopnost informacij o teh podatkih in dejstvih.

Drugič, ustavno določeni položaj nosilcev združenega dela, ki v TOZD združujejo svoje delo in uresničujejo svoje socialnoekonomske in druge interese in potrebe oziroma svoje samoupravne pravice, svoboščine in dolžnosti. Dejanski ali praktično uveljavljeni odnosi med nosilci združenega dela v TOZD sicer lahko odstopajo od ustavno določenih, kar modificira njihov položaj.

Če smo prej definirali TOZD kot smotrno urejen sistem združenega dela za ustvarjanje uporabnih vrednosti ali storitev in dohodka, tedaj lahko na podlagi te determinante dopolnimo definicijo TOZD. Ta je namreč hkrati tudi smotrno urejen sistem združenega dela za uresničevanje socialnoekonomskega in političnega položaja nosilcev združenega dela, ki temelji na družbeni lastnini in samoupravnem razpolaganju z rezultati združenega dela.

Položaj nosilcev združenega dela v TOZD oziroma uveljavljeni odnosi med njimi kot posebna determinanta zahtevajo vrsto informacij, podatkov in dejstev, ki so potrebni za vzdrževanje, poglobljanje in razvoj odnosov med nosilci združenega dela, za odločanje o njihovi vsebini, za uresničevanje samoupravnih pravic, obveznosti in svoboščin.

Tretjič, družbeno uveljavljena razmerja med TOZD kot celoto združenega dela in njenih nosilcev na eni ter samoupravno socialistično družbo na drugi strani. Pri tem gre zlasti za razmerja med TOZD in družbenopolitičnimi skupnostmi ter za razmerja med TOZD in drugimi družbenimi dejavnostmi, s katerimi nosilci združenega dela vzajemno izmenjujejo delo in storitve.

Seveda pa to niso edina razmerja TOZD z zunanjimi dejavniki. Tu so še druge organizacije združenega dela in širše delovne skupnosti, s katerimi stopa TOZD v kooperacijo, v integracijske procese, dogovarjanje in sporazumevanje o zadevah skupnega pomena.

Kot vidimo, zahteva ta determinanta vrsto podatkov in informacij o njih, na podlagi katerih poteka dogovarjanje in sporazumevanje TOZD z okoljem, se razvija družbeno sožitje, solidarnost ipd.

Determinirane skupine informacij v TOZD

Spredaj omenjene determinante oblikujejo nekaj skupin informacij.

1. TOZD kot smotrno urejen sistem združenega dela za produkcijo materialnih in duhovnih dobrin ter ustvarjanje dohodka zahteva vrsto informacij za nemoten potek delovnih procesov in za doseganje programiranih učinkov združenega dela.

V okviru te skupine informacij lahko ločimo vsaj dve podskupini. V *prvo podskupino informacij* sodijo podatki o dejstvih, na podlagi katerih se planirajo količina in kakovost uporabnih vrednosti ali storitev, proizvodni stroški, produktivnost dela in sredstev za delo itd. V *drugo podskupino informacij* lahko štejemo podatke o notranjih in zunanjih (tržnih) pogojih za doseganje planiranega celotnega dohodka TOZD, kar pomeni upoštevanje številnih dejstev pri planiranju cen, akumulacije, prodaje, oblikovanja proizvodov, embalaže, transporta, uvoza in izvoza, ekonomske propagande in podobno.

Vsaka od omenjenih dveh podskupin informacij se lahko deli na posebne oziroma specifične manjše skupine organsko povezanih informacij, ki jih narekuje proizvodni proces uporabnih dobrin ali pa ustvarjanje dohodka TOZD.

2. TOZD kot smotrno urejen sistem odnosov v združenem delu narekuje kompleks informacij, ki so nujne za uresničevanje samoupravnega položaja nosilcev združenega dela in njihovo samoupravno odločanje tako o produkciji materialnih ali duhovnih dobrin v dani organizaciji združenega dela kakor tudi o uporabi ustvarjenega dohodka TOZD. Tudi tu bi lahko ločili nekaj podskupin informacij.

V *prvo podskupino* lahko prištevamo informacije, na podlagi katerih nosilci združenega dela odločajo o količini in kakovosti planiranih materialnih ali duhovnih dobrin, o cenah in akumulaciji, skratka, o ukrepih za doseganje programiranih učinkov TOZD kot smotrno organiziranega sistema združenega dela za produkcijo uporabnih vrednosti in dohodka.

V *drugo podskupino* sodijo informacije, na podlagi katerih se odloča o enostavni in razširjeni reprodukciji TOZD, številu zaposlenih, kvalifikacijski in izobrazbeni strukturi, tehnologiji in tej ustrezni opremljenosti, skratka, gre za informacije, na podlagi katerih se odloča o uporabi dela ustvarjenega dohodka TOZD. Pri tem pa ne gre zgolj za delitev dohodka ali za osebno porabo ipd.

Vračanje dela ustvarjenega dohodka za enostavno in razširjeno reprodukcijo zagotavlja obstoj in krepitev TOZD, s tem pa tudi položaj in delovne pogoje nosilcev združenega dela.

Pomembno je tudi vlaganje dela dohodka v raziskovanje tehnologije in raziskovanje tržnih potreb in pogojev, v pripravo novih proizvodov itd.

K utrjevanju TOZD naj bi pripomogle tudi odločitve o naložbah v kvalifikacijo, izobraževanje in usposabljanje kadrov.

Tudi vlaganje v družbeni standard zaposlenih pomeni naložbo, ki lahko prispeva k večji produktivnosti.

Končno pa je del ustvarjenega dohodka namenjen tudi za izboljševanje osebnega standarda oziroma povečevanje realnih osebnih dohodkov. O vsem tem odločajo nosilci združenega dela na podlagi ustreznih podatkov, spoznanih potreb in možnosti ter na podlagi informacij o teh podatkih, spoznanjih, potrebah in možnostih.

3. Tudi družbeno uveljavljena razmerja med TOZD kot celoto na eni strani in samoupravno socialistično družbo na drugi strani oblikujejo posebno skupino informacij, za katero sta značilni dve podskupini oziroma tri.

Prvo podskupino sestavljajo informacije, ki omogočajo nosilcem združenega dela, da sodelujejo v odločanju o splošnih družbenih in ekonomskih pogojih združenega dela — odločanje v skupščinah, z družbenim dogovarjanjem in samoupravnim sporazumevanjem.

Druga podskupina vsebuje informacije, na podlagi katerih se združeno delo vključuje v presojanje predvidenih oblik in načinov financiranja družbenopolitičnih skupnosti ali samoupravnih skupnosti.

V tretji podskupini se pojavljajo zlasti informacije, na podlagi katerih se nosilci združenega dela odločajo o količini in kvaliteti izmenjave dela med TOZD in družbenimi dejavnostmi, ki nosilcem združenega dela dajejo v zameno socialno oziroma pokojninsko in zdravstveno varstvo, skrbstvo, šolstvo oziroma izobraževanje, kulturne dobrine, razne oblike rekreacije itn.

Če primerjamo opisano strukturo informacij, na podlagi katerih samoupravno delujejo nosilci združenega dela v TOZD, s strukturo informacij pred nekaj leti, bomo med obema ugotovili precejšnjo razliko. Gorupić na primer meni, da mora informacija v delovni organizaciji pokrivati tale temeljna področja:

- splošni ekonomski položaj podjetja,
- ekonomski položaj podjetja v celoti, njegovih delov in kvaliteto proizvodnje v razmerju do istovrstnih in sorodnih podjetij ter proizvodov doma in v tujini,
- položaj in gibanja na trgu,
- ukrepe družbenoekonomske politike,
- značilnosti in tendence gibanja splošnega gospodarskega razvoja, še posebej iste panoge in sorodnih panog,

- značilnosti in tendence gibanja tehničnega razvoja,
- odsev vseh teh gibanj na položaj podjetja.

Bržčas ni dvoma o tem, da so potrebne skupine informacij tudi determinanta, ki določa informacijsko komunikacijski sistem TOZD v celoti, njegove organizacijske enote, informacijske službe, centre in referate, kadrovske zasedbe, oblike informacij in informacijskih celot, sredstva, metode in načine obveščanja itd. Očitno je, da je organizacijska rešitev za zbiranje informacij prve skupine že ustavno prejudicirana z določilom o evidentiranju, zbiranju, obdelavi in izkazovanju podatkov in dejstev, ki so pomembni za spremljanje, planiranje in usmerjanje družbenega razvoja. Skladno s tem zahteva ustava od delavcev v organizacijah združenega dela in delovnih ljudi v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih, njihovih organov kakor tudi od organov družbenopolitičnih skupnosti, da

— organizirajo knjigovodstvo in evidenco o dejstvih, ki so pomembna za delo in odločanje v omenjenih organizacijah in skupnostih.

Ustava hkrati nalaga organizacijam združenega dela, drugim samoupravnim organizacijam in skupnostim ter družbenopolitičnim skupnostim obveznost

— dajati organizacijam za družbeno knjigovodstvo in evidenco statistične podatke, ki so pomembni za usklajevanje odnosov v družbeni reprodukciji, za usmerjanje razvoja in uresničevanje pravic delovnih ljudi v samoupravnih organizacijah in skupnostih, da bi bili obveščeni o pojavih in odnosih skupnega oziroma splošnega pomena. (Ustava SRS, členi 92, 93, 94.)

Modifikacijske determinante informacijsko komunikacijskega sistema TOZD

Modifikacijske determinante so tista socialna dejstva in praktična politična razmerja, ki dajejo končno podobo informacijsko komunikacijskega sistema TOZD in odnosov v njem. Takih dejstev, ki modificirajo sistem obveščanja in komuniciranja TOZD ter določajo specifično ureditev zbiranja, obdelave, posredovanja in izmenjave informacij, je seveda veliko. Naj omenim samo nekatere. Med splošne determinante, ki načelno modificirajo informacijsko komunikacijske sisteme in položaj nosilcev združenega dela v njih, sodi zlasti razredna narava socialnoekonomskih in političnih odnosov v dani družbi in konkretni organizaciji združenega dela. Prav zaradi različnih razrednih interesov in potreb se oblikujejo tudi specifični informacijsko komunikacijski sistemi z različnimi cilji in usmeritvijo informacij, z vsebinsko različnimi poudarki, instrumentarijem in metodami obveščanja. Se pravi, da so informacijsko komunikacijski sistemi, njihova notranja organizacijska sestava, vsebina informacij, me-

(D. Gorupić, »Vrednost informacija«, Direktor 1969, št. 1, str. 36.)

tode in sredstva obveščanja itd. prilagojeni poglavitnim potrebam in ciljem prevladujočih družbenih odnosov ter dominantnih socialnih skupin in nosilcev združenega dela.

Dejstvo, da razredna determiniranost odnosov pogojuje tudi razredno naravnost v delovanju informacijsko komunikacijskega sistema in temu ustrezno vsebino obveščanja in komuniciranja, opozarja, da obstajajo in delujejo integracijske in diferenciacijske determinante, ki seveda modificirajo informacijsko komunikacijske sisteme organizacij združenega dela.

Ena bistvenih modifikacijskih determinant informacijsko komunikacijskih sistemov TOZD je razvitost samoupravne organiziranosti in demokratičnosti. Vsestransko razvita samoupravna demokracija v smislu odločilne vloge združenega dela na vseh toriščih upravljanja in odločanja je determinanta, ki bistveno vpliva na podružbljanje informacij, s tem pa tudi na podružbljanje informacijsko komunikacijskega sistema TOZD. Iz tega izvira vrsta kvalitativnih značilnosti samoupravnega obveščanja in komuniciranja.

K modifikacijskim determinantam lahko štejemo, dalje, tudi strokovno, izobrazbeno in idejno-politično raven nosilcev združenega dela, ali na kratko rečeno raven družbene zavesti in etičnih kvalitet nosilcev združenega dela. Tudi ta determinanta neposredno vpliva na podobo in kvaliteto samoupravnega obveščanja in komuniciranja.

Poleg že naštetih determinant, ki vplivajo na oblikovanje in delovanje informacijsko komunikacijskih sistemov TOZD, modificirajo informacijsko komunikacijsko dejavnost, njeno vsebino in oblike tudi večje ali manjše materialne in kadrovske možnosti, velikost TOZD, ekonomska in finančna moč, razvita tehnologija in visoka produktivnost, večja ali manjša stopnja razvitosti sredstev obveščanja in komunikacijskih tehnik itd.

Samoupravno obveščanje in komuniciranje v praksi

Postopno odpravljanje številnih oblik odločanja v imenu združenega dela in delovnih ljudi ter njihovo nadomeščanje z oblikami samoupravnega odločanja, dogovarjanja in sporazumevanja je strateški cilj, h kateremu se usmerja z ustavo določeni položaj združenega dela in njegovih nosilcev ter na tem zasnovani delegatski sistem. Nujni pogoj in sredstvo za uresničevanje tega cilja sta seveda samoupravna informacija in komunikacija. Brez njiju ni resnično samoupravnega odločanja, dogovarjanja in sporazumevanja ter zavestne vzajemne solidarnosti med ljudmi.

O samoupravni informaciji in komunikaciji v socializmu je mogoče govoriti z dveh vidikov. Informacija mora imeti prvič, status splošno družbene dobrine posebnega pomena, biti mora torej podružbljena in osvobojena slehernega monopolizma v razpolaganju z njo, skratka, vsem dostopna, in drugič, pojavljati se mora kot organska sestavina vseh faz samoupravnega odločanja, dogovarjanja in sporazumevanja.

Resnično uveljavljanje samoupravnih informacij in komunikacije se začne s preseganjem hierarhičnih odnosov v procesih družbenega in samoupravnega odločanja. V zavesti ali podzavesti ljudi utegne še dolgo prevladovati občutek ali prepričanje, da se kot nosilci združenega dela ali kot delegati združenega dela v bistvu pogajajo z državnim aparatom in drugimi nosilci oblasti, s profesionalnimi predstavniki forumov, upravno operativnih organov in drugih nosilcev državnih in političnih funkcij. Namesto tega bo morala vse bolj prevladovati zavest, da gre v procesih dogovarjanja, sporazumevanja in sprejemanja družbeno pomembnih odločitev za sporazumevanje in dogovarjanje samih nosilcev združenega dela med seboj. V praksi se seveda dogaja, da se hote ali nehote včasih bolj spodbuja in utrjuje zavest o pogajanju s hierarhično nadrejenimi oblastmi kot pa spoznanje, da gre predvsem za sporazumevanje enakopravnih nosilcev združenega dela.

Naj to ponazorim s primerom enega od samoupravnih sporazumov na področju gojitve divjadi in varstva narave, ki sem ga spremljal od njegove zasnove do končnega besedila. Analiza procesa dogovarjanja o vsebini in razsežnosti tega sporazuma je pokazala nekatere pomembne značilnosti in posebej opozorila tudi na neposredno soodvisnost med samoupravno informacijo in komunikacijo in samoupravnim odločanjem in sporazumevanjem.

Pokazalo se je, da sploh ni prišlo do pristne samoupravne informacije in komunikacije med organizacijami, ki naj bi se sporazumele o skupnih načelih in vzajemnih obveznostih v gojitvi divjadi in gospodarjenju z lovišči. Stališča, ocene, pripombe in predlogi k osnutkom samoupravnega sporazuma so pritekali od lovskih organizacij le do sestavljavcev sporazuma oziroma do upravnega organa, ki je o usodi teh predlogov in pripomb odločal. Tu je bil tok informacij prekinjen, tako da prizadete organizacije niso poznale mnenj in ocen oziroma pripomb in predlogov drugih, ter niso vedele, kaj je upravni organ sprejel v sporazum, zlasti pa ne tega, kaj je zavrnil in zakaj je tako ravnal. To pomeni, da so bile organizacije prikrajšane za zelo pomembne informacije in da niso mogle enakopravno sodelovati v procesu oblikovanja samoupravnega sporazuma in odločanja o njem. Očitno je, da ni bilo samoupravne informacije in komunikacije med temeljnimi nosilci samoupravnega sporazuma oziroma je bila ta zelo pomanjkljiva, zaradi česar je bilo zelo omejeno tudi samoupravno odločanje, ki ni presegló ustaljenih oblik formalno demokratičnega sprejemanja aktov. Bržčas ni dvoma o tem, da opisani postopek ne razvija zavesti o samoupravnem sporazumevanju med temeljnimi nosilci in zavezanci samoupravnega sporazuma, ampak utrjuje predvsem zavest, da je šlo za sporazumevanje med forumom na eni ter članstvom širše organizacije na drugi strani. Skratka, sporazum ni pomenil preseganja hierarhičnih odnosov, kar naj bi bila bistvena kvalitativna značilnost samoupravnega sporazumevanja. Glede na to je mogoče sklepati, da tak način sklepanja samoupravnih sporazumov prej krepi oblast in

koncentrira moč upravno operativnih organov, kot pa spodbuja k samoupravnemu sporazumevanju.

Značilno za pojmovanje samoupravnega sporazuma kot hierarhičnega razmerja je na videz nepomembno dejstvo, da se v sporazumu večkrat uporablja beseda »mora« ali »morajo«. Tako na primer: »Lovska družina mora pripraviti . . .«, »Lovska družina mora propagirati . . .«, »Lovske družine morajo storiti«, »Lovske družine morajo spoštovati vse sklepe . . .«. Znano je, da se tako izražajo le tisti, ki izdajajo naredbe, ki lahko izrecno predpisujejo neposredno podrejenim in jim izdajajo ukaze. Enakopravni partnerji uporabljajo v samoupravnih sporazumih drugačen jezik: npr. »podpisniki soglašajo«, »se zavezujejo«, »sprejemajo obveznost« ipd.

Samoupravni sporazum nalaga podpisnicam približno enajst tipkanih strani konkretnih obveznosti pri gojitvi divjadi in gospodarjenju z lovišči. Poleg konkretnih obveznosti, ki jih prevzemajo lovske družine, so sestavljavci razširili samoupravni sporazum še z univerzalnim določilom, ki vsebuje številne, hkrati pa tudi nedefinirane obveznosti. Takoj zatem sledi določilo, ki pravi: »Proti lovski družini, ki se ne ravna po samoupravnem sporazumu, lahko upravni odbor zveze uvede poseben postopek, zoper odgovorno osebo pa predlaga disciplinski postopek.« Komisiji za izvedbo postopka predseduje član upravnega odbora zveze, pa tudi predsednika arbitražne komisije za morebitne spore med lovskimi organizacijami imenuje upravni odbor zveze.

Ta določila so nedvomno pomembna za razmerja med upravnim organom zveze na eni strani in lovskimi družinami na drugi, kakor tudi za hierarhično pojmovanje samoupravnega sporazumevanja. Pravkar omenjena določila namreč kažejo, da se pojavljajo v sporazumu tudi obveznosti, ki so že urejene z drugimi predpisi in samoupravnimi akti ter se o njih ne bi bilo treba še samoupravno sporazumevati, saj jih samoupravni sporazum ne more odpraviti, tudi če se zavezanci ne bi strinjali z njimi. Pa tudi sicer so samoupravni sporazumi doslej ponavadi urejali stvari, ki jih niso drugi akti. Določilo o spoštovanju *vseh sklepov* zveze in bazenskih skupnosti spominja na izdajo *bianco menice*, ki jo je mogoče vnovčiti na podlagi poljubne zahteve upravnega organa zveze. Kajti upravni odbor ima pravico uvesti poseben postopek proti lovski družini oziroma organizaciji, ki se ne ravna po samoupravnem sporazumu. Po tej strani je očitno, da samoupravni sporazum povečuje hierarhično podrejenost lovskih organizacij upravno operativnim organom zveze, hkrati s tem pa se krepi tudi hierarhično pojmovanje bistva in pomena samoupravnega sporazumevanja.

Naj sklenem! Če tudi v prihodnje ne bi uspelo zagotoviti pristne samoupravne informacije in komunikacije med samimi organizacijami — podpisnicami sporazuma, potem tudi ne bo mogoče samoupravno odločati v okviru bazenskih skupnosti. To bi pomenilo, da se krepijo že omenjena hierarhična razmerja.

Analiza citiranega samoupravnega sporazuma pa ne bi bila objektivna, če ne bi hkrati ugotovili, da je bila dosežena tudi visoka stopnja formalne integracije in podružbljenosti delovanja lovskih organizacij pri gojitvi divjadi, varstvu narave in gospodarjenju z lovišči na dokaj obsežnem geografskem prostoru. To je družbeno pomembno dejstvo, saj sporazum zelo nedvoumno sankcionira resnična prizadevanja za varstvo narave in gojitev divjadi, hkrati pa bistveno zožuje možnosti za uveljavljanje temu nasprotnih teženj v lovski organizaciji.

Če strnemo pglavitne ugotovitve analize v logičen povzetek, se nam ponuja naslednja ocena o naravi samoupravnega sporazuma. Posamezne prvine sporazuma dopuščajo možnost, da se bo samoupravni sporazum uveljavljal v praksi bodisi kot sredstvo za hierarhično podrejanje lovskih organizacij oziroma družin upravno operativnim organom zveze ali pa kot sredstvo za uspešno gojitev divjadi in učinkovito varstvo narave.

Če ne bo zagotovljena samoupravna informacija in komunikacija med temeljnimi nosilci samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja v vseh fazah samoupravnega odločanja kot prvega pogoja za uresničevanje družbeno priznanega položaja nosilcev združenega dela in če ne bodo izločena iz sporazuma določila, ki izrazito podpirajo in spodbujajo politiko podrejanja, se bo samoupravni sporazum uveljavljal predvsem kot sredstvo za podrejanje lovskih družin. Ob visoki stopnji integracije in podružbljenosti delovanja lovskih družin ter pomanjkanju samoupravne informacije in komunikacije, hkrati s poudarjeno hierarhijo odnosov med upravno operativnimi organi zveze in temeljnimi nosilci združenega dela na področju gojitve divjadi in gospodarjenja z lovišči, pa lahko pride samo do velike koncentracije in centralizacije oblasti in moči v rokah hierarhično nadrejenih upravno operativnih organov zveze. Samo po sebi se razume, da v takih okoliščinah ne bi bilo moč uresničevati definiranih smotrov delegatskega sistema.

Iz vsega tega je moč izluščiti tudi splošnejšo marksistično hipotezo o perspektivah družbenega razvoja v samoupravni socialistični družbi. Visoka stopnja integracije in podružbljenosti človekovega delovanja bo, skladno z zakoni dialektike, postala pglavitni vir notranjih protislovij, ki utegnejo vplivati na odnose med ljudmi in povzročati napetost, trenja in tudi na zunaj zaznavna nasprotja v družbi. Nekatere od njih je mogoče predvideti in definirati že danes.

V družbi, ki pospešeno integrira raznovrstne dejavnosti in hkrati podružblja tudi človekovo delovanje, trajno deluje objektivna težnja po podružbljanju človeka samega. Hkrati je jasno, da procesi integracije in podružbljanja ne morejo delovati samo enosmerno in enodimenzionalno, zato se lahko giblje razvoj družbenih odnosov tako v pozitivni kot negativni smeri. Naj mi bo dovoljena zgodovinska analogija! Objektivna notranja logika procesov integracije in podružbljanja je podobna notranji logiki oblikovanja zasebnega in kolektivnega kapitala. Ta je nosilec delovne sile omogočal boljše ali slabše životarjenje, širil in povečeval

njihovo odvisnost, hkrati s tem pa si jih je tudi prilaščal. Delovna sila, človek, postane organska sestavina kapitala, iz česar sledi avtomatično pravica kapitala, da razpolaga s človekom. Proces kapitalizacije družbe in krepitev zasebne ter kolektivne lastnine kapitala je bil hkrati proces prilaščanja pravice do razpolaganja z ljudmi. Podobno se lahko tudi proces integracije združenega dela in podružbljanja človekovega delovanja sprevrže v proces prilaščanja človeka in razpolaganja z njim namesto v proces preraščanja hierarhičnih odnosov, klasičnih oblik podrejanja, premagovanja vseh oblik odtujevanja itn. Vsak hip pa se lahko dogaja eno ali drugo, saj smo priče številnim samoupravnim sporazumom. Zato ni razloga, da bi se navduševali nad številom sklenjenih samoupravnih sporazumov, če podružbljajo delovanje človeka v negativnem pomenu in krepijo predvsem položaj upravno operativnih organov.

Integracija združenega dela in podružbljanje delovanja človeka je objektivna zakonitost družbenega razvoja. Zato bi bilo nesmiselno preprečevati njeno delovanje. Toda bilo bi hkrati tudi protirevolucionarno in protisamoupravno postavljati človeka v službo te zakonitosti ali zahtevati mehanično podrejanje človeka tej zakonitosti. Prav narobe! Delovanje te zakonitosti je treba postaviti v službo človeka, njegovih potreb in koristi, skratka, krepitev njegovega samoupravnega položaja in svobode. Kriteriji — etični in politični — za presojo in oceno samoupravnega sporazumevanja so torej jasni. Integracija združenega dela in podružbljanje delovanja človeka sta zgolj sredstvo, cilj pa je človek, vsestransko zadovoljevanje njegovih potreb, krepitev individualne svobode oziroma pravic, svoboščin in obveznosti ter možnosti za njihovo uresničevanje. Pri tem pa samoupravna informacija in komunikacija nista samo oblika, sredstvo ali metoda uveljavljanja samoupravnih odnosov, ampak tudi njihova vsebina in organska sestavina. Taka je dialektična logika. Homo socius, de te fabula narratur!

April 1975.

VLADO JARC

Razmerje ob uveljavljanju delegatskega sistema

Vsekakor se ne strinjam s tistimi, ki trdijo, da je delegatski sistem že skorajda popoln, da mu do tega manjka le nekaj malega in da je preobrazil družbo od vrha do tal.¹

¹ Pričujoči prispevek je v bistvu le podrobnejša obdelava nekaterih tez, zapisanih v uvodniku sobotne priloge Dela z dne 19. aprila 1975 (Upravljalci in kritiki hkrati).

Navsezadnje je z enega zornega kota možna tudi taka ocena; čisto res je namreč, da je družba institucionalno drugače organizirana, ker so speljani kanali prav od sleherne temeljne organizacije združenega dela, prav od vsake krajevne skupnosti prek občin, republik ali pokrajin do zvezne skupščine. Če že je kje kakšna temeljna samoupravna organizacija, ki ni izvolila svoje delegacije ali je ni izvolila vsaj skupaj s kakšno drugo, je to res izredno redka izjema, nastala predvsem zaradi tega, ker je sama organizacija nastala po volitvah. S te strani je delegatski sistem seveda popoln.

Ne politik ne teoretik pa se pri tem ne bi smela ustaviti in na vsezadnje niti ni treba razlagati, v kakšne zmote in zablode utegne zaiti tisti, ki bi delegatski sistem obravnaval zgolj s te strani.

Politično pomembni vprašanji sta zlasti dve: kako delegatski sistem deluje, kje se zatika in zakaj, ter drugič, vsebina — kaj od tistega, kar je bilo rečeno v temeljni samoupravni organizaciji, je prišlo npr. v republiško ali zvezno skupščino, in narobe, kaj od tistega, o čemer razpravljajo na »višjih« ravneh, pride do delegatske baze.

Po skušnjah lahko ugotovimo, da so komunikacijski kanali institucionalno sicer vzpostavljeni, da pa se zatika na vseh mogočih krajih in koncih in da je vzpostavljena zveza izjemna redkost.

To čutimo vsak dan v uredništvu Dela, ko se trudimo, da bi oblikovali stran z naslovom Tribuna delegatov, in zamisli se nam ne posreži uresničiti. Ena izmed poglavitnih nalog te strani naj bi bila — tako smo si zamislili — da bi posredovali bralcem in seveda delegatom mnenja, stališča in predloge, kakršni se oblikujejo še v drugih temeljnih samoupravnih organizacijah, občinah, regijah o stvari, ki o njej razpravlja republiška ali zvezna skupščina, ali pa o stvareh ki se porajajo v bazi in ki jih delegati postavljajo na dnevni red. Moramo reči, sicer pa je to razvidno iz strani vsak dan v časopisu, da ne gre, da se zatika, da so vrzeli. Seveda so vrzeli tudi v časnikarstvu, seveda, premalo je novinarjev, morda tudi slabo izbirajo, kaj je pomembno in kaj ni; toda v več kot pol leta, kar imamo v »Delu« to stran in novinarje intenzivno navajamo na to problematiko, je ta vrzel še vedno občutno velika.

Sami smo s pomočjo ankete raziskovali, v čem je vzrok za naš nespeh. Najpogostejši odgovor je bil, da se skupine delegatov sestajajo tik pred sejo zborov republiške skupščine, torej takrat, ko objava niti ni več možna. Ni namreč smiselno objavljati stališč isti dan, ko zaseda skupščina, ko pa lahko to povzamemo s samega zasedanja v skupščini. Ko smo se obračali na posamezne delegate, da bi nam posredovali svoje stališče in stališče njegove baze, so se skoraj redno opravičevali, da tega ne morejo povedati, ker se skupina delegatov še ni sestala. Zelo redki pa so bili tisti, ki so lahko posredovali mnenje delegacije, se pravi, da so v delegaciji razpravljali o obravnavanem problemu. Bili pa so tudi primeri, ko so se sklicevali na stališče samoupravnih organov ali družbenopolitičnih organizacij (pri delegatih v družbenopolitičnem zboru).

Prizadevamo pa si, da bi časnik prinašal sintezo različnih stališč in mnenj, še preden se sestanejo delegati na seji zbora. Na seji je usklajevanje različnih stališč namreč precej težavno in se redno — vsaj za zdaj — razrešuje z glasovanjem in dosti manj s prepričevanjem in pridobivanjem za drugačna stališča z močjo argumentov. Morda je tudi v tem razlog, da so amandmaji v sklepni fazi skupščinskega postopka tako številni, ko bi v bistvu morala biti mnenja že usklajena, sama seja pa le potrditev že prej doseženega soglasja.

Kot pa je že rečeno, se nam tudi po tej časnikarski strani kaže, da delegatski sistem ne deluje, da se ustavlja v glavnem na skupinah delegatov, kar zadeva »republiške« teme, kar pa zvezne, pa redno v telesih republiške skupščine in za pomembnejše zadeve tudi širše — preko tako imenovanih regionalnih posvetov, ki jih prireja socialistična zveza.

Brž ko pa rečemo, da sistem ne deluje, ne bi bilo odveč, če bi se vprašali, kakšen pa bi moral biti, da bi deloval; vsaka kritika namreč izhaja iz nečesa, kar je idealno zamišljeno, vse, kar od tega odstopa, pa kritizira.

Idealna predstava delegatskega sistema vključuje prvič obveščenost vseh ljudi in ne le delegatov, da ti zavzemajo do tega tudi svoje stališče v okviru temeljne samoupravne skupnosti, njena delegacija pa skupaj sprejeto stališče posreduje v skupščine, kjer se delegati dogovarjajo z drugimi, usklajujejo mnenja in stališča in iščejo stične točke in se naposled seveda tudi za nekaj odločijo.

Naivno pa bi bilo misliti, da bo kdaj delegatski sistem natanko deloval. Predvsem ne bo zaradi tega, ker vseh ne zanima vse, drugič, ker ni stvarno pričakovati, da bi vsi o vsem odločali in je zato nujna družbena konvencija, kakšna so pooblastila delegata in delegacij ter kakšna skupščin in njihovih izvršnih teles.

Vsekakor se že zdaj kaže, da bodo morala biti širša pooblastila izvršnih svetov in upravnih organov, da bodo lahko v okviru delegatsko začrtane politike pravočasno in odgovorno ukrepali. To pa bo zahtevalo tudi daleč bolj zaostreno politično odgovornost, kakršna je zdaj. Pri tem pa ne mislim, da bi neodgovornost razreševali vedno z velikimi političnimi aferami, ampak bo treba dosti bolj razviti tisto demokratično odgovornost, ko eden prepusti mesto drugemu, če vidi, da nalogi ne bo kos, ali da kljub najboljši volji ni uspel. To pa je seveda stvar dosti bolj razvite demokratične kulture.

Kljub temu pa bi bil delegat pri svojem družbenem delu vendarle dokaj osamljen, prepuščen samemu sebi. Čisto praktično vzeto nastajajo zagate zaradi tega, ker delegat nima pred seboj ne stališč svojega delavskega sveta ali sveta KS (če že sam ni bil na seji) ne stališč drugih delegacij, če govorimo o občinski ravni, niti nima stališč občinskih skupščin, ki še ne igrajo svoje vloge konference delegacij, kakor smo si jo zamislili, da bi oblikovala svoja stališča do zadev, ki o njih sklepa republiška skupščina. Občinski statuti so glede tega kaj skopi v svojih določilih. Pomanj-

kljivost, ki jo v uredništvu najbolj občutimo, je torej v tem, da delegatu ni pomagano z zbiranjem stališč tistih teles, ki bi jih delegat moral vedeti ali ki bi jih delegacija, skupina delegatov, morala poznati. Vse to mora zdaj zbirati sama, delegati so glede tega prepuščeni sami sebi. In tu, mislim, bi morala pomagati socialistična zveza, moral bi se uveljavljati sindikat, ki bi delegate oboroževal in jim pomagal oblikovati stališča, mnenja in predloge.

V razpravi okrog statusa delegata v zveznem zboru smo bili opozorjeni na tako vlogo socialistične zveze in sindikata. Toda rečeno je bilo, da mora delegatski sistem delovati sam po sebi. S tem je bilo mišljeno, da se seveda ne sklicujeta ne SZDL ne sindikat na to, da onadva ne organizirata delovanja skupščin itn.; s tem nikakor nista razrešena politične odgovornosti za delovanje delegatskega sistema, da tudi zbirata mnenja in stališča. Ne, če uporabimo že staro frazo, da sta nekakšna poštna nabiralnika, ampak prav zato, da politično vplivata na določanje skupnih imenovalcev. Praktično: delegat bi pravzaprav na občinskih telesih družbenopolitičnih organizacij moral dobiti pregled nad mnenji in stališči, ki so se do posamezne zadeve oblikovala v temeljnih samoupravnih organizacijah občine, občinske skupščine ali njenih teles ter seveda družbenopolitičnih organizacij. Iz uredništva smo to nekajkrat poskusili, pa nismo imeli sreče; nemara pa vodstva družbenopolitičnih organizacij še vedno mislijo, da to ni njihova stvar. Od tistega, kar je zdaj slišati okrog občinskih dokumentacijskih centrov ali delegatskih pisarn, pa tudi ni mogoče pričakovati, da bi se morda ti centri posvetili tej nalogi in še kako dragoceni pomoči delegatu, ki tako ne bi zagovarjal le svojih stališč, ali pa skupine delegatov, če se — in kadar se — sestane. Drugega sam namreč fizično ne zmore.

Takšna preusmeritev v delu tako socialistične zveze kot sindikata bi po mojem mnenju lahko zelo veliko pripomogla k učinkovitejšemu delovanju delegatskega sistema. Ta in pa drugačna razmejitev pristojnosti sta po mojem mnenju zdaj stvari, ki sta ključnega pomena za uresničitev delegatskega sistema; poleg tistega seveda, kar je že rečeno v sklepih RK SZDL.

PETER KLINAR

Družbena enakost in delegatski sistem

Ko sem kot sociolog razmišljal, v čem naj bi bil moj prispevek na tem posvetu, posvečenem uresničevanju delegatskega sistema, sem ob branju številnih referatov in danes ob poslušanju povzetkov iz teh referatov sklenil, da bi veljalo nekaj spregovoriti o osnovnem cilju delegatskega

sistema, kjer se po mojem mnenju kaže tudi sociološka vsebina. Sodim namreč, da je osnovni cilj delegatskega sistema v odpravljanju družbene neenakosti ali v ustvarjanju družbene enakosti. Temu cilju bi posvetil svoje kratko razmišljanje.

Na tematiko, ki zadeva probleme družbene enakosti, sem naletel v številnih referatih, vendar so jo navadno le skopo orisali kot na primer: da je treba razgibati družbeno bazo, artikulirati stališča v bazi, da je treba utrjevati moč proletariata in razviti samoupravljanje v TOZD-ih in krajevnih skupnostih, od koder izvira delegatski sistem, da velja usmeriti prizadevanja v dvosmernost komunikacij in v utrditev načela javnosti, da razvit delegatski sistem odpravlja pojave alienacije itn.

Za uvod bi povedal, kaj razumem z družbeno neenakostjo. Družbena neenakost je v bistvu vertikalna socialna diferenciacija. To je tista diferenciacija, ki jo imenujemo socialna stratifikacija. Ta določa odnose nadrejenosti in podrejenosti, ko se ljudje med seboj ločijo po različnem položaju, ko so eni privilegirani, drugi deprivilegirani, ko ene izkoriščajo, drugi pa dominirajo, ko gre, skratka, za neenako porazdelitev prednosti, koristi, možnosti in seveda tudi možnosti v vertikalni socialni mobilnosti.

Katera so, po mojem mišljenju, tista temeljna področja družbene neenakosti, ki so povezana z delegatskim sistemom tako, da zavirajo njegov razvoj? Izhajam iz hipoteze, ki mislim, da jo bo v raziskovanju mogoče preveriti. Čim bolj je razvit delegatski sistem, tem manj je družbene neenakosti, ali drugače rečeno, razviti delegatski sistem in razvita stopnja družbene enakosti sta v medsebojni pozitivni korelaciji. Na področja družbene neenakosti vpliva razvoj delegatskega sistema. Hipotetično lahko sodimo, da razvitejši delegatski sistem omejuje družbene hierarhije in pospešuje razvoj družbene enakosti.

Področje dela štejem med prvo področje neenakosti, ki je povezano z delegatskim sistemom. Izhodišče delegatskega sistema je v samoupravljanju v delovnem procesu. Neuresničeno načelo nagrajevanja po delu, deviantni vidiki promocije in hierarhije v delovnem procesu omejujejo razvoj samoupravljanja in delegatskega sistema. Težko si je mogoče zamisliti razvit delegatski sistem, ne da bi se hierarhija v delovnem procesu odpravila, ker sicer prihaja do dominacije tehnokracije, birokracije. Po drugi strani pa seveda razvit delegatski sistem to hierarhijo lahko omejuje. V tem je dialektika. Sodim, da je razvoj samoupravljanja v osnovnih enotah in razvoj delegatskega sistema odvisen od odprave hierarhije v družbenih odnosih delovnega procesa, kar tudi omogoča nadomeščanje kategorije moči z vplivom in vplivanjem, kar štejem kot ustrežnejšo kategorijo za samoupravni sistem.

Drugo področje neenakosti, povezano z delegatskim sistemom, je hierarhija med družbenimi panogami. Mislim, da omejevanje te hierarhije med družbenimi panogami spet pospešuje razvoj delegatskega sistema, in narobe, da delegatski sistem prispeva k omejevanju te hierarhije. Znano je, da so panoge še v veliki meri hierarhično razvrščene in da družba

glede na najrazličnejše potrebe in merila različno hierarhično vrednoti na primer poklice, ki izvirajo iz teh panog. Zavzemam se seveda za delitev dela, brez nje ni sodobne družbe in njenega razvoja, vendar sodim, da ta delitev dela ne bi smela bistveno vplivati na različen družbeni položaj. Delegatska razmerja, vsaj tako sem prepričan, zahtevajo bistveno enakost med družbenimi panogami, se pravi omejevanje te hierarhije, omejevanje odnosov nadrejenih in podrejenih več in manj vrednih panog, kar se mi zdi, da je tudi pogoj za to, da se zagotovi medsebojno enakopravno usklajevanje stališč v okviru delegatskega sistema.

Tretja hierarhija ali tretje področje družbene neenakosti, ki mislim, da je tesno povezano z razvojem delegatskega sistema glede na njun medsebojni dialektični odnos, zadeva elemente neenakosti v delitvi. Tu ne mislim samo na materialno delitev, ki povzroča materialne razlike in iz njih izvirajočo neenakost. To delitev razumem v nekoliko širšem smislu: posamezniki imajo zaradi razlik v materialni delitvi različne možnosti v uporabi civilizacijskih dobrin — enim so dostopne, drugim so manj dostopne, tretjim so nedostopne — iz česar izvirajo pravzaprav tudi različne možnosti v socialni promociji. Če se ta hierarhija v delitvi, pojmovani v širšem pomenu besede, omeji, potem mislim, da izločimo hkrati tisto, kar v sociologiji pogosto imenujemo prirojeni status, in odpremo seveda priložnost vsem tistim, ki so sposobni sodelovati na nekem področju dela, v družbenopolitičnem življenju in delegatskem sistemu. Ne nazadnje sta splošnejša in intenzivnejša politična socializacija in razvoj politične kulture, to je nujna enakomernejša porazdeljenost na vse socialne sloje, odvisna od odpravljanja neenakosti v delitvi. Iz tega po mojem izhaja, da kaže socialno-vertikalno stratificiranost nadomeščati s socialno diferenciacijo, ki ne vodi v vertikalne, marveč v horizontalne razlike, kar zahteva delegatski sistem in kar hkrati tudi sam pospešuje.

Četrta oblika hierarhije, ki povzroča pojave družbene neenakosti, je hierarhija oblasti na širših teritorialnih ravneh; njeno omejevanje je hkrati razvijanje delegatskega sistema. Slišali smo že, da je razvoj delegatskega sistema negacija politične hierarhije, da zahteva dvosmernost komuniciranja, usklajevanje stališč, kjer velja enakopravnost argumentov, skratka, delegatski sistem temelji na enakopravnosti v političnih odnosih.

Peti problem, ki bi ga omenil v zvezi s pojavi družbene neenakosti, so antagonistični konflikti. V mislih imam predvsem odpravljanje razrednih konfliktov, kar je pomembno za razvoj delegatskega sistema. Seveda tega odpravljanja razrednih konfliktov ni mogoče razumeti tako, da naj bi bila socialistična družba brez nasprotij in konfliktov. Znano je, da so notranja nasprotja gibala družbenega razvoja. Toda če se antagonistični razredni konflikti bistveno omejijo, se odpirajo možnosti za pojavljanje kvalitetno drugačnih nasprotij, kot so razredni: kjer se enakopravno srečujejo različni interesi na skupnih socialističnih temeljih, kjer prihaja do konfrontacij, sproščanja napetosti, razreševanja nasprotij, kar zagotavlja hitrejši družbeni razvoj. To so torej tista nasprotja, ki niso kon-

flikti v smislu boja za oblast, rušenja sistema, ali manj učinkovitega funkcioniranja sistema; to velja za razredne konflikte, ki temeljijo na sistemu družbene neenakosti in so zaradi različnega razrednega položaja osnovnih razredov antagonistične narave. Mislim, da delegatski sistem zahteva enakopravnost subjektov, kar pomeni izločitev antagonističnih razrednih konfliktov. Kvaliteta nasprotij, ki sem jih preje omenil, dinamika družbe, možnosti družbenega razvoja, z odpiranjem diferenciacije, seveda, z dominacijo socialističnih pozicij, je v dialektičnem odnosu z razvojem delegatskega sistema.

Šestič: takšna preobrazba notranjih nasprotij, povezana seveda z razvojem delegatskega sistema, je podlaga za izgrajevanje procesov integracije. Sodim, da hierarhično urejene družbe, kjer dominira načelo družbene neenakosti, ne morejo zgraditi učinkovite — stvarne integracije, kohezivnosti družbe. Šele omejevanje družbene neenakosti dopušča subjektom, da ohranijo svoje interese ob hkratnem sprejemanju skupnih interesov, kar pomeni usklajevanje potreb in popraševanja, komplementarno dopolnjevanje, medsebojno tekmovanje. Tako zasnovana integracija se mi dozdeva, je podlaga delegatskega sistema in hkrati izhodišče za odpravljanje družbenih neenakosti. Medsebojno komuniciranje enakopravnih subjektov in usklajevanje interesov, mislim, da je znano izhodišče delegatskega sistema in družbene integracije, ki zagotavlja kohezivnost družbe.

Sedmič: vse to, o čemer govorim, vpliva tudi na družbeni razvoj. Rekel sem že, da kvalitetno drugačna nasprotja, ki ne temeljijo na družbeni neenakosti, pomenijo dinamičen razvoj. Hkrati bi dejal, da sodi odpravljanje teh hierarhij, o katerih sem govoril, k čemur pripomore tudi delegatski sistem, v sklop družbenega razvoja. Odpirajo se možnosti za mobilizacijo vseh potencialov, selekcijo talentov, ki so v sistemu družbene neenakosti zavrti. Intenzivno se stopnjujejo potrebe, hitrost sprememb se povečuje, skratka, gre za mobilni sistem, ki hkrati zavira nivelizacijo, uniformnost in pa pojave nizkega poprečja. Takšen družbeni razvoj je podlaga za polni razvoj delegatskega sistema, ki sam hkrati spodbuja dinamičnost, intenzivnost in vsestranost družbenega razvoja.

In osmič, problemi družbene neenakosti, o katerih govorim v povezavi z delegatskim sistemom, se kažejo tudi v problemih družbene varnosti in stabilnosti. V čem je bistvo družbene varnosti in stabilnosti? Družbeni subjekti morajo biti prepričani (za kar imajo tudi objektivno in ne samo subjektivno podlago), da se jim bo položaj zboljševal, da bodo sami spreminjali položaj po svoji volji, da bodo te spremembe sami nadzorovali in usmerjali, ter predvsem, da se jim družbeni položaj ne bo poslabšal. Hierarhična vertikalna neenakost nikakor ne more biti poročstvo za takšno stabilnost in varnost posameznikov in družbenih skupin. Sodim, da lahko zagotavlja le družba, ki odpravlja hierarhije, družbeno neenakost (k čemur pripomore delegatski samoupravni sistem), družbeno varnost, stabilnost in pričakovanja, ki tako nastajajo. Odpravljanje pojavnih oblik druž-

bene neenakosti krepí družbeno varnost in stabilnost, kar je tesno povezano z delegatskim sistemom.

Govoril sem o tistih oblikah družbene neenakosti, ki pomenijo razredno neenakost. To so: privatna lastnina, izkoriščanje, različna količina moči, varnosti, antagonistični konflikti itn. Nasprotni pojavom razredne neenakosti so pojavi družbene enakosti, ki odpravljajo razrednost; med elemente te enakosti je treba šteti tudi delegatski sistem.

Takoj pa se lahko postavi vprašanje, kaj je z uresničevanjem delegatskega sistema pri nas — temu je posvečen naš posvet — ko je jasno, da jugoslovanska družba v svojem razvoju ni dosegla stopnje enakosti in ni izločila številnih razrednih elementov družbene neenakosti. Nedvomno je, da se v delegatskem sistemu zaradi tega tudi kažejo nekateri problemi in težave, o katerih smo danes že slišali, kot npr. dominacija izvršnih organov, nerazvita delegatska baza v TOZD-ih in krajevnih skupnostih, obstoj delegatskih razmerij med TOZD-i in ne v TOZD-ih, premalo konfrontiranja in usklajevanja, nerazvitost dvosmernega komuniciranja in tako naprej. Sodim, da je treba na to vprašanje o uresničevanju delegatskega sistema v razmerah nezadostne razvitosti družbene enakosti dialektično odgovoriti tako, kot sem pri posameznih točkah sproti tudi že poskušal, in sicer: da razvijanje delegatskega sistema pospešuje odpravljanje neenakosti v vseh naštetih primerih, ki sem ji navedel in ki seveda še zdavnaj niso popolni: na področju dela, delovnih odnosov, proizvodnih odnosov, med različnimi panogami, na področju delitve, pojmovane v širšem smislu, na področju vertikalne mobilnosti, upravljanja širših skupnosti, odpravljanja antagonističnih konfliktov, integracije, razvoja, družbene varnosti in stabilnosti. Razviti delegatski odnosi pospešujejo globlje strukturalne spremembe in hkrati vplivajo na preoblikovanje družbene zavesti.

In za konec. Kakšne raziskovalne naloge se odpirajo v zvezi z raziskovanjem delegatskega sistema, če upoštevamo to, kar sem doslej povedal, predvsem pa temeljne izhodiščne hipoteze.

Prvič mislim, da velja ugotoviti, ali obstoj družbene neenakosti, obstoj hierarhij zaviralno vpliva — s kakšno intenzivnostjo in na katerih področjih — na razvoj delegatskega sistema.

Drugič, ali razvoj delegatskega sistema omejuje in zavira družbeno neenakost in hierarhije na vseh področjih in pospešuje razvoj družbene enakosti.

In tretjič, ali razvoj družbene enakosti in odprava hierarhij vpliva v pospeševalnem smislu na delegatski sistem in njegov razvoj.

Dozdeva se mi, da proučevanje dialektike teh medsebojnih odnosov odpira pomembna področja raziskovalnega dela, zanimiva seveda tudi za družbeno prakso.

Delegatski sistem in problem interesov

(Nekaj vidikov aktualnega vprašanja politične teorije in prakse)

I

Problematika interesov je v delegatskem sistemu* tako teoretično kot praktično izredno aktualna. To izhaja predvsem iz tega, ker je neposredno izražanje interesov delavskega razreda in delovnih ljudi sploh temeljni namen in temeljni smisel delegatskega sistema.¹ V delegatskih odnosih se celotna problematika interesov zastavlja tako po svoji »anatomiji« kot po svoji »fiziologiji«, tako po svoji strukturi kot z gledišča procesa. Problematika interesov je za delegatski sistem aktualna zlasti iz tehle razlogov:

1. Zaradi potrebe, da jasno opredelimo, v čem je bistvo neposrednega izražanja interesov v našem političnem sistemu oziroma v čem je bistvo procesa, v katerem se uveljavljajo interesi delavskega razreda kot vodilni interesi družbe;

2. zaradi potrebe, da dojemamo oblikovanje skupnih in splošnih interesov kot dejansko skupnih ali konkretno splošnih interesov;

3. zaradi potrebe, da v teoriji in praksi ugotavljamo pojavne oblike, v katerih se izražajo težnje in interesi, ki so nasprotni delegatskemu sistemu;

4. zaradi potrebe, da proučujemo izražanje in povezovanje interesov v specifičnih razmerah jugoslovanskega federalizma;

5. zaradi potrebe, da spoznavamo, kakšen pomen imajo organizirane socialistične sile v celotnem procesu izražanja, povezovanja in sinteze interesov v naši družbi, posebej pa v uveljavljanju zgodovinskega interesa delavskega razreda in osvoboditve dela sploh.

II

Problematika interesov, kakor se načelno izraža v delegatskem sistemu, vnaša pomembne novosti v celotni sklop kategorij politične teorije in politične znanosti sploh. Vprašanja političnega sistema, razmerja med družbo in politično oblastjo, problemi države, skupščinskega sistema in političnega predstavnštva, federalizma, demokracije itn. dobivajo nove razsežnosti in zahtevajo nove premisleke. Seveda ne gre za neko absolutno novost,² marveč le za poglobljanje kritike »politične države«, ki je istovetna z razvojem samoupravnih odnosov v naši družbi. Oglejmo si

* Sestavek je nekoliko razširjen prispevek, ki ga je imel avtor na posvetovanju o uresničevanju delegatskega sistema.

¹ Prim. Edvard Kardelj, *Problemi naše socialistične graditve*, IX, DZS, Ljubljana 1974, str. 381.

² O pomenu samoupravne teorije in prakse za kritiko politične države smo pisali ob razpravi o novi ustavi leta 1963. Gl. Adolf Bibič, »Politična država« in nova jugoslovanska ustava, *Problemi*, letn. 1962/1963, str. 315—322.

nekatero nove razsežnosti, ki naj zgolj ilustrativno nakažejo smer razmišljanja in potrebo po novi obdelavi temeljnih politoloških kategorij.

a) Delegatski sistem pogloblja in konkretizira kritiko bistva tradicionalnega pojmovanja politike, ki se je osredotočilo v boju za oblast v politični državi. Če je tako v meščanski kot v državnosocialistični koncepciji politike, kljub temu, da so med njima številne bistvene razlike, ostal slej ko prej pglavitni problem politike politična oblast, boj zanjo in njeno uporabo, za opredelitev in uveljavitev specifično pojmovanega »splošnega interesa«, zahteva delegatski sistem načelno in praktično socializacijo politične dejavnosti. Kolikor gre v samoupravnem socializmu, kot je koncipiran v jugoslovanski teoriji in praksi, za to, da presežemo dualizem med ekonomijo in politiko, med družbo in državo, med delom in politiko, mora politična dejavnost izgubljati svojo tradicionalno lastnost politike, tj. mora zgubljati naravo posebne sfere človekove dejavnosti, katere merilo je vsebinsko izpraznjen, formaliziran, abstraktni splošni interes. Kolikor je v delegatskem sistemu radikalizirana zahteva, da se povežeta sfera dela in sfera politike, da se tako rekoč pretapljata druga v drugo (kar je seveda zgodovinski proces), potem pomeni delegatstvo tudi zahtevo po ponovni obravnavi samega pojmovanja politike, ki odkrito razkriva svojo interesno zgodovinsko razsežnost.

b) Razredni interes, interes delavskega razreda, nehuje biti nekaj, kar je v zavesti in kar je posredovano samo v delu razreda, marveč se čedalje bolj izraža kot produkcijski odnos, katerega subjekt je razred sam neposredno. Politika ima tako razvidno razredno naravo, kar pa ne pomeni, da je ta razrednost nekakšna njena statična značilnost. Razredna narava politike bo aktualna tako dolgo, dokler bo dana možnost ali stvarnost odtujevanja presežnega produkta in drugih bistvenih odtujitev. Toda vzporedno s spreminjanjem delavskega razreda, vzporedno z njegovim širjenjem in z izenačevanjem družbenoekonomskega položaja vseh delovnih ljudi, se bo preobražal in se preobraža tudi sam interes delavskega razreda v čedalje bolj neposredni družbeni interes. Interes delavskega razreda kot kristalizacijsko jedro celotnega družbenopolitičnega procesa opredeljuje (vsaj na normativno načelni ravni) vse ravni in vse vidike tega procesa. Razredna narava politike se s pozitivnega vidika izraža v vladavini delavskega razreda kot demokratični diktaturi proletariata. Sama diktatura proletariata se kot kategorija teorije in kot relacija prakse spreminja: 1. od posrednosti k neposrednosti; 2. od politike v celotni kompleks družbenih odnosov, predvsem pa seže v temeljni produkcijski odnos; 3. od državnoetatistične k širši idejni, politični in organizacijski vlogi, pri čemer ima in mora imeti tudi državna prisila kot instrument samoupravljanja še dolgo pomembno vlogo.

III

Delavsko razredni interes zahteva tudi, da v delegatskem sistemu zanikamo težnje, ki nasprotujejo vodilni vlogi delavskega razreda. Med

nasprotnimi težnjami, ki vsaka po svoje izražajo tudi specifično pojmovanje interesov, je treba zlasti omeniti: 1. liberalizem; 2. dogmatizem; 3. tehnokratizem.

1. Liberalizem si domišlja, da je protislovja interesov mogoče razreševati izključno ali pretežno v obliki spontanega merjenja sil različnih nosilcev interesov, politika pa naj bi bila stvarna rezultanta takšnih empiričnih interesnih spopadov, ne glede na to, kaj takšna stvarna rezultanta s stališča napredka socialističnih produkcijskih odnosov pomeni. Liberalizem potencira, lahko bi tudi rekli absolutizira razlike v interesih in vidi že v dejstvu, da se v družbi izražajo različni interesi, maksimum njene demokratične ureditve. Tako pristaja na formalističnem, nedialektičnem pojmovanju pluralizma (ne da bi ta pluralizem problematiziral s stališča delavskega razrednega interesa). Ko liberalizem tako zanemarja pomen avtentičnih interesov delavskega razreda in delovnih ljudi, zanika hkrati tudi pomen razlikovanja med objektivnimi in subjektivnimi interesi. Tako pristaja pravzaprav pri subjektivističnem pojmovanju interesov, ki ima najvišje merilo zgolj v zavesti, v tem, kako si neki subjekt zamišlja svoj interes. Splošni interes ni za liberalizem nič drugega kot mehanična vsota posameznih in posebnih interesov. Posledice takšnega pojmovanja interesov bi bile za delegatsko prakso usodne.

2. Dogmatično pojmovanje interesov, če se tudi tu omejimo le na nekatere njegove značilnosti, absolutizira »splošni interes« v njegovi ločenosti od posebnih in individualnih interesov. Pri tem teži k temu, da vidi v državi, v osrednjem državnem aparatu, edinega nosilca splošnega interesa. Ker si socialistično družbo predstavlja kot v bistvu harmonično družbo, zanika možnosti, da bi bile razlike v interesih socialistične družbe legitimne. Poudarja samo enotnost interesov, ki pa je ne pojmuje kot zgodovinsko konkretno kategorijo, ki se oblikuje v procesu premagovanja razredne družbe in v preseganju protislovja med družbo in politično oblastjo. Dogmatizem tudi zanika možnost, da bi v socialistični družbi na podlagi njenih notranjih protislovij lahko prihajalo do nasprotij, ki se v specifičnih razmerah celo lahko sprevržejo v antagonistična interesna nasprotja. Zanj je tudi značilno nedialektično pojmovanje razmerja med ekonomskimi in drugimi interesi in razmerja med razrednimi in nacionalnimi interesi, pa tudi težnja, da krči dolgoročne družbene interese na kratkoročne politične cilje. Zavzema se za hierarhično obliko razreševanja interesnih konfliktov, v kateri prevladuje dominacija države. Čeprav se sklicuje na interes delavskega razreda, ga pojmuje predvsem kot interes, ki se oblikuje »v imenu« delavskega razreda. Politično posredna oblika izražanja interesov in posredna oblika razreševanja interesnih protislovij je ena bistvenih značilnosti tega pojmovanja interesov. Takšno pojmovanje interesov je potemtakem v bistvenem nasprotju z delegatskim sistemom, ki temelji, kot smo poudarili, na neposrednem izražanju interesov delavskega razreda in delovnih ljudi sploh.

3. Tehnokratizem teži kot ideologija k temu, da absolutizira tiste interese, ki izvirajo iz posebne uporabe specialističnega znanja in upravljaljskih funkcij (zlasti v »centrih odtujene gospodarske moči«), tj. iz takšne njihove uporabe, ki spreminja to znanje in te funkcije v monopolistično oblast nad delom, tj. nad proizvodjalnimi sredstvi in družbeno reprodukcijo. Iz takšne temeljne interesne pozicije tehnokratizma tudi izvirajo njegovi pogledi na problematiko interesov, ki jih lahko posnamemo iz dejanskega tehnokratskega vedênja, njihove prvine pa najdemo tudi v različnih teoretičnih poskusih. Po tej koncepciji lahko družbeni interes v sodobnem svetu oblikuje le razsvetljena, politično »nevtralna« elita, ki s svojim znanjem, zlasti tehničnim in organizacijskim znanjem, katerega najvišje načelo je učinkovitost, obvladuje komplicirani sistem odnosov ljudi do narave in ljudi med seboj. Tehnokratizem tako zanika razredno naravo interesov in skrči vprašanje razreševanja interesnih konfliktov na golo tehnično vprašanje. S tem, da vidi v osamosvojenih, odtujenih interesnih kompleksih bistveno racionalno prvino družbene organizacije, zanika vlogo delavskega razreda in zavestnih socialističnih sil pri oblikovanju splošnega interesa. V svojem tehnicističnem redukcionizmu pozablja, da interesi niso družbeno nevtralna kategorija, marveč zgodovinsko-konkretna stvarnost, katere bistvo so produkcijski odnosi. Ker ne priznava dialektike med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi (slednje reducira na prve),³ tudi ne zaznava, da je razprava o interesih bistveno določena z naravo družbenoekonomskih odnosov v posamezni družbi in da so v družbah, ki imajo kvalitativno različne družbenoekonomske odnose, tudi interesne strukture bistveno različne in specifične. V skladu z ideologijo konvergence tehnokratski interes in tehnokratsko pojmovanje interesov spodbujata znanost k nekakšnemu družbenemu nevtralizmu, ki nasproti »laičnemu« samoupravnemu izražanju interesov in razreševanju interesnih konfliktov poudarja, da so k temu poklicani le »kompetentni«, kot da je problem interesov edino v tem (čeprav je tudi v tem), kakšno znanje imajo prizadeti, ne pa tudi v tem, kakšen je njihov položaj v produkcijskih odnosih. Ko poudarja kot svoj najvišji kredo učinkovitost, gleda nanjo ločeno od kvalitete ciljev, ločeno od vprašanja, ali je učinkovitost sestavni del ali dejavnik pospeševanja novih produkcijskih odnosov. Čeprav tehnokratska koncepcija interesov dokaj rada očita drugim pristranost in nekompetentnost v izražanju in povezovanju interesov, se kot izrazita elitistična koncepcija sama spreminja v zagovornika monopolizacije interesov, s tem pa v posebno različico partikularističnega, pristranskega pojmovanja interesov; nekateri družboslovci⁴ ugotavljajo, da je to splošna značilnost tehnokratskega fenomena. Če je pri tem tehnokratska koncepcija interesov v svojih pojavnih oblikah zaveznica libera-

³ Pomembno opozorilo, da tehnokratizem zanemara dialektiko med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi, je izrekel Umberto Cerroni. Gl. U. C., *Produktivne sile, produkcijski odnosi in družbeni napredek*, Teorija in praksa, 1—2/1975, str. 175—178.

⁴ Jean Meynaud, *Technocracy*, The Free Press, New York 1969.

lizma, izhaja to predvsem iz faktične moči interesnega sklopa, na katerem temelji, saj je prav filozofija »nevmešavanja« duhovna aroma, v kateri se lahko krepijo odtujeni centri ekonomske moči, kot je na drugi strani posledica objektivnega interesnega položaja teh centrov tudi to, da v obrambi pred drugimi centri moči sklepajo zaveznitva z birokratskimi interesi, s katerimi se tudi sicer delno prekrivajo.

IV

Delegatski sistem torej ni nekakšna ideja, ki lebdi v socialno praznem prostoru, marveč je hotenje in postaja odnos, ki deluje v interesno strukturiranem okolju. Čeprav je temeljni namen delegatskega odnosa, da uresničuje interese delegatske baze, pa to ne pomeni, da v vseh svojih pojavnih oblikah izraža tudi dolgoročne interese.⁵ Po naravi stvari, ne zgolj po zunanjem okolju, se v delegatskem procesu izražajo tudi težnje, ki se v njih skušajo uveljaviti stihijno nastale potrebe in stihijno zaznani interesi, ki so tudi lahko izraz trenutnih pobud, želja, hotenj in ambicij, ki so v nasprotju z zgodovinskimi, dolgoročnimi interesi delavskega razreda. Ko bi delegatski sistem deloval zgolj na podlagi takšnih stihijno nastalih interesov, bi nastala resna nevarnost, da posebni interesi delovnih organizacij, nekaterih gospodarskih vej in družbenih dejavnosti, nekaterih regionalnih skupnosti itd. prevladajo nad dolgoročnimi interesi socialistične družbe. Bistvo liberalistične ideologije je prav v tem, da skuša izdelati bolj ali manj razčlenjen sistem legitimiranja takšnega stanja, v katerem bi dobivali čedalje širši prostor ožji partikularistični interesi, kot je, na drugi strani, tehnokratska predstava o interesih v bistvu v prid interesnemu izolacionizmu in partikularizmu odtujenih upravljavskih vrhov. Oboje pa pripravlja prostor tretjemu, tj. birokratski intervenciji, ki se nasproti liberalistični interesni stihiji in tehnokratsko monopolistični obrambi posebnih interesov napoveduje kot varuh »višjega«, »splošnega« interesa, kot edino jamstvo zoper partikularizem interesne stihije in zoper ideologije, katerih bistvo je partikularizem. Če bi partikularistične težnje dejansko neovirano rasle, bi postale takšne intervencije, ki bi konec koncev v večji ali manjši meri restavrirale državnotlastniški interes, stvarna družbena možnost.

Od tod bistven pomen vloge, ki jo imajo in jo morajo imeti v celotnem delegatskem sistemu subjektivne sile, dejavniki organizirane socialistične zavesti, zveza komunistov in druge družbenopolitične organiza-

⁵ Na protislovnost tendence v delegatskem sistemu je opozoril Edvard Kardelj. Gl. E. K., *Ne »trda« roka, marveč trdna socialistična demokracija*, Komunist (posebna priloga), Ljubljana, 20. oktobra 1972, str. 4. O nekaterih problemih uresničevanja ustave in delegatskega sistema gl. npr.: CK ZKS (3. seja), *Ocena uresničevanja ustave*, Komunist, Ljubljana 1974; *Uveljavljanje in izvajanje delegatskega sistema in delegatskih odnosov v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, v občinskih skupščinah in skupščini SR Slovenije*, v: Poročevalec Skupščine SR Slovenije na startu, Mladost, Beograd 1974; Miha Ribarič, *Praksa delegatskega sistema*, Teorija in praksa, 1—2/1975, str. 3—8.

cije. Vloga in odgovornost subjektivnih sil je zlasti pomembna pri oblikovanju interesov, razreševanju interesnih protislovij in pri ustvarjanju razmer, v katerih bi ob vsej svobodi izražanja posebnih interesov prihajalo do takšne sinteze med njimi, da bi bil v njej zaobsežen tudi skupni, dolgoročni interes razvoja socialistične družbe. Čeprav dejavniki organizirane socialistične zavesti niso edina sila integracije interesov (v tem procesu imajo bistveno vlogo tudi neposredni nosilci interesov), pa bi odsotnost ali nezadostna izoblikovanost njihove idejne, politične, organizacijske in kadrovske vloge, zlasti vloge ZK in SZDL kot fronte organiziranih socialističnih sil, nujno povzročila, da bi protisamoupravne in protisocialistične težnje v interesnem kaosu, ki bi s tem nastal, skušale uveljaviti svojo »sintezo«¹ interesov, ki bi morala ogroziti afirmacijo dolgoročnega interesa delavskega razreda, s tem pa tudi samoupravno usmeritev in gibanje celotne družbe h komunizmu. Kot bi omejevanje ali celo dušenje (legitimnih) interesov, ki nastajajo v bazi socialistične družbe, zanimalo bistvo samoupravne ureditve naše družbe, tako bi se s pomanjkanjem samoupravljanju prirejene vloge subjektivnih sil odpovedali zgodovinski odgovornosti za smer dolgoročnega razvoja socialistične družbe.

Subjektivni dejavnik ima bistveno vlogo v delegatskem sistemu zlasti s tehle vidikov:

prvič, pri opredeljevanju strateških ciljev družbenega razvoja, s tem pa tudi pri opredeljevanju skupnih in splošnih interesov;

drugič, pri oblikovanju socialistične samoupravne zavesti, ki bo omogočala delavskemu razredu in delovnim ljudem, da bodo v kar največji meri sposobni zaznavati svoje avtentične interese, legitimne interese posameznih delov delavskega razreda in slojev delovnih ljudi;

tretjič, pri razkrivanju tistih interesnih struktur in ideologij, ki so nasprotne samoupravni socialistični usmeritvi družbe in delegatskemu izražanju interesov;

četrtič, pri organiziranju in spodbujanju delavskega razreda in delovnih ljudi za delovanje, s katerim se uresničujejo njihovi neposredni in kratkoročni interesi tako, da se hkrati s tem uveljavlja dolgoročni, zgodovinski interes delavskega razreda, to je odprava razredne družbe in osvoboditev dela;

petič, pri njihovi vlogi v kadrovske politiki, ki bo zagotavljala, da se bodo v delegatskem procesu uveljavili ljudje, ki so se izkazali s svojim delom in s svojo zavzetostjo za razvoj socialističnih produkcijskih odnosov;

šestič, s takšno vlogo pri povezovanju razrednega in nacionalnega interesa, ki vodi k sintezi nacionalne svobode in vodilne vloge zgodovinskega interesa delavskega razreda.

V

Proučevanja delegatskega sistema potemtakem ne moremo osamiti od celotne interesne in institucionalne strukture družbe. Kot univerzalno

načelo oblikovanja političnega sistema v naši družbi zahteva delegatski sistem, da ga raziskujemo v vseh bistvenih zvezah, določenostih in posledicah. Čeprav je eden izmed pomembnih nadaljnjih korakov v kritiki politične države in tradicionalnih mehanizmov, ki so povezovali (in ločili) državo in družbo ter zagotavljali specifično oblikovanje splošnega interesa, smo še daleč od tega, da bi lahko trdili, da delegatski sistem odpravlja vse probleme, ki so povezani z izražanjem, oblikovanjem in povezovanjem interesov v naši družbi. Kot je negacija »politične države« zgodovinski proces, ki bo trajal celo epoho prehodnega obdobja, tako je tudi uveljavljanje novih oblik in vsebin interesov epohalni proces, ki ima — in bo imel — tudi bistveni vpliv na delovanje delegatskega sistema. Problemi, ki jih načenna delegatski sistem, sicer niso takšne narave, da bi zanikali njegova temeljna izhodišča, vendar po drugi strani zahtevajo, da jih pozorno znanstveno, strokovno in politično analiziramo in spremljamo in da jih trajno in sistematično premagujemo. Pri tem seveda ne gre za to, da nekritično sprejmemo vsako obstoječo konkretno rešitev, marveč da utrjujemo temeljno smer, katere del je delegatski sistem kot kritika tradicionalne politike. Negacija politične države in samoupravno oblikovanje socialističnih produkcijskih odnosov zahteva tudi negiranje »civilne družbe« in s tem tudi kategorij, odnosov in interesov, katerih izraz je bila klasična politična ekonomija. Ne gre za neko abstraktno negacijo teh kategorij in interesov, ki bi lahko samo reafirmirala državni absolutizem, marveč za zavestno premagovanje interesnih kompleksov, ki jih porajajo ostanki teh kategorij, odnosov in interesov v družbi prehodnega obdobja. Naloga znanosti je, da skupaj z napredno družbeno prakso tudi odkriva protislovja, ki jih poraja delegatski sistem, in jih pomaga razreševati v smeri, ki jo nakazuje bistvo delegatskega sistema in samoupravnega socializma kot negacije klasične politične države in kot procesa, ki revolucionira tudi »civilno družbo« in ustvarja strukturo interesov, ki po svoji notranji dinamiki in zavestni usmeritvi razvija in krepi socialistične produkcijske odnose in ustvarja sintezo med delom in politiko.

DRAGO ZAJC

Informiranost v krajevni skupnosti kot kazalec delovanja delegatskega sistema

Za uresničenje načela ustavne koncepcije krajevne skupnosti je bilo treba pospešiti proces združevanja skupnih potreb v krajevnih skupnostih in zagotoviti pogoje za delovanje delegatskega sistema, ki vključujejo tudi neposredne stike občanov z zborom delegatov, s svetom in z delegacijo krajevne skupnosti. Vse te naloge pa zahtevajo nove oblike komuniciranja

in informiranja v krajevnih skupnostih. Vključevanje bistveno večjega števila delovnih ljudi in občanov, ki žive na področju krajevne skupnosti, v oblike neposrednega odločanja zahteva boljše seznanjenost z zadevami skupnega interesa, s procesi sprejemanja odločitev in njihovega usklajevanja s stališči temeljnih organizacij združenega dela in s predlogi drugih krajevnih skupnosti, itd. Zlasti pomembno je obveščanje o delu delegacij krajevne skupnosti in njenih članov.

Pri tem gre tako zaboljšanje splošne ravni seznanjenosti o dogajanju v neposrednem življenjskem okolju ter o oblikah dogovarjanja in usklajevanja stališč o skupnih zadevah kot za enakomernejšo distribucijo (zmanjšanje razlik v seznanjenosti med posameznimi skupinami delovnih ljudi in občanov). S tem pa nikakor ne mislim, da bi neka optimalna stopnja in distribucija seznanjenosti sama na sebi pospešila integrativne procese in delegatske odnose. Seznanjenost o skupnih zadevah v krajevnih skupnostih lahko v posebnih družbenopolitičnih razmerah te procese bistveno pospešuje. Hkrati sta seznanjenost ali njena oblikovanost dober kazalec razvitosti družbenopolitičnih odnosov nasploh, pa tudi delovanja delegatskega sistema.

Pri ugotavljanju, kakšna je bila stopnja in oblikovanost najbolj splošne seznanjenosti z delovanjem krajevne skupnosti v času pred sprejetjem nove ustave, to je, ko še ni bila jasno opredeljena dolžnost organiziranja krajevnih skupnosti, lahko uporabimo empirične podatke iz raziskave na reprezentativnem vzorcu slovenskega prebivalstva, izvedene v oktobru 1973 (SJM 73). Odgovori na vprašanje: »*Ali veste kaj o delovanju krajevne skupnosti v vašem kraju? (če da) Ali pri tem tudi sami sodelujete?*« kažejo, da je bila dobra polovica (60,5 %) anketirancev kolikor toliko seznanjenih z delovanjem svojih krajevnih skupnosti (medtem ko je bilo sodelujočih v različnih oblikah tega delovanja precej manj). Iz razpredelnice 1 pa je razvidno, da prihaja do razlik v seznanjenosti med poklicnimi skupinami predvsem zaradi interesne naravnosti — poznavanje in sodelovanje v dejavnostih krajevne skupnosti je med kmečkimi anketiranci popolnoma poprečno. Na najslabše poznavanje in sodelovanje naletimo med gospodinjami in NK in PK delavci, torej nasploh med skupinami, ki so manj družbenopolitično aktivne.

Razpredelnica 1: Poznavanje delovanja krajevne skupnosti in sodelovanje glede na kvalifikacijo (v %):

	usl. vis.-viš. sr. izobr.	VKV del.	KV del.	PK-NK del.	kmet. km. go.	gospo- dinja	upokoj.	Skupaj
ne pozna	29,4	24,8	39,9	51,8	39,4	53,8	38,3	39,5
pozna	52,6	55,0	47,4	37,4	47,1	42,4	46,7	46,8
sodeluje	18,0	20,2	12,6	10,8	13,5	3,8	15,1	13,7
seznanje- nih	70,6	75,2	60,0	48,2	60,6	46,2	61,8	60,5

O premajhni seznanjenosti z delovanjem krajevne skupnosti lahko govorimo tudi pri drugih skupinah občanov. Glede na starost ugotavljamo, da je poznavanje boljše v srednjih starostnih skupinah, prav tako tudi sodelovanje (glej razpredelnico 2). Videti je, da povezanost s krajevno skupnostjo pri anketirancih, mlajših od 25 let, še ni dovolj razvita; medtem ko pri starejših od 60 let preveč strmo upade. Ta ugotovitev je gotovo v nasprotju s težnjo, da bi naj upokojenci in starejši ljudje nasploh imeli prav v svojem neposrednem življenjskem okolju največje možnosti za družbeno udejstvovanje.

Razpredelnica 2: Poznavanje delovanja krajevne skupnosti in sodelovanja glede na starost (v %):

	61 in več	Starost v letih					Skupno
		50—60	40—50	30—40	25—30	do 25	
ne pozna	47,4	31,9	34,6	39,3	44,3	48,0	39,5
pozna	39,2	52,4	46,6	48,6	46,4	44,4	46,8
sodeluje	13,4	15,6	18,8	12,1	9,3	7,6	13,7
seznanjenih	52,6	68,1	65,4	60,7	55,7	52,0	60,5

Do podobnih ugotovitev pridemo, če primerjamo seznanjenost z delovanjem krajevne skupnosti po spolu: medtem ko je med ženskami le 40,3 % seznanjenih (7,2 % delujočih), je med moškimi 69,8 % (19,7 % delujočih). Ti podatki, ki se ujemajo z ugotovitvami o slabi povezanosti gospodinj s krajevno skupnostjo, potrjujejo veliko premajhno družbenopolitično angažiranost žena nasploh.

Glede na vlogo družbenopolitičnih organizacij v krajevni skupnosti je gotovo pomembno, da na povezanost najbolj vpliva članstvo v socialistični zvezi — člani SZDL so v primerjavi z nečlani veliko bolje seznanjeni z delovanjem krajevne skupnosti (glej razpredelnico 3). Glede na članstvo v zvezi komunistov ni tolikšnih razlik — med nečlani je seznanjenih 58,3 %, med člani (brez funkcij) 68,1 % in med aktivnimi v tej organizaciji 88,4 %.

Razpredelnica 3: Poznavanje delovanja krajevne skupnosti in sodelovanje glede na članstvo v SZDL (v %)

	ni član	član	deluje
ne pozna	54,1	36,9	15,8
pozna	37,3	51,0	45,5
sodeluje	8,5	12,1	38,8
seznanjenih	45,8	63,1	84,3

Do precejšnjih razlik v seznanjenosti prihaja tudi glede na regionalno pripadnost anketirancev oziroma velikost kraja prebivanja. Podatki iz razpredelnice 4 gotovo potrjujejo, da je seznanjenost s krajevno skupnostjo najslabša v obeh največjih mestih — Ljubljani in Mariboru — kjer so največje krajevne skupnosti po številu prebivalcev. Zanimivo je, da je seznanjenost slabša na Gorenjskem, medtem ko je v Pomurju kar ugodna. Te ugotovitve gotovo še bolj poudarjajo potrebo po preoblikovanju krajevnih skupnosti v skladu s postavljenimi izhodišči, da je treba

Razpredelnica 4: Poznavanje delovanja krajevne skupnosti in sodelovanje glede na regionalno pripadnost

	Pom.	Mar.	Mar. ok.	Celje	Zas.-Posav.	
ne pozna	35,3	53,3	28,8	38,1	51,4	
pozna	52,0	34,8	54,4	48,2	33,3	
sodeluje	12,7	11,9	16,8	13,7	15,2	
seznanjenih	64,7	46,7	71,2	61,9	48,5	
	Ljub.	Lj. ok.	Dol.	Gor.	Prim.	Skupaj
ne pozna	49,1	33,8	36,8	43,5	38,8	39,5
pozna	40,4	52,4	46,2	44,9	47,2	46,8
sodeluje	10,4	13,8	17,0	11,6	14,0	13,7
seznanjenih	50,8	66,2	63,2	56,5	61,2	60,5

krajevno skupnost funkcionalno oblikovati kot primarno skupnost, v kateri naj bi se bolje izrazili tako neposrednost odnosov kot solidarnost med člani. V regionalnih razlikah pa se gotovo kaže tudi dejavnost družbenopolitičnih organizacij ter njihova usposobljenost za delovanje na terenu, to je, koliko so sposobne spremljati in ocenjevati probleme v delovanju krajevnih skupnosti.

Ti podatki bi bili gotovo veliko bolj koristni, če bi imeli možnosti primerjati seznanjenost in njeno oblikovanost ter kvaliteto z načini in oblikami uresničevanja delegatskega sistema v krajevni skupnosti. Se pravi, če bi lahko ugotavljali, kako vpliva seznanjenost z dogajanjem v neposrednem življenjskem okolju na obseg in kvaliteto stikov med občani in delovnimi ljudmi ter delegati. Na drugi strani pa bi bilo mogoče tudi ugotavljati, koliko so sami delegati krajevne skupnosti seznanjeni s stališči in zahtevami svojega okolja. Domnevali bi lahko tudi, v katerih primerih je seznanjenost — ali premajhna seznanjenost — posledica delovanja informacijskega sistema. Mislim, da bi lahko v prihodnjih raziskavah tako koristno preverjali tok, ki gre iz delegatske baze navzgor oziroma celotno obliko političnega komuniciranja v samoupravni družbi.

Seveda je ugotavljanje seznanjenosti na različnih ravneh odločanja le eden izmed možnih načinov spremljanja delovanja delegatskega sistema

v praksi. Projekti raziskav delegatskega sistema, s katerimi bodo začeli v letošnjem letu, bodo celoten metodološki instrumentarij bistveno razširili, tako da bo uresničevanje delegatskih razmerij mogoče opazovati kot vsebinski proces in kot način vedenja ljudi.

JOŽA VILFAN

Delegat zveznega zbora in njegova baza

Govoril bom o problemu zveznega zbora, s katerim sem najbrž že prenapolnil ušesa in na vsak način že izčrpal potrpežljivost tovarišev, s katerimi ožje sodelujem. Vendar se mi zdi ta problem toliko zanimiv, da bi zaslužil tudi z vaše strani teoretičnega razmišljanja. Jaz in ti tovariši imamo opraviti z njim v praksi in, kakor se tolikokrat zgodi, nimamo časa, da ta problem kakor druge probleme, ki se pojavljajo, tudi teoretično razčistimo. Torej je to moje omenjanje tega problema, problema zveznega delegata, delegata v zveznem zboru federalne skupščine, vabilo, naj bi vi ta problem vpisali v raziskovalne naloge.

V čem naj bi bil ta problem? Kolikor sem imel priložnost poslušati današnja izvajanja, imam občutek, da je bila ena glavnih ugotovitev ta, da sta smisel in moč delegatskega sistema odvisna od tega, ali je v bazi res samoupravno življenje in ali obstoji komuniciranje med to bazo in delegatom in potem zopet nazaj, in to med bazo in delegatom na raznih ravneh. Če gledamo v tem bistveno vprašanje delegatskega sistema, potem seveda takoj vidimo, da smo pri zveznem zboru soočeni s posebnim problemom.

Prvič je problem, kaj je baza za delegata zveznega zbora, in drugič je problem, ali je vsa materija zveznega zbora taka, ki naj gre do delegatske baze ali pa naj se v tem pogledu opravlja neka selekcija. Ta drugi problem je zvezan s tem, kar je tovariš Vreg omenil kot pomemben faktor, motiviranje baze namreč. Zvezni zbor ima npr. v svoji pristojnosti vse sistemske zakone in seveda take zakone, kot je zvezni kazenski zakon. Ali je v tem zadnjem primeru dovolj, da delegati v zveznem zboru imajo kontakt s komisijo za pravosodje republiške skupščine in z različnimi strokovnimi dejavniki, ali pa je tudi tak problem, kot je ravno kazenski zakon, spustiti do baze in v bazi o tem diskutirati? Na koncu koncev bi bil važen argument za tako obravnavanje v tem, da je vendar kazenski zakon zakon, kateri sega zelo globoko v človekove pravice, v njegovo svobodo in lahko pripelje do odvzema svobode. Že to otežuje odgovor na vprašanje, ki ste ga danes slišali v več referatih: kakšna je ta komunikacija med delegatom in bazo in do katere stopnje mora obstajati taka komunikacija, da lahko govorimo res o delegatskem sistemu?

Potem pa je tudi problem baze. Kandidatno listo za delegate v zveznem zboru določi republiška konferenca Socialistične zveze na osnovi predhodnega postopka predlaganja delegatov iz temeljnih organizacij združenega dela, iz krajevnih skupnosti, iz družbenopolitičnih organizacij. Tisti forum, ki določi listo kandidatov za zvezni zbor, je republiška konferenca Socialistične zveze. Same volitve pa so opravljene v občinskih skupščinah. Imamo torej dve ravni — z ene strani republiško konferenco, z druge strani občinske skupščine. Pri občinah pa je ta situacija, da imamo šestdeset občin in trideset delegatov — kako naj potem ti delegati, ki so vsi (vseh trideset) izvoljeni od vseh šestdeset občin, organizirajo to razmerje med bazo in delegatom?

Obstoji splošna formulacija, katera zelo lepo zveni, ki pa morda vendarle ne da nobenega napotila, kako naj se stvar rešuje. Reče se takole: delegat v zveznem zboru reprezentira totaliteto samoupravnega življenja v republiki. Kako pa naj to totaliteto delegat sumira, ta formulacija seveda ne pove. V praksi obstoji določen razvoj razmišljanja o tem vprašanju. Neposredno po volitvah smo mislili mi, zvezni delegati, da je rešitev problema zveze med delegatom in bazo v regionalnih konferencah Socialistične zveze. Kmalu smo videli, da tega problema ni mogoče reševati na ta način. Potem smo razmišljali, ali niso morda posamezni zbori republiške skupščine baza za delegata v zveznem zboru. Ker morajo biti po zakonu delegati v zveznem zboru iz organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij, je bila blizu misel, da morajo delegati, ki prihajajo iz krajevne skupnosti, odgovarjati zboru republiške skupščine za občine, delegati iz organizacij združenega dela zboru združenega dela in delegati iz družbenopolitičnih organizacij družbenopolitičnemu zboru republiške skupščine. V tretji fazi je prišlo do razmišljanja, ali ni pravzaprav republiška skupščina kot celota konferenca delegacij za zvezni zbor v federalni skupščini.

Reči moram, da se mi je v prvem trenutku, ko sem se srečal s to idejo, zdela vsa stvar zelo prepričljiva. Argumentirano je bilo takole: za delegatski sistem je bistvo, da delegat izraža interese svoje neposredne baze, kar predpostavlja določeno usklajevanje že v krogu delegacij, ki pošiljajo delegata v občinsko skupščino. Nato sledi usklajevanje stališč v občinski skupščini kot konferenci delegacij. In logično naprej republiška skupščina kot republiška konferenca delegacij usklajuje stališča, ki so se oblikovala v občinskih skupščinah. Argument proti takemu razmišljanju je seveda ta, da, če bi bilo tako, če bi bil delegat v zveznem zboru zamišljen na ta način, potem bi moral biti volilni sistem za delegata v zveznem zboru drugačen, potem bi bil za delegata v zveznem zboru volilni postopek ta, da ga izvoli republiška skupščina. In to se mi zdi, da je zelo prepričljiv argument.

Sedaj smo v fazi, ko sprejemamo lepo geslo, da izražamo totaliteto samoupravnega življenja v republiki in vidimo potem izvedbo tega gesla v tem, da bomo poskušali najti zvezo z občinskimi skupščinami, katere

naj bi tudi razpravljale o stvareh, ki prihajajo pred zvezni zbor, da pa se v ostalem držimo republiških instanc, političnih instanc in pa politično izvršilnih in izvršilnih instanc.

Na tem stališču smo mi danes in tako skušamo ravno realizirati omejeno totaliteto. Moram pa pri tem iskreno povedati, da pa je praksa do danes še vedno vendarle ta, da se delegati v zveznem zboru naslanjamo več ali manj na izvršni svet in upravo izvršnega sveta. Ta moja ugotovitev ne pomeni, da republiška skupščina s svoje strani ne sodeluje pri reševanju teh naših težav, in to ne pomeni, da nam ne pomaga. Nasprotno, imel sem priložnost nedavno javno podčrtati, kako naša republiška skupščina skuša v tem pogledu napraviti vse, kar more. Kljub tej dobri volji smo pa danes pri tem, da smo kot delegati na neki način na slabšem, kot smo bili kot poslanci. Ravno zaradi vseh odprtih vprašanj je občutek v republiki neke večje nenavzočnosti zveznega zbora, da je to problem, s katerim se bomo šele v prihodnje počasi že spoprijeli. Danes je nekako v ospredju zbor republik in pokrajin, ker zanje je seveda jasno, kako se tam problemi zveze delegata z bazo rešujejo.

Prav zaradi tega, ker so, kakor sem skušal v tej svoji kratki intervenciji povedati, res zvezani s pojmovanjem delegata v zveznem zboru problemi — od tega, kaj pravzaprav je njegova baza, do tega, kako in do katere mere naj se baza mobilizira, do katere mere je treba vnašati take probleme v samo osnovno bazo — prav zaradi tega, ker ti res obstajajo, mislim, da sem upravičeno prišel na posvetovanje, in predlagam, da te probleme vzamete posebej kot predmet ene svojih raziskovalnih nalog.

MITJA ŠVAB

O »racionalizaciji« samoupravljanja

Prispevek razpravljavca (M. Švab ni utegnil avtorizirati svoje razprave, zato jo samo na kratko povzemamo op. ur.) se dotika tistega dela materije o delegatskih odnosih, ki govori o času za produktivno delo in času za samoupravljanje. M. Švab oporeka tako razumljenemu ločevanju časa za ti dve dejavnosti. V razpravi je navedel, da so nekateri ob uvažanju delegatskega sistema to problematiko čudno zapletli: kot da samoupravljanje ni delo, ampak nekaj izven dela. Začeli so govoriti o racionalizaciji samoupravljanja, ki jo izvajajo kot zmanjševanje sej, števila delegatov itd. To velja predvsem za organizacije združenega dela, kjer se dogaja, da so sestanki in seje praviloma v prostem času, da so število delegatov zmanjšali za polovico itd. Tam, kjer so delavski sveti šteli nekdam 50—60 članov, štejejo zdaj 20 ali še manj članov. Tako »racionalizacijo« so vpeljali v statutih in samoupravnih sporazumih, je pa po-

sledica dokaj razširjene zavesti, da sta samoupravljanje in delo dve različni stvari, da samoupravljanje ni gospodarjenje, da je to le oblika politike, oblika demokracije itd. Na podlagi tega nastajajo tudi natančni izračuni, koliko seje stanejo, koliko bi se dalo z zmanjševanjem sestankov prihraniti.

V zvezi s prispevkom tovariša Klinarja je M. Švab postavil vprašanje, kako razreševati protislovje med opredmetenim delom in živim delom. Vprašanje je ilustriral s primerom integracijskih procesov pri nas: v višje oblike, sestavljene organizacije združenega dela se povezujejo najprej tisti, ki so manj akumulativni, ki imajo manj opredmetenega dela, medtem ko so ob teh procesih npr. zunanjetrgovinske organizacije in nekatere industrijske dejavnosti precej rezervirane. V tem primeru se kaže očitno protislovje med opredmetenim in neposrednim delom kot oblikama prisvajanja. Opredmeteno delo spremlja izostreno kolektivno-lastniško ponašanje in vprašanje je, kako ga odpraviti. Načelna rešitev je v tem, da se bo dinar, ki ga delavec združuje, oplemeniten spet vrnil k njemu. Ker pa vedno ni tako, ker se ustvarjena sredstva delavcem odtujujejo, je v integracijskih procesih mnogo nezaupanja. Delegatski sistem po mnenju tovariša Švaba na tem področju ne more polno zaživeti, dokler bo delegat združenega dela ob vsakršnem sporazumevanju sam s seboj v konfliktu — ko je razdvojen med kolektivno-lasniškim odnosom do opredmetenega dela in tistim delom, ki je rezultat dodanega živega dela — kjer gre za tekočo osebno reprodukcijo in delno za tisto potrošnjo, ki se ne vrača v materialni dinarski obliki, ampak v obliki kulture, zdravja, znanja itd.

BOŠTJAN MARKIČ

Delegatski sistem in angažiranost občanov

V prispevku sem se dotaknil tudi tega, da sta uresničevanje delegatskih odnosov in vprašanje prostega časa povezana; tu sem — ne da bi stvari podrobneje operacionaliziral — dejal, da je delegatski sistem povezan tudi s problematiko skrajševanja delovnega časa in da je nujno, da to skrajševanje pogojujemo z intenzivnostjo dela in z visoko produktivnostjo in da se to dejansko potem tudi povezuje z vprašanjem odnosa med uporabo časa za delo in uporabo časa za samoupravljanje.

Kako naj to vprašnje razširim in ga skušam ponazoriti s svojimi nadaljnji izhodišči? Predvsem mislim, da je naš sistem izredno aspirativno postavljen in da — če bi ta model v celoti uresničevali — zahteva popolno angažiranje človeka, to se pravi, tudi njegovo pripravljenost, da za takšno družbeno angažiranje žrtvuje svoj prosti čas. Mislim, da delegatski sistem našega človeka pravzaprav postavlja v več razsežnostih, da

v nekem smislu človek v našem sistemu — in prav to zahteva njegovo polno družbeno in časovno angažiranost — ni samo neke vrste »enodimenzionalni« človek, ki bi se uveljavljal samo kot politični državljani. Deluje kot »večdimenzionalni« človek, to se pravi, kot človek, ki se ne potrjuje samo v svoji delovni organizaciji, ampak se potrjuje in enači tudi s samoupravno interesno skupnostjo, s krajevno skupnostjo in z družbenopolitično organizacijo. Vsa ta angažiranost pa nedvomno zahteva od človeka tudi široke časovne razsežnosti. Mislim, da bodo te časovne razsežnosti in možnosti tem večje, če bomo skrajšali delovni čas, ko bomo imeli visoko produktivnost. Menim, da je v zvezi z delegatskim sistemom zlasti potrebno, da bi ta bil učinkovit in da tako pri tem ne bi trpela produktivnost dela, da je v zvezi s tem treba zlasti izpolnjevati tehnologijo pripravljanja sklepov, tehnologijo injiciranja stališč in se v tem smislu odmikati od odvečnega, škodljivega »konferenciaštva«, sestankarstva v negativnem smislu. To je na kratko povedano vse, kar bi imel dodati in kar sem v prispevku samo nakazal. Vprašanje pa zahteva poglobljeno analizo. Nekoliko poenostavljeno je mogoče reči, da delegatski sistem zahteva čim več človekovega prostega časa, čim več časovnih možnosti, da se bo človek angažiral. S tem seveda nočem vnaprej napovedovati, da bo prosti čas vedno usmerjen v *družbenopolitično* angažiranost. Verjetno pa se takšne možnosti vendarle odpirajo. Gre tedaj za vprašanje, ali bomo z razvitejšo stopnjo družbene zavesti, z razvitejšo stopnjo družbenopolitične kulture in z vsemi drugimi dejavniki tako napolnjevali prosti čas, da bo to družbeno koristno in sprejemljivo, ali pa bodo ljudje svoj prosti čas zapravljali samo s »hobiji« ali pa celo z deviantnim vedenjem.

PETER KLINAR

Izhod iz pojavov kolektivno lastniških odnosov

Najbrž se mi ne bo posrečilo najbolje odgovoriti tov. Švabu, čeprav me je spodbudil s svojim razmišljanjem. Gre namreč za to, da je kolektivno lastništvo, ki ga on z vso argumentiranostjo navaja kot vir številnih nasprotij, konfliktov, še vedno izraziti pojav družbene neenakosti. Kolektivno lastništvo se namreč kaže v zaprtosti, monopolizmu, iskanju privilegijev ipd. Kako torej najti izhode iz pojavov kolektivnega lastništva? Verjetno spopad interesov v delovni organizaciji, ki je visoko akumulativna, pogosto ne pripelje do spremembe. Čeprav so kolektivno lastniški interesi pri posameznih strukturah v delovni organizaciji navzoči različno intenzivno, takšno notranje nasprotje ne spreminja prevladujočih kolektivnih lastniških teženj, ki se kažejo predvsem v odnosih navzven in zadevajo druge institucije in širšo družbo. Verjetno tudi konflikt med bolj

ali manj akumulativnimi delovnimi organizacijami, se pravi, med različnimi delovnimi organizacijami, ne pripelje do spremembe kolektivno lastniškega vedenja ene izmed njih, ker gre za konflikt med neenakimi institucijami. Mislim si, da bi bil spopad med nosilci kolektivno lastniških teženj in pa med nosilci tako imenovanih obćih interesov lahko izhod za omejevanje ali odpravljanje takšnih pojavov družbene neenakosti. To pa so možnosti, ki jih odpira delegatski sistem. Torej, ko se nosilci težnje kolektivnega lastništva soočijo z nosilci obćih družbenih interesov in se jim odpirajo problemi širše družbene narave: šolstva, razvoja znanosti, tehnološkega razvoja, zdravstva, varstva itn., takrat mislim, da se kažejo možnosti za spreminjanje kolektivno lastniških monopolističnih teženj. To je seveda vse skupaj povezano z vsestranskim razvojem, kulturnim razvojem in preoblikovanjem družbene zavesti.

VANEK ŠIFTAR

Kontinuiteta delegatskega sistema

V uvodu je bilo rečeno, da je to posvetovanje posvećeno 30. obletnici osvoboditve. Zaradi tega menim, da bi najbrž morali reći nekaj besed tudi o specifični vsebini NOB v Jugoslaviji in konkretno v Sloveniji, kadar razpravljamo o delegatskem sistemu, saj je prav sistem rasti in razvoja oblasti zgrajen na delegatskem načelu. Zdi se mi, da o tem pravzaprav moramo govoriti, drugače bodo generacije, ko bodo uresničevale delegatska načela, menile, da ni kontinuitete. Po mojem mnenju pa je bilo že marsikaj tega, kar so nekateri tovariši pred menoj govorili — namreć glede problema odpravljanja različnih družbenih konfliktov, seveda med njimi tudi razrednih — v vsebini razvoja naše ljudske oblasti. Delegati so sestavljali NOO in tudi AVNOJ je bil delegatski. V vojaških enotah smo imeli političnega delegata. Po osvoboditvi smo v nacionalizirane gospodarske organizacije pošiljali delegate itn. Ko se bomo lotili raziskovanja delegatskega sistema v celoti, bo najbrž prav, če vsaj nekaj besed posvetimo temu, saj je značilnost naše sedanje ustave, da nadaljuje nekatera načela, ki so bila postavljena celo že pred 1941. letom, druga pa med NOB, in tudi uresničena v tedanjih okvirih. Drugič, če že govorimo o delegatskem načelu, menim, da se je delegatsko načelo med NOB kazalo tudi v tedanjih zametkih delavskega samoupravljanja.

O teh vprašanih so bile tudi pomembne razprave na Bazi 20, ki jih je organizirala študijska komisija; vanje je moćno argumentirano, z realno povojno vizijo, posegal Boris Kidrić.

Z vsem navedenim utemeljujem svojo iniciativo, da bi kolikor mogoće popolno proućevali razvoj in uveljavljanje delegatskega sistema in delegatskih načel.

Normativne spremembe in kompleksnost družbenega okolja

Mislím, da glede na dosedanje razprave lahko upravičeno opozorimo na potrebo, da bi bilo tudi uveljavljanje delegatskega sistema nujno treba spremljati v našem raziskovalnem delu iz širših vidikov, ki gredo čez normativne in institucionalne spremembe. Treba je ugotavljati, v kakšni meri se vedenje ljudi spreminja s spremenjeno normativno ureditvijo in institucionalno ali organizacijsko strukturo. Bilo pa bi vendarle pomankljivo in prav nič ne bi spoznali, v čem so resnični vzroki za način vedenja občanov, če bi se osredotočili na ta vprašanja. V tem smislu mislim, da bi bilo treba sistematično in bolj kompleksno zastaviti prihodnja proučevanja, zamišljena v jugoslovanskem merilu, s tem da bi upoštevali tako individualno raven analize — če bi se izražali bolj v metodološkem jeziku — kot tudi strukturno raven analize. Glede te druge pa bi morali spet razlikovati na eni strani okoliščine, strukturne razmere in spremembe, do katerih prihaja z vidika neposrednega delovnega in življenjskega okolja človeka v delovnih organizacijah in krajevnih skupnostih na eni strani in strukturne, kontekstualne značilnosti iz globalno družbenega vidika na drugi strani. Obenem pa bo treba — poleg samih strukturnih značilnosti — posebej obravnavati vlogo subjektivnega dejavnika itn.

Ne bi rad podrobneje razčlenjeval; rad bi samo egsemplifikativno nakazal to, kar včasih puščamo ob strani, s tem ko smo v prvi vrsti za-verovani v tisto, kar je trenutno najbolj izpostavljeno, to so same normativne spremembe.

S tem vprašanjem je povezano drugo, na katerega bi želel opozoriti. Ob poglobljenem raziskovalnem prijemu in kompleksnejšem proučevanju, s katerim naj bi ugotavljali, kje so vzroki za takšno ali drugačno delovanje novega sistema, bi bilo treba izkoristiti vse do zdaj opravljeno delo na družboslovnem področju in s tem nekako vzpostaviti kontinuiteto z že opravljenimi oziroma doseženimi rezultati ali spoznanji, čeprav nominalno ne gre za neposredno relevantnost teh rezultatov. Hočem reči, da bi bilo treba ugotavljati, kateri so po temeljni vsebini (glede na ključna vprašanja delovanja delegatskega sistema) tisti problemi, ki so že bili predmet družboslovnega proučevanja. Kje so že prišli npr. do ugotovitev, kakršne smo slišali tudi danes v naših razpravah o obveščenosti občanov, kaj vpliva na stopnjo obveščenosti? Pri tem se ne vračamo nazaj samo na organizacijsko institucionalne vidike tega vprašanja, ampak na veliko kompleksnost družbenega okolja, v katerem človek deluje in tudi na njegove osebne značilnosti. Te ugotovitve bi bilo treba sistematizirati in selektivno vključiti tudi v razprave o delovanju delegatskega sistema. Tu imamo vrsto raziskav, ki smo jih naredili v preteklosti in za-

devajo npr. znano »trojko« v proučevanju delovanja ljudi: aktivnost ljudi, njihovo seznanjenost, obveščenost (percepcije, kognitivni vidik) in njihov subjektivni odnos do dogajanja v okolju (stališča, vrednote). Tudi vse to se nam kaže v novi obliki kot relevantne dimenzije v našem nadaljnjem raziskovalnem delu.

Na kratko bi se želel zaustaviti ob nekaterih postavkah, ki jih ima tov. Igličar v svojem referatu, kjer obravnava eno zelo aktualnih dilem in sicer, kako zagotoviti tesnejšo povezanost z volilci. To je pravzaprav eno temeljnih vprašanj, ki je vseskozi navzoče v naših razpravah. Tov. Igličar to vprašanje povezuje z velikostjo krajevne skupnosti. Pri tem ugotavlja, da je povezanost delegatov in delegacij z volilci lahko pristna in intenzivna samo v primeru manjših krajevnih skupnosti. Ta postavka se mi zdi nekoliko sporna; na eni strani glede same obveščenosti, na drugi strani pa glede kompleksnosti vsebine, na katero se nanaša. Znana je namreč nekoliko bolj zapletena dilema: na eni strani, če imamo opraviti z majhnimi podeželskimi skupnostmi, je tu stopnja in zlasti neposrednost povezanosti akterjev visoka, vsebina delovanja pa je toliko bolj omejena; v ekstremu bi lahko ponovili Marxov citat o »idiotizmu vaškega življenja«. Če na drugi strani vzamemo mestne skupnosti, imamo nasprotno težnjo — bogato vsebino, obenem pa težnjo k anonimnosti, vsaj v neformalnih medosebnih odnosih med ljudmi. Tu mislim, da je torej dilema med enim in drugim; kar namreč v nekem smislu na eni strani pridobimo, na drugi strani zgubimo. Mislim, da z modernimi sredstvi obveščanja lahko omejenosti, ki jih postavlja mestni način življenja, v veliki meri premagamo. To med drugim lahko dosežemo s tem, da gremo čez tradicionalne in zastarele oblike sestankarstva kot edine oblike koordiniranja in obveščanja. Obenem pa naj bi vključevali (to je mogoče brati tudi v najnovejših dokumentih in razpravah o delegatskem sistemu) različne tehnike ali oblike obveščanja, ki so dosti bolj učinkovite in presegajo anonimnost in s tem omejene možnosti delovanja ljudi kot subjektov kontrole in vpliva (npr. v okviru sosesk v večjih mestnih aglomeracijah).

STANE MARKIČ

Skupščine kot instrument delegatskih odnosov

Zdi se mi, da bi bilo za nadaljnjo usmerjenost v analiziranju delovanja delegatskega sistema pomembno, da bi proučili zgodovinske izkušnje v svetu in pri nas. Posebej mislim na izkušnje iz narodnoosvobodilne borbe. Takratnim delegatskim razmeram se je vedno posrečilo, da so zelo pristno izrazila interese ljudi in so bila zato po svoji vsebini bogata, hkrati pa ne zapletena, saj niso bila obremenjena z različnim organizacij-

skim formalizmom. Še posebej pa bi se morali poglobiti v današnje stanje, v enoletno delovanje delegatskega sistema. Pri tem bi se morali držati zlasti osnovnega cilja, kako in v kakšni meri delegatski odnosi uresničujejo ustavno načelo, da delavski razred in vsi delovni ljudje, organizirani v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih uresničujejo oblast in upravlajo z drugimi družbenimi zadevami.

Prav tako mislim, da je treba v prihodnje spremljati in analizirati politično in teoretično delovanje delegatskega sistema. Nedvomno bo to, zlasti pa spoznanja, do katerih bomo prišli, bogatilo prakso in poglobljalo vsebino delegatskih razmerij. S tem v zvezi bi rad opozoril le na neki pojav, namreč na to, da ponekod že analizirajo ali ocenjujejo delo delegacij, njihovo medsebojno povezovanje ali delovanje delegatskega sistema pretežno ali celo izključno z organizacijskega vidika, z vidika, ali deluje kot mehanizem, skratka, ali sam po sebi deluje. Prav gotovo je treba spremljati tudi to stran delovanja delegatskega sistema, toda naša temeljna skrb bi morala biti posvečena proučevanju, kako delegatski sistem spreminja družbene odnose, pogloblja samoupravne odnose v temeljih družbe, izraža stvarne interese delovnih ljudi in jih povezuje v skupne družbene in v kakšni meri prispeva k temu, da tudi delovni ljudje neposredno o njih odločajo.

Prav gotovo je leto dni kratek čas, dobili pa smo nekaj prvih izkušenj. Te izkušnje nas vodijo, v kateri smeri in katera vprašanja je v prihodnje zlasti treba spremljati in raziskovati. In prav tem vprašanjem bi morala biti podrejena prihodnja raziskovanja.

Nadalje, ko analiziramo delegatski sistem, bi morali imeti pred očmi dva vidika. Prvič, da je delegatski sistem integralni del samoupravnih odnosov v vsaki temeljni samoupravni organizaciji in skupnosti, in drugič, da je povezan s stopnjo njihove razvitosti, odločanja, materialne podlage vsake teh skupnosti itn. Zdi se mi, da je to treba poudariti z avtorja tega, ker se nam v sedanji praksi kaže, na to je opozoril tudi tovariš Švab, da ponekod jemljejo delegacije in njihovo funkcijo ali delegatski sistem kot nekaj, kar se ljudi v temeljni samoupravni organizaciji ali skupnosti ne tiče, kar je za politiko, za konstituiranje in odločanje skupščin družbenopolitičnih skupnosti ali samoupravnih interesnih skupnosti in zato je to skrb skupščin ali drugih. Taka gledanja v bistvu ločujejo delegatski sistem od samoupravljanja v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in s tem zanikajo ustavno funkcijo delovnih ljudi v teh skupnostih kot nosilcev oblasti. Delegatski sistem naj bi ustvarjal stvarne možnosti, da delovni ljudje v teh skupnostih v skladu s svojimi samoupravnimi pravicami ne odločajo le v svojih temeljnih samoupravnih organizacijah, ampak tudi širše, v vseh oblikah medsebojnega povezovanja in na vseh ravneh, v občinah, republiki in federaciji. To je nedvomno eno osrednjih vprašanj. Temu vprašanju bi morala naša teoretična misel in znanost posvečati večjo pozornost.

V praksi ne bi smeli dopuščati, da se posamezne družbene zadeve zaustavljajo na posameznih ravneh, krogih ali skupinah. Odločitve na katerikoli ravni morajo rasti iz baze. Delegatski sistem mora omogočiti, da so v teh odločitvah v polni meri navzoči interesi, stališča, potrebe in zahteve delovnih ljudi. Gre za proces, v katerem naj bi čim prej dosegli, da o zadevah, ki jih obravnavajo in o katerih odločajo skupščine katerekoli družbenopolitične skupnosti ali samoupravne interesne skupnosti, razpravljajo delovni ljudje v temeljni samoupravni organizaciji in v družbenopolitičnih organizacijah in oblikujejo smernice in stališča za svoje delegacije in delegate, ki jih pošiljajo v te skupščine. Seveda, zato je treba tudi nenehno ustvarjati vse pogoje, tako s strani skupščin, delegacij, kot temeljnih samoupravnih organizacij.

V procesu sporazumevanja, dogovarjanja in usklajevanja med delegacijami in delegati v skupščinah ne gre samo za to, da se ti formalno med seboj sporazumevajo, da bi sprejeli neki skupščinski akt, temveč predvsem za to, da bi našli stvarne rešitve za stvarne interese, potrebe in zahtevo baze in da so te odločitve tudi take, da jih delovni ljudje sprejemajo kot svoje in so zato tudi pripravljeni zavzeti se za njihovo uresničitev. Proces dogovarjanja in sporazumevanja hkrati pomaga premagovati različne ozke skupinske, lokalistične ali podobne interese ter utrjevanje in širjenje družbene zavesti in odgovornosti pri vseh, ki pri tem sodelujejo.

Naj omenim še to, da je za nadaljnje razvijanje delegatskih razmerij pomembno tudi vprašanje, kako ob delegatskih razmerjih razvijati in prilagajati delo strokovnih služb, upravnih organov, politično izvršilnih organov. In ne samo to; pomembno je tudi, kako prilagoditi delo samih skupščin družbenopolitičnih skupnosti, da se bo v njih čim bolj dosledno uveljavila politična volja baze. Ob pripravah poslovnika naše skupščine smo se, denimo, zaustavljali ob številnih klasičnih skupščinskih institutih, npr., ob določanju dnevnih redov, ob programiranju dela zborov in skupščine, ob delegatskih vprašanjih, ob vlogi delovnih teles, ob zakonodajnem postopku, itn., ter ugotavljali, da se v delegatski skupščini tudi njihova dosedanja vsebina spreminja. Vse te oblike aktivnosti, pa tudi delovanje same skupščine morajo postati instrumenti delegatskih razmerij, s katerimi se bodo lahko uveljavljali avtentični interesi delovnih ljudi neposredno v skupščini. Skratka, delovanje skupščin, politično izvršilnih in upravnih organov bi morali hitreje usklajevati s potrebami delegatske baze in tudi s tem utrjevati samoupravni položaj delovnih ljudi.

Zelo na kratko sem omenil le dvoje, troje vprašanj ali vidikov, katerim bi po mojem mnenju veljalo posvetiti več pozornosti pri analiziranju in raziskovanju delegatskega sistema in odnosov, ki z njim nastajajo.

DAŠA BOLE

Izobrazba in odgovorno starševstvo

V naši družbi postaja čedalje pomembnejše vprašanje, kako izoblikovati tak izobraževalni sistem, ki bo ljudi zares usposabljal za samostojno, osebno svobodno in hkrati družbeno odgovorno vedenje. Te lastnosti mora imeti vsakdo, ki sodeluje v sodobnih samoupravnih procesih. Hkrati ko se ukvarjamo z reformo šolstva in drugih oblik izobraževanja, menimo, da so enakovredna sestavina družbenega razvoja tudi problemi biološke reprodukcije. Gre za reprodukcijo življenja, za vprašanje rojstev in za nujnost, da skladno z družbenimi tokovi na drugih področjih tudi tu naključnost nadomestimo z zavestno, potrebam posameznika in skupnosti prilagojeno prakso. Na individualni ravni to pomeni, da starši odločajo o rojstvu otroka, na družbeni ravni pa pomeni, da uravnavamo demografska gibanja. Ta vprašanja smo v Jugoslaviji razčistili šele nedavno in sklepe zdaj že upoštevamo tako v novi ustavi kot v izhodiščnih opredelitvah za praktično politiko. Odločili smo se za populacijsko politiko, ki si ciljev ne zastavlja vnaprej in neodvisno od širših družbenih gibanj, temveč jih uresničuje ob vsestranskem načrtovanju družbenega razvoja.¹ Nekako v istem času smo pravico ljudi do svobodnega in odgovornega odločanja o rojstvu uvrstili v zvezni ustavi in v republiških ustavah med temeljne pravice človeka in občana.² K temu sta nas pripeljali naša lastna pobuda in potreba, hkrati pa smo se tako odzvali tudi pozivom OZN v letu 1974 — Svetovnemu letu prebivalstva in prispevali k ciljem leta 1975 — Mednarodnega leta žensk.

Omenjena stališča so jugoslovanski strokovnjaki in družbeni delavci oblikovali, ko so proučevali dolgoletne izkušnje Jugoslavije in drugih dežel. Dognali so jih, ko so sodelovali v zahtevnih mednarodnih razpravah, kjer so se nemalokrat soočala povsem nezdržljiva pojmovanja. Zdi pa se, da sta pravo ozadje in vsebina naših ustavnih in političnih opredelitev najširši javnosti še vedno premalo znana. Ob konkretnih ideoloških, socialnih, zdravstvenih in drugih vidikih usmerjanja rojstev se vsak dan srečujemo s pomisleki in opori vseh vrst. Največkrat se na

¹ Savetovanje o izgradnji društvenih stavov o populacioni politiki u Jugoslaviji, Beograd, 26.—28. septembra 1973.

² Ustava SFRJ, člen 191; ustava SRS, člen 233.

koncu pokaže, da pomisleki in odpori izvirajo iz pomanjkljive informiranosti in nepoznavanja temeljnih jugoslovanskih konceptov populacijske politike ter načrtovanja družine.

K težnjam, da bi se s to problematiko seznanilo več ljudi, bi morebiti lahko prispeval zapis, ki sprva ni bil namenjen širši objavi. Pripravljen je bil za evropsko srečanje o odgovornem starševstvu³ z namenom, da nakaže nekatera najbolj sporna vprašanja s področja izobraževanja v omenjenem vsebinskem okviru in tako čimbolj spodbudi razpravo. Zato ni sklenjena celota, temveč v hoté preprostem, vsem razumljivem jeziku posega tu v skrajno teorijo, drugod pa v dokaj fragmentarno nakazane, zato pa posebno značilne konkretne situacije. Čeprav se spis nanaša na vse evropske dežele, mislim, da bodo ta vprašanja zanimiva tudi za slovenskega bralca, še posebej v sedanjih samoupravnih prizadevanjih. Mehanizmi, po katerih izobrazba prispeva k samostojnemu odločanju na področju biološke reprodukcije, so namreč analogni temeljnim zvezam med izobrazbo in slehernim samostojnim, svobodnim in odgovornim ravnanjem, ki je osrednja vsebina samoupravljanja.

Prvotnega besedila nisem spreminjala.

Med sestavinami družbenega in političnega sistema posvečamo izobrazbi posebno poglavje predvsem iz dveh razlogov.

Prvič je izobrazba najtesneje vraščena v sam koncept odgovornega starševstva. Odgovorno starševstvo je načrtovanje na specifičnem področju človeškega življenja. Načrtovanje pa nujno temelji na znanju, ki je proizvod izobraževalnega procesa. In drugič: v analizah najbolj raznovrstnih družbenih pojavov je stopnja posameznikove izobrazbe praviloma ena odločilnih determinant njegovega vedenja. Ker je izobrazba hkrati dejavnik, na katerega je mogoče sorazmerno hitro vplivati, je še posebej zanimiva tudi pri snovanju učinkovite družbene akcije za uveljavljanje odgovornega starševstva v reproduktivnem vedenju prebivalstva.

Naloga našega zbora bo verjetno lahko le preverjanje izhodišč za smotrno politiko izobraževanja na področju odgovornega starševstva. Podrobna pedagoška, organizacijska in druga vprašanja so stvar specializiranih strokovnjakov in ti so se dela že lotili, tudi na mednarodnih srečanjih (Dunaj 1970, Stresa 1972 idr.). Iz takih razlogov se omejujem na sociološki prijem in skušam prispevati k ugotavljanju tistih bolj ali manj tipičnih (družbenih) situacij v evropskih deželah, ki so z vidika izobraževanja ovira za odgovorno starševstvo (točka III.). V prvem delu pa skušam nakazati temeljna vprašanja odnosa med izobrazbo in od-

³ Eden izmed štirih temeljnih referatov za seminar Mladina in odgovorno starševstvo (Seminar on Youth and Responsible Parenthood), ki je bil od 12. do 22. maja v Lillehammeru na Norveškem. V okviru evropskega programa OZN za socialni razvoj ga je organiziral oddelek za socialne zadeve Urada Združenih narodov v Ženevi s sodelovanjem norveškega ministrstva za socialne zadeve. Kljub opredelitvi v naslovu so referati in razprave obravnavali kompleksne odnose socialno okolje — reproduktivno vedenje prebivalstva — družbeno planiranje — socialni razvoj; temu ustrezno so obravnavali mladino samo kot eno od mnogih socialnih kategorij.

govornim starševstvom: v kakšnih družbenih okoliščinah in do katere mere more izobrazba prispevati k uveljavljanju odgovornega starševstva (I)? Kakšna izobrazba je za to potrebna (II)?

I

Pomen izobrazbe za uresničevanje odgovornega starševstva — možnosti in omejitve

Preden se lotimo konkretnjših problemov, si moramo biti na jasnem o splošni vlogi izobrazbe v (reproduktivnem) vedenju ljudi, o moči in mejah njenega vpliva. Ob tem se ni mogoče ogniti nekaterim vprašanjem o globalnih interakcijah v družbenem sistemu.

Vedenje posameznika, tudi njegovo reproduktivno vedenje, določajo vsi elementi njegovega družbenega bivanja. Zato prisilne metode vplivanja na odločitve ljudi ne vodijo daleč. Praktične izkušnje vrste dežel kažejo, da imajo ukrepi, ki nasprotujejo v življenju porojenim potrebam prebivalstva, le kratkotrajen učinek (npr. če prepovemo splav in kontracepcijo v družbenih okoliščinah, ki ljudi napeljujejo k temu, da si želijo manjše družine, sčasoma pride do množičnega zatekanja k ilegalnemu splavu). Prav tako bomo brez uspeha širili nove vrednote, če jih ne spremljajo ustrezne spremembe družbenih razmer (ravno propagiranje t. i. »idealne družine, idealne velikosti družine« je zelo pogost primer). Potemtakem moramo odločanje čimbolj prepustiti ljudem samim. Mogoče in celo nujno pa je, da na odločanje vplivamo posredno, s politiko celovitega razvijanja bistvenih področij družbenega življenja. Morda je to najboljše razvidno iz najnovejše opredelitve družbenega razvoja, kakor jo je v ciljnih druge razvojne dekade zastavila OZN: vsebina družbenega razvoja je v tem, da zboljšujemo življenje čim večjemu številu konkretnih posameznikov, prav zato pa se morajo širši družbeni sistemi, ki so življenjsko okolje teh posameznikov, skladno razvijati.

V luči teh ugotovitev se nam pokaže, da ni prav nič potrebna zadrega, ki jo lahko povzamemo takole: *ali* načrtovanje družine, pri katerem ljudje absolutno svobodno odločajo o svojem potomstvu — *ali* nadzor nad rojstvi, pri katerem zagotavljamo družbeno ugodna demografska gibanja ne glede na potrebe in želje posameznika. Ta zadrega se razrešuje prav v naši opredelitvi odgovornega starševstva, ki naj bo individualno in hkrati družbeno odgovorno reproduktivno vedenje.

V prizadevanjih, da bi posamezniki — dvojice — družine pri odločanju o rojstvu poleg lastnih želja in možnosti upoštevali tudi potrebe in možnosti širše družbe, lahko veliko pripomore izobraževanje, ki človeku zbudi zavest o odvisnosti med družbenimi procesi (konkretno o odvisnosti med demografskimi gibanji in možnostmi šolanja, zaposlovanja, deleža pri zdravstvenih in drugih uslugah itn.). Iluzorno bi bilo pričakovati, da bodo ljudje pripravljene, da se v osebnem življenju kakorkoli omejujejo v prid

nekaterim abstraktnim »višjim« interesom. Spoznati morajo, da je odločanje v korist skupnosti, čeprav posredno in včasih dolgoročno, tudi njim v korist. Seveda je to mogoče le, če ta povezava tudi v resnici obstoji. Če ima od povečanja ali zmanjšanja rojstev, od takih ali drugačnih odpovedi korist le izrazita manjšina, bo še tako idealen izobraževalni sistem brez učinka.

To, da se ljudje s pomočjo znanja zavedo zveze med razvojnimi razmerami širše družbe in lastnimi življenjskimi razmerami, da spoznajo, da je širša družba *njihovo* življenjsko okolje, je samo eden, čeprav temeljni pogoj za oblikovanje družbene odgovornosti prebivalstva.

Drugi pogoj je socialna, ekonomska, politična podlaga za identifikacijo posameznikov s širšo družbo. Na tej točki moramo postaviti novo vprašanje, ki ga navadno neupravičeno zapostavljamo — vprašanje o odgovornosti družbe (beri: nosilec družbenega načrtovanja in političnih odločitev) do posameznika. *Odgovornost družbe do posameznika* je temelj za oblikovanje odgovornosti posameznika do družbe.

Spričo populacijske krize v svetu smo neredko priča pozivom na zavest vseh prebivalcev sveta, kjerkoli žive, naj se odrečejo otrokom ali vsaj večjemu številu otrok. To naj bi ustavilo »divjanje« populacije in rešilo svet. *Koncept »svetovne odgovornosti« v osebnih odločitvah o rojstvu je v današnjem svetovnem položaju zgrešen.* Absolutna prenaseljenost sveta je zaenkrat še potencialna nevarnost, njeno današnje žarišče pa je nesorazmerje med populacijskimi gibanji v razvitem in v nerazvitem svetu. Iluzorno je pričakovati, da se bo prebivalstvo v vseh deželah enako odzvalo in znižalo rodnost, saj se družbene razmere v raznih deželah močno razlikujejo, pa tudi sicer takšna enotna politika ne bi pripomogla k temu, da bi premagali svetovno populacijsko krizo. Izhod bi bil v tem, da sleherna dežela kompleksno rešuje svoje specifične demografske in druge probleme, če pa sama tega ne zmore, naj za tako samostojno in specifično politiko dobiva mednarodno pomoč. Zaskrbljenost, kako v posamezniku prebuditi visoko »svetovno« zavest, bi bila odveč, če bi svetovna nesorazmerja odpravljali po deželah. *»Individualna« in »nacionalna« odgovornost v osebnih odločitvah bi bila po svojem končnem učinku tudi »svetovna odgovornost«.* Sklep za področje izobraževanja: vzgoja za čim manjšo družino *a priori*, v imenu svetovne solidarnosti in ne glede na razmere v neposrednem družbenem okolju je nesmisel. Seveda pa je čisto nekaj drugega, če ljudi informiramo o širših demografskih razmerah in se ne omejujejo zgolj na lokalna in nacionalna vprašanja.

II

Dimenzije izobraževanja za odgovorno starševstvo

Dimenzije izobraževanja za odgovorno starševstvo bomo lažje razumeli, če si odgovorno starševstvo zamislimo kot proces odločanja.

Elementarna vsebina odgovornega starševstva je načrtovanje na področju družine. Načrtovanje je zavestno vplivanje na potek nekega dogajanja s spoznavanjem možnih alternativ ravnanja in njihovih posledic, je *aktivno in racionalno poseganje v tek dogodkov*. Prvi pogoj za odgovorno starševstvo je potemtakem aktiven odnos do sveta in sodobno znanje v nasprotju s fatalizmom in izročilom tradicionalnih družb. Zato mora biti posameznik prepričan, da lahko sam vpliva na tek dogodkov, in razumeti mora zvezo med sredstvi in cilji. Razviti mora interes, da sprejema informacije, in sposobnost, da jih samostojno uporablja v svojem življenju. Pri tem mu bo pomagala že *splošna izobrazba* na osnovni stopnji.

Za racionalno ravnanje pa poleg tega potrebuje še posebno znanje s področja, na katerem mu je odločati. Glede na koncept odgovornega starševstva to pomeni, da mora biti poučen o človekovi reproduktivni biologiji; o odnosih v družini; o psihičnih, zdravstvenih in družbenih posledicah (ne)kontroliranih rojstev, o svetovnem populacijskem položaju itn. To bi bila *izobrazba za odgovorno starševstvo v neposrednem pomenu*; ta izobrazba po bogastvu in vsebinskem obsegu vsekakor presega tisto, na kar navadno mislijo s predmetom t. i. spolne vzgoje.

Tretji pogoj za načrtovanje je poznavanje konkretnega položaja, konkretnih možnosti v danem trenutku in okolju. To je naloga organizirane *sistema obveščanja*. Za odgovorno starševstvo v ožjem, zdravstvenotehničnem pomenu so pomembne informacije o tem, kakšna sredstva za uravnavanje porodov so zdravju primernejša (kontracepcija, splav), katera med njimi so trenutno na voljo, kakšne so njihove lastnosti in kje jih dobiti. V širšem, družbenem pomenu pa je potrebna objektivna informiranost o celoti dogajanj v ožjem in širšem družbenem okolju od krajevne skupnosti do svetovne ravni.

Znanje in obveščanost sta razumski temelj za odločanje o rojstvih. Odgovorno starševstvo pa je tudi *odgovorno* odločanje. Tukaj se racionalnemu elementu pridružuje etični moment, katerega nosilec je *vzgoja*. To je zagotovo najšibkejša točka izobraževalnega sistema. Potem ko si je individuum pridobil racionalno predstavo o svetu, bo odprt za sprejemanje in uporabo novih znanj. Teže pa bo doseči, da bi v racionalnih odločitvah poleg svojih lastnih koristi upošteval tudi interese drugih. Ne zadošča, če mu vrednote skušamo približati le z besedo, vrednote mora *doživljati* v resničnih odnosih in v vseh življenjskih okoljih. To presega moči izobraževalnega sistema in znova opozarja na pomen, ki ga ima skladno spreminjanje vseh elementov v družbi.

V širši vsebini odgovornega starševstva velja glavna pozornost vprašanju družbene odgovornosti. To je res najvišja in najteže dosegljiva raven odgovornega starševstva, ne smemo pa ob njej zanemariti drugih, enako nujnih sestavin. Problem je že to, kako doseči, da bo posameznik sploh sprejel idejo načrtovanja, še zlasti v tradicionalno in čustveno skrajno občutljivih prokreacijskih odnosih. Pozneje, pri oblikovanju odgovornosti pa je prva stopnja premagovanje samoljubja v odnosih do

najbližjih. V individualnih razmerjih (prevare v ljubezni, nezakonske matere, zapuščeni ali zanemarjeni otroci so še vedno množičen pojav). Šele od tistega, ki je odgovoren do svojih najbližjih (z njimi se je laže istovetiti kot s širšo družbo), lahko pričakujemo tudi družbeno odgovorno ravnanje. *Individualna odgovornost je pogoj za družbeno odgovornost* v reproduktivnem vedenju.

V procesu izobraževanja za odgovorno starševstvo so potemtakem štiri kritične točke: 1. oblikovanje aktivnega odnosa do sveta; 2. premagovanje tradicionalnih ali religiozних pomislekov zoper vplivanje na rojstvo; 3. oblikovanje individualne odgovornosti; 4. oblikovanje družbene odgovornosti v odnosih biološke reprodukcije. *Različne kategorije prebivalstva (in različna socialna okolja) so pri tem dosegle različne ravni in bodo zato njihove »izobraževalne potrebe« različne.* Možnosti za uspeh pa so največje pri mladi osebnosti, ki šele oblikuje svoje vrednote, svoj odnos do sveta.

III

Nekateri problemi v Evropi

1. *Veliko prebivalcev Evrope, tudi mladih, je še vedno brez najosnovnejše izobrazbe.* Celo nepismenost ni izjema. Problem ne zadeva le manj razvitih dežel, ki jih zajema evropski program za socialni razvoj, ampak tudi ožja področja marsikatere razvitejše države. To je mogoče sklepati iz razpoložljivih statističnih podatkov, čeprav niso neposredno primerljivi. Razen tega se regionalne skrajnosti v nacionalnih poprečnih zabrišejo.

Iz pregleda sociološko-demografskih raziskav po svetu je mogoče sklepati, da izobrazba v različnih družbenih okoljih različno vpliva na reproduktivno vedenje. V izrazito tradicionalnem okolju izobrazba nima posebnega vpliva: ženske navadno rode veliko število otrok ne glede na izobrazbo. Takšne razmere pa so v našem delu sveta izjeme. V razviti družbi je, nasprotno, nizka rodnost splošno razširjena, tako da so razlike med rodnostjo žensk različnih izobrazbenih ravni spet nebitvene. Izobrazba, še posebej *elementarna izobrazba, pa postane odločilnega pomena na začetku modernizacije* (industrializacije, urbanizacije ipd.) v tradicionalni družbi, ko družba že ustvari osnovne pogoje za upadanje rodnosti. V evropski regiji je precej ožjih področij, ki so na tej razvojni stopnji. Več obsežnih jugoslovanskih študij o demografskih procesih v različnih družbenih in kulturnih okoljih je npr. pokazalo, da so v razmeroma slabo razvitih predelih dežele ženske z minimalno izobrazbo rodile znatno manj otrok kot nepismene ženske. Na nekem drugem slabše razvitem področju pa je, kljub znatni industrializaciji, nataliteta ostala visoka — zelo verjetno zato, ker ekonomskega napredka ni spremljal napredek v izobraževanju (približno 50 % prebivalcev nad desetim letom starosti, zlasti žensk, je nepismenih ali pa imajo minimalno izobrazbo —

od enega do treh razredov). Opozorim naj, da je Jugoslavija zaradi svojstvene zgodovine etnično, kulturno in ekonomsko izredno raznolična dežela, v kateri so, drugo ob drugem, področja vseh razvojnih stopenj — od sodobne industrializirane družbe, podobne zahodni Evropi, do tradicionalne pastirske skupnosti, ki danes zginja. Prevladujejo pa okolja, ki se intenzivno modernizirajo.

Sklepi za delovanje:

Odpraviti moramo nepismenost predvsem med mlajšo generacijo in vsem posameznikom te generacije zagotoviti popolno osnovno šolo. Če mladi v osnovni šoli dobe tudi temeljna znanja in vzgojo s področja človeške reprodukcije, bo ta šola delovala kot temeljni »filter« v vzgoji prebivalstva za naloge odgovornega starševstva.

2. *Posamezne socialne kategorije mladine nimajo enakih možnosti za izobraževanje* (razlike so npr. med žensko in moško mladino, med podeželsko in mestno mladino, med otroki iz družin različnih družbeno-ekonomskih statusov itn.).

Sklepi za delovanje:

Predvsem moramo vsakemu mlademu človeku zagotoviti osnovno-šolsko izobrazbo, na višji stopnji vzgoje za odgovorno starševstvo pa organizirati redne dopolnilne oblike informiranja za mladino, ki ne nadaljuje šolanja (za stik so primerne velike koncentracije mladih: npr. vojni obvezniki v vojski, mladi delavci v tovarnah, kmečka mladina v društvih, mlade žene v gospodinjskih tečajih itn.). Seveda moramo na podobni podlagi uvesti tudi dopolnilno izobraževanje starejših prebivalcev na priložnostnih predavanjih, v večernih šolah, ljudskih univerzah in podobno.

3. *Marsikod se začno problemi že pri tistih, ki bi morali biti poklicni nosilci vzgoje za odgovorno starševstvo*. Gre za pripadnike tistih poklicev, ki zaradi narave svojega dela odločilno vplivajo na poznavanje in vrednotenje vprašanj odgovornega starševstva med prebivalstvom. To so poleg pedagogov zlasti še socialni delavci, zdravstveni delavci in delavci v množičnih sredstvih obveščanja. Nekateri med njimi nasprotujejo že samemu konceptu odgovornega starševstva (ena skrajnost je načelno zavračanje vplivanja na rojstvo, druga skrajnost pa je razlaganje spolne svobode kot »absolutne svobode« brez odgovornosti). Še pogosteje pa se dogaja, da preprosto nimajo zadostnega znanja za zahtevno delo na tem občutljivem področju. Na temeljno usmeritev teh poklicnih skupin bi najlaže vplivali s pomočjo poklicnih šol, ki zagotavljajo strokovno, do neke mere pa tudi svetovnonazorsko oblikovanje mladih kadrov. Poučevanje te občutljive tematike je treba seveda zaupati skrbno izbranim učiteljem.

Sklepi za delovanje:

Vprašanjem človeške prokreacije moramo dati primernejše mesto v programih ustreznih strokovnih šol.

4. *Množična občila, »business« in seksualni miti*. Množični mediji (dnevni in periodični tisk, radio, televizija, film) so vsekakor najučinko-

vitejše sredstvo za prenos informacij v sodobni tehnizirani družbi, vendar jih še v nobeni deželi *sistematično* ne izkoriščajo za obveščanje prebivalstva o vsebinah, ki bi utirale pot praksi odgovornega starševstva. Resnejši časopisi in revije, radio in televizija sicer res pogosto obravnavajo te probleme s pozitivno težnjo, da bi informirali in vzgajali, vendar to delajo marsikdaj premalo strokovno. Tega dela ne bi smeli zaupati laičnim avtorjem, pač pa bi ga morali prevzeti resnični strokovnjaki. Prav za mladino v času dozorevanja pa so zdaleč najbolj škodljivi bulvarski tisk in nekatere filmske zvrsti, ki delujejo izključno po načelu poslovnega uspeha, izkoriščajo senzacije in so tako pomemben družbeni kanal za širjenje napačnih vrednot in dezinformacij. Nekateri menijo, da so te vsebine namenjene razvedrilu ljudi in da ne vplivajo na njihovo obnašanje. Vendar so dejstva drugačna. Za nas je pomembno npr. malikovalstvo spolnosti, h kateremu množični mediji bistveno prispevajo in ki je zagotovo tudi med vzroki za razne anomalije, npr. za vedno pogostejše splave in zunaj zakonska rojstva med mladoletnicami, za prezgodaj sklenjene zveze mladih ljudi, ki za zakon in starševstvo še niso dozoreli. To sicer ni splošen pojav, se pa vedno bolj širi — še posebej tam, kjer se mladina ob poplavi cenenih vsebin ne more opreti na resen vir informacij in nasvetov.

Sklepi za delovanje:

Pridobiti moramo delavce v množičnih medijih vseh vrst za sodelovanje pri osveščanju prebivalstva v vprašanih spolnosti in rojstva ter pretehtati razmerje med komercialnimi in vzgojnimi merili pri delovanju množičnih občil.

5. *Umetni splav (legalni ali ilegalni) je v Evropi množična praksa.* Nestrokovno narejeni splav je najbolj primitivna metoda načrtovanja družine, pogosto usodna za žensko. Pa tudi splav, ki ga opravi strokovnjak, je vprašljiv — zlasti pri prvi ali visoki nosečnosti in če se pri isti ženski večkrat ponavlja. Liberalizacija zakonov o splavu navadno znatno zmanjša število nestrokovnih prekinitev nosečnosti ter z njimi zvezano smrtnost in obolevnost med ženskim prebivalstvom. Vendar preprost administrativni in medicinski postopek med prebivalstvom kaj rad razvije napačno predstavo, da je splav prikladnejši kot kontracepcija, ki zahteva neprestano pozornost. Ženske začno prihajati po večkrat na leto ali v skrajnem roku, oglašati se začno mladoletnice. Ponekod ima legalizacija abortusa zelo nepričakovan učinek: dvigne se število tako legalnih kot tudi ilegalnih splavov.

Sklepi za delovanje:

Pravne spremembe niso zadostna rešitev. Spremlja naj jih dosledno informiranje prebivalcev o slabih straneh splava in o prednostih drugačnih metod za urejevanje rojstev. To je osnovna preventiva. V problematičnih kategorijah prebivalstva (ženske s številnimi splavi ali noseče mladoletnice in njihovi partnerji, dekleta iz neurejenih družin, ki se navadno tudi sama nagibajo k neurejenosti) je najbrž nujno individualno

svetovanje in pomoč ne le kot kurativa, ampak predvsem kot preventiva — kot vzgoja za prihodnje bolj primerno, bolj osveščeno ali bolj odgovorno vedenje. Individualno svetovanje in pomoč bi nasploh morala biti na voljo vsakomur, ki ju potrebuje. Za mladostnike so priporočljivi posebni centri in posvetovalnice, prirejani njihovim specifičnim potrebam.

6. *Ovire za uvedbo nekaterih nujnih vsebin vzgoje za odgovorno starševstvo v šolske in informacijske programe niso samo organizacijske narave* (pomanjkanje kadrov, neizdelani pedagoški prijemi ipd.). Harmonijo v zakonu in družbi kot vzgojno témo podpirajo vse politične in socialno-kulturne skupine, zoper informiranje mladine o urejanju rojstev pa obstaja vrsta pomislekov (religioznih, medicinskih, psiholoških, ideoloških). Večina jih izvira iz preozkega pojmovanja spolne vzgoje v smislu golega pouka o tehnikah kontracepcije. Edino ugovori cerkve zoper moderno kontracepcijo so načelne narave.

7. Posebne posledice imata dve vzporedni gibanji v sodobnih družbah: *poprečni čas šolanja se daljša, starost staršev ob rojstvu prvega otroka pa je v poprečju vedno nižja*. Tako se pogosto dogaja, da se rode otroci staršem, ki še niso ekonomsko samostojni in zatorej niso sposobni samostojno vzdrževati otrok (v Jugoslaviji so npr. »študentske družine«, kjer starše-štolente in njihove otroke v celoti vzdržujejo stari starši, množičen pojav). Ni raziskano, koliko ta pojav izvira iz nepoučenosti o spolnih vprašanjih in nezrelosti in koliko je posledica preišljenih odločitev.

Vsa stališča, misli in teze v tem referatu razumite kot vprašanja, čeprav za njimi ni vprašajev. Vprašanja niso nikoli dokončna in odpirajo nova vprašanja. Eno vprašanje je na primer že tole: ali ne bi popolnoma ustrezalo ideji odgovornega starševstva kot družbeno osvečenega aktivnega poseganja v življenjske razmere šele to, da bi mladina (ki jo to vprašanje kot vprašanje prihodnosti najbolj zadeva) dejansko pomagala zagotavljati pogoje za tako odgovorno starševstvo, ne da bi čakala, da ji te pogoje ponudi »družba«? Tudi mladina je del, pomemben del družbe.

JOCO KLOPČIČ

Filmska »industrija« po slovensko

Neke junijske nedelje je bil v kinu Šiška na sporedu film »Mayestik«. Ob vseh darilih in »sladkosti«, ki jih dobivamo s filmskih platen in ki smo jih (neodgovorno in apatično) zaradi znanih načel nakupa in distribucije filmov pri nas že navajeni, želim na podlagi tega, kar sem videl v nedeljo ob prvi pomladanski predstavi, opozoriti na nekaj stvari. Dvorana

je bila, kot se to ob takšnem filmu vsekakor »spodobi« in seveda tudi vroče pričakuje, polna. Površna zgodba tega »akcijskega« filma bi se najlažje dala povzeti s pomočjo števila mrtvih, ki tako ali drugače pokončani paradirajo skoz tendenciozno standardni film. Tri strani: policija, gangsterji in seveda osamljeni (postavni, »šarmantni« in »mirni«) glavni junak. Te tri strani se v filmu ubijajo med seboj, ali pa to vsaj poskušajo. Manjših sadističnih sekvenc, ki jih je film poln, ni vredno niti preveč omenjati. Tudi zato ne, ker bi bila vsebina in sporočilo filma potrebna temeljitejše analize, te pa na tem mestu nimamo namena opraviti. Menimo, da bi jo morali nadvse *pošteno* in *odgovorno* že pred predvajanjem filma opraviti že drugi. Vprašnje je, če bi potem film sploh videli. Zadoljimo se z ugotovitvijo, da je film enoipolurna nasilna kombinacija sadizma, ubijanja in mučenja, prikazanega v precej pogosti in tendenciozni obliki.

Omenili smo že, da je bila dvorana ob prvi popoldanski predstavi polna. To nas pravzaprav samo po sebi, pa čeprav ob take vrste filmu, ne bi smelo presenečati in nam zbuditi kakršnekoli pomisleke. Publika so bili na splošno predvsem mladi, ki, kot je znano, hodijo največ v kino, predvsem na predstave filmov te vrste. Ne samo zanimiv in značilen podatek, ampak mnogo bolj vznemirljivo in pomembno pa je to, da so v prvih petih vrstah šišenskega kinematografa sedeli v glavnem otroci. Po moji oceni ni bilo med njimi nikogar, ki bi bil starejši od trinajst ali štirinajst let. Avtor zapisa jih je naštel okoli petdeset, prav gotovo pa jih je bilo v dvorani še več. Prav gotovo veliko pove tudi približna spodnja meja njihove starosti (seveda spet »subjektivna« ocena) in ta je bila okoli sedem let. Avtor zapisa je bil ob pogledu na to mlajšo mladino rahlo presenečen, čeprav mora odkritosrčno priznati, da je bil še v istem trenutku spet »pomirjen«. Imel je namreč priložnost videti, da mladina-otroci le ne hodi sama v kino, kjer se lahko navzame, kot to zvemo iz priročnikov naše dušebrižnosti, celo kakšnih slabih navad in vplivov. Videl je namreč, da sta dva fantka sedmih ali osmih let spremljala v kino tudi oče in mati, jih posadila medse in sta tako v varnem družinskem okrilju uživala in se, naj nihče ne reče nasprotno, tudi učila iz enoinpolurnega ubijanja in mučenja. Da mi ne bi kdo očital neobjektivnosti, naj spomnim ob tej priložnosti na mater srednjih let, ki je v nedeljo ob 15 uri peljala svojega sinčka in hčerkico gledat ta film. V nasprotju s prej opisano družino, se je mamica tokrat usedla med svojo sedem-osem let staro hčerkico in približno toliko (»subjektivna« ocena) starega sinčka. Tudi oni so v duhu nedeljskega spokoja gledali omenjeni film in po končani predstavi skupaj z avtorjem zapisa, ki je sedel za njimi, odšli iz dvorane. Upam, da so pred dvorano vsaj pogledali novo skupino vrstnikov, ki je čakala na novo predstavo.

Položaj, ki sem ga morda malo bolj obširno opisal, je po eni strani skoraj vsakdanji pojav v naših kinematografih, po drugi strani pa je značilen po tem, da združuje v sebi številna vprašanja, ki si jih večkrat po-

stavljam. Položaj je značilen in neposredno povezan s tistimi premišljevanji v naši družbi, ki menijo, da je film pomemben dejavnik specializacije, čeprav moramo priznati, da je razmišljanje in pogledov te vrste na žalost še vedno premalo. Poleg zamišljenega mehanizma filmske vzgoje, zapisov, kritik in »kritik« na različnih mestih ostaja slej ko prej v naši družbi eden temeljnih instrumentov in meril možne in predvidene socializacijske vrednosti filma še vedno le opozorilo, skrito med objavo filmskega programa v časopisih, ki mladini do 15 ali 18 leta odsvetujejo ogled filma.

Lahko ugotovimo samo to, da takšnega obvestila, opozorila ali prepovedi za »Mayestik« v časopisih ni bilo. Ni ga bilo niti prvi, niti drugi, niti tretji, niti X-ti dan. Osrednje vprašanje je, kaj so delale razne komisije za pregled filmov, kako so videle ta film in ne nazadnje kako ga spregledale. Menim, da v vsakdanjem življenju opozorilo o tem, da film ni primeren za neko starost, učinkuje zelo formalno in je kot tako v vsakdanjem ravnanju tudi potrjeno. Vendar bi bil vesel vsakega odgovora na vprašanje, zakaj film »Mayestik« ni bil uvrščen (pa čeprav s pričakovano nadaljnjo formalizacijo) med tistih nekaj filmov, ki jih odsvetujemo delu potencialne publike. Želim si odgovora na to vprašanje, če bi ne bilo namreč utemeljeno, bi vprašal prodajalca vstopnic, kako so lahko otroci kupili vstopnico za ta »akcijski« film, in biljeterja, zakaj je otrokom dovolil ogled filma.

Vendar opozorila, da film ni primeren za otroke ni bilo. Že samo to kaže na — blago rečeno — čuden odnos organov, ki naj bi se ukvarjali z vprašanji presoje in ocene filmov, ki jih gledamo. Dostikrat se nam namreč zdi in, žal, ne neutemeljeno, da se člani teh teles ne zavedajo zares, da bo neki film gledalo občinstvo, ki je lahko zelo različno. Kot pomembno in čisto logično se tudi vprašujemo o merilih komisije za pregled in oceno filmov, ali drugih ocenjevalcev. Konkreten primer: kako je mogoče, da so film »Slamnat psi« ocenili, da ni primeren za gledalce mlajše od petnajst let, film »Mayestik« pa lahko brez skrbi gledat otroci, stari komaj sedem, osem let. Menim, da bi bilo zanimivo in za marsikoga, ki se kdaj pa kdaj vpraša kaj takega, tudi nadvse poučno izvedeti kaj več o bolj oprijemljivih in bolj konkretnih merilih komisije za ocenjevanje filmov ali koga, ki v SRS opravlja to pomembno družbeno funkcijo.

So se člani komisije kdaj povprašali o filmu kot o zelo pomembnem dejavniku socializacije v naši družbi, ali pa nemara še vedno računajo po eni strani na polno blagajno kinematografskega podjetja in po drugi strani na »minljivost« enoinpolurne filmske iluzije. Da pomirijo svoje duše, si naslikajo še pozitivne učinke filmske vzgoje; njen učinek pa kljub velikim prizadevanjem posameznikov iz številnih vzrokov ostaja vedno isti: majhen. Iluzorno je misliti, da se bo tednom izbranih filmov le posrečilo popraviti učinke, ki jih prav gotovo imajo iz dneva v dan trajajoče predstave takšnih filmov, kot je »Mayestik«. Še posebno ilu-

zorna so takšna razmišljanja ob stališču komisije za oceno filmov, ki je s tem, da se ji ni zdelo potrebno vsaj formalno zapisati, da je film neprimeren za mladino neke starosti, na stežaj odprla vrata temu »akcijskemu proizvodu« tudi in predvsem tistim, ki jim je v stališčih komisije prav gotovo namenjena še posebna skrb in pozornost. Skoraj odveč je ob tem pripomniti, kako smo si skoraj vsi vedno edini glede tega, da je s filmsko vzgojo treba pričeti zelo zgodaj v otroštvu in da je to zelo temeljito in odgovorno delo.

FRANCI BRINC

Kaj vemo o drogah

»...imam trden namen, da umrem... in to je vse bolj trdno v meni, vendar nisem tako pogumna, da bi naredila kako večje nasilje; zato sem se odločila, da sprejemem to pot tihega odhajanja, in na to sem ponosna.«

(Izpoved petnajstletne uživalke mamil)¹

UVOD

»Kaj vemo o drogah«, pod tem naslovom smo končno tudi Slovenci dobili »svojo« knjigo o drogah.² To poudarjamo zato, ker sta v Beogradu že leta 1971 izšli skoraj hkrati dve zajetni knjigi o drogah³ izpod peres domačih avtorjev. Omenjena slovenska izdaja je pomembna in vredna vse naše pozornosti iz dveh razlogov; najprej, ker so vsi avtorji Slovenci (z izjemo enega, ki je podal vpogled v razširjenost uživanja drog v Jugoslaviji) in pri opisovanju pojava narkomanije izhajajo iz naših domačih razmer, in drugič, v knjigi so zbrana stališča in predlogi udeležencev seminarja različnih strokovnih področij in poklicev, ki so jih izoblikovali v enotedenskem trdem delu v razpravah v majhnih delovnih skupinah ter po oblikovanju in usklajevanju medsebojnih pogledov delavcev različnih strok, ki pri svojem delu prihajajo v stik z uživalci mamil. Vse udeležence seminarja je družila skupna skrb za življenjsko usodo predvsem mladih uživalcev drog. V povzetkih predlogov so skušali udeleženci določiti tudi pogloblitve naloge različnih organizacij, organov in služb in nakazati, kaj jim je storiti za preprečevanje, zmanjšanje in obvladovanje grozečega pojava narkomanij na Slovenskem.

¹ Antonijević idr.: »Narkomanije mladih«, Kultura, Beograd 1971, str. 161.

² »Kaj vemo o drogah«, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975. V knjigi je objavljeno celotno gradivo s seminarja o problemih uživanja drog v Sloveniji, ki ga je v dneh od 22.—26. aprila 1974 na Bledu pripravil inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Pri Cankarjevi založbi v Ljubljani je leta 1973 izšla knjiga D. Ladewig idr.: »Droge med nami«, ki jo je prevedla dr. Marinka Jakopič-Gerbajs. Knjiga je nastala v Baslu (Švica), kjer je eno izmed najmočnejših evropskih središč za proučevanje narkomanije. Med pripravo tega članka je zavod za šolstvo SR Slovenije izdal knjigo »Droga — človek — družba«, ki jo je kot priručnik za učitelje napisal dr. Lev Milčinski.

³ Antonijević idr.: »Narkomanije mladih«, Kultura, Beograd 1971. Despotović idr.: »Človek i droge«, Sloboda, Beograd 1971.

Tako kot je zanimanje strokovne in laične javnosti nekaj zadnjih let usmerjeno predvsem ali samo na pojav narkomanije med mladimi, je bil tudi blejski seminar leta 1974 posvečen narkomaniji med mladimi. To vidimo že po naslovih posameznih strokovnih prispevkov, še bolj pa iz pregleda razprav in priporočil udeležencev seminarja. Več kot sto strokovnjakov je razmišljalo o narkomaniji pri nas in o nalogah in možnostih posameznih strokovnih služb pri preprečevanju širjenja narkomanije pri nas.

Knjiga bo koristen pripomoček vsakomur, ki se tako ali drugače srečuje ali ukvarja z mladimi in s tem tudi s problemom uživanja drog. Poleg tega omogoča vpogled v slovensko strokovno javno menje o pojavu narkomanije, kaže, do kod segajo naša spoznanja in koliko je dozorela naša strokovna misel na tem področju socialne patologije, ki pretresa sodobni svet.

V tem sestavku nimamo namena prikazovati vsebine omenjene knjige, temveč želimo pod naslovom, ki smo si ga od nje sposodili, podati nekaj ugotovitev in pogledov na narkomanijo danes ter razmišljati o problemu, ki povzroča skrbi velikemu delu civiliziranega sveta, o pojavu, ki je v nekaterih deželah že dosegel »plimo«, v drugih se ji šele približuje, v tretjih pa je že na poti k »oseki«.

1. Narkomanija kot družbeno negativni pojav, njeni vzroki in družbena nevarnost

»Vsakega človeka kdaj zajame želja, da bi plaval nad svetom, da mu ne bi bilo mar zemeljskih skrbi. Včasih bi bil rad lahek, pa si k temu pomaga s cigareto, s kavo ali pa s 'travo', saj je vseeno. Nenadoma pa bi se radi svojih želja znebili. Zakaj pa potem tak boj proti mamilom? Kako smešno!«

(Vesna, 17 let)⁴

Človek je od nekdanj želel spremeniti svoja občutja, stanje svoje duševnosti, polje svoje zavesti, svoje bistvo v svetu. Že od nekdanj je uporabljal »sredstva za razpoloženje«, sredstva za »vstop v paradiz«. Taka sredstva omogočajo spremembo resničnosti, ker je ta težka, ter spodbujanje na intelektualnem, čustvenem, seksualnem ali psihomotoričnem področju; beg iz nezadovoljstva, omilitev telesnih bolečin, duševnih napetosti in stisk; doživetje »sreče«, sanj in pozabo resničnosti; »razširitev« zavesti, ekstazo in spremembo čustvenih, telesnih in psihosenzoričnih doživetij.⁵

⁴ P. Smonig: Naša anketa: »Mladi o mamilih«. Mladina, št. 15, 16. aprila 1974.

⁵ H. Solms: »La nostalgie des mondes de l'imaginaire«; Revue internationale de criminologie et de police techniques, št. 2/1971-72, str. 107. (V nadaljevanju bomo za navedeno revijo uporabljali kratico RICPT.)

Taka sredstva so droge, ki so jih uporabljali že od nekdaj v medicinske namene kot zdravilo in sredstvo za pomiritev; iz tega pa je tudi nastala zloraba, ko so postale sredstvo za »uživanje«, kar pelje v narkomanijo kot hudo bolezen. »Droga je sredstvo s farmakološkim delovanjem in se uporablja z rekreativnim namenom (vendar ne v medicinskem smislu) ter jo del družbe obsoja.«⁶

Danes je znanih kakih 650 naravnih ali kemičnih snovi, ki omogočajo človeku, da zapusti našo žalostno »dolino solz«, da se napoti v »novi svet«, v svet sanj, v »zeleni paradiž zaljubljenec«, v »svet zvokov in luči«. »Pilule sreče« omogočajo, da človek »sliši hrup barv«. ⁷

Današnji človek, ki živi v visoko industrializirani družbi, na eni strani uživa »blagodati« družbenega razvoja, na drugi strani pa se čedalje teže prilagaja vedno novim družbenim razmeram in zahtevam »moderne« družbe. Pri tem pa se čedalje bolj odtuja »od svojega generičnega bistva«, ⁸ izgublja človeške vrednote, pogloblja se njegovo razosebljenje (alienacija), čedalje manj so vredne njegove človeške vrednote. Čedalje manj je srečen, več in več napetosti doživlja. Človek opravlja delo, ki ne zahteva ali celo ne dovoljuje človeških emocij, z delom ne uresničuje svoje osebnosti in čedalje manj doživlja uspehe svojega dela. Življenje postaja v določenem smislu »hazard«, ⁹ nenehno preizkušanje samega sebe in drugih. Človek je nemočen, da bi pristno komuniciral z drugimi in tako presešel svojo osamljenost. »Zavest o sebi kot o delnem bitju, zavest o omejenem času lastnega življenja, o dejstvu, da je človek rojen brez lastne volje in da bo brez lastne volje umrl. . . , zavest o osamljenosti in odtrganosti, o nemoči proti naravnim in družbenim silnicam — vse to ustvarja iz njegove odtrgane, odtujene eksistence občutja nezadržnega zapora« . . . ¹⁰

Ljudje smo različno odporni proti življenjskim neuspehom. Nekateri smo »frustracijsko tolerantnejši«, drugi pa so frustracijsko manj tolerantni. ¹¹ »Človekovo doživljanje in vedenje sta strogo determinirana in je zato smiselno in potrebno iskati jima razumljivo psihološko ozadje.« ¹² Na človeka delujejo različni socialni pritiski. Čeprav ti delujejo na množico ljudi, pa delujejo selektivno, saj reagira na te pritiske z deviantnim vedenjem relativno majhen in izbran del populacije. Posebno mlad človek

⁶ L. H. C. Hulsman: »Toksikomanija i kriminalna politika«; Jugoslovenska revija za kriminologijo i krivično pravo, št. 2/1972, str. 223. (V nadaljevanju bomo za navedeno revijo uporabljali kratiko JRKK.)

⁷ J. Graven: »Le 'mal de la drogue' des jeunes«; RICPT, št. 3/1971-72, str. 175.

⁸ L. Bavcon: »Kriminološka spoznanja in perspektive našega kazenskega prava«; Revija za kriminalistiko in kriminologijo, št. 4/1969, str. 221.

⁹ F. Brinc: »Igre na srečo kao društveno negativna pojava i mogućnosti njihovog sprečavanja kod omladine«; JRKK, št. 3/1974, str. 445—455.

¹⁰ E. Fromm: »Umijeće ljubavi«, Matica Hrvatska, Zagreb 1965, str. 29 in 130; cit. po članku K. Vodopivec: »Sodobne sociološke teorije o socialno patoloških pojavih«, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, št. 3/1972, str. 145. (V nadaljevanju bo za navedeno revijo uporabljena kratika RKK.)

¹¹ N. Rot: »Psihologija osebnosti«; Cankarjeva založba, Ljubljana 1968, str. 168.

¹² L. Milčinski: »Osebnost in raziskovanje socialne patologije«; RKK, št. 4/1969, str. 247.

se pogosto rešuje iz svojih stisk z drogo, ki deluje na človeški organizem tako, da »začasno omili bolečine ali izzove prijetna psihična stanja.«¹³ Med mladino se pojavlja narkomanija kot nova oblika socialne patologije.

Svetovna zdravstvena organizacija je leta 1950 postavila naslednjo definicijo narkomanije: »Narkomanija (toksikomanija) je stanje občasne ali kronične zastrupitve, ki škoduje posamezniku in družbi in ki nastane s ponavljajočim uživanjem droge (naravne ali sintetične). Njene značilnosti so tele: nepremagljiva želja ali potreba nadaljevati uživanje droge in pridobiti si jo za vsako ceno; tendenca po zvišanju doze; psihična in včasih fizična odvisnost od droge.«¹⁴ Učinek droge ni odvisen le od njenih psihofarmakoloških lastnosti, od doze ali načina uporabe, temveč tudi od individualnih reakcij, psihične strukture posameznika, njegove sprejemljivosti, zdravstvenega stanja ter okolja, v katerem živi. Vsaka droga ni enako nevarna in ne vodi enako hitro ali pa sploh ne vodi v trajno zasvojenost. »Zasvojenost pomeni tisto stanje, ko človek zaradi svojega početja (npr. uživanja drog), ki ima zanj značaj prisile in se ga samo z lastno voljo ne more znebiti, zaide na pot zdravstvenega in družbenega propadanja.«¹⁵ Zato je treba razlikovati »narkomansko bolezen, narkomansko izkušnjo in občasno uživanje droge, ki ne povzroči duševne patologije.«¹⁶ Zato je Svetovna zdravstvena organizacija že pred leti predlagala spremembo besede »narkomanija« v »stanje odvisnosti od droge (drug dependence)«,¹⁷ kar pomeni, da je treba v vsakem posameznem primeru označiti drogo in tip odvisnosti, ker se pri posameznikih kažejo različno vedenje in različni simptomi. Zato je treba biti previden pri »lepljenju« naziva narkoman, predvsem kadar gre za mlade ljudi. »Določene škodljive posledice za posameznika se lahko izrazijo prej v obsodbi in žigosanju družbe kot v samem delovanju snovi kot take.«¹⁸ V sedanjih družbenih razmerah je treba biti »zelo previden pri ocenjevanju negativnosti uporabe posameznih drog, to tembolj, ker ta ocena ne temelji na trdnih znanstvenih dognanjih... ker je nevarno, da se primarna deviacija spremeni v sekundarno in s tem samim ustvari globok prepad med različnimi deli družbe.«¹⁹

Narkomanija, taka, kot jo lahko dojemamo danes, brez dvoma sodi med družbeno negativne pojave. Vendar vsakdo, ki poskusi drogo še ni narkoman. Zato pri mladih »... v številnih primerih... raje govorimo

¹³ Z. L. Aleksić: »Zloupotreba droga u Jugoslaviji«; JRKK, št. 1/1970, str. 82.

¹⁴ Comité d'experts des drogues susceptibles d'engendrer la toxicomanie; L'Organisation Mondiale de la Santé, marec 1950.

¹⁵ L. Milčinski: »Psihiatrični pogledi na narkomanijo«; RKK, št. 3/1972, str. 151.

¹⁶ H. Solms: delo, cit. pod 5, str. 167.

¹⁷ Eddy: »Drug dependence: its significance and characteristics«; Bulletin de l'Organisation Mondiale de la Santé, št. 32/1965, str. 711.

¹⁸ Hulsman: delo, cit. pod 6, str. 223.

¹⁹ Hulsman: delo, cit. pod 6, str. 224.

o „uživalcih drog“, čeprav to uživanje v posameznih primerih prehaja tudi v prave narkomanije.²⁰

Vprašanje, na katero do danes še ni dokončnega odgovora, je: »Zakaj nekdo poskuša drogo in postane narkoman, drug pripadnik iste kulture pa poskuša in preneha ali sploh ne želi poskusiti?«²¹ Zato morajo imeti poleg obstoja same droge pomembno vlogo še struktura osebnosti, individualna predispozicija, družinski in socialno-kulturni faktorji.

Povsod po svetu so danes predvsem mladi izpostavljeni učinku drog. Družba je zaskrbljena, ker je na mladih prihodnost, namesto tega pa jih droge spreminjajo v »razvaline življenja«.²² Pri tem pa mlad človek posega po drogah zaradi drugačnih motivov kot starejše osebe, mladi uživajo drogo večinoma v skupinah, mladi poskušajo hkrati ali zaporedoma celo vrsto drog.²³

Narkomanijo danes povsod po svetu uvrščajo med družbeno negativne pojave. Ta negativnost se kaže v več smereh: narkoman moralno, socialno in materialno, končno pa tudi zdravstveno propade; narkoman nalezljivo deluje na okolico, tako da tudi drugi poskušajo droge in postajajo zasvojeni;²⁴ narkomana je lahko pridobiti ali prisiliti da izda različne skrivnosti; zaradi narkomanov se razvija tihotapstvo z drogami; narkomani postajajo izgubljeni za družino, za delo in za družbo, skratka, postanejo nesocialni.

2. Razširjenost narkomanije

Človek je bitje z duševnostjo, bitje, ki čuti, trpi ali se veseli, zato so že stari narodi poznali opojna sredstva različnih rastlin, ki so jim omogočila, da so pozabili svoje skrbi ali da so postali bojevitejši. Po nekaterih virih Evropa ni vedela za večino opojnih sredstev vse do 13. stoletja, ko so jih prinesli iz Bližnjega vzhoda križarji in so se nato hitro razširila na evropski trg.²⁵ Pričela se je trgovina z drogami, ki še danes prinaša velike dobičke in ki še vedno daje narkomaniji značaj skrivnosti. Drog se je kasneje »polastila« farmaceutska industrija, ki danes čedalje več prispeva k temu, da milijoni ljudi po svetu »goltajo pilule sreče, pilule sna in iščejo v njih svoj izgubljeni duševni mir«.²⁶ Še nekaj let nazaj so bili pri nas tako kot v drugih deželah le posamezni primeri narkomanije. Danes

²⁰ L. Milčinski: »Droge: današnja scena«; Zdravstveni vestnik, št. 42/1973, str. 423.

²¹ Antonijević idr.: delo, cit. pod 1, str. 19.

²² J. Graven: delo, cit. pod 7, str. 176.

²³ Glej več o tem Milčinski: delo, cit. pod 20.

²⁴ Wilkis je z anketo ugotovil, da 95 % mladih narkomanov »vpelje« v narkomanijo prijatelj. Od 100 tistih, ki so poskusili heroin, jih bo 90 zanesljivo postalo od njega odvisnih, postali bodo narkomani. Glej J. H. Wilkis: »Scientific basis of drug dependence«; London 1969, str. 301 (cit. po R. Jovanović: »Omladina i toksikomanije«, Beograd 1971, str. 35). O tem problemu glej tudi dnevnik »DELO«, 12. marca 1974, članek: »Odkod mamila?« »Preiskovalci so ugotovili, da je Borut svojo mladenko »cepil' z narkotikie«.

²⁵ Glej več o tem v knjigi Despotović idr.: delo, cit. pod št. 3, predgovor dr. Stojilkovića.

²⁶ Antonijević idr.: delo cit. pod št. 3, str. 47.

pa se ta širi med mladino, predvsem v mestnih središčih, kar povzroča zaskrbljenost družbe. Tudi pri nas ne moremo več imeti narkomanije le za prehodno »modo« mladih, čeprav zajema mlade in se širi med njimi na podoben način kot druge »mode«. Danes se mladi občasno ali redno drogirajo z različnimi alkoholnimi opoji, s koktejli zdravil, s kajenjem hašiša ali marihuane, z raznimi opijati, sedativi ali stimulansi, vse zaradi spremembe doživljanja. Mladi se pogosto ne zavedajo, da že enkratno poskušanje droge lahko zbudi v njih željo po ponovnem jemanju, kar pripelje do navade ali tolikšne odvisnosti, da brez nje ne bodo mogli živeti.

Na to, da se je pri mladini povečalo zanimanje za droge, je verjetno vplivalo tudi naše nagnjenje k senzacionalizmu in dramtizaciji pojava narkomanije, razni novinarski feljtoni, povečevanje nekaterih pojavov in slikanje ter povečevanje narkomana kot negativnega junaka. Sredstva javnega obveščanja s svojim »pretiravanjem in alarmantnostjo v poročanju lahko pogosto bolj škodujejo kot koristijo.«²⁷

O povečanem številu mladih uživalcev drog poročajo iz vseh držav šele dobrih deset let. Tako poročajo iz Švice, da se je pričela narkomanija naglo širiti med mladimi po letu 1964,²⁸ enako poročajo iz Zahodne Nemčije in Velike Britanije. V ZDA so konec leta 1969 našeli 68.800 narkomanov, med njimi nekaj starih komaj 12 let. V obdobju 1960—1967 se je delež uporabe drog povečal za 800 %.²⁹ Na Švedskem se je pričela narkomanija hitro širiti leta 1965. Zaradi tega so Švedski leta 1968 razglasili narkomanijo za »nacionalno nevarnost in največje zlo za posameznika in družbo.«³⁰

S problemom narkomanije se že dolga leta aktivno ukvarja komisija za mamila pri OZN. Na zasedanju v Ženevi januarja 1969. leta je ugotovila »večjo uporabo heroina v Evropi ter večjo uporabo barbituratov in drugih snovi kot dodatek klasičnim drogam, pa tudi večjo uporabo modernih drog tipa LSD.«³¹ Na drugem sestanku mednarodnega združenja za varstvo otrok aprila 1974 v Amersfoortu na Holandskem so ugotovili, da povsod narašča tudi alkoholizem med mladino in se razvija politoksikomanija. Strokovnjaki so ugotovili, da mladim ni mogoče prepovedati uporabe mamil, zato pa je treba mlade »naučiti živeti z mamil,

²⁷ K. Vodopivec: »Uloga društvene kontrole i represije u sprečavanju uživanja opojnih drog«, JRKK, št. 3/1970, str. 482. Vodopivčeva navaja tam: »Pretirana protinarkomanska propaganda v ZDA je izzvala radovednost pri določenih kategorijah oseb, tako da je bil rezultat obraten, namesto zmanjšanja se je povečalo število narkomanov.« Enako ugotavlja Kaiser, »... da naraščajoče razprave v javnih občilih mladoletnike le spodbujajo k uživanju droge.« G. Kaiser: »Kriminologie«, Verlag C. F. Müller, Karlsruhe 1971.

²⁸ P. C. Weber: »Jeunesse et drogue: aspects juridiques«, RICPT, št. 2/1971-72, str. 113, in M. Perret: »Suisse: Drogue et drogués«, RICPT, št. 3/1971-72, str. XXXV.

²⁹ J. Graven: delo, cit. pod št. 7, str. 182.

³⁰ O. Jörnander, C. Persson: »The Drug Problem in Sweden«, International Criminal Police Review, št. 232/1970, str. 235, in N. Bejerot: »The Drug Problem in Sweden«, ista revija, št. 238/1970, str. 151.

³¹ The United Nations Commission on Narcotic Drugs; International Criminal Review, št. 234/1970, str. 21.

ne da bi postali od njih odvisni«. ³² Tako stališče do narkomanije in uživanja mamil se nam pokaže kot popolnoma utemeljeno, kajti podatki o razširjenosti mamil kažejo, da poti nazaj ni, mamila so tu, tu je mednarodno organizirano tihotapstvo, tu je ilegalna proizvodnja mamil, ki jih je treba konsumirati, tu sta povpraševanje in ponudba. Življenje brez mamil si ni več mogoče misliti, podobno kot ne brez alkohola, tobaka, medicinskih drog itd.; zato je treba sprejeti droge kot del življenja. ³³

V naši deželi smo opazili, da se je povečalo število mladih uživalcev drog, v letih 1967—68. ³⁴ Med ugotovitvami simpozija o družbeni patologiji leta 1969 beremo, »da se narkomanija širi v naši deželi, zato bi bilo potrebno začeti s sistematičnim zbiranjem podatkov in ustvarjanjem evidence o narkomanih«. ³⁵ Podobno ugotovitev najdemo v sklepih prvega jugoslovanskega simpozija o prevenciji in zdravljenju narkomanij, ki je bil leta 1971 v Beogradu, in sicer, »da narkomanije vse bolj resno zajemajo tudi našo deželo in da je značilnost narkomanije, da zajema pretežno mladino od 13.—25. leta«. ³⁶

O razširjenosti narkomanije pri nas ni zanesljivih podatkov, tudi noben organ ni zadolžen za celovito evidenco na tem področju. Organi za notranje zadeve iščejo predvsem tihotapce in preprodajalce, zato njihovi podatki o številu uživalcev mamil niso in ne morejo biti odraz resnične razširjenosti mamil med mladimi. Najbolj zanesljivi bi lahko bili podatki o zdravljenih narkomanih, vendar se pri nas o tem ne vodi uradna statistika. ³⁷ Tako obstajajo samo razna, pogosto neodgovorna ugibanja o številu narkomanov. Jugoslovanski dnevniki in tedniki so v začetku leta 1970 objavili prve številke o tisočih narkomanih, npr., da ima Beograd 1000 narkomanov, Zagreb pa 3000. Tednik »Čik« je 18. 2. 1970 objavil celo število narkomanov v posameznih republikah, za vso Jugoslavijo pa število 6000 narkomanov. ³⁸ »Nedjeljni Vjesnik« pa je 15. 8. 1971 poročal, da je v Jugoslaviji 40.000 narkomanov, ³⁹ isto »novico« je nekaj let kas-

³² C. Tisseyre: »Les jeunes et les drogues«; Revue de droit pénal et de criminologie, št. 6/1973-74, str. 9.

³³ Med 11.500 učenci gimnazij na Holandskem so ugotovili, da 11,5 % uporablja droge. Hulsman: delo, cit. pod 6, str. 229.

V Kanadi 42 % učencev in študentov vsaj priložnostno jemlje mamila (podatek velja za šolsko leto 1970/71). Graven: »Le 'mal de la drogue' des jeunes«; RICPT, št. 2/1973, str. 166.

Na Švedskem je leta 1973 16—18 % mladih vsaj enkrat poskusilo mamilo. V širšem območju Stockholma je poskusilo mamilo 33 % mladih, v samem mestu pa celo 52 %. S. Lukič: »Kje se skrivajo narkomanije«; »Delo«, Ljubljana, 19. marca 1974.

³⁴ Antonijević idr.: delo, cit. pod št. 3, str. 5.

³⁵ Zaključci sa simpozijuma o društvenoj patologiji, JRKK, št. 1/1970, str. 101.

³⁶ Zaključci prvog jugoslavenskog simpozijuma o prevenciji i lečenju narkomanija; JRKK, št. 3/1971, str. 524.

³⁷ »Statistični godišnjak Jugoslavije 1974« med 92 boleznimi in stanji še vedno ne evidentira narkomanije kot bolezni, medtem ko vsebuje mednarodna klasifikacija bolezni posebno šifro za narkomanijo in celo za posamezne narkotike (šifre od 340.0—340.8).

³⁸ Aleksić: delo, cit. pod št. 13, str. 83.

³⁹ »No, bilo kako bilo, činjenica je, da u Jugoslaviji danas ima oko 40.000 narkomana«, D. Ličina: »40-tisuća jugo-narkomana«; »Nedjeljni vjesnik«, Zagreb, 15. 8. 1971. V isti številki je M. Marukić v članku »Svjedoci smo strašne istine«, objavil izpovedi dveh mladih narkomanov, kjer so opisani natančno načini priprave in jemanja drog ter njihovi učinki.

neje povzel tudi slovenski tednik »Nedeljski Dnevnik«. ⁴⁰ Po podatkih organov za notranje zadeve je v Sloveniji evidentiranih »približno 1000 mladih narkomanov«. ⁴¹ Po teh podatkih se droge širijo predvsem med mladino, ki prehaja iz osemletke v srednje in strokovne šole, ter med študenti. ⁴²

Vsi domači strokovnjaki navajajo, da narkomanija čedalje bolj zajema tudi našo deželo. »Narkomanija je tu, med nami, in ne trka več na naša vrata, temveč je pojav sedanosti.« ⁴³ Prav tako imajo prav tisti strokovnjaki, ki opozarjajo, da je glede razširjenosti pojava pogosto šlo za »lažne alarme« in pretiravanje. Zdi se nam, da je tega bilo in je še mnogo manj v Sloveniji kot v drugih republikah. Samo opisovanje pojava narkomanije in posameznih »narkomančkov« z njihovimi polnimi imeni pa naj bi čimprej popolnoma izginilo iz naših »kriminalnih« ali »črnih« rubrik. ⁴⁴ Tako pisanje ima kaj dvomljivo vrednost. Delno so za to odgovorni tudi organi za notranje zadeve, ki svoje »uspehe« popularizirajo prek pogosto premalo vestnih novinarjev, ki vidijo v svojem članku le privlačno dnevno novico, ne vidijo pa vseh daljnosežnih posledic, ki iz tega izhajajo bodisi za samega »narkomana« ali za druge potencialne uživalce mamil. Novinar ni in ne more biti sodnik o vedenju ljudi, nima pravice obsojati in javno kazati na tiste nesrečne posameznike, ki so se vdali uživanju mamil, saj ti prej zaslužijo naše pomilovanje in potrebujejo našo pomoč kot pa obsojanje, zaničevanje, javno razgaljanje in neizbrisno znamenje. Niti policist niti novinar nista poklicana, da postavljata diagnozo narkomanije, ki je danes nesporno priznana za težko bolezen. Družba v svoji skrbi za dobro človeka ne bi smela storiti nič takega, kar bi temu človeku lahko škodovalo in še oteževalo njegov subjektivno in objektivno že tako težak položaj. Dejstvo je, da je naša družba doslej premalo storila za »evidentiranih« 1000 narkomanov. Zdaj čakamo, da bodo sami prenehali uživati mamila (kar je bolj malo verjetno za večino) ali da bodo postali čez leta tako »hudi« narkomani, da bodo morali iskati sami pomoč zdravstvene službe ali po odredbi določenih državnih organov (npr. sodišč). Na videz je nerazumljivo, da smo jih »evidentirali«, kaj drugega pa zanje skoraj več ne moremo in ne znamo storiti. Toda dejstva so preveč očitna, da bi mogli mimo njih. Taka so, na žalost, in moramo se jih zavedati.

⁴⁰ »Kakšne kazni za prenašalce bele kuge«, »Nedeljski Dnevnik«, Ljubljana, 3. 11. 1974. Anonimni avtor navaja, da je podatek objavljen pred dvema letoma zahodnonemški list »Spiegel«.

⁴¹ D. Marolt: »Domnevna razširjenost drog v Sloveniji ter delo organov za notranje zadeve«, v knjigi »Kaj vemo o drogah«, delo, cit. pod št. 2, str. 45.

⁴² Kdo so uživalci drog in kako jih uživajo, lepo prikazuje D. Modly v članku »Pop-festival ili rasadišče narkomanije«, »Priručnik«, št. 6/1973, str. 605. Članek opisuje dogajanje na »boom-festivalu« v Ljubljani v dneh od 20.—21. 4. 1973.

⁴³ D. Modly: »Podmena o razširjenosti uživanja drog v Jugoslaviji in delo organov za notranje zadeve«, v knjigi »Kaj vemo o drogah«, str. 13.

⁴⁴ »Od kod mamila«, »Delo«, Ljubljana, 12. 3. 1974. Brezimni avtor začne: »Preplašeno in neumno je gledala družba drogiranih narkomančkov, ko so skozi vrata kleti vstopili člani oddelka za mamila ljubljanske UJV.« V nadaljevanju sta navedeni dve imeni in »neka 16-letna deklica«.

3. Ukrepi za preprečevanje narkomanije

Danes pogosto pišemo in govorimo o preprečevanju narkomanije, »predpisujejo« se naloge posameznim organom in službam in navajajo se celo posamezni ukrepi, ki naj bi po splošnem pričakovanju »zajezili« narkomanijo.⁴⁵ Redkeje — ali pa sploh ne — se ukvarjamo z vprašanjem, komu naj bo preventiva namenjena. Če gre za represijo, je to jasno, manj očitno pa je, h komu usmerjati preventivne ukrepe, ker še vedno na mnogih področjih premalo poznamo etiologijo posameznih družbeno negativnih pojavov. Poleg tega pa pogosto za kakšne resnejše preventivne ukrepe nimamo sredstev, »samo z besedami pa se socialna patologija na splošno ne da preprečevati.«⁴⁶ To seveda v enaki meri kot za druge socialno patološke pojave velja tudi za narkomanijo.

Na splošno danes v svetu prevladuje stališče, da bi bilo treba boj zoper katerikoli socialnopatološki pojav razvijati predvsem na podlagi preventivnih programov. Zato tudi družbene reakcije zoper narkomanijo ne bi smeli prepuščati samo represivnim organom. Strokovnjaki ugotavljajo, da je hiba boja proti socialnopatološkimi pojavom pomanjkanje preventivnih programov, saj je dejstvo, da je načrtovanje daleč bolj razvito na področju ravnanja s stvarmi kot na področju ravnanja z ljudmi. Videz je, da je lažje načrtovati preobrazbo narave kot preobrazbo ljudi. Še posebej pa je težko nadzorovati in ocenjevati uspešnost preventivnih programov. Pogosto preventivnim programom očitajo da doseženi rezultati ne opravičujejo pričakovanj, še manj pa sredstva, ki so bila pri tem uporabljena.⁴⁷

Danes zanesljivo vemo, da na nastajanje, širjenje in obstoj kateregakoli izmed socialnopatoloških pojavov ni mogoče bistveno vplivati le s pravom in organi za njegovo izvajanje. Danes pa se proti narkomaniji še vedno borimo predvsem s pravnimi predpisi in od njih preveč pričakujemo, mnogo več, kot lahko prinesejo.

V zadnjih letih so vse dežele poostriale kazensko zakonodajo, ki zadeva proizvodnjo in promet z drogami; tako so v večini držav predpisane stroge zaporne kazni, celo do 40 let, za primer povratka ali smrtna kazen v nekaterih državah ZDA.⁴⁸ Prav gotovo pa je leta 1969 Iran izdal najstrožji zakon na tem področju, saj je bilo od začetka uporabe zakona julija 1969 do konca leta 1971 obsojenih na smrt 50 oseb. Iran je med koristimi posameznikov, ki brezobzirno trgujejo z drogami in zastrup-

⁴⁵ Glej povzetek predlogov blejskega seminarja v knjigi »Kaj vemo o drogah«, str. 140—146.

⁴⁶ J. Pečar: »Preprečevanje kaznivih dejanj kot pretežno strokovno in izvenpravno delovanje«; RKK, št. 4/1969, str. 251.

⁴⁷ Glej več o tem v članku J. Pečar: delo, cit. pod št. 46.

⁴⁸ V SZ je bil leta 1972 sprejet zakon o obveznem zdravljenju narkomanov. Leta 1974 pa je bil izdan enoten zvezni zakon o poostrenem boju z narkomanijo; Glej Ekarsin: »Usilenie borbi s narkomanije«; Socialističeskaja zakonost, Moskva, št. 7/1974, str. 26.

V ZDA so leta 1967 sprejeli zakon o obveznem zdravljenju narkomanov in opustili kaznovanje za uživanje mamil. O ameriški zakonodaji in uspehih na področju odkrivanja tihotapstva mamil glej Graven: »Le 'mal de la drogue' des jeunes«; RICPT, št. 4/1971-72, str. 271—288. Graven navaja, da sta bila 29. 11. 1972 v Franciji obglavljena dva tihotapca mamil.

⁴⁹ »A travers le monde de la drogue«; RICPT, št. 1/1971-72, str. 107.

ljajo predvsem mladino, in koristni milijonov državljanov izbral koristi naroda in strogo kaznuje zločince, ki iščejo samo svojo korist in se igrajo s človeškimi življenji.⁴⁹ Iran je tudi kot prvi že leta 1955 popolnoma prepovedal gojenje opijskega maka. Na zasedanju komisije OZN za mamila leta 1969 v Ženevi pa je predstavnik iranske vlade sporočil, da bo Iran znova dovolil gojitev maka, ker sosednje države tega niso prepovedale in ima država zaradi tega letno izgube več desettisoč dolarjev.⁵⁰ Leta 1971 je bil podpisan sporazum med ZDA in Turčijo, po katerem so ZDA dale Turčiji dvajset milijonov dolarjev kot odškodnino za prepoved gojenja maka, sama turška vlada pa je dodala še petnajst milijonov dolarjev, tako da je bila kmetom izplačana skupna odškodnina 35 milijonov dolarjev.⁵¹ Pri nas v Makedoniji gojimo kvaliteten opijski mak. Vsako leto pa je velikansko neskladje med posejanim makom in količinami, ki jih odkupijo pooblaščen zavodi, kar pomeni, da velikanske količine surovega opija prodajo ilegalno v Jugoslaviji (v Slovenijo ga prinašajo sezonski delavci) in v zadnjem času se vedno več našega morfija pojavlja na inozemskih ilegalnih trgih.

Tudi na mednarodnem področju že od začetka tega stoletja sodelujejo v boju proti širjenju mamil. Mednarodne konvencije omejujejo proizvodnjo, predelavo in trgovino z opojnimi drogami, ker velja splošno mnenje, da se s preprečevanjem nedovoljene trgovine lahko močno omeji tudi uživanje drog. Dunajska konvencija o psihotropnih snoveh iz leta 1971 zahteva kaznovanje tistih, ki imajo v posesti večje količine psihotropnih snovi, člen 16 pa obvezuje države podpisnice, »da identificirajo, obravnavajo in reintegrirajo v družbo čim hitreje tiste, ki zlorablajo drogo«.⁵²

Boj proti nedovoljeni trgovini z drogami ima poleg pričakovanih pozitivnih tudi negativne strani. Manjši dotok drog na trg in manjša ponudba morda res komu preprečita, da bi začel uživati droge. Toda tisti uživalci, ki imajo že urejene zveze za dobavo droge, doživljajo zaradi delovanja policije čedalje hujše pritiske tihotapcev, cena droge raste, dobavljajo se droge slabše kvalitete z raznimi primesmi, ki so smrtno nevarne, droga se dobavlja po bolj in bolj skritih kanalih in narkomani se čedalje bolj skrivajo, da jih ne bi odkrila policija in bi bili preko njih odkriti skrivni kanali za dobavo droge. Narkomani se zapirajo v čedalje bolj skrivne skupine, iz katerih ni izhoda, nihče se ne sme zdraviti, ker bi lahko izdal druge.⁵³ Ugotovljeno je, da se preprodajalci ne ustrašijo neuspehov in ne grozečih kazni, ki so zelo visoke, saj so njihovi zaslužki tako fantastični, da ne odnehajo in ne bodo odnehali. Tihotapci pravzaprav nikoli ne izgubijo, tudi če organi kontrole zaplenijo določene količine

⁴⁹ The United Nations Commission on Narcotic Drugs, International Criminal Police Review, št. 234/1970, str. 20.

⁵⁰ Glej delo, cit. pod št. 49, str. 108.

⁵¹ Hulsman: delo, cit. pod št. 6, str. 227.

⁵² Več o tem problemu glej Vodopivec, delo, cit. pod št. 27, str. 477.

tihotapskega tovara. Tedaj se povpraševanje po drogi poveča, kar vrto-
glavo zvišuje ceno droge in vrednost vseh zaplenjenih količin drog se
všteje v novo, zvišano ceno, ki jo dejansko plačajo narkomani, ki brez
droge »ne morejo ne živeti in ne umreti«. ⁵⁴

Na VI. konferenci evropskih ministrov za pravosodje so ugotovili, da
»rešitve toksikomanije ni mogoče iskati le v uporabi kazenskega prava«
in »da je treba razlikovati med manj nevarnimi oblikami toksikomanije
in drugimi, ki povečujejo toksikomansko zasvojenost ter povzročajo hujše
oblike socialnih motenj«. Ministri so priporočili, naj se razlikovanje med
kategorijami drog glede na nevarnost, ki jo pomenijo, odraža tudi v ka-
zenskem pravu. ⁵⁵ Na VI. mednarodnem posvetovanju o mamilih leta 1973
pa so ugotovili, da splošni pregonski poseg zoper narkomane »ne rešuje
ničesar, kazenska intervencija zoper narkomane, čeprav združena z de-
zintoksikacijsko kuro, je obsojena na neuspeh«. Splošno pa je bilo spre-
jeto načelo, naj se preprodajalcem izrekajo dolge prostostne kazni. ⁵⁶

Po ugotovitvah OZN se vdajajo mamilom danes predvsem mladi
ljudje v starosti od 16.—25. leta. Proces njihovega zdravljenja in socialne
rehabilitacije pa je dolg, zahteva veliko gmotnih sredstev in strokovnih
kadrov, uspehi pa so majhni, ⁵⁷ ker iz bolnišnice odpuščeni narkoman še
ni ozdravljen.

Za zdravljenje narkomanov je treba organizirati široko mrežo posebnih
centrov, služb, domov za sprejem po zdravljenju ter različne organi-
zacije, ki jih vodijo sami bivši narkomani. ⁵⁸ Narkomanije so motenost, ki
je ne bi smeli obravnavati kot nekaj celovitega, kot npr. lahko govorimo
o alkoholizmu. Razlikovati je treba vsaj glede na to, ali gre za uživanje,
zlorabo ali odvisnost, ali gre za enkratno, priložnostno, periodično ali
stalno uživanje in glede na vrsto droge. ⁵⁹ Napačno je tudi narkomane
usmerjati v psihiatrične bolnišnice, ker niso duševni bolniki. Uspešno se
lahko zdravijo le v posebnih zavodih, nato pa se zdravljenje nadaljuje v

⁵⁴ »Metode preprodajalcev so nekompromisne, zanje velja eno samo načelo, to je načelo
trgovanja, zato smo sneli bele rokavice in začeli uporabljati ukrepe, kakršne je njihovo vedenje
in trgovanje izzvalo; izjava I. Winklerja, načelnika ljubljanske uprave javne varnosti. Cit. po
J. Vetrovec: »Pohod mamile; »Tovariš«, Ljubljana, št. 47, 26. 11. 1973. Mednarodna komisija za
narkotike je leta 1965 objavila, da je bilo to leto »leto največjega uspeha pri odkrivanju tihotap-
stva drog«. Tega leta je policija odkrila 37 ton čistega opija, 147 ton hašiša, 431 kg morfina,
180 kg kokaina. Po mnenju komisije vsako leto pridelajo 1200 ton opija, kar zadostuje za pri-
pravo 12 milijard doz morfina ali 24 milijard doz heroina. Cit. po Graven: delo, cit. pod št. 7,
št. 4/1971-72, str. 271 in 276.

O uspehih jugoslovanskih organov pri zatiranju tihotapstva z drogami in o naši kazenski
zakonodaji glej Modly, delo, cit. pod št. 43; Marolt, delo, cit. pod št. 41; še posebno izčrpno o
naši zakonodaji pa piše Milčinski, delo, cit. pod št. 2.

⁵⁵ Glej poročilo v reviji Reeducation, št. 222/1970.

⁵⁶ Glej poročilo v reviji Revue de droit pénal et de criminologie, št. 9/1973-74, str. 9.

⁵⁷ Po nekaterih statistikah le 8—10 % narkomanov uspe, da se pozdravijo. Glej več o uspe-
hih zdravljenja Antonijević, delo, pod št. 1, str. 34.

⁵⁸ V večjih ameriških mestih delujejo posebni centri »DAYTOP«, ki jih vodijo bivši nar-
komani. Povzeto po Revue internationale de police criminelle, št. 257/1972.

⁵⁹ O vrstah drog in njihovih učinkih ter posebnostih in težavah zdravljenja glej Milčinski,
delo pod št. 2. O motivih, ki pripeljejo narkomana k zdravljenju, podrobno govori V. Vučković:
»Kumulativni dosije toksikomana«; Penologija, št. 1/1974, str. 66.

posebnih klubih (podobno kot danes alkoholiki).⁶⁰ Nujno je, da vsa družina narkomana sodeluje pri naporih terapevta, kajti problema mladega človeka ne moremo reševati samo tako, da opazujemo le njega, temveč je treba z enako pazljivostjo proučiti družino in okolje, iz katerega izhaja. Večina staršev želi, da bi bili njihovi otroci dobro vzgojeni, delovni in pošteni. Večina staršev je tudi nesrečnih, ko ugotovijo, da njihova prizadevanja niso rodila zaželenih sadov. Mladi narkoman je prav gotovo udarec za vso družino, zato je treba znati izkoristiti njeno pripravljenost na sodelovanje v rehabilitaciji družinskega člana.⁶¹

Leta 1964 so pričeli zdraviti od heroina zasvojene osebe z metadonom, s tako imenovano »vzdrževalno terapijo« (maintenance treatment);⁶² zdelo se je, da je odkrito »čudežno sredstvo« za zdravljenje heroinomanov, ker metadon kot lahka sintetična droga nadomesti močnejše droge. Kmalu pa so spoznali, da metadon ne odpravi resničnih problemov narkomana; metadon je droga, čeprav »lažja«, vseeno pa zapušča zasvojenost. Bistveno pa je, da ne zahteva nobenega napora narkomana, ki kratko malo preide od ene droge k drugi, »pacient« ostane še vedno zaznamovan kot narkoman in ni reintegriran v družbo. Uspeh pa je v tem, da uživalci metadona skoraj ne zagrašijo kaznivih dejanj (metadon je poceni, 5—7 dolarjev dnevna doza), in po mnenju večine je uspeh tudi v tem, da »te gledajo naravnost v oči, ko jih srečaš na ulici«,⁶³ da dobijo videz bolj normalnih ljudi, ni pa to zanje prava rešitev. Leta 1973 je bila v ZDA prepovedana prosta prodaja metadona in takoj se je pričela razvijati skrivna trgovina, tej pa je sledil boj proti trgovini s sredstvom, ki je bilo sprva »zdravilo za hujše zlo«.

Zdravljenje narkomana je dolgotrajno in upanje na uspeh je majhno, zato se vedno postavlja vprašanje, ali so upravičene velike žrtve družbe. Pojavilo se je celo stališče, »da je strogo kaznovanje prodajalcev drog najbolj učinkoviti način za zmanjšanje števila narkomanov; zato bi bilo mnogo bolje dati vsa razpoložljiva sredstva za povečanje števila policije za boj z drogami kot za postelje za zdravljenje narkomanov.«⁶⁴ To stališče je seveda nesprejemljivo, ker bi pomenilo, da se odrekamo vsem

⁶⁰ Leta 1958 so v ZDA ustanovili organizacijo bivših narkomanov »SYNANON«. Antonijević, delo pod št. 1, str. 208. V začetku leta 1974 je v Ljubljani pričel delovati klub »VSEMIRJE«, »kot eden izmed členov v zajemanju in rehabilitaciji uživalcev drog in narkomanov«. Povzeto po dopisu klinične bolnišnice za psihiatrijo, Ljubljana, koordinacijskemu odboru SRS za boj proti alkoholizmu in narkomaniji, dopis št. 114/74 z dne 11. 11. 1974.

⁶¹ F. Brinc: »Preprečujemo vzgojno zanemarjenost otroka«; »Otrok in družina«, št. 9/1972, str. 297.

⁶² Več o tem glej L. Milčinski: »O terapiji in prevenciji narkomanij«; Zdravstveni vestnik, št. 42/1973, str. 550.

⁶³ O ameriških izkušnjah v zdravljenju z metadonom glej Graven, delo pod št. 7, str. 47.

⁶⁴ B. Le Breton: »Les drogues stupéfiantes«, Revue des Docteurs en Pharmacie, št. 2/1969, str. 28.

Na Švedskem so spremljali življenje 100 heroinomanov in so eno leto po odpustu iz zdravljenja ugotovili: 13 jih je umrlo, 44 jih jemlje heroin, 9 druge opijate, 19 je v bolnišnici ali zaporu, le 15 je opustilo mamila. N. Bejerot: »The Drug Problem in Sweden«; International Criminal Police Review, št. 238/1970, str. 151.

poskusom rehabilitacije narkomanov in lajšanja njihovega gorja in trpljenja, pa tudi težav, ki jih narkomani povzročajo družbi.

Za naše domače razmere lahko ugotovimo, da se zaskrbljenost zaradi narkomanije še vedno kaže predvsem v besedah, manj pa se je pokazala v dejanjih. Na področju zdravljenja narkomanov sta nekaj več storili predvsem republiki Hrvatska in Srbija, manj pa doslej Slovenija. Sama psihiatrična služba nima sredstev, da bi preskrbela prostor in ustrezno usposobljene kadre. Še na področju boja proti alkoholizmu se na nekaterih področjih ukvarjamo z začetniškimi težavami, kljub leta 1973 sprejetemu akcijskemu programu za boj proti alkoholizmu, na področju narkomanije pa takega akcijskega programa še nimamo in ga še nekaj časa ne bomo imeli. Čeprav nas narkomanija skrbi čedalje bolj, naše ravnanje ne kaže, da bi bili pripravljeni storiti kaj dosti več kot doslej, predvsem pa, da bi bili pripravljeni žrtvovati tudi potrebna sredstva za boj z narkomanijo kot perečim družbeno negativnim pojavom.⁶⁵ Zdravljenje narkomanov je poglobitna in najbolj konkretna naloga v prevenciji narkomanije. Doslej smo narkomane v glavnem le »evidentirali«, zato je pred družbo vprašanje, kaj bo ukrenila za te ljudi. Tu pa si naša družba še ne zna prav pomagati. Poleg drugih objektivnih ovir je velika ovira tudi sam narkoman, ki bi mu morali dati in ponuditi njemu ustrezne in privlačne življenjske cilje namesto bega v mamilo in življenjsko odtujenost. Težava terapevta je lahko v tem, ker ne ve, kaj bo delal narkoman po »ozdravitvi«, kaj sploh zna, hoče in zmore. Svet narkomanov je popolnoma drugačen od »našega« sveta, sveta, ki v njem živimo in ga opazujemo nedrogirani. Že za nas je ta svet in življenje v njem pogosto (prepogosto) mučno, prezahtevno, zadaje nam le bridkosti in bore malo lepot, kako pa je ta svet »grenak« šele za »streznjene« narkomana, ki je živel leta in leta v svojem z drogo »pobarvanem« svetu. Mislimo, da naloga družbe postaviti narkomana na realna tla v življenje brez droge ni lahka, če je sploh izvedljiva.

Medtem ko se pri nas ukvarjamo šele z začetniškimi težavami na področju preprečevanja narkomanije, pa drugod v svetu zaznamujejo že določene uspehe. Mednarodna komisija za narkotike v Ženevi je v končni »bilanci« leta 1972 ugotovila, da polagoma upada uporaba heroina, polagoma se zmanjšuje kriminaliteta narkomanov in manj je smrtnih primerov zaradi prevelike doze heroina.⁶⁶ Tudi po mnenju generalnega sekretarja Interpola se je razvoj narkomanije v letu 1972 v Evropi zaustavil, ni pa znano, ali je to posledica »spametovanja« Evropejcev ali posledica strogih kazni. Do leta 1972 se je tudi merila učinkovitost boja proti narkomaniji s količinami zaseženih drog (tako delamo sedaj pri nas) in z aretacijami, po tem letu pa so ga v posameznih državah že pričeli meriti z zmanjšanjem števila narkomanov. In če so pred leti v ZDA bolnišnice za

⁶⁵ Ameriške zvezne ustanove potrošijo letno za izvajanje protinarkomanskih programov več kot milijardo dolarjev. Graven, delo pod št. 7, RICPT, št. 1/1973, str. 48.

⁶⁶ Graven, delo pod št. 7, RICPT, št. 1/1973, str. 45.

mlade narkomane »rasle kot gobe po dežju«, se je leta 1972 zgodilo, »da so postelje bolnišnic prvič po 16 letih nezasedene«. ⁶⁷

Prisotnost droge kot sredstva za lajšanje človekovih težav in izpolnjevanje želje je le eden izmed faktorjev, ki vodijo v narkomansko zasvojenost. Drugi faktor je seveda človek sam, ki v drogi išče uteho. Strokovnjaki, ki malo verujejo v uspešnost boja s tihotapstvom, zato že dalj časa in z večjim optimizmom obračajo pogled v človeka, v njegovo osebnost kot nepogrešljivi del pri nastajanju narkomanije. Tu si obetajo boljše uspehe. Vzgojiti človeka, ki ne bo imel potrebe segati po drogi, ki bo znal na drug način ustvarjalno reševati svoje konfliktno situacije in katerega lestvica frustracijske tolerance bo tako široka, da mu bo droga kot sredstvo za izhod iz težav in napetosti nepotrebna in tuja. Če danes veliko mladih meni, da je življenje, kot ga živi večina ljudi, prazno in brez pravega misla, potem mora družba nekaj storiti, da bodo pri mladih takšna občutja presežena. Mladim samo zastraševanje, kako hude so posledice jemanja mamil, ne pomaga dosti in jim ne zadostuje pri spreminjanju njihovih občutij. Potrebno je »zavestno odpiranje življenjskih perspektiv mladim ljudem. Družbene spremembe resnično leže v njihovih rokah in njihovi odgovornosti.« ⁶⁸ »Hočemo zdravo, trezno in vendar ne dolgočasno ampak radostno življenje mladine . . . Socializem potrebuje močnih ljudi in ne mehkužnežev, ljudi, ki so zmožni prenašati vse tegobe in udarce življenja, ki se opirajo na tovariše in ne iščejo tolažbe v nobeni umetni omami.« ⁶⁹ V družbenih prizadevanjih proti narkomaniji mora mladina postati subjekt in ne objekt dogajanja. Mladi bodo zanesljivo proti drogi, če bodo razumeli, kaj je narkomanija, da ta popolnoma uniči osebnost in ne prinaša novih kvalitativnih spoznanj. Programi ne smejo biti mladini vsiljeni od »zgoraj«, temveč morajo samo akcijo voditi mladi, ker so oni sami sposobni čuvati svoje tovariše pred mamili. Mladi tudi že v resnici v nekaterih deželah »jemišjo stvar v svoje roke«. *Relaese* je geslo združenj in klubov, ki jih vodijo tisti mladi ljudje, ki so bili sami narkomani, narkomanijo poznajo od »znotraj«, pa jim je uspelo »iztrgati se« iz njenega objema.

Pomembno področje za preprečevanje narkomanije je tudi obveščanje javnosti o drogah. To pa mora biti objektivno, znanstveno utemeljeno in nevtravno, povedati je treba le čisto resnico. Narkomanija mora izgubiti svoj skrivnostni značaj, da javnost ne bo več s strahom govorila: »Strašno, drogira se«. Javnost je treba tako vzgojiti, da »bo proti drogi, ne da bi bila proti našim otrokom«. ⁷⁰ V procesu demistifikacije droge pa nikakor ne bi smeli staršev pomiriti s tem, da je droga isto kot alkohol ali tobak, kajti od šestmesečne uporabe tobaka ali alkohola nihče ne postane »neumen« in nihče ne vzame tolikšne doze, da lahko umre. Javnost ne sme

⁶⁷ Graven, isto delo, str. 46.

⁶⁸ Vodopivec, delo pod št. 27, str. 482.

⁶⁹ J. Potrč: »O socialistični etiki in moralici«, Obzorja, Maribor 1974, str. 147 in 152.

⁷⁰ Graven, delo pod št. 7, str. 181.

biti proti otrokom, ki se drogirajo, temveč mora biti skupaj z njimi proti drogi.

Droga in narkomanija sta že del naše sedanje življenjske patologije, sta deviantnost v družbi, ki ne nastaja iz nič in ne brez globokega, a vedno zelo težko zaznavnega vzroka. Današnji, naši mladi narkomani niso ali vsaj ne v pretežni večini rezultat le naše sedanjosti, temveč tudi preteklosti in prihodnosti. Narkomanijo moramo sprejeti kot dejstvo, razumsko oceniti njene vzroke, pojavnost in posledice ter naše reakcije razumsko usmerjati. Čustva, strah, žalost in objokovanje usode, da »so narkomanije tudi med nami«, nam prav malo koristijo. Skrb za prihodnost družbe zaradi »1000 mladih evidentiranih narkomanov« in zaradi nekaj več enkratnih ali občasnih uživalcev drog je zagotovo odveč. Vsak človek išče uteho za svoja življenjska razočaranja in težave, odrasli po svoje, mladi po svoje. Vedno pa na način, ki je trenutno v »modi« in ki najbolj zanesljivo pelje človeka k »sreči«, po kateri vsi hrepenimo. Pogosto ljudje obsojamo ali občudujemo druge le zato, ker so izbrali svojo pot, ker se razlikujejo od nas, ker so izbrali mogoče tako pot, po kateri mi ne moremo ali si ne upamo nanjo, ker nas pri tem zadržuje preglobok konformizem ali občutek individualne ali družbene odgovornosti. To vse pa je seveda relativno, veljavno sedaj, danes in tukaj, pred tem je bilo drugače, za nami pa bo spet drugače.

Na blejskem seminarju so udeleženci strnili svoje misli in spoznanja v predloge in menimo, da se mora z njimi seznaniti vsakdo, ki hoče veljati, da kaj »ve o drogah« in narkomaniji pri nas. Predlogi lahko odigrajo tudi zelo pomembno družbeno vlogo informatorja in usmerjevalca na pogosto »temačnem« področju narkomanije. Menimo, da izraženi predlogi v celoti dosegaajo, v nekaterih pogledih pa celo presegajo dose-danje dosežke v svetu. Menimo, da imamo lahko z določenimi pridržki zapisane predloge vsaj za začasni slovenski akcijski program za boj proti narkomaniji, saj takega posebnega programa Slovenija še nima. Rahel dvom glede uresničevanja naših programov se nam poraja le ob problemu finančnih sredstev. Morda pride čas, ko bomo tudi mi spoznali, da se samo z besedami socialnopatološki pojavi ne dajo preprečevati. Vsekakor pa si želimo, da bi tudi v Sloveniji lahko kmalu zapisali, da narkomanija pojema, kot to že delajo nekatere dežele. To pa seveda ni odvisno le od naše mladine, ali bo uživala več ali manj mamil ali pa sploh ne, temveč bolj od nas, starejših, ki smo mladim zgled tako v dobrem kot v slabem. Mladini je treba dati več kot doslej, odpirati ji življenjska obzorja in življenjsko radost, mladina mora začutiti v duši in srcu, da prihodnost pripada njej, da je ta svetlejša kot sedanost in da se je zanjo vredno truditi, da sta malodušje in beg v opojnost drog odveč, nekoristna in škodljiva. Družba in njene vodilne sile pa si bodo morale bolj kot doslej prizadevati, da zastavljene družbene cilje dosledneje uresničujejo. Napori in vložena sredstva se bodo bogato obrestovali.

M. N. RUTKEVIČ

Socialna struktura socialistične družbe v ZSSR

(in njen razvoj na poti k družbeni enovitosti)

Družbena struktura* pomeni dobesedno »struktura družbe« in s tem širokim pomenom zajema najrazličnejše strukture; pri vsaki od teh struktur predpostavljamo, da je družba objektivno razčlenjena na skupine in da so te skupine povezane. S tega vidika moramo obravnavati nacionalno (etnično), socialno-demografsko, profesionalno strukturo in druge strukture kot določene zelo važne vrste socialne strukture. Toda v vsaki družbi, ki v njej obstajajo razredi, pripada odločujoča vloga razredni strukturi, ki se prepleta z etnično in demografsko strukturo in ki je tesno povezana s profesionalno strukturo.

Za znanstveno, marksistično umevanje so razredi velike skupine ljudi, ki jih določa njihov položaj v zgodovinsko določenem sistemu družbene proizvodnje. Razredni odnosi pa ne zapolnijo povsem razredne strukture družbe. »Elementi« te strukture niso samo razredi, ampak tudi družbene skupine, ki nimajo popolnih značilnosti razreda in ki imajo v ekonomskem sistemu poseben položaj; »podelementi« te strukture pa so družbeni sloji, ki sestavljajo razrede in prej omenjene družbene skupine. Prav zaradi tega v marksistični sociološki literaturi za razredno strukturo pogosto uporabljajo imena kakor »socialno-razredna« struktura, »razredno-slojevska« struktura ipd. Našo pozornost bomo osredotočili na družbeno strukturo v prej navedenem ožjem pomenu besede, tj. na socialno-razredno strukturo sodobne socialistične družbe v SZ, obravnavano z vidika njenega razvoja.

Razvoj socialistične družbe v SZ k družbeni enovitosti in vse hitrejše naraščanje njene enotnosti koreninita v zgodovinskih razmerah revolucionarne preobrazbe sistema družbenih odnosov, ki se je pričela z oktobrsko

* Članek M. N. Rutkeviča, direktorja Inštituta za sociološke raziskave Akademije znanosti ZSSR, je preveden iz publikacije: Institut sociologičeskikh issledovanij Akademii nauk SSSR — Institut filosofii i sociologii Pol'skoj Akademii nauk: *Problemy razvitiia social'noj struktury obščestva v Sovetskom sojuze i Pol'she*. Moskva-Varšava 1974. Publikacijo so predložili na VIII. svetovnem sociološkem kongresu, ki je bil od 17. do 24. avgusta 1974 v Torontu.

revolucijo leta 1917. Dve desetletji trajajoča socialistična preobrazba družbe je odpravila nepomirljivo nasprotje razrednih interesov in antagonizem družbenih skupin. Tu se moramo omejiti in bomo lahko obravnavali le težnje v socialistični družbi, zato moramo najprej primerjati sodobno družbeno strukturo sovjetske družbe z družbeno strukturo iz druge polovice tridesetih let.

Graditev socializma v SZ je povsem odpravila izkoriščevalske razrede in s pomočjo kooperacije preusmerila drobne proizvajalce, tj. zasebne kmetovalce, rokodelce in obrtnike, v družbeno gospodarstvo. Proti drugi polovici tridesetih let se je v SZ izoblikovala nova družbena struktura, ki pa je v več kot tri desetletja trajajočih socialističnih razmerah doživela bistvene spremembe. Splošno podobo o teh spremembah nam lahko dajo podatki Osrednjega statističnega urada SZ (CSU SSSR) o razredni sestavi prebivalstva (upoštevani so tudi nezaposleni družinski člani)¹:

	v %	
	1939	1973
Delavci	33,5	60,3
Uslužbenci	16,7	21,0
Kolhozni kmetje in zadružni obrtniki	47,2	18,7
Zasebni kmetje in zasebni obrtniki	2,6	0,0

Pozornost zbuja predvsem to, da je pravzaprav povsem izginila drobna proizvodnja, ki je še v letu 1939 nekaj pomenila (na ozemlju, ki je bilo priključeno SZ šele po popisu leta 1939, je tudi v letih 1939—1940 na vasi prevladovala drobna proizvodnja), in da so hkrati z njo zginili tudi zasebni kmetovalci, obrtniki in rokodelci. Od dveh kategorij prebivalstva — kolhoznikov in zadružnih obrtnikov, katerih delo je temeljilo na kooperativni lastnini, zadnje kategorije tudi ni več, ker se je kooperativna industrija vključila v družbeno industrijo.

Iz navedenih podatkov neposredno izhaja, da se je bistveno spremenil *kvantitativni* odnos med delavci, kolhozniki in uslužbenci. V vsaki izmed teh kategorij delovnega prebivalstva je prišlo tudi do globokih *kvalitativnih* sprememb.

Nagel porast številčnosti delavskega razreda je najpomembnejša značilnost družbenih sprememb v socialističnem razvoju SZ. Delavski razred, ki je obsegal, če upoštevamo tudi družinske člane, leta 1939 tretjino vsega prebivalstva, je leta 1960 obsegal že polovico, leta 1973 pa več kot 60 % prebivalstva. Približno enak je tudi odstotek delavstva pri aktivnem (zaposlenem) delu prebivalstva.

To, da se je absolutno število delavcev v času petintridesetih let kar za približno 3,5-krat povečalo, je povezano z razvojem industrije, tran-

¹ »Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1972 g.«, Moskva 1973, str. 42.

sporta, trgovine in z urbanizacijo dežele. Položaj delavskega razreda v strukturi socialistične družbe pa ne določa samo to, da je delavski razred številčno najmočnejši razred, ampak tudi to, da je ta razred bil in tudi je temeljna družbena produktivna sila in da ga odlikujejo revolucionarnost, discipliniranost, organiziranost, kolektivizem. Te tradicionalne značilnosti delavskega razreda se v socializmu, ko je delavski razred uveljavil svojo vodilno vlogo na vseh področjih družbenega življenja, še naprej razvijajo zaradi nenehnega vzpona njegove izobrazbe, kulture, kvalifikacije. Leta 1939, pred drugo svetovno vojno, je samo 8 % delavcev imelo izobrazbo, ki je ustrezala obsegu znanja od nepopolne srednje šole (takrat 7 let šolanja) navzgor, leta 1959 (7—8 let šolanja) je imelo to izobrazbo 38,6 %, danes imata tako izobrazbo že več kot dve tretjini vsega delavstva. Kar se pa tiče mlade generacije sovjetskega delavskega razreda, lahko rečemo, da ima ta v sedemdesetih letih praviloma popolno srednješolsko izobrazbo (10 do 11 razredov).

V skladu s stopnjo rasti znanstveno-tehničnega napredka se je spreminjala tudi profesionalno-kvalifikacijska struktura delavskega razreda v SZ: z ročnim delom, ki ni navezano na stroje in mehanizacijo, se je v industriji, transportu in gradbeništvu leta 1948 ukvarjalo 46,4 %, leta 1969 pa 33 % vseh delavcev. Odstotek ročnih delavcev je tako tudi danes še vedno velik. Kar najhitrejša odprava polkvalificiranega in predvsem vsega težaškega ročnega dela je zato najvažnejša ekonomska in socialna naloga v prihodnjih 15—20 letih. Porast izobrazbe pri mladem prihajajočem delavskem kadru namreč ne prispeva samo svojega deleža k hitrejšemu obvladovanju tehnike in kvalificiranih oblik dela, ampak hkrati tudi zahteva, da naredimo vse potrebno, da čimprej odpravimo nekvalificirano, socialno neprilučno delo, ki je zanj vedno težje zagotoviti potrebno število delavcev.

Kolhozni kmetje, ki jih je bilo pred vojno skoraj polovica prebivalstva, danes štejejo manj kot eno petino vsega prebivalstva. To je povezano predvsem z naglim razvojem mest in industrije proti koncu petdesetih let, v manjši meri tudi s preusmeritvijo dela kolhozov v nekaterih predelih dežele v sovhoze.

Pri kolhozni kmetih so se v tem času zgodile tudi globoke kvalitativne spremembe. Kmetje so v prvih letih po opravljeni kolektivizaciji še vedno ohranili mnoge značilnosti, podedovane iz preteklosti, tako v ekonomskem položaju kot v psihologiji. V kolhozih je prevladovalo ročno fizično delo, pretežna večina kolhoznikov ni imela kvalifikacije. Višina plačila za delovni dan se je bistveno spreminjala iz leta v leto, plačilo pa so poravnali v pretežni meri z naturalijami. Kolhozi so bili majhni (leta 1940 je eno kolhozno gospodarstvo poprečno obsegalo 79 kmetij), tehnična sredstva so bila v glavnem v državni posesti in so bila zbrana v strojno-traktorskih postajah (MTS). Leta 1939 je samo 6,3 % zaposlenega kmečkega prebivalstva imelo sedemletno (in višjo) izobrazbo. Ker so v to kategorijo prištevali tudi podeželske učitelje, zdravnike in osebe

strojno-traktorskih postaj, lahko z gotovostjo trdimo, da je med kolhozniki manj kot 5 % imelo nepopolno srednješolsko izobrazbo.

Danes so kolhozi velika mehanizirana in elektrificirana gospodarstva (leta 1971 poprečno 439 kmetij). Tehnična opremljenost poljedelstva in živinoreje se je popolnoma spremnila in je kvalitativno drugačna od tiste pred vojno. Ročnega in težaškega dela v kolhozih ni več; med kolhozno mladino so v večini mehaniki, popraviljalci, električarji, kvalificirani živinorejci. Po podatkih popisa iz leta 1970 ima 50 % zaposlenih na podeželju nepopolno srednjo (in višjo) izobrazbo; med kolhozniki je bilo takih 39 %.² Prehod na mesečno denarno nagrajevanje dela, zagotovljene minimalne plače, uvedba pokojninskega in drugega socialnega zavarovanja so precej izenačili položaj kolhoznikov s položajem delavcev in uslužbencev v sovhozih. Vse to je veliko naredilo za odpravo bistvenih razlik med obema oblikama socialistične lastnine in obema poglavitnima razredoma delovnega ljudstva v SZ. Kaj kmalu se bodo te razlike iz bistvenih spremenile v nebistvene.

Daljšo zgodovinsko obdobje pa bo najbrž potrebno za premagovanje bistvenih razlik med mestom in vasjo, razlik, ki se le deloma ujemajo z razlikami med obema glavnima družbenima razredoma. Res je sicer, da so bili pred vojno med podeželskim prebivalstvom v večini kolhozniki in da je v našem času od vsega prebivalstva že manj kot polovica prebivalcev vasi; v mnogih rajonih, kjer prevladuje sovhozna proizvodnja, pa je v kolhozih zaposlen razmeroma majhen del vaškega prebivalstva, toda tudi v teh pokrajinah obstaja problem, kako premagati družbene razlike med mestom in vasjo. Ta problem ne more rešiti urbanizacija dežele, tj. povečanje števila mest in mestnega prebivalstva. Odstotek mestnega prebivalstva v SZ se je povečal od 33 % v letu 1940 na 59 % v letu 1973 in še naprej raste. Vendar to še nikakor ne pomeni, da bo v procesu nadaljnje urbanizacije dežele vas »likvidirana«. Vas moramo temeljito spremeniti, toda vas bo ostala in v njej ne bodo živeli samo tisti, ki se bodo ukvarjali s kmetijstvom, ampak bodo v njej tudi mnoge druge kategorije prebivalstva, zaposlene v agrokombinatih, v kulturnih ustanovah, v prosveti in zdravstvu.

Družbena razlika med mestom in vasjo se danes kaže v tem, da vas zaostaja za mestom v tehnični opremljenosti in produktivnosti dela, v rasti življenjske in kulturne ravni. Eden od momentov te razlike je, da se prav na vasi osredotoča skupinska lastnina, ki povzroča ločenost delovnih kolektivov. Drugi važni moment te razlike je zasebna dodatna gospodarska dejavnost pri kolhoznikih, delavcih in uslužbencih, ki živijo na vasi. To je nasploh značilnost vasi in ne mesta, čeprav se del družin, ki živi na vasi, z dodatno zasebno dejavnostjo ne ukvarja, posvečajo pa se ji mnoge družine iz predmestij in delavskih naselij. Govor ni o vrtičkarstvu, marveč o zasebni dodatni gospodarski dejavnosti v tistih oblikah, ki so se

² »Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970. g.«, Moskva 1973, T. V, str. 66—67.

izoblikovale v času kolektivizacije. Velika večina vaškega prebivalstva je danes izrabila pravico do obdelave ohišnic (površina vseh ohišnic znaša 8 milijonov hektarjev) in do reje določenega števila živine. O pomenu te oblike gospodarjenja nam govori to, da so leta 1940 zunaj kolhozov in sovhozov proizvedli 72 % vsega mesa, 77 % mleka in polovico živinorejskih produktov za trg.

Privatna dodatna gospodarska dejavnost se je ohranila tudi danes; v mejah, ki jih določa zakon, je ta dejavnost celo deležna spodbude, ker je za vaščane dodaten vir zaslužka in jim pomaga pri preskrbi z zelenjavo, krompirjem, mlekom in mesom. Toda družbena vloga te dejavnosti se je že povsem spremenila. V okviru te dejavnosti so leta 1972 proizvedli 34 % mleka in 32 % mesa, delež produkcije živinorejskih pridelkov za trg pa se je zmanjšal na 15 %.³ Tako ima dodatna gospodarska dejavnost tudi v sodobnih razmerah neko pozitivno vlogo pri oskrbovanju mestnega prebivalstva s prehrabnimi proizvodi. Vendar pa je hkrati lahko tudi vir špekulacij in dohodkov, ki niso prisluženi z delom; zato mora biti pod širokim nadzorstvom kolhozov in državnih organov.

Približevanje vasi mestu glede na raven tehnične opremljenosti in osebnih dohodkov, zblíževanje obeh oblik družbene lastnine in zmanjšanje vloge privatne sekundarne gospodarske dejavnosti, preseljevanje ljudi iz manjših vaških zaselkov v velika naselja, množična zidava sodobnih stanovanjskih stavb in kulturnih ustanov, razširitev cestne mreže in zboljšanje prometnih zvez — vse to so dolgotrajni dejavniki, in njihov vpliv je že prispeval k pomembnemu zblížanju mesta in vasi, vendar se bo to na še višji stopnji pokazalo v prihodnjih 15—20 letih.

Do bistvenih sprememb je v preteklih treh desetletjih in pol prišlo tudi na področju umskega dela. Število uslužbencev (uslužbenci so za sovjetsko statistiko navadno vsi umski delavci, razen članov kolhozov, tj. vsi nedelavci in ne-kolhozniki) je v tem času naraslo tako absolutno kot procentualno. Toda če natančneje analiziramo in upoštevamo družbene razlike v armadi umstvenih delavcev, lahko opazimo, da zelo naglo raste število specialistov z višjo in srednjo specialno izobrazbo (inteligenca v pravem pomenu besede), skupina uslužbencev nespecialistov (pisarniška dela, deloma trgovina itd.) pa je razmeroma stabilna. Ta del umstvenih delavcev sociološka literatura navadno obravnava posebej in ga loči od specialistov-uslužbencev, vendar v drugem pomenu kot v statistiki. Da bi lahko ločili oba pomena tega pojma, bi bilo smotno, če uslužbence v zadnjem pomenu besede imenujemo uslužbenci-nespecialisti.

To, da se je med vsemi socialnimi skupinami najhitreje povečalo število inteligence, nazorno izraža zahteve znanstveno-tehničnega napredka. V triintridesetih letih, od 1941 do konca 1972, se je skupno število specialistov, zaposlenih v nacionalnem gospodarstvu SZ, povečalo od 2,4

³ »Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1972 g.«, Moskva 1973, str. 297.

milijona ljudi na 19 milijonov, tj. skoraj osemkrat; najhitreje se je to število povečalo v vejah materialne produkcije.⁴

Bistvo razlik med fizičnimi delavci in umskimi delavci (pri teh še diferenciacije med inteligenco [specialisti] in uslužbenci-nespecialisti) je v socializmu nekoliko drugačno, kot je bistvo razlik med delavskim razredom in kolhoznimi kmeti. Posebno obravnavo zahteva status specialistov in uslužbencev, ki so vključeni v kolhoze in katerih družbeni položaj združuje v sebi dva različna znaka: leta 1970 je bilo zaposleno v kolhozih 0,4 milijona specialistov.

Upoštevati moramo tudi to, da je v SZ manj številna skupina ljudi s svobodnimi poklici (pisatelji, umetniki itd.), ki opravljajo posebne naloge. Velika večina umskih delavcev se ne loči od delavskega razreda, kar zadeva odnos do proizvodjalnih sredstev, ker temelji njihovo delo na družbeni lastnini. Toda iz tega ne izhaja, da so umski delavci postali že del delavskega razreda in da so bistvene razlike med pretežno fizičnimi delavci in pretežno umskimi delavci čisto odpravljene.

Socialno-razredne razlike namreč niso omejene samo na razlike, ki zadevajo lastnino. V skladu z Leninovo mislijo se razredi v vsakem sistemu družbene proizvodnje razlikujejo glede na odnos (največkrat fikširan in pravno oblikovan v zakonikih) do proizvodjalnih sredstev, glede na vlogo, ki jo imajo v družbeni organizaciji dela, in seveda tudi glede na načine pridobivanja in velikost tistega dela družbenega bogastva, ki z njim razpolagajo.⁵ Tu so poudarjene tri značilnosti, ki so v skladu s tremi temeljnimi prvinami sistema ekonomskih odnosov: z obliko lastnine proizvodjalnih sredstev, z vlogo v družbeni organizaciji dela in s tem tudi z menjavo med dejavnostmi ter z oblikami delitve.

Zaradi vsega tega je proces premagovanja razrednih razlik dolgotrajen zgodovinski proces. Rešitev te velikanske naloge ne zahteva samo najglobljih sprememb glede oblik lastnine proizvodjalnih sredstev, ampak tudi spremembe glede organizacije družbenega dela in načel delitve proizvodov. Smer in hitrost teh sprememb določata rast družbenih proizvodjalnih sil in uporaba dosežkov znanstveno-tehničnega napredka v razmerah socializma. V. I. Lenin se je tega dobro zavedal: »Jasno je, da za popolno odpravo razredov ni dovolj, da se otresemo jarma izkoriščevalcev, veleposestnikov in kapitalistov, da samo odpravimo njihovo lastnino, treba je tudi odpraviti vsakršno lastnino proizvodjalnih sredstev, treba je odpraviti razlike tako med mestom in vasjo kot med fizičnim in umskim delom. To zahteva zelo veliko časa.«⁶ Poudariti je treba, da je za V. I. Lenina odprava razlik med mestom in vasjo, med fizičnim in umskim delom ena najvažnejših nalog »popolne odprave razredov«. In nadalje, vrstni red, ki v njem Lenin našteva naloge, ki jih je treba opraviti, tudi ni naključen. Premagovanje razlik med fizičnim in umskim delom zahteva zelo

⁴ Prav tam, str. 524.

⁵ Gl. V. I. Lenin, Poln. sobr. soč., t. 39, str. 15.

⁶ Prav tam.

dolga zgodovinska obdobja, brez rešitve teh problemov ne moremo govoriti o izgradnji brezrazredne družbe, ki je značilna za drugo fazo komunistične formacije — za popolni komunizem.

Vlogo, ki jo ima neka družbena skupina v družbeni organizaciji dela, opredeljuje *narava dela*, ki ga neka družbena skupina opravlja. Razlike, ki izvirajo iz narave dela v sodobnih razmerah, so temeljno merilo za razlikovanje med delavskim razredom, uslužbenci in specialisti. Pa ne samo med temi skupinami, ampak tudi med socialnimi sloji v teh skupinah.

Pri delavskem razredu SZ navadno razlikujemo tri glavne sloje: ne-kvalificirane in polkvalificirane delavce, delavce s srednjo kvalifikacijo in visokokvalificirane delavce. Nadalje bomo govorili o mejnem sloju delavcev-inteligentov, ki jih moramo obravnavati kot sloj delavskega razreda. Med kolhozniki, če pustimo ob strani specialiste in uslužbence, ki so vključeni v kolhoze, ločimo tiste brez poklicev in kvalifikacij (delavci) in tiste s kvalifikacijami in poklici (mehanic, molznice itd.). Med uslužbenci-nespecialisti so te razlike manj izrazite, vendar lahko tudi tu razlikujemo dva sloja: polkvalificirane umske delavce in ljudi s srednjo kvalifikacijo. Pri inteligenci, razen t.i. »praktikov« (tako navadno imenujemo ljudi, ki so na specialističnih mestih brez ustrezne diplome), lahko razlikujemo: sloj tehnikov in podobnih specialistov s srednjo izobrazbo, sloj specialistov z višjo izobrazbo in nazadnje sicer relativno maloštevilni, vendar zelo pomembni sloj kvalificiranih specialistov v znanosti (kandidati in doktorji znanosti), v tehniki, v umetnosti, na upravnem področju, skratka sloj vseh tistih, v delu katerih se najbolj jasno kaže ustvarjalnost.

Razen tega moramo pri inteligenci ločiti, tu že po drugem merilu delitve, tisti del, ki je stalno zaposlen z organizacijskim delom. To so voditelji podjetij in ustanov, njihovi namestniki, voditelji strukturnih pododdelkov, tj. tovarniških oddelkov, laboratorijev, pisarn, višješolskih katedr itd. Ta sloj sestavlja približno eno petino vseh specialistov, vendar pa mu pripada posebna vloga v družbeni organizaciji dela. Večina inteligence so kvalificirani izobraženci: zdravniki, predavatelji po šolah in visokih šolah (VUZ), konstruktorji in laboranti, ustvarjalci duhovnih vrednot v znanosti in umetnosti. Toda funkcije organizatorjev proizvodnje in vsega družbenega življenja ne moremo pripisati samo temu sloju. Po eni strani ljudje, ki sodijo k organizatorjem, povečini združujejo organizatorsko dejavnost v izvršilno. Npr., primarij bolnice ne vodi samo dela osebja, ampak tudi zdravi bolnike in je že po pravilu tudi najuglednejši specialist. Podobno bi lahko rekli tudi o voditeljih konstrukcijskih birojev, o predstojnikih visokošolskih katedr itd.

Po drugi strani pa je treba upoštevati, da organizatorska dejavnost v socialistični družbi nikakor ni monopol tistih ljudi, ki upravljajo v imenu in pod nadzorstvom družbe. Organizatorsko delo opravljajo po družbenih načelih milijoni delavcev, kolhoznikov, uslužbencev, specialistov, ki se sicer ukvarjajo z izvajalskim delom. Sekretarji in člani partijskih in kom-

somolskih birojev, krajevnih sindikalnih komitejev, poslanci sovjetov vseh stopenj, aktivisti vseh prostovoljnih organizacij itd. so prava armada organizatorjev, brez katerih ne bi moglo biti socialistične družbe. Že danes organizatorska dejavnost v veliki meri poteka na družbenih načelih in v prihodnosti bo vloga množic pri upravljanju vse bolj pomembna. Prav zaradi vsega tega so poskusi, da bi obravnavali organizatorje kot posebno družbeno skupino ali celo kot »nov razred«, kot »protirazred« ipd. neprepričljivi.

Razlike med oblikami in višino dohodkov določajo tako razlike med oblikami lastnine kot razlike, ki izhajajo iz narave dela. Skupinska oblika lastnine dovoljuje občutna nihanja pri nagrajevanju po delu. V ekonomsko slabih kolhozih je zaslužek kolhoznikov nižji od tistega, ki ga dobijo delavci ustreznih kategorij v sovhozih, v močnih pa je višji, ker se del diferencialne rente spremeni v dohodek kolhoznikov. Razlike pri nagrajevanju po delu v kolhozih so velike tudi med posameznimi geografskimi območji. Zasebna dodatna gospodarska dejavnost je še vedno pomemben vir dohodka za večino delavcev na vasi; ta dejavnost prispeva k temu, da se dohodki na podeželju izravnava z dohodki mestnega prebivalstva. Nagrajevanje po delu, ki je odvisno od zapletenosti dela, od kvalificiranosti delavcev, od težavnosti delovnih razmer in od odgovornosti pri delu, uresničuje temeljno načelo socializma, v sodobnih razmerah poraja nekatere razlike v dohodku med socialnimi skupinami in še posebno med sloji teh skupin.

Takšna je v grobih obrisih socialno-razredna struktura sovjetske družbe v sodobnih razmerah, ko je sovjetska družba stopila v obdobje zrelega socializma. Zdaj bomo prešli na obravnavo teženj v njenem razvoju, posebno pozornost bomo posvetili integracijskim procesom in pojasnjevanju, kako so ti integracijski procesi povezani s procesi diferenciacije na področju dela.

Glavna smer, v kateri se razvija in izpopolnjuje struktura socialistične družbe v SZ, načrtuje zблиžanje vseh razredov in socialnih skupin, postopno premagovanje bistvenih razlik, odpravo medsebojnih mej. Vse večje zблиževanje naznanja zmanjševanje obstoječih razlik, zasnovanih na objektivnih merilih, in hkrati odseva v zavesti ljudi, ki bolj ali manj točno dojemajo svoj družbeni položaj kot položaj »delavcev«, »kolhoznikov«, »uslužbencev«, »inženirjev in tehnikov« itd. Poleg izraza *zблиževanje* se pri karakterizaciji teženj v razvoju socialne strukture pogosto uporablja tudi izraz *spojitev*. Po našem mnenju ta dva strokovna izraza nista soznačna. Družbene skupine se bodo spojile v prihodnosti, ko bodo odpravljene vse razlike med njimi. Spojitev nastopi kot rezultat procesa zблиževanja in kot njegova imanentna težnja. Danes bi bilo prezgodaj govoriti o spojitvi razredov in socialnih skupin v SZ, čeprav se že kažejo prva znamenja take spojitve, ki še posebej jasno izstopajo v položaju mejnih družbenih slojev.

Drugo vprašanje splošne narave je vprašanje odnosa med zблиževanjem razredov in družbenih skupin ter med vzajemnim spreminjanjem teh. V omejenem obsegu so se ti res spreminjali, npr. takrat, ko so del kolhozov spremenili v sovhoze, ali pa takrat, ko so obrtniške zadruga postale državna podjetja. V drugačni obliki do takih sprememb prihaja vsak dan, ko delavci in njihovi otroci spreminjajo svoj družbeni položaj in prehajajo v druge razrede in socialne skupine. Razsežnost teh prehodov, družbenih premeščanj,⁷ je zelo velika, ker se razmerja v družbeni strukturi spreminjajo in se bodo spreminjala. Še naprej se bodo množile vrste delavskega razreda, raslo bo število specialistov, sestava mladega kadra specialistov pa nam bo pri tem vedno bolj točno nakazovala strukturo družbe. Družbena premeščanja po eni strani olajšujejo zблиževanje socialnih skupin — čim manjše so razlike, tem lažji je prehod — po drugi strani pa pomagajo pri zблиževanju, saj ga pospešujejo.

Ti procesi ne potekajo samo v eno smer, ampak potekajo v obe smeri, pri čemer pa prevladujejo prehodi, ki jih povzroča družbena nujnost. Npr., prehodi iz mesta v vas, dopolnjevanje vrst delavskega razreda z otroki, ki so zrasli v družinah specialistov, vse to je pri teh procesih kar precej pomembno, toda pokrivajo jih glavni tokovi premeščanj, ki potekajo v nasprotno smer.

Kljub pomenu, ki ga imajo prej omenjeni procesi, pa razvoja socialistične družbe nikakor ne moremo obravnavati kot spreminjanje enih družbenih skupin v druge, npr. da bi vsi državljani prešli v delavski razred ali v inteligenco. Prihodnja brezrazredna družba, ki bodo v njej vsi za delo sposobni člani družbe delavci in hkrati tudi izobraženi ljudje, se pravi inteligenti, nikakor ne bo družba »enega razreda« ali »ene družbene skupine«. Najboljše poteze sodobnih delavcev, kolhoznikov in inteligentov se bodo združile v delavcu prihodnosti.

Obča zakonitost razvoja socialne strukture socialistične družbe, usmerjene k družbeni enotnosti, se izraža v treh poglavitnih težnjah.

Prvič je to *nadaljnje zблиžanje vseh razredov in skupin delavcev glede na njihov odnos do proizvodnih sredstev*. Ta težnja se kaže predvsem v progresivnem zблиževanju splošne ljudske in skupinske lastnine. Prej smo že povedali, da se razlike med obema oblikama socialistične lastnine postopoma zmanjšujejo. Osnovna proizvodna sredstva se pri odhodu delavcev iz kolhozih in sovhozih ne delijo. Povečanje kolhozov, širjenje zvez med kolhozi in državnimi podjetji, razvoj medkolhoznih, kolhozno-sovhozni in drugih mešanih podjetij, vse boljša tehnična opremljenost kmetijstva — vse to premaguje izoliranost kooperacij, povišuje delovno storilnost in višino dohodka v kolhozih in s tem zблиžuje kolhoznike z delavskim razredom, predvsem z delavci iz sovhozov, ki so po delovnih razmerah in načinu življenja najbližji odred delavskega razreda.

⁷ Vpeljali smo termin »socialno premeščanje«. zdi se nam bolj točen kot »socialna mobilnost« (gl. M. N. Rutkevič, F. P. Filippov, Social'nye peremeščeniija), »Mysl'«, Moskva 1970.

K temu, da se vsi delavci zbližujejo glede na odnos do proizvodjalnih sredstev, sodi tudi postopno zmanjševanje obsega in tržne vloge ohišnic; do tega prihaja zaradi hitrega razvoja družbenega gospodarstva in naraščanja dohodkov, ki ga to gospodarstvo daje kolhoznikom in sovhoznim delavcem. V prihodnosti bo vse delo delavcev iz mest in vasi temeljilo na družbeni lastnini in vsi bodo prejeli dohodek samo od družbenega gospodarstva.

Proces stopnjevanja socialne enakosti glede na odnos do proizvodjalnih sredstev se dogaja tudi v splošnem ljudskem sektorju gospodarstva. Vsako državno podjetje, ki je člen v verigi vsega gospodarskega sistema, je hkrati tudi do neke mere samostojno, relativno samostojno. Kolektiv v podjetju ni lastnik proizvodjalnih sredstev. Toda to, kakšni so ti fondi (po količini in kakovosti), je odločilnega pomena za kvalifikacijo delavcev, uslužbencev, inženirjev in tehnikov in za njihov zaslužek. Danes so razlike glede na vrednost osnovnih fondov, vzete poprečno na enega delavca, zelo velike tako v različnih panogah gospodarstva kot v podjetjih znotraj teh panog.

Znanstveno-tehnični napredek v razmerah socializma izrecno zahteva, da se odpravi nekvalificirano in polkvalificirano delo v vseh podjetjih s tem, da se vpeljuje novo in najnovejšo tehniko, izboljšuje organizacijo dela in proizvodnje. Proizvodnja se koncentrira, v ospredje stopajo velika gospodarska združenja, ki omogočajo specializacijo proizvodnje v podjetjih in pospešujejo naraščanje delovne storilnosti. Ti ekonomski procesi imajo globoko družbeno vsebino, ker pospešujejo izravnavo tehnične opremljenosti in preskrbljenosti s fondi delovnih kolektivov, s tem pa pospešujejo tudi njihovo stvarno udeležbo pri uporabi splošne ljudske lastnine. V tej smeri deluje tudi tako pomemben družbeni dejavnik, kot je naraščanje vloge delavstva pri upravljanju podjetij in združenj, pri upravljanju, ki poteka prek vsega sistema družbenih organizacij (partijskih komitejev, ki imajo pravico, da nadzorujejo administracijo, sindikalnih komitejev, organov ljudske kontrole, stalno delujočih proizvodnih posvetovanj itd.).

Druga pomembnejša težnja v razvoju socialne strukture socialistične družbe je *zblíževanje vseh razredov, skupin in slojev delavcev glede narave dela.*

Znanstveno-tehnični napredek nujno zahteva *intelektualizacijo dela na področju proizvodnje.* Znanost se z vključevanjem tehnike in tehnologije spreminja v neposredno produkcijsko silo. To se kaže po eni strani v povečanju absolutnega in relativnega (delnega) števila umskih delavcev v družbi nasploh in na področju proizvodnje posebej, po drugi strani pa v intelektualizaciji fizičnega dela.

Znanstveno-tehnični napredek spreminja naravo dela neposrednih proizvodjalcev, nova tehnika zahteva od večine delavcev večje obče in posebno znanje. V tistih podjetjih in gospodarskih vejah, kjer je razvoj naj-

hitrejši, se v največji meri uveljavlja proces prežemanja fizičnega dela z intelektualnimi funkcijami. V vrste sovjetskega delavskega razreda se vključujejo vedno nove in nove profesionalne skupine delavcev, ki upravljajo z zapletenimi tehničnimi sredstvi. Njihovo delo je že danes delo pretežno fizične narave z zelo velikim deležem umskih prizadevanj ali pa že delo pretežno umske narave, ker morajo ti delavci upravljati z zapletenimi agregati, pretežno tehnično in znanstveno vednost pa zahtevajo tudi montaža, uravnava in popravilo sodobne opreme. To znanje tudi določa praktične navade. To pa seveda ne pomeni, da so razlike med delavci in inteligenco zginile. Toda definicija delavskega razreda v socializmu kot »skupnosti ljudi, ki se ukvarjajo s fizičnim delom«, je po našem mnenju nezadovoljiva, ker ne upošteva novih pojavov.

Pojem »pretežno fizično delo«, ki se je že udomačil, v glavnem pravilno nakazuje materialno in neposredno naravo delavčevega vpliva na proizvodna sredstva. Vendar samo v glavnih potezah. Izračunano je, da znaša odstotek umskih naporov pri jeklarju ob električnem plavžu 70 %, pri delavcu ob avtomatičnem traku pa do 95 %. Tako prvi kot drugi materialno vplivata na proizvodna sredstva; oba proizvajata materialne dobrine. Definicija delavčevega dela kot »pretežno fizičnega« je danes resnična za veliko večino delavcev. Toda ta definicija ne upošteva dovolj tega, da funkcije pri nadzoru avtomatike, pri upravljanju agregatov s pomočjo aparatov postajajo za celo vrsto delavcev glavno opravilo. V njihovem delu se *kvalificirano umsko delo* združuje z nič manj *kvalificiranim fizičnim delom*. Proces zблиževanja fizičnega in umskega dela je v njihovi dejavnosti dosegel tako stopnjo, da lahko v tem primeru govorimo o organskem združenju.

Ta del delavskega razreda je v sovjetski sociološki literaturi že pred desetimi leti dobil ime delavci-inteligenti.⁸ Tukaj velja podčrtati, da zahteva napredek tehnike že danes od velikega dela delavcev izobrazbo na ravni srednje tehnične šole ali pa že kar na ravni visoke šole. V industriji SZ je leta 1970 25,7 % vseh tistih, ki so končali srednjo tehnično šolo, delalo na delovnem mestu delavca. Absolutno število ljudi z srednjo specialno, nedokončano visoko in visoko izobrazbo, ki so bili zaposleni na delovnih mestih delavcev, tj. tistih, ki jih je popis prebivalstva registriral kot delavce, je leta 1970 znašalo približno 2,5 milijona ljudi.⁹

Upoštevati seveda moramo, da so velik del teh ljudi študentje (izredni študentje in slušatelji večernih kurzov) in da mnogi diplomanti ne opravljajo svojega poklica ipd. Toda tiste, ki upravljajo zapleteno tehniko in ki uporabljajo diplomu v skladu z njenim namenom, lahko upoštevamo kot poseben del delavskega razreda. Po izobrazbi se sicer ne razlikujejo od tehnikov, ki opravljajo službo mojstra, vodje odsekov in oddelkov, laborantov, toda v sebi združujejo lastnosti delavca z lastnostmi specia-

⁸ Gl. »Pod'em kul'turno-tehničeskogo urovnja sovjetskogo rabočego klassa«, »Mysl'«, Moskva, 1961 idr.

⁹ Gl. »Itogi Vsesojuznoj perepisi naselenija 1970. g.«, T. V, str. 26 do 27, 66.

lista, inteligenta. Vendar so pri tem odločilne prve lastnosti. Mejna skupina, kakršna so delavci-inteligenti, ni skupina, ki naj bi »visela« nekje med delavskim razredom in inteligenco, to je sloj sovjetskega delavskega razreda, njegov najbolj perspektiven sloj.

Po drugi strani pa prihaja do tehnizacije umskega dela pri mnogih skupinah inteligence in uslužbencev. To je opaziti predvsem na proizvodnem področju znanosti, v eksperimentalni proizvodnji, v tehničnih znanstveno-raziskovalnih inštitutih. Vpeljevanje nove zapletene tehnike vpliva na povečanje deleža kvalificiranega fizičnega dela tako v dejavnosti učiteljev (programirani pouk, laboratorij), zdravnikov (kirurgov, rentgenologov itd.), ekonomistov in mnogih drugih kategorij specialistov kot v delu trgovskih uslužbencev in uradnikov; delo zadnjih se tehnizira z vpeljevanjem organizacijske tehnike na področju upravljanja.

Tako znanstveno-tehnični napredek določa dvostransko naravo procesa zblíževanja delavcev, inženirjev in tehnikov in vseh fizičnih in umskih delavcev. V tem procesu so danes že elementi spojitve, k njej ta proces tudi pelje. Toda to je dolgotrajen proces. V. I. Lenin je dobro vedel, da bo inteligenca »ostala poseben sloj prav do najvišje stopnje razvoja komunistične družbe«.¹⁰

Tretja pomembna težnja je tesno povezana s prvim dvema — *to je zblíževanje vseh družbenih skupin sovjetske družbe in slojev v teh skupinah na področju delitve.*

Razlike med kolhozniki in drugimi družbenimi skupinami sovjetske družbe obstajajo v načinu pridobivanja dohodka, ker je v kooperativnem gospodarstvu nagrajevanje po delu veliko bolj odvisno od rezultatov letine in odločitev zbora kolhoznikov kot pa v državnih kmetijskih posestvih. Zagotovljena minimalna mesečna plača in socialno zavarovanje sta bila za kolhoze odločilnega pomena pri zblíževanju kolhoznikov s sovjetskimi delavci glede nagrajevanja po delu. Drugi moment, ki vpliva na razlike, je v poprečju nižja raven dohodkov v kolhozih in na vasi nasploh v primerjavi z mestom, kar je posledica nižje kvalifikacije delavcev na vasi. Te razlike počasi izginjajo. Težnja, da bi dohodki na vasi hitreje naraščali, je zelo trdna. Leta 1970 so bili v primerjavi s predvojnimi letom 1940 stvarni dohodki delavcev in uslužbencev večji za trikrat, kolhoznikov pa za 4,8 krat.

Primerjanje družbenih skupin, zaposlenih v splošnem ljudskem gospodarstvu, glede na dohodek je težavno zaradi tega, ker so delovne razmere v gospodarskih panogah med seboj zelo različne, od delovnih razmer pa je v veliki meri odvisno nagrajevanje. Toda primerjava v okvirih samih gospodarskih panog nam daje predstavbo o bistvu potekajočih procesov. Če označimo poprečni zaslužek industrijskih delavcev z indeksom 100, bo zaslužek uslužbencev, inženirjev in tehnikov (tj. glavne kategorije specialistov v industriji) videti takole:

¹⁰ V. I. Lenin, Poln. sobr. soč., izd. 5-oe, t. 44, str. 351.

Družbene skupine	1940	1960	1970
Delavci	100	100	100
Uslužbenci	111	82	85
Inženirji in tehniki	215	151	136

Vir: Razpredelnico je sestavil avtor po podatkih Osrednjega statističnega urada SZ. Gl. »Narodnoe hozjajstvo SSSR 1922—1972 gg.«, Moskva, 1973, str. 350.

Zasluzek uslužbencev, ki je bil pred vojno v poprečju višji kot zaslužek delavcev, je danes nižji. To lahko pojasnimo s tem, da se je poprečna raven kvalifikacije delavcev precej dvignila, višja kvalifikacija pa prinaša delavcu višje dohodke, ker tako delo zahteva večji napor. Kar zadeva zaslužek inženirjev in tehnikov, moramo reči, da je bil pred vojno dvakrat tolikšen, kot je bil zaslužek delavca, danes je samo za 1/3 večji. Tudi to potrjuje, da je kvalificiranih delavcev vedno več. Tu pa so potrebni nekateri popravki. Zbliževanje zaslužka tehnika (in inženirja) z zaslužkom kvalificiranega delavca je doseglo tisto stopnjo, ko se nemalokdaj pojavljajo tudi negativne posledice: nekateri delavci, ki so si pridobili diplomu tehnika ali inženirja, ne da bi se ločili od proizvodnega procesa, zaradi materialnih razlogov nočejo prevzeti ustreznih dolžnosti. V našem, pa tudi v mnogih drugih primerih, pa popravki, ki uravnavajo diferenciacijo zaslužkov pri različnih kategorijah delavcev, ne spreminjajo bistva glavnega procesa, nenehnega zbliževanja delavcev glede višine dohodka.

Razlike med družbenimi skupinami, ki izvirajo iz višine dohodka, so danes precej manj pomembne od razlik, ki nastajajo v samih družbenih skupinah. Pri minimalnem zaslužku 70 rubljev na mesec dobivajo najbolj kvalificirane kategorije delavcev in kolhoznikov dohodke, ki so nekajkrat večji. Razlika med začetno plačo specialista, ki je dokončal visoko šolo, in višino nagrade visokokvalificiranega specialista (doktor znanosti v visokih šolah in znanstvenih ustanovah) je tudi v razmerju 4 : 1 ali 5 : 1 (vse je odvisno od gospodarske panoge in področja kulture). Tako velik razpon pri nagrajevanju po delu delavcev je posledica socialne raznovrstnosti dela in nujnosti, da družba materialno stimulira delavčevo prizadevanje, da bi dobil višjo kvalifikacijo.

Upoštevati moramo, da so stvarne razlike pri oskrbi državljanov manjše, kot pa so razlike med zaslužki, ker deluje v socializmu tako pomemben dejavnik socialne integracije na področju delitve, kot je pospešena rast *fondov družbene porabe*. Ti fondi dejansko popolnoma pokrivajo izdatke za izobraževanje in zdravstveno zavarovanje, za stanovanjsko izgradnjo in kulturne potrebe, pomagajo pri vzdrževanju otrok, posebno družinam z več otroki itd. Če se je stvarni dohodek na enega prebivalca od leta 1960 do leta 1970 povečal za 59 %, pa so se izplačila in olajšave iz fondov družbene porabe več kot podvojila.¹¹

¹¹ »Narodnoe hozjajstvo SSSR v 1922—1972 gg.«, Moskva 1973, str. 363.

V prihodnjih 15—20 letih bo naraščanje sredstev v fondih družbene porabe relativno prehitelo povečanje zaslužkov. Po nekaterih izračunih se bodo zaslužki povečali dvakrat, skladi družbene porabe pa štirikrat. Če ob tem upoštevamo tudi dosledno izvajanje politike zviševanja minimalnih zaslužkov, lahko rečemo, da bo vse to skupaj veliko prispevalo k socialni enakosti na področju porabe.

Tako se na vseh treh glavnih področjih socialno-ekonomskih odnosov kaže kot temeljna razvojna smer naraščanje socialne enotnosti, kar izvira iz tega, da se družbene skupine zblížujejo, da zginjajo meje med njimi in to bo v prihodnosti pripeljalo do tega, da se bodo spojile.

ADOLF BIBIČ

Posvetovanje o sodobnem marksizmu

Kljub mnogim problemom in protislovjem, stagnacijam in celo nazadovanjem, s katerimi se je miselni tok, ki nosi ime »marksizem«, v posameznih zgodovinsko-konkretnih razmerah in nosilcih srečeval, ostane neizpodbitno dejstvo, da je marksizem najbolj vitalna, najbolj vplivna teorija naše epohe, ki je po notranjih potencialih najbolj sposobna v sintetični podobi vsrkati vase zgodovinsko gibanje družb in sodobnega sveta.

Poglavitni impulz, ki ga marksizem dobiva, je zgodovinska praksa, ki jo običajno imenujemo socializem kot svetovni proces. Če ne bi bilo tega procesa, ki se v različnih objektivnih in subjektivnih oblikah prebija skozi lupino časa, če ne bi bilo velikih socialističnih in antikolonialnih revolucij XX. stoletja, če ne bi bile socialistične sile eden od poglavitnih družbenopolitičnih faktorjev v posameznih visoko razvitih kapitalističnih deželah, če se ne bi prvine socializma uveljavljale kot objektivna zgodovinska nujnost v čedalje večjem podružbljanju proizvodnje in v potrebi po zavestnem usmerjanju družbenih procesov, če ne bi imela socialistična teorija in praksa vpliv celo na znanost, ki subjektivno ni na marksističnih pozicijah — bi o marksizmu gotovo ne pisali toliko, kot pišejo v svetu, bi o njem ne razpravljali na pomembnih mednarodnih posvetovanjih, bi se z njim ne seznanjali po univerzah celo v kapitalističnih deželah. S svojo idejo socialne revolucije, preseganja razredne družbe, s svojim vpogledom v zgodovinsko gibanje, ki temelji na proti-

slovnosti produktivnih sil in produkcijskih odnosov, s svojo vizijo skupnosti, v kateri bi združeni delavci obvladovali družbene procese, z vsemi temi in mnogimi drugimi prvinami je marksizem po svojih bistvenih motivih zlasti pomemben za družbo prehodnega obdobja, ki se bolj kot prejšnje družbe sooča s potrebo, da usmerja družbeni razvoj z dialektičnim povezovanjem svobode in nujnosti.

Razprava o marksizmu v naši družbi ima najgloblje korenine ravno v potrebi, da se skozi samoupravne procese in oblike uveljavi družbeni razvoj, v katerem bi se vodilna vloga delavskega razreda čim bolj neposredno izrazila in s tem, ob sodelovanju vseh delovnih slojev družbe, pospeševalo preseganje razrednih prvin prehodnega obdobja, oblikovanje novih produkcijskih odnosov in humanizacijo človeka in družbe sploh.

Med mnogimi vprašanji, ki se ob razpravljanju o marksizmu pri nas zastavljajo, sta z določenega vidika pomembni zlasti dve: Kako povečati vpliv marksistične teorije in metodologije na družbeni razvoj sploh in na razvoj znanosti (zlasti družbene) še posebej. In kako ocenjevati tokove, ki so nekje na periferiji marksizma, ki se subjektivno zanj izrekajo, čeprav v soočenju z avtentično marksistično tradicijo kažejo nekatere očitne slabosti in enostranosti. Razprava o teh problemih je tem bolj potrebna, ker je marksizem teorija, ki je praktično relevantna in pomeni določeno pojmovanje marksizma že tudi poseganje, vsaj posredno, v praktično družbene in politične odnose. Po drugi strani pa razpravljanje o marksizmu ravno zaradi njegove praktične relevantnosti zahteva strogo spoštovanje znanstvenih metod, ki zagotavljajo, da bi se o posameznih pogledih na marksizem, v posameznih specifičnih poudarkih odkrilo in ločilo racionalno jedro od empiričnih lusk, ki jih mora kritična analiza zavreči.

Posvetovanje v Stojčevcu pri Sarajevu na temo »Sodobni marksizem«, ki so ga 19. maja 1975 organizirali Marksistični center pri CK BiH, Združenje filozofov BiH in Združenje sociologov BiH, se je vključilo v potrebo po poglobitvi razprave o marksizmu, po njeni diferencirani tematizaciji in svetovnem dimenzioniranju, ki pa naj bi imelo dovolj posluha za razumevanje specifičnosti, v katerih se izražajo konkretne potrebe posameznih družb in okolij v katerih marksizem deluje. Enodnevna razprava seveda ni mogla izpolniti morebitnih pričakovanj, da bi posvetovanje v celoti obdelalo vse bistvene probleme naslovne teme, vsa odprta vprašanja in nakazane probleme. Bila je le ena od pobud, da se razprava o marksizmu odločneje premakne iz zgolj zgodovinsko-retrospektivne ali dnevnopolitične obdelave k obravnavi nekaterih bistvenih vidikov marksizma sedanje epohe.

Podlaga posvetovanju so bili pismeni referati. V uvodnem prispevku, ki si je prizadeval opredeliti bistvo naslovne teme, (Sodobni marksizem: geneza, struktura, problemi), je dr. Muhamed Filipović skušal v kritičnem odnosu do raznih parcialnih pojmovanj marksizma, ki poudarjajo npr. da je sodobni marksizem filozofija, znanost ali samo politična praksa, uveljaviti pogled na marksizem kot na duhovno-praktično gibanje, ki sintetizira celoto družbenih protislovij in razvoja (gl. tekst v tej številki Teorije in prakse). Naslovi drugih pismenih prispevkov, ki so bili predloženi posvetovanju, sami govore o svoji temeljni tematski orientaciji: dr. Branislav Djurdjev: *Zgodovinski materializem izvirnega marksizma in postmarksistična filozofija zgodovine*; dr. Fuad Muhić: *Kritični pogled na marksistični pozitivizem XX. stoletja*; dr. Besim Ibrahimpašić: *Leva heterodoksija v sodobnem marksizmu*; dr. Risto Tubić: *Tradicija liberalizma in marksizma*; dr. Zoran Vidaković: *Kritika strukturalistične razlage zgodovinskega materializma*; dr. Vojislav Simeunović: *Axe-losovo vračanje Marxa na metafiziko*; dr. Halim Mulaibrahimagić: *Anarholiberalistične tendence v sodobnem marksizmu*; dr. Boris Kandić: *Razvojne tenden-*

ce sodobnega marksizma glede ustvarjalnosti.

V nadaljnjem prikazu posvetovanja se želimo omejiti predvsem na nekatere probleme, ki jih je sprožila enodnevna razprava. Med vprašanji, ki odpirajo nekatere bistvene razsežnosti, je potrebno omeniti stališča do problema, ki bi ga lahko imenovali: »Marksizem« ali »marksizmi«; tj. ali obstaja en sam marksizem ali lahko govorimo in moramo govoriti o več marksizmih. Že naslovi nekaterih referatov so se nagibali k slednjemu, pa tudi nekateri udeleženci so se izrecno pozitivno izrekli, da moramo in moramo danes govoriti o več marksizmih (npr. o »zahodnem«, »vzhodnem«, jugoslovanskem itd.) (npr. dr. Milivoje Petrović); nekateri drugi pa so, dasi so se zavzemali za legitimnost razlik v pojmovanju marksizma glede na različne družbenopolitične razmere, v katerih zavestne socialistične sile delujejo, vendarle poudarjali, da je prav tako pomembno vprašanje enotnosti marksistične teorije, kolikor gre prav za marksizem, ne pa za nek drug sistem teorije in prakse. Opozorili so tudi (dr. Zoran Vidaković) na zgodovinske tendence, ki obetajo možnosti, da se bo marksizem iz raznih parcialnosti, ki so odsev omejenosti zgodovinsko-družbene prakse (tako omejenosti »oficialnega« kot »opozicijskega« marksizma), razvijal v smeri nove sinteze. Pri tem naj bi posebno vlogo odigral marksizem, ki je najtesneje povezan z vozlišči revolucionarnega razrednega boja.

Omembe vredna so nekatera opozorila (dr. Hasan Sušić in dr.), da se naše razprave o marksizmu vse preveč omejujejo na evropski prostor, na marksizem v Evropi. To je problematično ne samo glede na naravo marksizma, marveč je nedosledno tudi z gledišča temeljne usmeritve naše neuvrščene zunanje politike, ki je povezana ravno z dogajanjem v »tretjem svetu«.

Posebno pozornost je zbudila razprava o razmerju med teorijo in prakso v marksizmu (dr. Davor Rodin). Problem se je zaostрил okrog interpretacije Marxove zahteve po realizaciji filozofije in še posebej glede instrumentalnosti teorije nasproti družbeni praksi. Čeprav seveda

razprava ni do kraja razčistila tega vprašanja, ki je gotovo med osrednjimi problemi marksizma, zlasti sodobnega marksizma, je ostal vtis, da bi nadaljnja obravnava tega vprašanja, o katerem je razpravljalo več udeležencev (npr. dr. Muminović, dr. M. Filipović idr.) — dotikali pa so se ga tudi referati, zlasti uvodni referat in referat dr. Fuada Muhića — zahtevala premislek predvsem v dveh smereh: tako v kritiki pragmatistične instrumentalizacije teorije kot v kritiki njene abstraktne refilozofikacije, ki se pojavlja, kot je bilo rečeno v diskusiji, tudi v socialističnih deželah. V zvezi z razpravo o razmerju med teorijo in prakso je bilo dragoceno tudi opozorilo (dr. Kasim Prohić) o potrebi navezave marksizma na probleme »vsakdanjega življenja« (problemi urbanizma itd.).

Živahen odmev je imel nastop dr. Branislava Djurdjeva, ki se je edini lotil problema družbenega razvoja in zgodovinskih zakonitosti. Ne da bi se spuščali v zelo zapleteno problematiko, ki jo je sprožil, menimo, da je bila njegova intervencija koristna že zaradi tega — pa najsi je sam problem ostal sporen — ker je opozorila na vprašanje družbeno-ekonomskih formacij, ki bi, sodeč ne samo po Leninu, marveč tudi po sodobnih teorijah družbenega razvoja, dejansko zaslužila, da bi jo na takšnih ali podobnih posvetovanjih natančneje obravnavali.

Da marksizem ne sme mimo ogromnih rezultatov razvoja sodobnih prirodnih znanosti, je v razpravi poudarilo več udeležencev (zlasti dr. Ljubomir Berberović). Slednji je popolnoma upravičeno ugotovil, da se dialog med sodobnimi marksističnimi teoretiki pri nas in med znanstveniki naravoslovci ne razvija v potrebni meri, ker marksistična teorija premalo spremlja nova odkritja na področju eksaktnih znanosti, te pa se premalo opirajo na marksizem oziroma premalo sledijo njegovemu sodobnemu razvoju.

O problemih dialektike za posvetovanje ni nihče pripravil pismenega prispevka, niti ni bilo o tem vprašanju bolj poglobljene diskusije. Vendar pa so nekateri udeleženci opozorili (med njimi dr. Adolf Bibič in Gojko Gruevski) na aktu-

alnost tega vprašanja in na potrebo, da se mu v bližnji prihodnosti posveti posebna razprava. V Stojčevcu so se udeleženci, ki so se izrecno opredeljevali do tega problema, nekako razporedili na tiste, ki so poudarjali pomen dialektičnega materializma, do tistih, ki so verjetno zaradi možne identifikacije z »diamantom« opozarjali na potrebo in pomen dialektike, do onih, ki so, kot se zdi, zavračali vsako razpravo o dialektiki, ki bi bila zunaj neke konkretne vsebinsko problemske povezave — pa do tistih, ki so menili, da je dialektika vezana na meščansko epoho, na trg kot obliko posredovanja, ki pa danes odмира in zato dialektika ni več uporabna.

V razpravi je prišlo do različnih pojmovanj glede razmerja med Heglom in Marxom. Problematizirana je bila teza (ki jo je vseboval referat Halima Mulaibrahimagića), da imajo liberalizem, neoliberalizem in celo anarholiberalizem svoje teoretično izhodišče pri Heglu, zlasti v njegovem postavljanju nasprotja med civilno družbo in politično državo. V nasprotju s tem so oponenti zagovarjali stališče, da je razmerje med Heglom in Marxom bistvenega pomena za pravilno razumevanje sodobnega marksizma, še posebej v problemskem sklopu politične države in civilne družbe, na katerega je navezal svojo kritiko mladi Marx. Zato tudi rekonstrukcija Marxove kritike Heglovega pojmovanja politike nikakor ni sama po sebi že drsenje na poziciji liberalizma, zlasti še zato ne, ker tudi danes, v nobeni družbi, vključno z našo, še ni zgodovinsko izčrpana dialektika med javno in zasebno sfero življenja, ki jo moramo seveda obravnavati v kontekstu razrednega pojmovanja politike.

Problematiko posvetovanja so v razpravi aktualizirali tudi dr. Stojan Tomić, ki je kritično govoril o izenačevanju participacije in samoupravljanja, dr. Esad Čimić, ki se je zavzemal za razlikovanje med odmiranjem države in njenim odstopanjem z določenih področij družbenega življenja, in dr. Šefko Medjedović, ki je razpravljal o parcializaciji marksizma, kar ima po njegovem negativne posledice za pojmovanje razredne strukture prehodnega obdobja.

Kot je razvidno iz tega izseka razprav, je posvetovanje ne samo v nosilnih referatih, marveč tudi v diskusiji sprožilo ali zaostriло celo vrsto vprašanj ali ponovno postavilo nekatera vprašanja, o katerih bi bilo treba razmišljati. En dan je bil, kot rečeno, gotovo prekratek, da bi lahko številni udeleženci posvetovanja izmenjali poglede na vsa bistvena vprašanja, ki so jih sprožili pisмени prispevki ali ustne intervencije. Vendar, če je to posvetovanje — med številnimi drugimi vprašanji — problematiziralo utopiistično in pozitivistično razumevanje marksizma, če je opozorilo na potrebo po »deevropeizaciji« marksizma, če je poudarilo potrebo, da se na novi zgodovinski ravni doseže sinteza v sodobnem marksizmu, če je opozorilo na nezdržljivost liberalizma in marksizma in na to, da je marksizmu tuje vsako reduciranje na metafiziko, če je skušalo reafirmirati marksizem kot misel in prakso, ki obvladuje našo epoko in ji določa zgodovinski horizont — potem gotovo lahko trdimo, da se na posvetovanju niso izmikali bistvenim problemom.

Treba bi bilo razmisliti o tem, da rezultati tega posvetovanja ne bi ostali zgolj pri objavi pisмениh prispevkov in

diskusij — za kar so se organizatorji obvečali — marveč kako bi na novih srečanjih, ki bi bila posvečena nekaterim odprtih in sproženih vprašanjem, natančneje razpravljali npr. o takšnih problemih, kot so: pomen kategorije družbeno-ekonomskih formacij za anlizo sodobnega družbenega razvoja; problem materialistične dialektike; razmerje med sodobnim znanstvenim napredkom in družbenimi spremembami sploh in med marksizmom; enotnost in razlike v sodobnem marksizmu; marksizem in politična ekonomija (ta vidik je bil na posvetovanju neupravičeno dokaj v ozadju); sodobni kapitalizem in marksizem; sodobni socializem in marksizem; marksizem in dežele v razvoju; problem objektivnega in subjektivnega v marksizmu; problem zakonitosti družbenega razvoja in vloga subjektivnega faktorja; teorija in praksa v marksistični koncepciji, marksizem, ki se poraja v praksi delavskega gibanja in »akademski« marksizem itn. To, da je posvetovanje nakazalo potrebo po nadaljnjem razpravljanju o teh in drugih vprašanjih, tudi tistih iz posameznih referatov, je gotovo koristen napor, ki bi ga kazalo nadaljevati, kot smo predlagali, z novimi iniciativami.

Theory and Society št. 1/1975 (ZDA)

Kritika teze o »postindustrijski družbi«

Revija »Theory and Society« že v svojem podnaslovu »Obnova in kritika v družbeni teoriji« nakazuje problemske razsežnosti in idejni predznak svojega koncepta. Med njenimi organizacijskimi in pišočimi sodelavci so ugledna imena iz tako imenovanih socialističnih, refleksivnih, kritičnih in radikalnih socioloških in politoloških krogov. Že sama evidenca nekaterih osrednjih imen avtorjev lahko najbolje izrazi idejno in delovno smer revije, ki je uspešna delovna sinteza »novolevičarskega« upora v zahodnem družboslovju in levih, naprednih političnih in teoretičnih teženj v akademskem družboslovnem svetu: Norman Birnbaum, Robin Blackburn, Paul Breines, Hans Peter Dreitzel, Umberto Eco, Steven Lukes, S. M. Miller, Paul Piccone, Irving Zeitlin; med vodilnimi dejavniki revije pa so predvsem Alvin W. Gouldner, Pierre Bourdieu, Randall Collins, Derek Philips, Paul Walton in Robert K. Merton.

Osrednji oziroma nosilni esej prve letošnje številke revije je prispeval napredno usmerjeni profesor sociologije na Bostonski univerzi S. M. Miller, ki je avtor knjige z naslovom »Bodočnost neenakosti«. Njegova siceršnja delovna problematika obsega naslednje delovne sektorje: problemi družbene slojevitosti in enakosti, revščine, ekonomsko-socialna politika neokapitalističnih družb, specifikacija tipov enakosti, meje »države izobilja« in socialne tendence v neokapitalistični družbi.

S. Michael Miller v eseju »Beležke o neokapitalizmu« teoretično razgalja nekatere vodilne meščanske teze o postindustrijski družbi, o družbi družbenih

dejavnosti (Daniel Bell) oziroma novi industrijski družbi (John Kenneth Galbraith). Družbene analize, ki poudarjajo čedalje večjo vlogo intelektualca-eksperta, univerze, in potrošnika se zdijo Millerju več kot enostranske. Zanj je kapitalistični način družbene organizacije realnost tudi sedanje »neokapitalistične« zgradbe. »Neo« meri na določene preobrazbe, ki so nastopile v kapitalizmu od takrat, ko ga je analiziral K. Marx. Miller zavrača take družbene analize, ki vse pojasnjujejo iz ene same premise. Velike oligopolne korporacije se v »neokapitalistični« družbi vse bolj ekonomsko razraščajo oziroma prehajajo v obliko večnacionalnih korporacij in konglomeratov. Ob teh ekonomskih velikanih so še druge, manjše industrijske in družbene dejavnosti, ki so v bolj ali manj tesni zvezi z »velikani«. Ne nazadnje je treba omeniti še naraščajoči pomen javnega sektorja, ki vpliva na oligopolistični in sekundarni sektor preko več milijonov svojih delavcev kot davkoplačevalcev in realizatorjev storitev. Vse te tri dejavnosti so v medsebojnem učinkovanju, odvisnosti in prepletanju, tudi v boju. »Neokapitalistični« svet tedaj po Millerju ni toliko enorazsežnosten, kot to slikata na primer Daniel Bell in Galbraith.

Profesor Miller najprej razčlenjuje dominantno dejstvo vodilne vloge velikih oligopolnih korporacij v ameriškem ekonomskem življenju; le-te in ne univerza so ključne institucije v kapitalistični družbi. Tudi finančne institucije in banke so hkrati dobivale čedalje več moči, saj so velike korporacije v posojilni politiki odvisne od njih. Po podatkih iz leta 1973, objavila jih je revija »Fortune«, je bilo 500 največjih korporacij udeleženih s 65 odstotki v prodaji vseh industrijskih korporacij. Teh 500 korporacij je dobilo tudi 79 odstotkov profitov vseh industrijskih sektorjev. Eden

od petih ljudi, zaposlenih zunaj agrarnega sektorja, je delal v eni izmed 500 korporacij. Takšna koncentracija pa ni značilna le za ZDA, temveč tudi (če ne še bolj) za Švedsko in Japonsko.

Oligopolni ali načrtovani privatni podjetniški sektor je odvisen od stabilnega, čedalje močnejšega ekonomskega okolja. Stabilnost potrebuje predvsem zaradi možnosti predvidevanja. Ekspanzija ji je potrebna za uresničevanje profitov — Galbraith zato pravilno poudarja, da je rast bistveni faktor managerske perspektive. Stabilnost in rast lahko zagotovi le ustrežna vladna oziroma državna politika (intervencija). Veliki business mora biti dovolj blizu izvoljenim političnim in državnim funkcionarjem, da bi lahko vplival na njihove odločitve. Znotraj korporacije potrebuje veliki business kvalificirano delovno silo in lojalnost zaposlenih do organizacije. Individualne ambicije in cilje korporacije je treba uskladiti, čeprav ni nujno, da bi vedno konvergirali. V sklop pozitivne korelacije med visoko produktivnostjo in lojalnostjo organizaciji se vmešuje politika sindikalnih organizacij.

Velike korporacije so življenjsko zainteresirane za cene surovine, kar so vse do zadnjega časa brez težav dosegale glede na ugodno razmerje med cenami surovin in končnih izdelkov. Porušeno razmerje narekuje od velikih korporacij intenziviranje sodelovanja s srednjimi in manjšimi korporacijami, ki imajo neposreden dostop in cene vire surovin. Ob teh primarnih dejstvih, ki so jih sociologi za čudo preveč puščali ob strani, je treba še enkrat poudariti veliko vlogo bančnih institucij, ki pa ne vplivajo samo na ekonomsko življenje, temveč tudi na vzorce naseljevanja v skupnostih (preko zadolžitvenih fondov) in potrošniško politiko (preko osebnih posojil). Petdeset največjih ameriških bank ima za dobro polovico več aktiv in depozitov kakor vseh 13.700 komercialnih bank v ZDA leta 1972. Podobni podatki veljajo za 10 največjih ameriških varovalnih družb.

Wall Street ni več naklonjen združevanju korporacij tako kot v preteklosti, ker prinašajo takšni konglomerati danes večja tveganja kot včasih. Prevladuje

enostavna formula, da je korporacija toliko močna, kolikor je močan njen najslabši člen in ne najmočnejši. Korporacije se zavedajo politične vloge, ki jo imajo večnacionalni ekonomski konglomerati. Najpogosteje takšne korporacije prek svojih ekonomskih in političnih manipulacij vplivajo na politiko cen in ponudbo v posameznih nacionalnih ekonomijah.

Galbraith in Bell pojasnjujeta gibala v korporaciji s tako imenovano lestvico učinkovitost-racionalnost in pri tem podcenjujeta vlogo interesnih skupin, ki delujejo po logiki golega ekonomskega interesa oziroma institucionalne lastnine. Univerza in raziskovalno-intelektualni sektor zategadelj še zdaleč ne igrata tako bistvene vloge, kakor nas hočeta o tem prepričati omenjena družboslovca. Miller celo na hitro navrže tezo, da bo univerza izgubljala svoj vpliv.

Sociologi morajo nadalje posvetiti posebno pozornost neenakomernemu razvoju v »neokapitalistični« družbi, tedaj tisti neenakomernosti, ki jo je Lenin razglasil za osrednji problem oziroma antagonizem kapitalističnih družb. Tako je na prvem mestu antagonizem med urbano in ruralno ekonomijo oziroma urbanim in ruralnim prebivalstvom. Veliko ameriško mesto z nebotičniki ponazarja dom velikega businessa in finančnega sveta. Ne smemo izgubiti izpred oči podatka, da živi četrtnina ameriškega prebivalstva na deželi oziroma v mestih, ki imajo manj kot 2500 prebivalcev (čeprav se vsi ne ukvarjajo s poljedelstvom in živinorejo). Tretjina jih živi v urbanih skupnostih z manj kot 50.000 prebivalci, od teh pa skoraj polovica v predmestjih. Na koncu imamo tedaj 40 odstotkov ameriškega prebivalstva na področjih zunaj businessa ali z zelo omejenimi rezidenčnimi zvezami z velikim businessom. Pomena lokalne ekonomije ne gre podcenjevati v deželi z zelo decentralizirano strukturo oblasti. Neenakomernost razvoja je nadalje mogoče odčitati v dejstvu zelo visoke koncentracije stroškov za razvoj in raziskovalno delo pri posameznih velikih korporacijah in na univerzah. Politične implikacije omenjenih neenakomernosti v razvoju so pripeljale do razklanosti

ameriške družbe. Tako je na primer zelo težko, če že ne nemogoče, mobilizirati večino za podporo solidarističnim in humanističnim akcijam. Ekonomski problemi se politizirajo, vendar brez globljih in utemeljenih analiz in angažiranih političnih struktur in sil. Razklanost družbe je čedalje večja in z njo nevarnost avtoritarne desničarske socialnopolitične alternative, ki ponuja »dokončno rešitev«.

V Millerjevi analizi ameriške »neokapitalistične« družbe je deležen ustrezne pozornosti (pri Bellu in Galbraithu le-te ni) tako imenovani srednji business in finančni svet. Srednje korporacije pokrivajo skorajda neskončno število situaciji, saj spadajo mednje vse korporacije, ki imajo aktivo med 1 in 250 milijoni dolarjev. V tem sektorju je zaposlenih 30 milijonov oseb, torej dva od petih zaposlenih v celotni civilni delovni sili v srednjem sektorju businessa. Opredelimo še razmerje ekonomske moči med velikim in srednjim sektorjem. Medtem ko je 1200 korporacij z aktivo nad 250 milijoni dolarjev razpolagalo (po podatkih iz leta 1970) s 57,4 odstotki vseh korporativnih čistih dohodkov, je 164.200 korporacij, ki imajo aktivo od 1 do 250 milijonov dolarjev, proizvedlo 30,9 odstotkov čistega korporativnega dohodka. Seveda pa ne gre med obema sektorjema za kakšno ekonomsko vojno in tekmovanje, temveč gre pogosto za koordinirano sodelovanje in vzajemno določevanje »lovišč«. Predsednik Eisenhower je imel v svojem kabinetu predvsem osebnosti iz srednjega sektorja. Srednji sektor pa daje v primerjavi z velikim znatno manj sredstev za razvojno in raziskovalno delo. Prav tako ima manj učinkovito načrtovalno politiko in manj ekspertize. Večje izgube so kaj brž usodne za srednji sektor, medtem ko si jih lahko veliki lažje privoščijo brez usodnih posledic. V srednjem sektorju prihaja bolj do izraza delovanje neposrednih lastnikov, v velikih je delovanje operacije bolj v rokah managerjev. Lastniki srednjega sektorja so ponavadi mnogo bolj konservativno razpoloženi kot njihovi tovrstni funkcionarji v velikem korporativnem svetu. Razlike so tudi v plačah — ugodnejši pogoji dela

in dohodki so seveda v velikih korporacijah, kar pelje tudi do znatnih migracij sposobnih in srednjih korporacij.

Mali business sestavljajo korporacije z aktivo, ki šteje manj kot 1 milijon dolarjev. V ZDA je okoli 15 milijonov takih organizacij. V majhnih korporacijah je približno ena šestina ameriške delovne sile. Mali business so navadno manjše trgovine, bencinske postaje, samostojni moteli in hoteli, kinematografi, nekatere manufakturne organizacije in obrt, popravila, itd. Delavci v tem sektorju so najslabše plačani, imajo tudi majhne možnosti za napredovanje. Zaposleni v tem sektorju sestavljajo najbolj revni del delavskega razreda in neke vrste industrijsko armado, ki je funkcionalna za kapitalistični sistem. Ponavadi izvaja establishment namerno politiko nizkih izplačil za socialno pomoč, da bi tako rekrutiral potrebno število delavcev v tem sektorju. Stopnja sistematizacije in organizacije je zelo nizka, da ne govorimo posebej o uporabi znanstvenih izsledkov, ki je skorajda enaka ničli. Še tako spodbudni makroekonomski ukrepi imajo le majhen vpliv. Znotraj tega sektorja prihaja do mnogih napetosti in konfliktov, kajti zatirane manjšine, ki se osamosveščajo, so čedalje manj pripravljene opravljati za družbo umazano in nizko plačano delo. Toda avtor ne meni, da je mali sektor anahronističen pojav v »neokapitalistični« družbi, temveč da ima perspektive v vsakršni obliki družbenega sistema.

Javni sektor ima drugačen družbeni ritem kot zgoraj omenjeni trije sektorji (veliki, srednji in mali). Odločanje v javnem sektorju temelji na drugačni osnovi — narava dela je predvsem v storitvah. Javni sektor vključuje tudi privatne zdravstvene organizacije, izobraževalni kompleks, socialno pomoč (welfare). Javni sektor vključuje eno petino ameriške civilne delovne sile, v Veliki Britaniji pa že 40 odstotkov. Skoraj tretjina narodnega bruto proizvoda se prelije v javni sektor: po podatkih iz leta 1971 gre za številko 369 milijard dolarjev oziroma 1050. Toda ZDA so v tem pogledu v zaostanku v primerjavi z Dansko in Švedsko. Plače managerjev in drugih

poklicev zaostajajo za dohodki v velikem in srednjem sektorju. Le na nižji in srednji lestvici so dohodki v javnem sektorju višji od dohodkov v privatnem sektorju. Toda tudi znotraj tega sektorja so drastične razlike, na primer dohodki manj kvalificiranega zdravstvenega osebja v bolnicah in visoki dohodki privatnih zdravnikov (le-te Miller šteje v javni sektor?). Miller meni, da bi se protislovja v kapitalizmu močno zaostрила, če ne bi država v kapitalizmu prevzela večje pobude (Keynes). V tem smislu je potrebno sprejeti tezo angleškega naprednega politologa Ralpa Milibanda o sestavljeni in relativno samostojni zvezi države in družbe. Zadnji je na primer konflikt Nixonove skupine z velikim businessom in federalno birokracijo.

Zelo groba delitev ameriške delovne sile je takšna:

Sektor	Število (v milij.)	%
Veliki business	17,5	21,7
Srednji business	30,0	37,3
Mali business	15,4	19,2
Javni sektor	17,5	21,7
	80,4	100,0

Nadaljnji trije milijoni so v kmetijskem sektorju, v glavnem srednji in mali business; skoraj dva milijona delavcev je zaposlenih v privatnem sektorju na podlagi pogodb z vojsko; nadaljnja dva milijona sta v oboroženih silah. Gornji podatki dokazujejo, da je srednji business največji zaposlovalec, javni sektor je nekoliko večji od velikega businessa in mali business je skorajda tako velik kot veliki business. Vlogo srednjega businessa oziroma korporacij, še posebej na lokalnih ravneh, so ameriški ekonomisti, politologi in sociologi očitno premalo analizirali.

Miller ni mogel opozoriti na nobeno tendenco, ki bi govorila v prid (Bell in drugi) tezi silovitega povečanja družbenih dejavnosti, to se lahko zgodi le s pomočjo politike ali s spremenjeno politiko javnosti do revnih, davkov in večjega zaposlovanja. V tej luči je treba omeniti še oceno, da se produktivnost v kmetijstvu ne bo več tako hitro zviševala

kot v preteklosti. Tisti, ki povečujejo rast družbenih služb, zanemarjajo realno dejstvo, da le-te izgublajo privlačnost zaradi velikega povečanja cen storitev. To je še posebej očitno za storitve na področju izobraževanja in zdravstva. Tu in tam postajajo v sindikalnih krogih privlačne ideje, ki zahtevajo manjšo zaposlenost, toda večje plače. Uresničitev takšnih idej bi prav gotovo šla na račun družbenih služb. Vpis na univerze, še posebej na podiplomskih študijih, se zmanjšuje, in tedaj že lahko govorimo o realnih trendih. Težko si je zamišljati v obstoječem sistemu kakšno drugo perspektivo, to toliko bolj, ker se ljudje odločno in večkrat učinkovito upirajo nadaljnemu obdavljenju.

Teza o postindustrijski družbi pripoveduje o centralnosti znanja in njegovi sistematični produkciji v ameriški družbi. Toda teza po Millerjevem mnenju meša rast dejavnosti »belih ovratnikov« z rastjo centralne vloge znanja. Goli statistični podatki kažejo, da se je v letih 1969 in 1973 število »plavih ovratnikov« bolj povečalo kakor število znanstvenotehničnih delavcev, čeprav bi tudi nasprotni podatki še ne pomenili, da se je bistveno povečala družbena vloga znanstvenega dela. Ali konkretnije, Bellov podatek, da sta dve tretjini ameriške delovne sile zaposleni na področju družbenih služb, zavaja, kajti tisti, ki niso v proizvodnji, niso tudi nujno že v družbenih službah; dalje, del »belih ovratnikov« dela v industrijski proizvodnji. Galbraith in Bell dajeta prevelik poudarek velikemu businessu. Tako ima na primer Daniel Bell, ko piše o socialni strukturi, pred očmi zgolj sektor velikega businessa oziroma velike korporacije. Postavlja se vprašanje, ali je v času, ko smo priče pomanjkanja energije, inflacijske spirale cen hrani in ekološkimi problemom, še mogoče vzdržati s tezo, ki jo je zapisal Bell: »Socialno strukturo danes obvladuje ekonomska racionalnost, kot tudi učinkovitost in alokacija resursov; kulturo nasploh obvladuje antinomičen antiintelektualizem.« Tudi tukaj Bell pretirava glede družbene vloge protikulturnega gibanja. Miller poleg protikulture enakopravno uvršča še liberalno in progresivno etiko

»new deal«. Teza o koncu ideologije se lahko kvečjemu nanaša na liberalno kulturo in ne na marksizem, apokaliptične in utopične ideje.

Ideja postindustrijske družbe je imela raison in odziv v šestdesetih letih, v sedemdesetih letih že zaudarja po anahronizmu. Teza spominja na Kennedyjeve besede leta 1962 na univerzi Yale o tem, da so ekonomski problemi rasti le še tehnični problemi. Danes je bolj ali manj vsem ekonomistom jasno, da ne morejo razrešiti težavnih ekonomskih problemov. Tedaj ni nič presenetljivega, če privrženci postindustrijske teze ne analizirajo ozroma sploh ne vidijo kakšnih posebnih ekonomskih problemov v postindustrijski družbi. Teoretiki postindustrijske teze proučujejo zgolj strukturo (pa še to le delno) in ne procesa, prav tako opazujejo predvsem trende in ne protislovij in konfliktov oziroma ekonomsko učinkovitost in racionalnost in ne težavnih razmer, neustrezne politike, politične rezistence in podobnega. Za Bella je glavni problem postindustrijske družbe organizacija znanosti in primarnost univerze in raziskovalnih institutov. Miller postavlja nasproti tej tezi kot glavni problem boj za bolj zadovoljujoč družbeni red, tako v ekonomskem kot v kulturnem pomenu; znanost ima tukaj le eno mesto med mnogimi elementi. Prav tako si je zelo težko zamišljati, kaj si Bell predstavlja s tem, ko pravi, da je »univerza primarna institucija«, še posebej v času izobraževalne in akademske depresije. Ali bolj konkretno vprašanje: kaj je bolj pomembno, vir idej

ali pa strukture in institucije, ki inspirirajo proces odločanja in izbirajo alternative? Institucije businessa in njegove vrednote so v kapitalistični družbi pomembnejše od univerz.

Postindustrijska družba ni bistveno preobrazila svojih družbenih relacij in relacije moči — bistvena oblika kapitalizma, to je privatna lastnina, je še vedno tukaj. Rast korporacij v konglomeratnovečnacionalni obliki je mnogo pomembnejša od tehnološkega prehoda k uporabi računalniško utemeljene tehnologije. Ideja družbe družbenih služb je bolj politična platforma za usmerjanje družbe kot pa izraz realnih trendov v strukturi dinamiki ameriške družbe. Zagovorniki postindustrijske družbe širijo mit o vlogi univerze in izobraževanja. Toda mnoge študije (vzemimo na primer dela Jencksa in Husena), da izobražba ni glavni kriterij pri ugotavljanju dohodkovnih razlik, pomembnejši je na primer socialni izvor določenega posameznika. Širjenje izobraževalnega kompleksa v ZDA v šestdesetih letih je imelo za cilj vzpostaviti konsenzno družbo ali družbo brez konfliktov (»vse je mogoče rešiti na tehnični način«). Toda namen se ni mogel uresničiti, ker ga ne more uresničiti nobena institucija v neokapitalistični družbi. Žal »postindustrialisti« ne odgovorijo izrecno na neko temeljnejše vprašanje: za kakšen, čigav in kateri um gre, ki da (naj) obvladuje ameriško družbo? Za čigave cilje? V čigavem javnem interesu?

(Prevod in priredba R. Rizman)

JOŽE POTRČ, O socialistični etiki in morali. Založba Obzorja, Maribor 1974 (II. izdaja), 584 str.

Delo vsebuje obsežen izbor iz avtorjevega opusa. O aktualnosti problematike govore sami naslovi poglavij, ki se nanašajo na: temeljne značilnosti socialistične etike in morale; zdravniško etiko in skrb za zdravo življenje; družino in vzgojo; humanizem in etiko v mednarodnih odnosih in v svetovnem delavskem gibanju; marksistične temelje socialistične politike. Poleg tega vsebuje knjiga še avtorjeve spomine na soborce, srečanja drugih z Jožetom Potrčem, opombe urednikov ter bibliografijo Potrčevih del. Knjigo so uredili: Bogdan Osolnik (predsednik uredniškega odbora) Marica Dekleva, France Kimovec-Žiga, Ivan Kreft, Janko Liška (odgovorni urednik), prof. dr. Janez Milčinski, Lev Modic, Brane Vesel, dr. Slavko Zore.

BRANKO PRIBIČEVIĆ, Uvod u teoriju savremenog socijalizma, Izdavačko informativni centar studenata, Beograd 1974, 368 str.

Poleg uvodnih razmišljanj, v katerih obravnava položaj sodobnega socializma v sistemu družbenih ved, temeljne pojme in metode raziskovanja, govori avtor še o temeljnih fazah zgodovinskega procesa socializma, o organiziranih socialističnih silah — subjektih socializma. Nato obravnava temeljne probleme sodobnega socializma: temeljne značilnosti

in probleme sodobnega socializma; socialistično revolucijo in poti v socializmu; razmerje med socialističnimi silami; nacionalno vprašanje in ideje napredne delavske demokracije ter sodelovanje delavcev pri upravljanju podjetij.

SRDAN VRCAN: Društvene nejednakosti i moderno društvo. Školska knjiga, Zagreb 1974, 184 str.

Avtor najprej razpravlja o bistvu problema neenakosti med ljudmi. Sledita poglavji, v katerem obravnava neenakost v meščanski družbi in meščansko misel o družbi in družbeni neenakosti. V zadnjih dveh poglavjih pisec govori o Marxovih pogledih na družbeno neenakost ter o sodobnem svetu in družbeni neenakosti. Delo sklene s sklepom o usodi neenakosti v modernem svetu in v sodobnosti.

GLIGORIJE ZAJEČARANOVIĆ, Filozofija marksizma, Uvodjenje u marksizam (III. razširjena in dopolnjena izdaja). Gradina 1975, 210 str.

Knjigo je avtor razdelil na naslednja poglavja: problemi interpretacije marksizma; nastanek in razvoj marksizma; leninizem; razvoj marksizma v jugoslovanskih deželah; filozofija in svetovni nazor; filozofske teorije in metode; stvarnost, praksa in spoznanje; determinizem, svoboda in ustvarjalnost; bistvene značilnosti marksistične filozofije.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

CENGLE Franc: Marxovo shvatanje slobode. Problem »socijalnog posredovanja« čovjekovog odnosa prema prirodi. Sarajevo, Svjetlost 1974. 308 str. — sign. 13.532.

DEBENJAK Božidar: Materialistična dialektika kot metoda. Naši razgledi, Lj., 23. 5. 1975, št. 10.

KAVČIČ Bogdan: Samoupravljanje in klasiki marksizma. Organizacija in kadri, Kranj, 1975, št. 2, str. 87—99.

MALIČ Josip: Marksistična idejna usmeritev učbenika. Vzgoja in izobraževanje, Lj., 1975, št. 2, str. 4—10.

—: NASTAVA marksizma na univerzitetu. Diskusija. Gledišta, Beograd, 1975, št. 2, str. 117—148.

ZIHERL Boris: Nastanek in razvoj dialektičnega materializma. 1. del. Vzgoja in izobraževanje, Lj., 1975, št. 2, str. 20—28.

ZIHERL Boris: Včeraj in danes. Izbor člankov in razprav iz let 1934—1974. Ljubljana, DZS 1974. VIII+486 str. — sign. I/2945.

II. FILOZOFIJA

—: FILOZOFSKE studije 1974. Zbornik radova V. Beograd, Filozofsko društvo Srbije 1974. — sign. II/13.242-V.

JERMAN Frane: David Hume, njegovo delo in pomen. Problemi, Lj., 1974, št. 8 (140), str. 59—72.

MUNISIČ Zdravko: Teorijski antihumanizam Luja Altisera. Ideje, Beograd, 1974, št. 4—5, str. 5—45.

ULE Andrej: Problem spoznanja pri Platonu. Problemi, Lj., 1974, št. 8 (140), str. 39—57.

URBANIČ Ivo: Filozofija filozofije ili učenje o pogledima na svet Wilhelma Diltheya. V: Filozofske studije V, 1974, str. 225—262.

III. SOCIOLOGIJA

GNAMUS Olga: Jezik in socialni položaj. Sodobna pedagogika, Lj., 1975, št. 1/2, str. 1—35.

GOATI Vladimir: Grupe pritiska u savremenom društvu. Pregled, Sarajevo, 1975, št. 3, str. 275—289.

GORIČAR Jože: O jeziku v slovenski sociologiji. Naši razgledi, Lj., 6. jun. 1975, št. 11.

ILJENKOV E. V.: O idolima i idealima (Ob Idolah i idealah.) Prev. M. Popović, R. Venturin. Zagreb, Školska knjiga 1975. 210 str. (Suvremena misao, I. kolo, 482.) — sign. 13.346-1/482.

KULJIČ Todor: Kritika formalno socioloških objašnjenja totalitarizma. Gledišta, Beograd, 1975, št. 2, str. 177—191.

MARINKOVIĆ Josip: Institucionalni model mišljenja. Naše teme, Zagreb, 1975, št. 2, str. 256—265.

PEROVIĆ Sreten: Estetika i sociologija. Uvod u savremenu sociologiju umetnosti. Beograd, (»Ideje« 1975.) 322 str. (Velika edicija »Ideje«, 7.) — sign. II/12.972-7.

SUSNJIĆ Đuro: Društvena i umetnička stvarnost. (Mogućnosti i granice sociologije umjetnosti). Naše teme, Zagreb, 1975, št. 2, str. 267—286.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA SOLSTVO

CERNETIĆ Metod: Svobodna menjava dela na području izobraževanja. Organizacija in kadri, Kranj, 1975, št. 2, str. 115—122.

INGARDEN Roman: O fenomenološkoj estetici. Gledišta, Beograd, 1975, št. 3, str. 289—309.

KANDIĆ Boris: Kultura međuljudskih komunikacija i naučna politika. Pregled, Sarajevo, 1975, št. 3, str. 333—355.

LESNIK Rudi: Samostojna osebnost — dober učitelj. Dialogi, Maribor, 1974, št. 5, str. 352—358.

LIPUŽIČ Boris: Preobrazba vzgojno izobraževalnega sistema. Delo, Lj., 24. maja 1975.

LUKIĆ Sveta: Umetnost na mostu. Rasprave. (Beograd, »Ideje« 1975.) 276 str. (Mala edicija »Ideje«, 6.) — sign. I/2756-6.

MARCUS Solomon: Matematička poetika. (Poetica mathematica). Prev. B. Krstić, D. Stojanović. Beograd, Nolit 1974. 373 str. — sign. 13.518.

MATVEJEVIĆ Predrag: O angažiranosti: zanjo in proti njej. Sodobnost, Lj., 1975, št. 5, str. 410—425.

MEDVES Zdenko—Helena Novak: Prosti čas v šoli ali šola v prostem času. V: Kultura mladih i slobodno vrijeme, 1975, str. 227—231.

- : POLITIKA međunacionalnih odnosa u kulturi. (Avt.): Stipe Suvar, Prvoslav Ralić, Varga Laslo, Koča Jončić. Subotica, Radnički univerzitet 1973. 73+73 str. (tekst srbohrv. in madžar.) (Samoupravljanje u teoriji i praksi, 4.) — sign. 13.548-4.
- : PRIROČNIK za dopolnilno izobraževanje. (Ljubljana), Delo 1975. 659+(I) str. (Gospodarska založba, 4.) — sign. 13.515-4.
- SUVAR Stipe: Socijalno-klasna određenost obrazovanja. Marksizam u svetu, Beograd, 1975, št. 1, str. 15—21.
- SUVAR Stipe: Marksistički pristup kulturi i problemi nacionalnih kultura. V: Politika međunacionalnih odnosa u kulturi 1973, str. 7—25.
- VIDMAR Josip: Odrpoto pismo gospodoma H. Böllu in J. G. Reissmüllerju. Delo, Lj., 7. jun. 1975.
- ## VI. POLITIČNE VEDE
- ### 1. Splošna dela:
- DORĐEVIĆ Jovan: Elementi političke teorije i društveno-politički sistem samoupravnog socijalizma. (Beograd, Izdavačko-informativni centar studenata 1975.) 159 str. — sign. II/13.680.
- DORĐEVIĆ Jovan: Prilog teoriji avangarde. Pregled, Sarajevo, 1975, št. 4, str. 405—427.
- GOATI Vladimir: Birokratija i savremeno društvo. Ideje, Beograd, 1974, št. 4—5, str. 79—88.
- ### 2. Družbenopolitični sistem SFRJ:
- BERKOPEC Gregor: Planiranje v krajevni skupnosti. (Ljubljana, Republiška konferenca SZDL, Rep. svet ZSS, Zveza delavskih univerz Slovenije 1975.) 49+(V) str. (Delegat v samoupravni družbi, 4.) — sign. 13.374-4.
- DOLANC Stane: Še več odgovornosti in več discipline. Delo, Lj., 27. maja 1975.
- IKIĆ Desanka: Mesto žene u udruženom radu. Pregled, Sarajevo, 1975, št. 3, str. 311—321.
- KRAIGHER Sergej: Izbojevali smo revolucijo, ves čas smo bili gospodarji svoje usode, to smo tudi zdaj in taki bomo ostali. Delo, Lj., 3. maja 1975.
- KRAIGHER Sergej: Vsakomur, kdor hoče slišati, daje odgovor naše neugnano življenje, naš razvoj. Delo, Lj., 10. maja 1975.
- MAJER Boris: Med svobodo in odgovornostjo. Delo, Lj., 19. aprila 1975.
- MARINC Andrej: Imamo, kar marsikje nimajo — fronto politično osveščenih delovnih ljudi. Delo, Lj., 5. maja 1975.
- MARKIČ Boštjan: Samoupravljanje kot protitehnokratska alternativa. Naši razgledi, Lj., 6. jun. 1975, št. 11.
- : NALOGE v boju proti kršenju zakonskih in družbenih norm. Sklepi predsedstva CK ZKJ ... Delo, Lj., 27. maja 1975.
- POPIT Franc: Ob naši 30-letnici. Delo, Lj., 10. maja 1975.
- PUSIC Eugen: Razvedenost i povezanost. Teoretski problemi samoupravnog modela. (Zagreb, Institut za filozofiju znanosti i mir JAZU i Jugoslovenska pagvaška konferencija 1974.) 252+(V) str. (Bibliotheca encyclopaediae modernae, 2.) — sign. 13.357-2.
- RIBIČIĆ Mitja: Smo na izredno pomembni prelomnici. Delo, Lj., 10. maja 1975.
- ROZIĆ Marjan: Sindikati kao značajni faktor konstituisanja SSRN. Teze. Socijalizam, Beograd, 1974, št. 10, str. 1029—1035.
- : SINDIKATI i radnička klasa. Tema broja. Socijalizam, Beograd, 1974, št. 10.
- SETINC Franc: Naš odgovor na pritiske je tudi danes tak kakršen je bil vselej v zgodovini: dostojanstven, prežet s ponosom. Delo, Lj., 19. aprila 1975.
- SUVAR Stipe: Samoupravljanje po novi ustavi. I—X. Delo, Lj., 22. aprila—5. maja 1975.
- ### 4. Delavska in progresivna gibanja:
- BRITOVSEK Marijan: Delavsko gibanje in oblikovanje znanstvenega socializma. (:Izbrana poglavja:). Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1975. 56+(V) str. (Novi vidiki, 2.) — sign. 13.491-2.
- CEPUĐER Bogdan: Eposalna zmaga. Zapis o Vietnamu. Naši razgledi, Lj., 23. maja 1975, št. 10.
- LONGO Luigi — Carlo Salinari: Između reakcije i revolucije. (Tra reazione e rivoluzione. Prev. M. Janković.) Beograd, Komunist 1974. 281+(II) str. — sign. 13.545.
- ## VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO
- BUNC Mirko: Marketing in socializem. Naši razgledi, Lj., 6. jun. 1975, št. 11.
- MERHAR Viljem: Ekonomska teorija marksizma. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1975. 62+(II) str. (Novi vidiki, 3.) 13.491-3.
- ZUPANOV Josip: Pogledi gospodarstvenikov na minulo delo. Organizacija in kadri, Kranj, 1975, št. 2, str. 101—114.
- ## VIII. SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE
- FLORJANČIĆ Jože: Informiranost delavcev. Organizacija in kadri, Kranj, 1975, št. 2, str. 151—155.
- SETINC Lenart: Vloga in delovanje informativno dokumentacijskih centrov v občinah. Občan, Lj., 1975, št. 7, str. 4—7.

TOS, Peter: Technocracy and Selfmanagement

Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 6—7, p. 550—561

UDC 330.187:331.152.1(497.1)

After defining the essence of the ideology of technocracy in the developed capitalist world, the author tries to determine some characteristics and forms of technocracy in our system of socialist self-management. As the first special feature of technocracy in our conditions, he mentions its anonymity, its hiding behind the self-management structure, behind its new institutions and principles of the constitution. He furtheron maintains that technocracy springs up in all those »gaps« where the subjects of self-management have not yet succeeded in carrying out their roles as self-managers and that it is related to prominent individuals in political organizations and socio-political communities, drawing on their authority; it takes advantage of all deficiencies in the forming of class consciousness of workers. The author sees the objective base for the growing of technocratic ideology primarily in the still strong hierarchial relations between those »who set up the tasks« and those »who carry them out, in the hierarchic nature of all levels of self-management system, in the relations between basic organizations of associated labour and administrative services which often express the subordinating position of workers in production in respect to former administration of enterprises, in the instances of group-property treating of social property, in »gloryfying« technology, where the man is a mere attachment of the machine.

UDC 328:331.152.1(497.12)

MARKIČ, Boštjan: Some Problems Concerning the Implementation of Delegate-Relations

Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 6—7, p. 587—595

The delegate system has radically changed the possibilities of influence and decision-making by the citizens and working people in working and other primary self-managing communities. An analysis of the delegate system in the past year has known that hundreds of thousands of citizens participate in different delegations as delegates. However, it is necessary to pass from quantitative estimation of the number of delegates in various delegations to qualitative evaluation of their decisions and try to establish who are those who make decisions in the constitutionally asserted delegate-system, what do they decide about and what changes occur in comparison with the former indirect deputy system of representation. In those parts of Slovene society where the working class had already been the actual social driving force, its influence expressed itself in all spheres of social life. In those parts, however, where the influence of the working class had not asserted itself and expressed its political and economic dynamics, instead of true and complex delegate relations bare institutionalism appears; for, the democratic institution of delegate-system was not based on the existing social structure with a clearly expressed system of needs and interests.

UDK 330.187:331.152.1(497.1)

TOŠ, Peter: Tehnokratizem in samoupravljanje
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 6—7, str. 550—561

Potem ko avtor definira bistvo ideologije tehnokratizma v razvitem kapitalističnem svetu, skuša opredeliti nekatere značilnosti ter pojavne oblike tehnokratizma tudi v našem sistemu socialističnega samoupravljanja. Kot prvo posebnost tehnokratizma v naših razmerah navaja to, da je anonimen, da se skriva za samoupravno strukturo, za novimi institucijami, ustavnimi načeli; da poganja korenine v vseh tistih »praznih prostorih«, kjer novim samoupravnim subjektom še ni uspelo uresničiti svojih upravljaljskih vlog; da se povezuje z odgovornimi posamezniki v političnih organizacijah in družbenopolitičnih skupnostih ter se sklicuje na njihovo avtoriteto; da dosledno izrablja vse vrzeli v zorenju razredne zavesti delavcev. Objektivno bazo za razraščanje tehnokratske miselnosti vidi avtor predvsem v še vedno močnih hierarhičnih odnosih med subjekti dela, med »nalogodajalci« in »izvrševalci«, v hierarhičnosti na vseh ravneh samoupravne organiziranosti, v odnosih med TOZD in skupnimi službami, ki marsikje izražajo podrejenost proizvodnih delavcev nekdanjim upravam podjetij, v pojavih skupinsko-lastninskega obravnavanja družbene lastnine, v povečevanju tehnologije, kjer je človek le privesek stroja itd.

UDK 328:331.152.1(497.12)

MARKIČ, Boštjan: Nekateri problemi pri uresničevanju delegatskih odnosov
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 6—7, str. 587—595

Delegatski sistem je radikaliziral možnost vpliva in odločanja občanov in delovnih ljudi iz delovnih in drugih primarnih samoupravnih skupnosti. Analiza delovanja delegatskega sistema v preteklem letu je pokazala, da so številni stotisoči v naši družbi zajeti v različne delegacije kot delegati. Vendar moramo zgolj od kvantitativnega merjenja števila delegatov v različnih delegacijah preiti h kvalitativnemu vrednotenju njihovih odločitev in vedno ugotavljati, kdo so tisti, ki v ustavno uveljavljenem delegatskem sistemu odločajo, o čem odločajo in kakšni so premiki v primerjavi na prejšnji poslansko posredniški predstavniški sistem. V tistih sredinah slovenske družbe, kjer je imel delavski razred dejansko največjo družbeno moč, se je njegov vpliv pokazal na vseh področjih družbenega življenja. Tam pa, kjer se vpliv delavskega razreda ni mogel uveljaviti in izraziti političnega in ekonomskega dinamizma, se je pojavljal namesto resničnih, vsebinsko polnih delegatskih odnosov goli institucionalizem — kajti za demokratičnimi institucijami delegatskega sistema ni stala realna družbena struktura z jasno artikuliranim in prodornim sistemom potreb in interesov.

SPOŠTOVANI NAROČNIKI

Obveščamo vas, da bo naslednja številka revije Teorija in praksa prišla iz tiska v drugi polovici meseca septembra. V tem času bodo posamični naročniki prejeli tudi položnice za poravnavo naročnine. Položnice bodo že izpolnjene, tako da bo nakazilo naročnine vsem precej olajšano. Prosimo vas, da naročnino nakažete na najbližji pošti čimprej ter s tem omogočite redno izhajanje številke do konca letnika. Za razumevanje se vam zahvaljujemo.

Uredništvo in uprava
revije
TEORIJA IN PRAKSA

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Multinacionalne družbe: Uredništvo bo v naslednji številki dobršen del prostora posvetilo problematiki multinacionalnih družb.

Za pisanje prispevkov je v dogovoru z vrsto avtorjev, ki bodo obravnavali naslednja področja:

- Razredni boj v mednarodnih odnosih in multinacionalne družbe
- Multinacionalne družbe in dežele tretjega sveta
- Multinacionalne družbe in Evropski gospodarski trg
- Sporne teze o »integracijskem« poslanstvu multinacionalnih družb v sodobnem svetu
- Transnacionalne družbe in transfer tehnologije
- Družbena in politična razsežnost multinacionalnih družb
- Čile in multinacionalne družbe
- Filmska in TV industrija v službi multinacionalnih družb
- Multinacionalne družbe in delavsko gibanje

Razen člankov domačih avtorjev bo revija natisnila tudi prevode študij in člankov tujih avtorjev, izjave poslovnih ljudi, politikov itd.